

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXIV/2

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејировић,
др Слободан Реметић

Главни уредник

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2017

Ана Р. Савић-Грујић

АНТРОПОГРАФСКА ЛЕКСИКА У ГОВОРИМА
СВРЉИШКОГ КРАЈА – ЛИНГВОГЕОГРАФСКИ ПРИСТУП

Овај рад представља делимично измењен текст докторске дисертације, одбрањене 11. јула 2016. године на Филолошком факултету у Београду, пред комисијом у саставу: проф. др Првослав Радић (ментор), проф. др Рајна Драгићевић, проф. др Софија Милорадовић.

Користим прилику да изразим захвалност свима који су ми помогли приликом израде рада.

Најпре захваљујем свом ментору проф. др Првославу Радићу на указаном поверењу, на стручним примедбама и сугестијама, као и на стрпљењу које је имао да ми помогне и прати мој рад. Захвална сам му и на спремности да подржи израду теме која је захтевала примену новијих методолошких поступака и на слободи коју сам имала током истраживања и концепирања рада.

Несебична стручна помоћ, бројни добронамерни и корисни савети проф. др Софије Милорадовић охрабривали су ме и мотивисали да се што преданије посветим истраживачком раду.

Свесрдна помоћ проф. др Рајне Драгићевић у разрешавању многих недоумица које су се наметале током израде рада, представљала ми је драгоцену и подстицајну подршку.

Велико хвала и мојим професорима Слободану Реметићу и Срети Танасићу на стручној и људској подршци коју су ми пружали почев од првих студијских дана.

Институту за српски језик САНУ захваљујем на материјалној помоћи.

Колегиницама Тањи Милосављевић и Марини Јуришић искрено захваљујем на разумевању и драгоцености стручној и пријатељској сарадњи.

Захвалност дугујем и својим Сврљижанима, добрим људима који су издвојили драгоцено време и несебично ми помогли. С посебним пијететом сећам се оних који више нису међу живима.

Најсрданије захваљујем породици на безграничној моралној подршци и разумевању.

На крају, спомињем свог највећег учитеља професора Недељка Богдановића. Имала сам велику привилегију и задовољство да будем његов студент и сарадник. Захваљујем му на знању које ми је пружио, на свим саветима и смерницама које су ме водиле ка стручном усавршавању, као и на

ненаметљивој помоћи око избора теме. Његове примедбе и напомене биле су ми драгоцене и при коначном обликовању ове монографије. Надам се да сам бар делимично оправдала његова очекивања и да је ово истраживање вредело труда. Са осећањем искрене захвалности и дубоког поштовања ову књигу посвећујем њему.

САДРЖАЈ

УВОД.....	11
Појам сврљишког краја	11
Становништво	12
Досадашња проучавања сврљишког краја	13
О „сврљишком говору“	14
Антрополошка лексика у досадашњим проучавањима	15
Методолошки подаци	17
Избор теме и предмет истраживања	17
О теренском истраживању и корпусу за анализу	20
Циљ истраживања и приступ теми	21
Техничке напомене	25
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА.....	26
I тематска целина: глава, делови главе, врат	26
I. 1. Тематска група глава	26
I. 1. 1. Особа велике главе	26
I. 1. 2. Особа четвртасте главе	28
I. 1. 3. Особа округле главе	29
I. 1. 4. Особа шпицасте главе	31
I. 2. Тематска група коса	33
I. 2. 1. Особа бујне косе	34
I. 2. 2. Особа без косе	36
I. 2. 3. Особа дуге косе	37
I. 2. 4. Особа гргураве косе	39
I. 2. 5. Особа зализане косе	41
I. 2. 6. Особа према боји косе	42
а) Особа беле косе	42
а) 1. Особа природно светле косе	42

а) 2. Особа седе косе	43
б) Особа жуте / плаве косе	44
в) Особа риђе косе	45
г) Особа црне косе	46
I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје	47
I. 2. 8. Особа високих зализака	48
I. 2. 9. Лоше ошишана особа	50
I. 2. 10. Особа неуредне косе	51
I. 2. 11. Особа која има вашке	52
I. 3. Тематска група лице	53
I. 3. 1. Особа широка лица	53
I. 3. 2. Особа уска лица	54
I. 4. Тематска група пут	55
I. 4. 1. Особа светле пути	55
I. 4. 2. Особа тамне пути	56
I. 4. 3. Особа жута тена	57
I. 4. 4. Бледа особа	58
I. 4. 5. Особа модра тена	60
I. 5. Тематска група чело	60
I. 5. 1. Особа висока чела	60
I. 5. 2. Особа ниска чела	62
I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела	63
I. 6. Тематска група кожа лица	65
I. 6. 1. Особа с пегاما на лицу	65
I. 6. 2. Особа с младежом на лицу	66
I. 6. 3. Особа с бубуљицама на лицу	67
I. 6. 4. Особа рохава лица	68
I. 7. Тематска група обрве	69
I. 7. 1. Особа јаких обрва	69
I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва	70
I. 7. 3. Особа белих обрва	72
I. 7. 4. Особа различитих обрва	72
I. 8. Тематска група трепавице	73
I. 8. 1. Особа без трепавица	73
I. 8. 2. Особа белих трепавица	74
I. 9. Тематска група очи	75
I. 9. 1. Особа крупних очију	75
I. 9. 2. Особа ситних очију	76
I. 9. 3. Особа буљавих очију	76
I. 9. 4. Разрока особа	77
I. 9. 5. Особа према боји очију	78

а) Особа црних очију	78
б) Особа плавих очију	79
в) Особа очију неједнаке боје	79
I. 9. 6. Особа крмељивих очију	80
I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)	80
I. 9. 8. Особа која има подочњаке	81
I. 10. Тематска група образи	82
I. 10. 1. Особа дебелих образа	82
I. 10. 2. Особа упалих образа	84
I. 10. 3. Особа црвених образа	85
I. 11. Тематска група уши	86
I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију	86
I. 11. 2. Особа без једног ува (с окрњеним увом)	87
I. 11. 3. Особа длакавих ушију	88
I. 11. 4. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)	88
I. 12. Тематска група нос	89
I. 12. 1. Особа велика носа	89
I. 12. 2. Особа крива носа	90
I. 12. 3. Особа кукаста носа	90
I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа	90
I. 12. 5. Особа прћаста носа	91
I. 12. 6. Особа широких ноздрва	92
I. 12. 7. Особа без носа	93
I. 13. Тематска група уста	93
I. 13. 1. Особа великих уста	93
I. 13. 2. Особа пуних избачених уста	95
I. 13. 3. Особа кривих уста	96
I. 13. 4. Особа са зечјом усном	97
I. 14. Тематска група зуби	98
I. 14. 1. Особа великих зуба	98
I. 14. 2. Особа ретких зуба	98
I. 14. 3. Особа без зуба	99
I. 14. 4. Особа кривих зуба	99
I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба	100
I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба	101
I. 15. Тематска група вилица	101
I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње)	101
I. 15. 2. Особа четвртасте вилице	102
I. 16. Тематска група брада	103
I. 16. 1. Човек јаке браде	103
I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде	104

I. 16. 3. Човек према боји браде	104
а) Човек беле браде	104
б) Човек жуте браде	105
в) Човек риђе браде	106
I. 16. 4. Жена с брадом	106
I. 17. Тематска група бркови	107
I. 17. 1. Човек великих бркова	107
I. 17. 2. Човек малих бркова	108
I. 17. 3. Човек без бркова	109
I. 17. 4. Човек према боји бркова	109
а) Човек белих бркова	109
б) Човек жутих бркова	110
в) Човек риђих бркова	110
I. 17. 5. Жена с брковима	111
I. 18. Тематска група врат	111
I. 18. 1. Особа танка врата	112
I. 18. 2. Особа дебела врата	112
I. 18. 3. Особа дуга врата	113
I. 18. 4. Особа кратка врата	114
I. 18. 5. Особа крива врата	115
II тематска целина: труп и удови	115
II. 1. Тематска група руке	115
II. 1. 1. Особа кратких руку	116
II. 1. 2. Особа дугих руку	116
II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку	117
II. 1. 4. Особа без руке	119
II. 1. 5. Особа вештије десне руке	119
II. 1. 6. Особа вештије леве руке	120
II. 2. Тематска група прсти	120
II. 2. 1. Особа којој недостају прсти	120
II. 2. 2. Особа са шест прстију	120
II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима	121
II. 3. Тематска група ноге	122
II. 3. 1. Особа кратких ногу	122
II. 3. 2. Особа дугих ногу	124
II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу	125
II. 3. 4. Особа без ноге	129
II. 3а. називи према начину кретања	130
II. 3а. 1. Особа која храмље	130
II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу	130

II. 3a. 3. Жена која њише куковима док хода.	131
II. 4. Тематска група стопала	133
II. 4. 1. Особа великих стопала.	133
II. 4. 2. Особа равних табана.	134
II. 5. Тематска група кичма / леђа	134
II. 5. 1. Особа с грбом	134
II. 5. 2. Особа с крилима	135
II. 6. Тематска група рамена.	136
II. 6. 1. Особа с избаченим раменом.	136
II. 6. 2. Човек широких рамена.	137
II. 7. Тематска група груди	139
II. 7. 1. Човек широких груди	139
II. 7. 2. Жена великих дојки	140
II. 8. Тематска група стомак	140
II. 8. 1. Особа велика стомака	141
II. 9. Тематска група задњица	141
II. 9. 1. Особа велике задњице	142
II. 10. Тематска група кукови	143
II. 10. 1. Особа широких кукова	143
II. 11. Тематска група струк	144
II. 11. 1. Особа танка струка	144
III тематска целина: општи физички изглед и здравствено стање	146
III. 1. Тематска група општи физички изглед.	146
III. 1. 1. Лепа особа	146
III. 1. 2. Ружна особа	147
III. 1. 3. Особа стамена стаса	149
III. 1. 4. Особа ниска раста	151
III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста	152
III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста	154
III. 1. 5. Особа висока раста	154
III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста.	155
III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста	156
III. 1. 6. Изразито дебела особа.	157
III. 1. 7. Изразито мршава особа.	158
III. 1. 8. Маљава особа.	160
III. 2. Тематска група здравствено стање	160
III. 2. 1. Болесна особа.	161
III. 2. 2. Особа с телесним недостатком.	162
III. 2. 3. Особа која се стално тресе	163
III. 2. 4. Особа која кашље.	164

III. 2. 5. Особа која кија	165
III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу	165
III. 2. 7. Особа с богињама	166
III. 2. 8. Особа са шугом	166
III. 2. 9. Особа с килом	167
III. 2. 10. Особа која балави (док прича)	167
III. 3. Тематска група говор	168
III. 3. 1. Нема особа	168
III. 3. 2. Особа с говорном маном	169
III. 3. 3. Особа која замуцкује	169
III. 3. 4. Особа која шушка када говори	170
III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“	170
III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове	171
ТВОРБА ИМЕНИЦА И ПРИДЕВА	172
Творба именица	172
Творба придева	195
АРЕАЛНИ ПРИКАЗ	205
РЕГИСТАР	215
ЗАКЉУЧАК	269
ЛИТЕРАТУРА	291
РЕЗИМЕ: Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ	304
SUMMARY: The anthropographic lexicon in the speech of the Svrlijig area – a linguo-geographic approach	306

УВОД

Појам сврљишког краја

Појам „сврљишког краја“ углавном се поклапа с географским појмом Сврљишка котлина, с тим што се шири и на места која географски излазе из Котлине, а која су током историје административно припадала Сврљигу.

Сврљишка котлина се налази у источној Србији и према савременој административно-територијалној подели припада Нишавском округу. С јужне стране омеђена је планинским венцем Сврљишких планина (Зелени врх 1334 м), источну границу представља огранак Пајешког камена (1074 м), на северу се простире до планине Тресибабе (786 м), на западу досеже до Калафата и његових огранака (839 м), а „на северозападу је ограничена пределом Голак“, (Голубовић 1992: 21). Кроз Сврљишку котлину протиче Сврљишки Тимок, лева притока Белог Тимока.

Овако дефинисан сврљишки крај обухвата територију од око 500 квадратних километара на којој је поред градског насеља Сврљиг распоређено још 38 сеоских насеља: Белоиње, Бурдимо, Бучум, Варош, Влахово, Галибабинац, Гојмановац, Грбавче, Гулијан, Гушевац, Давидовац, Драјинац, Ђуринац, Жељево, Извор, Копајкошара, Лабуково, Лалинац, Лозан, Луково, Манојлица, Мерцелат, Мечји До, Нишевац, Околиште, Округлица, Палилула, Периш, Пирковац, Плужина, Попшица, Преконога, Радмировац, Рибаре, Сливје, Тијовац, Црнољевица и Шљивовик.¹

Старину насеља сврљишког краја потврђују турски пописи, дефтери, од којих је најстарији из 1454. године (Бојанић Лукач 1975). Већина данашњих насеља, под данашњим или претходним називима, била је позната већ средином XV века, мада наведени попис региструје и нека насеља која данас не постоје (Богдановић 1990).

¹ Иако се по народном поимању сврљишким селима сматрају и Сврљишка Топла, Бели Поток и Божиновац у општини Књажевац, као и Језеро, Ново Село и Раденковац у општини Сокобања, испитивања смо обавили на подручју омеђеном административним границама.

Карта сврљишког краја

- I тимочко-лужнички говорни тип
- II сврљишко-заплањски говорни тип
- граница говорних типова
- испитани пунктови
- неиспитани пунктови
- /// контролни пунктови

Становништво

Број становника који насељава ове крајеве мењао се током историје варирајући од пописа до пописа. На основу статистичких података добијених пописом из 2011. године општина Сврљиг имала је 14.249 становника (97,2% чине Срби, 1,1% Роми, 0,3% јесу припадници 13 различитих народа, а 1,4% нису се изјаснили) (Републички завод за статистику *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*). Имајући у виду да је према попису из 1953. године ове крајеве насељавало око 33.820 житеља, драстично смањење бројности становништва резултат је, између осталог, лоших економских услова.

Према антропогеографским истраживањима данашње сврљишко становништво добрим делом је староседелачко. Магијско-обредни траго-

ви присутни у неким обичајима² указују на старобалканско порекло, док етимологија имена места, али и другог лексичког материјала сведочи о снажном романовлашком утицају. Вековни суживот словенског и влашког стариначког становништва подстакнут најпре економским и социјалним везама посебно је обележен историјским догађањима после XV века када је турска окупација изједначила Словене и несловене доводећи их у исту раван према новим господарима.³ Иако данас у овим крајевима не постоји свест о влашком пореклу, снажна интерференција утицала је на значајне промене на свим језичким нивоима, што ће се једним делом прочитати и у нашој грађи. Сем влашког утицаја ово говорно подручје обележено је и снажним продором турцизама.

У више наврата током историје сврљишки крај су у потрази за плодном земљом насељавали у мањем обиму досељеници из различитих крајева Србије,⁴ али ни они, ни ратовима изазвана померања становништва која су обележила крај XX века, нису утицали на етничку физиономију сврљишког краја.

Лоши економски услови, имовинска и лична несигурност основни су узрок све интензивнијег иселавања становништва. Некада напредни индустријски центар Сврљиг данас одликује девастација индустријске производње, а раније солидно уређена сеоска домаћинства потпуно се затиру.

Досадашња проучавања сврљишког краја

Културна и духовна традиција сврљишког краја привлаче пажњу истраживача више од једног века. Откриће, проучавање и публиковање *Сврљишких одломака јеванђеља* (Милићевић 1866) свакако је вредна чињеница писмености и културе српског народа на овом простору с краја XIII века.

Описе сврљишких говора већ садрже *Дијалекти источне и јужне Србије* А. Белића (Белић 1999), али је детаљно изучавање дијалекатске структуре овог краја спровео Н. Богдановић у монографском делу *Говори Бучума и Белог Појтока* (Богдановић 1979). С растућим интересом дијалекатско истраживање сврљишких говора наставља се и данас. Резултат истрајног рада су дела објављена у оквиру Етно-културолошке радионице Сврљиг под чијим покровитељством излазе издања *Културне историје Сврљига* (7 књига – у штампи је 8. *Појис сврљишког среза из 1863.* са потпуним списком имена и презимена преко 13000 особа, што би могло бити од значаја

² В. Голубовић 1992: 174.

³ Оваква запажања у вези су и с мишљењем П. Ивића који управо XV век доводи у везу с прикључивањем дијалеката призренско-тимочке зоне балканском језичком савезу (Ивић 2001: 163).

⁴ Познате су косовска, вардарско-моравска и источна селидбена струја (Костић 1970: 71).

за даља проучавања антропонимије сврљишког краја), *Прилога културној историји Сврљига* (7 књига) и *Етнокултуролошког зборника* (20 књига). Међу Прилозима културној историји Сврљига језичкој науци припадају: *Етно-културолошке теме* (Богдановић 2002), *Сточарска лексика села Лозана* (Јоцић 2005), *Службена и народна микропонимија Сврљига* (Степановић Николић 2002), *Метеоролошка лексика Сврљига* (Пејчић Митић 2007) и *Фонолошки опис говора села Гулијана* (Савић-Грујић 2008). Више мањих језичких тема обрађено је у готово сваком зборнику Етно-културолошке радионице.

Изван овога тока истраживања објављена је *Микропонимија Сврљига* (Богдановић 2005).

За потребе израде *Српског дијалектолошког атласа* (СДА) сакупљена је, обрађена и делимично картографисана грађа у пунктовима Бучум, Периш, Грбавче, Бели Поток, Језеро.

Значајни резултати остварени су и на пољу изучавања усмене књижевности (Богдановић 2000; Раденковић 2000), етнологије (група аутора 1992; Петровић 2006; Тодоровић 2005, 2015), митологије (Петровић 1992).⁵ Текстови различите садржине омогућили су да се бројне теме везане за Сврљиг и околину расветле с различитих аспеката, али и указали на потребу за даљим и подробнијим истраживањем којим ће и многе друге теме из живота и рада Сврљижана бити обухваћене, а самим тим и слика о сврљишком крају употпуњена.

О „сврљишком говору“

Сврљишки говор не постоји као посебан говор једног краја. Јединствено општинско подручје Сврљига покривају два говорна типа призренско-тимочке дијалекатске области – источни део припада тимочко-лужничком, а западни сврљишко-заплањском типу. Заједничке и паралелне одлике ових говорних типова утврђене су у раду *Говори Бучума и Белог Појока* (Богдановић 1979), а неке од њих читаће се и у нашој грађи:

а) заједничке одлике: експираторни акценат, постојање полугласа (*в̆шља, т̆внкошијес, -џа, -џо, џ̆кља*), финалног л (*ан̆ђел, б̆л, в̆л*), одсуство старог јотовања (*кўџен, зар̆обен, џ̆лаџен*), одсуство јотовања групе *јд* (*до̆јдем, нӑјдемо*), аналитичка деклинација (*уз̆ел од жен̆у, дӑл на жен̆у*) и

⁵ Ово је само мали део јер је комплетна библиографија књига о Сврљигу и Сврљижанима далеко шира. Најпотпуније спискове садрже публикације из серије *Културна историја Сврљига*. Такође, овом приликом нису разматрани резултати остварени у истраживањима других области – природе (тле, клима, балнеолошке вредности, лековито биље), народне медицине, археологије, политичке историје, становништва.

компарација (*убав – њубав – најубав*), губитак инфинитива (*ће/че иде, ће/че дојде*);

б) одлике ТЛ типа: вокално *л* (*дљгша, жљџи, кривокљк, -а, -о*), развој **tj, *dj>ч, и* (*вреча, свеча, безвџоња*), палатализовање *к, г* испред *е, и* (*длгорућес, -џа, -џо; ћилча; длгоноћес, -џа, -џо, бођињав, -а, -о*);

в) одлике СЗ типа: вокално *л>љ* (*дљгоног, -а, -о, дљгша, дљгошија*), развој **tj, *dj>ћ, ђ* (*свећа, мећа, већоња*), нема палатализовања *к, г* испред *е, и* (*крайкоруќес, -џа, -џо, килча, крайконогес, -џа, -џо, бођињав, -а, -о*).

Антропографска лексика у досадашњим проучавањима

Термин антропографска лексика узима се у значењу – лексика којом се означава човек по свим својим својствима: физичким, карактерним, социјалним; тј. по изгледу, понашању, пореклу, друштвеном статусу – професионалном и социјалном.

У савременој лингвистици један од праваца који се најдинамичније развија јесте антропоцентрична лингвистика заснована на тези да је човек у центру лексичког система. С микролингвистички оријентисаних истраживања (где је централни проблем граматичка структура језика) научна пажња се усмерава на макролингвистичка „у којима се језик посматра као резултат деловања антрополошких фактора који утичу на процес комуникације“ (Ивић 2001: 233; Недељков 2012: 107). Антропоцентрична лингвистика приступа језику као средству помоћу кога се човек изражава, успоставља контакте с другим људима, остварује различите комуникативне циљеве. Широк спектар човекових карактеристика нашао је одраз у великом броју речи, чијом се реконструкцијом може уочити богат дијалекатски социјалних, психолошких и физичких особености индивидуе које се у оквиру једног микросистема остварују у процесу комуникације, специфичних међуљудских релација, у односу према предметима, појавама и сл.

Изоштравању лексичке слике једног говорног подручја значајно доприноси и утврђивање семантичког опсега лексичких јединица које се односе на означавање лица. Именовање и описивање човека у оквиру дијалекатског микросистема у великој мери одражава поглед на свет чланова те говорне заједнице, говори о историји њихове културе, социјалним односима, указује на лексичко-семантичку структуру говора и омогућава да се успоставе ареалне везе унутар дијалекта, али и с другим дијалектима у окружењу. Речју, изучавање механизма именовања доприноси и разумевању културног идентитета једне језичке заједнице.

У славистичкој науци о језику изучавању лексичких јединица којима се означава човек посвећене су бројне студије, међу којима предњаче радови с руског говорног подручја. У лингвистичкој науци на руском језику антро-

пографска лексика изучавана је како на материјалу руског књижевног језика тако и на материјалу различитих руских дијалеката, где је указано на специфичности лексичко-семантичких група и на њихову системску организацију у оквиру лексичких система различитих народних говора.⁶

Лексичке јединице које се односе на човека заузимају истакнуто место и у лексици српског језика. Њихово изучавање по различитим карактеристикама актуелно је како у науци о књижевном језику тако и у дијалектологији. Процеси именовања човека као носиоца специфичних физичких, карактерних и психичких особина, припадника различитих социјалних група и учесника у процесима свакодневне комуникације представљају један од централних проблема и у истраживањима домаћих научника. Осврнућемо се само на оне студије чији су резултати били значајни и за нашу анализу, а који су у целости посвећени концепту „човек“. Творбеном и семантичком анализом придева са значењем људских особина на материјалу књижевног језика бавила се Р. Драгићевић у радовима: *Персијективизација придева који означавају људске особине* (1999) и *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (џворбена и семантичка анализа)* (2001). Атрибутивне именице у српском књижевном језику и мотивационе могућности за номинацију човека (физички изглед и узраст, навике и потребе, статус и улога у различитим друштвеним, политичким, правним, економским, комуникационим процесима, сроднички односи и многи други), изучавала је Г. Штасни у радовима: *Nomina agentis u nomina attributiva у Речнику српскохрватског књижевног језика* (2004), *Атрибутивне именице (nomina attributiva) у српском језику* (2007), *Номинација човека мојивисана џозицивним карактерним особинама*, (2011), *Речи о човеку: (номинација човека у српском језику)* (2013). Антропонимски фонд мотивисан називима делова људског тела био је предмет интересовања Н. Богдановића – *Имена и џрезимена мојивисана називима за делове људског џела* (2012). Лексичко-семантичко поље „човек“ активно се изучава и у говорима призренско-тимочке дијалекатске области. Н. Богдановић је саставио *Анџројографски речник југоисточне Србије* (2016), богату збирку речи којима се описује човек са различитих апеката. Р. Жугић је дијалекатској лексикологији посветила велики број радова па смо резултатима до којих је дошла често самеравали наше. У више наврата бавила се творбено-семантичком анализом пејоратива за мушка и женска лица: *Семантичко-џворбена анализа џејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозајадно од Лесковца)*

⁶ На руском говорном подручју оваквих радова је много, а овом приликом наводимо само оне који су били релевантни за нашу анализу: Вардзелашвили 2001; Воробьева 2003. Гелыева 2002; Гурская 2010; Ерофеева, Пепеляева 2011; Жондорова 2012; Коротун 2002; Кубасов; Лаврова 1984; Литвинова 2011; Махмутова 2002; Менон 1985; Мушникова 2011; Нивина 2003; Пирко 2006; *Седойкина 2011.*

(2009), *Пејорайиви за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча* (2010), *Пејорайиви за мушка лица у јабланичком говору од нискојпродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејорайивима са јпродуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча* (2010а), *Синонимија у лексичко-семантичкој групи пејорайива за женска лица у јабланичком говору* (2014б). Анализа придева у вези с човеком заступљена је у два рада: *Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана* (1997), *Придевски деминутиви за означавање особина човека у иризренско-тимочкој дијалекатској зони (семантичко-творбени аспекти)* (2007б). Предмет њеног интересовања били су и лични надимци и хипокористици: *Лични надимци у околини Лебана и Лесковца* (2002), *Творба личних хипокористика у доњем сливу Јабланице* (2013а). Више радова посвећено је дијалекатској творби, разматрању статуса појединих суфикса у образовању деривата којима се означава човек: *Именичке изведенице суфиксима -це, -е, -ле у иризренско-тимочким говорима* (2012), *Семантичке реализације суфикса -че у именичким изведеницама средњег рода у иризренско-тимочким говорима* (2012а), *Именичке деминутивне изведенице мушкога рода на суфикс -ък (-ак) и његове проширене варијанте у иризренско-тимочким говорима* (2013), *Аугментивно-пејорайивне изведенице на суфикс -ИШТЕ у иризренско-тимочким говорима* (2014), *Деминутивне именичке изведенице на суфикс -ка у иризренско-тимочким говорима српског језика и бугарском језику (семантичко-творбени аспекти)* (2014а), *Компаративна анализа именичких деминутива средњег рода на суфикс -че у бугарском језику и иризренско-тимочким говорима српског језика* (2015), као и образовању именичких сложеница: *Именичке сложенице с именицом као првим конституентом у иризренско-тимочким говорима* (2007), *Именичке сложенице с придевом као првим делом у иризренско-тимочким говорима* (2007а).

Методолошки подаци

Избор теме и предмет истраживања

Иако се у новије време појављује све више радова који с различитих аспеката расветљавају проблем антропографске лексике, целовита студија још увек не постоји. Свеобухватан опис семантичког поља „човек“ веома је важан за дијалектологију и језик у целини.⁷ Поред језичке ове лексичке јединице носе важну културолошку информацију јер су на њихово

⁷ Лексичко-семантичка анализа заснована на делимично модификованој теорији семантичких микропоља Н. И. Толстоја (Толстој 1966) први пут је код нас примењена у студији *Терминологија куће и њокућства у Војводини* (Вуковић 1988).

формирање сем лингвистичких утицали и бројни екстралингвистички фактори (психолошки, физички, друштвени, политички и др.). За науку је корисно и неопходно да се што прецизније опише лексички фонд којим се човек означава, да се сачини његова систематизација, испитају структурне одлике (садржина фонда, лексички слојеви, облици унутар сваке тематске целине – основе и наставци), као и да се испита како ова лексика функционише у међуљудској комуникацији – на породичном, службеном, друштвеном и генерацијском нивоу. Оваква истраживања важна су за језик у целини, али опредељење да се проучавање антропографске лексике спроведе на ужем говорном подручју у оквиру једног дијалекта или једне социјалне заједнице резултира детаљнијом анализом, а самим тим и јаснијом језичком сликом одабраног говорног подручја.

Након резимирања резултата до којих су дошли научници у досадашњим истраживањима, определили смо се да обради ове лексике приступимо преко онога што је очигледно, а то су, најпре, телесне особине и физички изглед човека, тј. карактеристике које саговорник може видети (и/или чути) у контакту с носиоцем тих особина. Ради добијања прецизнијих резултата истраживање смо спровели на ужем географском подручју – у говорима сврљишког краја.

Предмет нашег рада чини више од 1600 именичких и придевских лексема сврљишког краја које се могу дефинисати као речи које карактеришу човека по некој физичкој особини и које припадају семантичком микропољу „телесне особине“ као делу семантичког поља „људске особине“ и асоцијативног поља „човек“. Физичке особине човека могу се изразити различитим врстама речи, али смо оправдање поступку да предмет анализе буду само придевске и именичке лексеме пронашли и код других аутора.⁸

Прегледом различитих приступа обради лексичком материјалу у постојећој српској лексиколошкој литератури (Гортан-Премк 1997, Шипка 1998, Драгићевић 2007) установили смо основни обим терминологије коришћене у овом раду. Будући да монографија Р. Драгићевић *Лексикологија српског језика* представља синтезу досадашњих лексиколошких истраживања на српском говорном подручју, а и шире, већину термина у вези са лексичким скуповима и њиховим поделама преузимамо у смислу како их она дефинише. Структура наше грађе захтевала је увођење и неких нових термина или модификацију постојећих.

У хијерархијски уређеном лексичком систему најопштији скуп састављен од лексичких јединица које су најразличитијим значењским везама

⁸ „Характеризујућа улога прилагателних и сушствителних израза је да се директно – прилагателне право називају карактеризујући знак, а у сушствителних знак представљен у одређеном облику“ (Лаврова 1984: 4).

(системским и несистемским) повезане с асоцијативним стимулусом, тј. доминантном лексемом поља (**архисемом**), јесте **асоцијативно поље** (Драгићевић 2007: 234, 239).

Семантичко поље је ужи лексички скуп од асоцијативног поља, састављен од системски повезаних лексичких јединица које припадају различитим граматичким врстама речи и које могу, али и не морају бити у творбеној вези (Драгићевић 2007: 239). Лексичке јединице унутар семантичког поља међусобно су повезане архисемом, односно доминантном семом хијерархијски надређеног асоцијативног поља, али и **интегралном семом**, коју користимо са значењем „доминантна сема семантичког поља“. Познато нам је да постоје и другачија гледишта где се архисема и интегрална сема употребљавају као синоними (Драгићевић 2007: 70–71). Определили смо се за њихово разграничавање како бисмо указали да је њихова хијерархијска устројеност паралелна с хијерархијском устројеношћу лексичких скупова. За кохезиони елемент који повезује чланове лексичких скупова нижег ранга користимо термин **доминанта**, односно **доминантна сема**.

Природа наше грађе утицала је на увођење уже лексичке скупине – **семантичког микропоља** које обухвата системски повезане лексичке јединице у оквиру једног домена семантичког поља. Чланови семантичког микропоља повезани су доминантном семом микропоља.

Ради прецизније систематизације лексичког материјала увели смо термин **тематска целина** којим се у хијерархијски уређеној лексичкој структури именује ужи скуп у односу на семантичко микропоље. Све тематске целине у оквиру једног микропоља су аутономне, тј. њихова узајамна зависност условљена је ванјезичким чиниоцима и повезаношћу са доминантном семом микропоља.

У оквиру сваке тематске целине фигурира одређен број **тематских група**. Значење појма тематска група изједначили смо с појмом семантичка група, у смислу у коме га дефинише Р. Драгићевић (Драгићевић 2007: 239). Тематске групе обухватају појединачне називе у оквиру једног домена стварности. Њихово постојање засновано је на нејезичким чиниоцима, чиме им се оспорава лингвистичка системност. Међутим, језичке везе међу члановима унутар тематских група оправдавају њихово сврставање у лексичке микросистеме.⁹

Структура грађе, тј. њена системска устројеност наметнула је увођење термина **тематска подгрупа**, као дела тематске групе који представља јединство **лексичко-семантичких група** именичких и придевских лексе-

⁹ Чланови тематске групе су сем ванјезичким повезани и језичким чиниоцима. Постојање заједничких значењских компонената омогућава заједнички модел развоја секундарних значења, као и поседовање истих модела творбеног и граматичког понашања (В. Н. Прохорова 1979: 161–167 према Драгићевић 2007: 236).

ма. Лексичке јединице унутар лексичко-семантичке групе припадају истој граматичкој врсти и могу ступати у синонимне, антонимне и хипонимне односе.

Значењска сличност чланова лексичко-семантичких група условила је формирање **синонимских редова** именичких, односно придевских лексема.

О теренском истраживању и корпусу за анализу

Основни корпус за анализу чини лексичка грађа сакупљена од информатора на терену. Преко 60 сати снимљеног разговора с више од 50 информатора забележено је у периоду од јуна 2013. до марта 2014. године. Испитивања су спроведена у 26 пунктова који се налазе на подручју омеђеном административним границама. Истраживање је ареално те су битан фактор при одабиру пунктова представљали културно-историјски, географски и језички чиниоци, тачније, имали смо у виду њихову старину као и позицију према осталим селима из непосредне околине и према градском центру Сврљигу, с тим да се међу њима нађу они који представљају пунктове за СДА.

Међу одабраним селима тимочко-лужничком говорном типу припадају: Белоиње, Бурдимо, Бучум, Влахово, Гулијан, Гушевац, Ђуринац, Жељево, Лозан, Луково, Периш, Рибаре, Црнољевница, док сврљишко-заплањском говорном типу припадају: Варош, Галибабинац, Грбавче, Драјинац, Копајкошара, Лабуково, Лалинац, Мерцелат, Мечји До, Нишевац, Плужина, Попшица, Преконога.

Ради упоређивања са стањем у зонама које представљају шира подручја у која се делови сврљишког краја укључују као периферија тих зона, узели смо Доњу Каменицу на североистоку и Каменицу (код Ниша) на северозападу. Обе Каменице су у дијалектолошкој науци познате по обимним дијалекатским речницима (Динић 2008; Јовановић 2004, 2007).¹⁰

У сваком селу настојали смо да пронађемо добре представнике аутентичних дијалеката. Најкориснији су нам били они дијалекатски говорници који имају највише четири разреда основне школе и који нису дуже боравили ван родног места.

Пошто су нам дијалекатске специфичности сврљишког краја познате, следили смо принцип А. Белића (1926–1927) да истраживач на терену треба да говори дијалектом који истражује како би се с информатором остварио приснији контакт и лакше дошло до тражених података.

¹⁰ Године 2014. из штампе је изашао *Речник тимочког говора* Љ. Рајковића Кожељца. Будући да је рађен као диференцијални у односу на *Тимочки дијалекатски речник* Ј. Динића, резултате до којих смо долазили самаравали смо њему само у случајевима када би податак у *Тимочком дијалекатском речнику* изостао, или ако је дата лексема забележена у другом значењу.

Упитник смо саставили на основу грађе која се налази у *Антропографском речнику југоисточне Србије* (Богдановић 2016), а коришћени су и *Уџбеник за Српски дијалектолошки атлас*, као и *Српски митолошки речник* (Кулишић и остали 1970), *Митологија, магија и обичаји* (Петровић 1992) и *Словенска митологија: енциклопедијски речник* (редактори Толстој, Светлана М., Раденковић, Љубинко 2001). Коначном обликовању *Уџбеника* у великој мери допринеле су инструктивне смернице професора Првослава Радића.

На основу прикупљених информација састављено је преко 250 питања, с тим да смо код сваког питања настојали да добијемо: а) одговоре за мушкараца, жену, дете, тј. како се називају мушкарац, жена или дете који поседују одређену физичку особину, б) придеве за сва три рода, в) именице изведене од придева. Питања су груписана око назива појединих делова тела и њихових функција: *глава, коса, тиен, делови главе, удови, тело (тируј), ошћии изглед / сћас, називи према болесћии, називи према говору*. Прикупљена је богата грађа која је потом подељена у три тематске целине. Свака тематска целина садржи већи број тематских група с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих. Прва тематска целина: *глава, делови главе, враћ* обухвата осамнаест тематских група, друга тематска целина: *тируј* и *удови* обухвата једанаест тематских група, а трећом тематском целином: *ошћии физички изглед* и *здравствено сћање* обухваћене су три тематске групе. Број тематских група у свакој тематској целини јесте различит и зависи од сложености дела тела који се посматра, односно од могућности обједињавања појединих појмовних вредности у веће целине. Чак 18 тематских група у првој тематској целини која се тиче горњег дела тела (глава, коса, лице, очи, нос...) резултат је изванјезичких чињеница условљених сложеностју дела тела на основу кога се особа означава, али и нормама патријархалне заједнице.

Циљ истраживања и приступ теми

Циљ овог истраживања био је да лексику којом се у говорима сврљишког краја описује и именује човек на основу телесних особина и физичког изгледа издвојимо и проучимо, да сачинимо расправу, картографишемо географски распоред појединих лексема и сачинимо регистар свих забележених лексема.

Актуелност нашег рада огледа се и у томе што је последњих година, стицајем друштвено-економских околности, приметан значајан губитак специфичних дијалекатских особености, што нам чини битнијим задатак да опишемо актуелну слику овог микросистема у лексичком систему

сврљишког говора, да укажемо на рефлексе интеракције унутар система као и ван њега и покушамо да предвидимо тенденцију даљег развоја.¹¹

Прегледом бројне домаће и стране литературе и сумирањем резултата досадашњих истраживања стекли смо увид у основне методолошке и концепцијске поступке које су аутори примењивали и у складу с актуелним научним тенденцијама конципирали структуру свог рада.

Лексичко-семантичку анализу именичких и придевских лексема вршили смо упоредо. Будући да је велики број именичких деривата изведен од придева, њиховим упоредним проучавањем указано је на системску устројеност ових лексема. Код придева смо наводили облике за сва три граматичка рода, али код оних који постоје само у мушком, односно женском роду, нисмо успостављали и облике за остале родове да не бисмо нарушили њихову суштинску информацију.

Семантичка структура анализираних лексема условила је избор метода у проучавању. Анализа именичких лексема углавном је вршена на основу основних постулата компоненцијалне анализе код које се значењу лексема приступа као скупу семантичких компонената, односно сема, као најмањих јединица значења (Драгићевић 2007: 166). Међутим, често је коришћена и теорија прототипа, која се пак најделотворнијом показала код придевских лексема. При сагледавању значењских вредности лексема у односу на прототип – централни члан категорије с којим се остали чланови те категорије пореде (Драгићевић 2007: 81), битну улогу имали су и многи екстралингвистички фактори,¹² у првом реду вредносни ставови говорне заједнице који служе као мерило онога што је лепо, односно естетски и морално прихватљиво. Наше истраживање на конкретном терену помогло нам је да концепт лепог сагледамо са становишта локалне патријархалне заједнице и дамо прецизније одређење појма традиционалне лепоте. Употреба различитих критеријума

¹¹ Упоредно проучавање језичког материјала прикупљеног на сврљишко-заплањском и тимочко-лужничком терену, као и њихово поређење с дијалектима у окружењу условљава чињеница да „односисемниј идеографическиј анализ не дает возможность увидеть направление развития лексической системы и ее отдельных элементов, и поэтому нужно совместить систему одного говора с другими“ (Толстик 2004: 8).

¹² Изучавањем језика у светлу социокултурних прилика одређене говорне заједнице бави се лингвокултурологија. Будући да лингвокултуролошке теорије истичу да је језик органски део културе, природно је да уз објашњење традиционалне лексике треба презентовати аспект традиционалне културе којем нека културема (лексема из традиционалне културе) припада (Недељков 2012: 107). *Асоцијативни речник српског језика* (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005) представља богат извор информација за истраживања утицаја колективног поимања стварности на значење речи путем вербалних асоцијација. Лингвокултуролошким темама са становишта улоге вербалних асоцијација у испитивању утицаја националне културе на српски језик бави се Р. Драгићевић (2010). Њена пажња посебно је усмерена на истраживање лексикографске обраде вишезначних лексема које међу секундарним значењима имају и она која су резултат колективне експресије.

у процењивању *лејог* често је условљена конкретном ситуацијом. Рецимо, придевом *леј* никада неће бити оквалификован болестан човек или човек неприхватљивих карактерних особина, онај чије понашање није у складу с друштвеним нормама. С друге стране, вредност појединих параметара често је условљена контекстом¹³ те је крупна, млада жена *леја* ако је *румена* и *јуна* (скоро дебела) – „расцавтела се од убаво“. Међутим, посматрано с другачијег становишта, када пуноћа смета да се човек нормално креће и обавља послове у складу с породичним, генерацијским или друштвеним дужностима, развија се пејоративно спецификовано значење. Тако наспрам сваког истицања једне димензије лепоте тела (*црнакоса*, *јлавакоса*, *дебео*, *мршав...*) стоји лексика која означава супротну особину, по правилу негативно квалификовану (*црнака* : *гавгаљестја*; *јлавојка* : *бељузана*; *јуна* (и *румена*) : *јшиквана*; *јјанак*, *вијпак*, *лаган*: *мршља*, *мршљак*, *сјечен...*).¹⁴

Деривационом анализом указали смо на основне творбене карактеристике које су произашле из анализираног материјала. Анализи су под-

¹³ Сем лингвистичког контекста који подразумева лексичко и граматичко окружење у којем је употребљена нека реч (Драгићевић 2007: 224), да би се прецизно утврдило значење вишезначне лексеме неопходан је и шири, ситуациони контекст (Косовский 1974: 50). Поред тога, значење је често условљено и многим ексталингвистичким факторима, односно социолошким, психолошким и културним нормама говорне заједнице (Bugarski 1997).

¹⁴ Кроз историју људске мисли лепоти тела придавала се велика пажња. Насупрот модерном друштву које одликују континуиране промене и употреба различитих критеријума у процењивању лепог, квалитативни критеријуми за дефинисање идеала физичке лепоте у патријархалном друштву много дуже опстају у истом облику и далеко су мање изложени променама (Vujačić 2008: 111). Идеал телесне лепоте у српској народној традицији заснован је на правилности црта лица и складности делова тела, али је битан печат његовом коначном обликовању дала магијска димензија поникла на представама претхришћанског периода. Естетски обрасци који се читавају у народном песничком изразу и даље представљају битне чиниоце вредновања појединаца у традиционалном патријархалном поретку. Будући да се телесна лепота смешта у поље визуелног, боје и облик су две основне компоненте за квалификацију лика. Тако су црне очи, црна коса, округло бело лице, румени образи, само неки од елемената традиционалног поимања телесне лепоте с којима се сусрео Н. Богдановић (1991) анализирајући зборник народне лирике југоисточне Србије *Чудно дрво*. П. Влаховић (1970) је исти проблем на основу сличног материјала сагледао с антрополошког становишта. Бавећи се антрополошким особинама које су утицале на формирање идеала телесне лепоте у руском, украјинском и српском фолклору, Ј. Поповић (1999) говори о савршенству колористичке комбинације коме уз црну косу доприносе још и бело лице, црне обрве и трепавице, а код мушкараца и црни бркови и брада. М. Ивић (1995: 30, 36–37) истиче да је народна поезија „препуна клишетираних израза за колористичку детерминацију појединаца, детерминацију која се, у ствари, своди на конвенционализовано саопштавање података о томе да је посредни личност чија спољашњост оличава оно што је, по схватању средине о чијем се језику ради, идеал лепоте“. Очигледно, лепо је израз склада, како физичког тако и духовног. Српске епске јунаке сем лепоте и стаситости одликују и моралност, умност, одмереност, храброст, што лепоти даје основаност и складност. Све што нарушава ово јединство сматра се неприличним и као такво постаје предмет подсмеха и казне.

вргнути деривати добијени префиксацијом и суфиксацијом, као и творенице настале комбинованом творбом. Посебна пажња посвећена је анализи суфикса, њиховом значењу и продуктивности. Будући да целовита студија о творби речи у говорима призренско-тимочке дијалекатске области још увек не постоји, примењена је методологија коришћена у радовима који се баве творбом у књижевном језику (Стевановић 1975, Бабић 1986, Клајн 2002, 2003, Ћорић 2008) па су и добијени резултати најчешће одмеравани према стању које они бележе.¹⁵

Иако су лексичко-семантичка и творбена анализа спроведене одвојено, често је сложеност језичке грађе условљавала њихову упоредну примену, посебно када су се на творбеном плану одражавале семантичке карактеристике релевантне за наш аспект разматрања.

Распоредом одабраних симбола на картама с обрађеним пунктовима приказали смо распоред језичких феномена у простору. У изради лингвистичких карата ослањали смо се на истраживања која су у области лингвистичке географије спровели П. Ивић (1991, 1991а, 2002), С. Милорадовић (2003, 2007, 2012, 2013), С. Реметић (1997), С. Станковић (2008). Лингвистичке карте, по правилу, доносе језичка факта на синхронном пресеку, али, будући да су језичке чињенице које су забележене сада, резултат процеса који су текли до тренутка бележења, лингвистичке карте различитим облицима (реализацијама) појединих фонетских, морфолошких, лексичких и других чињеница које се проналазе на терену и фиксирају преко карата, појашњавају и историјски развој језика. Такође, резултати до којих долази лингвистичка географија доприносе и бољем спознавању различитих нејезичких чинилаца (физичких, друштвених, политичких и др.) који су могли утицати на развој језика.

Посебан део рада јесте израда регистра. Све лексеме које су биле предмет лексичко-семантичке анализе су уазбучене, акцентоване и снабдевене граматичким ознакама. На крају сваке одреднице прецизно се упућује на тематске подгрупе, а у загради се налазе бројеви пунктова у којима се лексема јавља.

¹⁵ У појединим случајевима значајна су нам била и методолошка решења Д. Павлице (2006) примењена у монографији „Творба именица у говору Срба југоисточне Лике“.

Техничке напомене

Пунктови су у тексту и на картама представљени бројевима према следећем редоследу:

Периш	1	Преконога	14
Лозан	2	Мерцелат	15
Гушевац	3	Нишевац	16
Влахово	4	Драјинац	17
Луково	5	Грбавче	18
Бучум	6	Копажкошара	19
Гулијан	7	Лалинац	20
Црнољевица	8	Плужина	21
Белоиње	9	Варош	22
Жељево	10	Мечји До	23
Бурдимо	11	Попшица	24
Ђуринац	12	Лабуково	25
Рибаре	13	Галибабинац	26

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА

Семантичко микропоље „телесне особине“ сагледано је кроз три тематске целине: I глава, делови главе и врат, II труп и удови и III општи физички изглед и здравствено стање. При систематизацији грађе делом се ослањамо на рад *Лексика тематической группы „Человек“ в говорах Тамбовской области* руског лингвисте Е. А. Нивине.¹⁶

I. ТЕМАТСКА ЦЕЛИНА: ГЛАВА, ДЕЛОВИ ГЛАВЕ, ВРАТ

Прва тематска целина: *глава, делови главе, врати* обухвата осамнаест тематских група с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих.

I. 1. Тематска група глава

Тематска група с доминантном семом „глава“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује лице на основу изгледа главе (величине и облика). Бројност ових лексичких јединица и њихов велики семантички потенцијал јесу „последница значаја, функције и положаја који глава има за живот људи (и животиња)“ (Штасни 2013: 117).

Лексемама у оквиру подгрупе *Особа велике главе* описује се и именује јединка на основу величине главе која је већа у односу на прототип с којим се пореде. Лексема у оквиру подгрупа *Особа чејвртјасіе главе, Особа округле главе* и *Особа шйшцасіе главе* одређују јединку према облику главе и претпостављају одступање од прототипа које је иницирало именовање.

I. 1. 1. Особа велике главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика глава“ обухвата лексичко-семантичку групу (ЛСГ) придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, чији су чланови груписани у два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *глава́йї, -а, -о* (6, 13, 25), *главурáйї, -а, -о* (1, 5, 17, 20), *главурдáнес, -їа, -їо* (8), док други синонимски ред формирају

¹⁶ Е. А. Нивина (2003) у оквиру тематске групе „човек“ издваја целину *Характеристика человека по его внешним признакам, физической природе*, која садржи сегменте: 1. *Голова*, 2. *Шея и ее особенности*, 3. *Туловище, конечности*, 4. *Характеристики внешнего вида (рост, телосложение, состояние здоровья, красота)*.

именичке лексеме: *главоња* (3–4, 7, 12, 15–16, 18–19, 22–23) / *главоња* (10, 14, 17–18), *главша* (5–6, 11, 19, 25), *главча* (6), *главурина* (22), *главурља* (25), *главурда* (1, 11, 16, 26), *главурдан* (1–9, 11–18, 21, 23, 25–26), *главурдана* (1–9, 14–15, 17–18, 21, 23, 25), *главурданка* (7, 26), *главурданче* (2, 5, 7), *главуран* (5–7, 20, 22), *главурана* (5–7, 18, 20), *главуранче* (5, 7), *главуцан* (23), *главуцана* (23); *џикван* (24); *црејња*¹⁷ (26); *чушуран* (21, 23–24); *шиник* (5, 20–22), *шиничар* (2), *шиничарка* (2), *шиничарче* (2).

Са соматизмом¹⁸ *глава* у улози основинске речи забележени су придевски деривати: *главаџи*, *-а*, *-о* (6, 13, 25), *главурџи*, *-а*, *-о* (1, 5, 17, 20), *главурданес*, *-џа*, *-џо* (8).¹⁹ Њима се изражава физичка квалификација особе велике главе. Пејоративно значење деривата *главаџи* успостављено је ванјезичким чињеницама и не произилази из споја мотивне речи *глава* и суфикса *-аџи*. Међутим, пејоративно значење деривата *главурџи* и *главурданес* условљено је мотивним речима *главур* / *главурдан*, што је на језичком плану исказано суфиксима *-ура* и *-урда*.

Именица *глава* представља мотивну реч при извођењу бројних деривата за именовање особа велике главе. Примарно значење пејоратива *главурда* (1, 11, 16, 26), *главурина* (22), *главурља* (25) јесте „велика глава“, али се из основног значења синегодохом развило секундарно значење „особа велике главе“. Суфиксацијом из основе пејоратива *главурда* настала је изведеница *главурдан* (1–9, 11–18, 21, 23, 25–26) којом се номинује особа према доминантној телесној особини „који је велике главе“. Моционим суфиксима из именице мушког рода *главурдан* изведени су називи за женски род *главурдана* (1–9, 14–15, 17–18, 21, 23, 25), *главурданка* (7, 26). С истом именичком основом јесте и назив средњег рода *главурданче* (2, 5, 7). Пејоративно значење мотивне речи *главур* условило је и пејоративност деривата *главуран* (5–7, 20, 22), *главурана* (5–7, 18, 20), док се посредством суфикса *-че* код деривата *главуранче* (5, 7) пејоративном прикључује и хипокористично значење.²⁰ Овакво значење заснива се на чињеници да суфикс *-че*, поред основног деминутивног значења, „обухвата хипокористичност типа доброг/

¹⁷ В. И. 1. 3. *Особа округле главе*.

¹⁸ Соматизми су лексеме којима се именује неки део људског тела. У науци о језику на руском говорном подручју велика пажња посвећена је изучавању лексике соматизама (Кочеваткин 1999, Рябчикова 2006, Магомедова 2007, Тимерьяновна 2012 и др.), а у последње време она постаје предмет интересовања и домаћих научника (Човић 2003, Штрбац 2012, Ристић 2013, Савић-Грујић 2014 и др.).

¹⁹ В. И. 1. 3. *Особа округле главе*.

²⁰ Р. Жугић говори о деминутивно-пејоративној реализацији изведеница са суфиксом *-че* при именовању деце према некој карактерној или физичкој особини (Жугић 2012: 227). Међутим, у овом случају, именовање подстакнуто величином дела тела чак и при означавању детета не може бити обележено деминутивном семантичком нијансом, али се пејоративност свакако ублажава хипокористичном спецификацијом.

позитивног осећања и оријентацију на децу, младе, драге особе и кућне љубимце“ (Ристић и остали 2005: 613), што омогућава да „чак и деминутиви настали од именица с негативним значењем могу бити додатно позитивно маркирани у смислу хипокористичног значења“ (Јовановић 2010: 43). Пејоративно значење лексеме *главуца* мотивисало је развој пејоративних деривата *главуџан* (23), *главуџана* (23), док је пејоративност деривата *главоња* (3–4, 7, 12, 15–16, 18–19, 22–23) / *главоња* (10, 14, 17–18), *главши* (5–6, 11, 19, 25), *главча* (6), с мотивном именицом *глава*, остварена значењем суфикса *-оња*, *-ша*, *-ча* (Штасни 2013: 118).²¹

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање лексема *џиква*, *црејња*²², *чуџура*²³, *шиник*²⁴ са значењем „велика глава“. Аналогно овом односу из семантичког садржаја лексема *џикван*²⁵ (24), *црејња* (26), *чуџуран*²⁶ (21, 23–24), *шиник*²⁷ (5, 20–22) на основу једне доминантне семе развило се секундарно значење „особа велике главе“. Механизмом синегдохе се из значења лексеме *шиник* (5, 20–22) „велика глава“ развило значење „особа велике главе“. Будући да се ради о непожељној телесној особини, већина ових лексема има пејоративно значење. Изузетак једино представља лексема *шиничарче* (2), код које суфикс *-че* поред пејоративног доприноси и развоју хипокористичног значења.

I. 1. 2. Особа четвртасте главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „четвртаста глава“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, чији су чланови груписани у два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *џлочас*, *-џа*, *-џо* (8) / *џлочес*, *-џа*, *-џо* (20) / *џљочас*, *-џа*, *-џо* (5) / *џљочес*, *-џа*, *-џо* (9); *цејљанес*, *-џа*, *-џо* (7, 12–13); *чејвриџан*, *-џина*, *-џино* (5). Синонимски ред именичких лексема чине: *џљочан* (9); *цејљан* (1), *цејљанка* (1, 7, 12, 17).

²¹ Када је мотивација у питању, у науци постоје и другачија мишљења. Наиме, један дериват може стајати у релацији према више основинских речи па су тако „називи као *главоња*, *окоња*, *брадоња*, *носоња* мотивисани придевима на *-аџ* (*главаџ*, *окаџ*, *брадаџ*, *кракаџ*, *носџ*), али и именицама *глава*, *око*, *брада*, *нос* јер изведеница значи човека кога карактерише величина онога што означава основинска именица“ (Ђорић 2012: 27).

²² *Црејња*, односно *црејуља* је земљани суд за печење хлеба (Динић 2008: 881).

²³ *Чуџура* је дубока дрвена посуда у којој се ситни паприка. Динић (2008: 898) бележи фонетску варијанту *чуџара*, која у фигуративном значењу означава људску главу.

²⁴ *Шиник* је дрвени округли суд за жито. Динић (2008: 910) ову лексему бележи у метафоричком значењу „дебела здепаста особа“, али ниједан дијалекатски речник не бележи значење „особа велике главе“.

²⁵ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*.

²⁶ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

²⁷ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*.

Придевска лексема *чеїврїан*, *-їна*, *-їно* (5)²⁸ забележена је у само једном ТЛ пункту. Оваква квалификација плод је субјективне оцене појединца на основу семе у којој је садржана информација о четвртастом изгледу.²⁹

Сема „који је четвртaste главе“ била је доминантна при развоју придевских и именичких лексема насталих поређењем с именицама *їлоча* и *цейљанка*³⁰.

У већем броју пунктова забележене су фонетске варијанте придева: *їлочас*, *-їа*, *-їо* (8) / *їлочес*, *-їа*, *-їо* (20) / *їљочас*, *-їа*, *-їо* / *їљочес*, *-їа*, *-їо* (9) и у вези с њима именица *їљочан* (9). Значење „који је четвртaste главе“ засновано је на поређењу особе с оваквом доминантном телесном особином и каквог предмета налик плочи.³¹ Дериватом *їљочан* (9), посредством суфикса *-ан*, означава се особа која поседује неку особину (плочасту главу) у вези с мотивном речју. Поседовање овакве телесне особине доживљава се као одступање од уобичајеног и складног, што се на језичком нивоу исказује пејоративношћу.

Метафоричким повезивањем на основу семе облика из примарног значења лексеме *цейанка* „комад, део расцепаног дрвета“ развило се и секундарно, пејоративно значење *цейљанка* (1, 7, 12, 17) – „особа четвртaste главе“.³² У једном ТЛ пункту се према облику *цейљанка*, који се употребљава за оба пола, развио мушки корелатив *цейљан* (1). Придевском лексемом *цейљанес*, *-їа*, *-їо* (7, 12–13) особа се квалификује на основу сличности с мотивном именицом.³³

I. 1. 3. Особа округле главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „округла глава“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ваљувас*, *-їа*, *-їо* (13), *ваљувай*, *-а*, *-о* (26); *главурай*, *-а*, *-о* (5); *крџињес*, *-їа*, *-їо* (16); *округал*, *-гла*, *-гло* (13), *округлас*, *-їа*, *-їо* (8); *убав*, *-а*, *-о* (1, 20–21) *цреїњас*, *-їа*, *-їо*³⁴ (5) и ЛСГ именичких лек-

²⁸ В. I. 15. 2. *Особа чеїврїасїе вилице* (12); III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

²⁹ Лексему *чеїврїан*, *-їна*, *-їно* у значењу „који је четвртаст“ бележи и Динић (2008: 890).

³⁰ Примарно значење лексеме *цейљанка* / *цейка* је део расцепаног дрвета, цепаница за огрев, док се секундарно употребљава у пејоративном значењу „бандоглава, неотесана особа“ (Јовановић 2004: 668; Динић 2007: 878).

³¹ Лексема *їљочас* је дефинисана као „плоснат“, а *їљоча* / *їлоча* 1. „потковица коња или говеда“, 2. „стена с претежно равном горњом површином“ (Динић 2008: 577, 579).

³² Метафоричком асоцијацијом заснованом на трансформацији конкретно – апстрактно развило се и фигуративно значење „неотесана, проста особа, простак“ потврђено у РМС (1990: 783), а познато и широм призренско-тимочког говорног подручја (Јовановић 2004: 356; Динић 2008: 878).

³³ В. I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

³⁴ В. I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

сема: *барбул* (18), *булүван* (20); *вól* (26), *воліна* (26); *глобус* (3); *јабучар* (2); *крошњар* (1, 16); *лубеница* (16); *йеченка* (12); *соленица* (17); *ййиква* (16, 23), *ййикван* (6); *црэйња* (23), *чүйура* (3, 16, 25), *чүйуран*³⁵ (3, 6, 16); *шиник* (1, 3, 7, 9–10, 15, 17–18, 21, 23–24, 26), *шиничар* (7, 10). Насупрот претходно анализираним тематским групама, чији су чланови устројени у два синонимска реда, овде се може говорити само о релативној синонимији јер су различите асоцијације проузроковале секундарну номинацију која се односи на особу округле главе, што резултира формирањем мањих блискозначних лексичких скупова унутар групе којој припадају.

Блискозначне придевске лексеме *ваљувас*, *-йиа*, *-йіо* (13), *ваљувайй*, *-а*, *-о* (26) и *округал*, *-гла*, *-гло* (13), *округлас*, *-йиа*, *-йіо* (8) директно упућују на особину особе лоптасте или елипсасте главе. Лексема *главурайй*, *-а*, *-о* (5) с њима се налази у односу релативне синонимије јер се њоме на основу семе „прекомерна величина“ примарно описује особа „велике главе“,³⁶ а прикључивањем семе „округласт облик“ секундарно се описује и особа округласте главе.³⁷ У односу релативне синонимије налази се и придевска лексема *убав*, *-а*, *-о* (1, 20–21)³⁸, заснована на колективном схватању језичке заједнице.³⁹ Значењски спектар овог појма много је шири, али се овде везује за поседовање особине „округла глава“.

Метафорички називи *булүван*⁴⁰ (20); *глобус* (3); *јабучар* (2); *крошњар*⁴¹ (1, 16), *лубеница* (16); *йеченка*⁴² (12); *соленица*⁴³ (17); *ййиква*⁴⁴ (16, 23), *ййик-*

³⁵ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

³⁶ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*.

³⁷ У дијалекатским речницима нисмо пронашли потврду значењу „који је округле главе“, али смо у РСМ (1990: 487) пронашли придевску лексему *главичас* која је, између осталог, дефинисана и као „који је округла, обао“.

³⁸ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 10. 3. *Особа црвених образа*; III. 1. 1. *Лейа особа*; III. 1. 3. *Особа сйамена сйаса*.

³⁹ „Сваки крај, свака етничка група има свој одређени општи идеал људске лепоте, који се веома често подудара и са антрополошким карактеристикама дотичног становништва“ (Влаховић 1970: 62).

⁴⁰ Лексему *булүбан* са значењем „оно што је велико, крупно, а махом округло: велики округлао камен“ бележи Динић (2008: 50–51). У говору Гулијана (ТЛ) *булүван* је назив за велики округлао камен којим се притиска купус у бурету, а познато нам је да у сврљишком крају постоји и фамилија Булүванци. В. III. 1. 6. *Израййіо дебела особа*.

⁴¹ В. I. 1. 2. *Особа чейврйасйе главе*.

⁴² Лексема *йеченка* забележена је у основном значењу „бела бундева“ и фигуративном „ошишана глава“ (Јовановић 2004: 533; Динић 2008: 568). В. I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

⁴³ У већини дијалекатских речника лексема *соленица* дефинисана је као „посуда у којој се држи со“, фигуративно значење „глава“ бележе Јовановић (2004: 314–315) и Динић (2008: 777).

⁴⁴ В. I. 4. 3. *Особа жүййа йена*.

*вѧн*⁴⁵ (6); *црѧйња*⁴⁶ (23); *чуѧура* (3, 16, 25), *чуѧуран*⁴⁷ (3, 6, 16); *шиник* (1, 3, 7, 9–10, 15, 17–18, 21, 23–24, 26), *шиничѧр*⁴⁸ (7, 10) настали су поређењем датих реалија с изгледом главе на основу семе „округао облик“, којој се код већине значења придружује и сема „прекомерна величина“. Из значења „округла (и велика) глава“ синегдохом се развија значење „особа округле (и велике) главе“, док је накнадним уобличавањем суфиксима *-ар* (*јабучѧр*, *крошњѧр*, *шиничѧр*) и *-ан* (*ѧшквѧн*, *чуѧуран*) указано на особину у оквиру семантичке класификације именица које означавају људска бића по разним особинама (Клајн 2003: 415; Жугић 2010: 225). Пејоративно значење последица је именовања подстакнутог непожељном телесном особином. Да је ово само једна од многобројних мотивацијских нити која условљава метафоричке трансформације, потврђује појава истих метафора у другим доменима.

Сема изгледа условила је и развој пејоративне зоометафоре *вѧл*, *волѧна*⁴⁹ (26), посведочене у само једном СЗ пункту.

Уједном СЗ пункту за именовање особе округле главе забележили смо романизам *бѧрбул* (18) (од *lat. barba* са значењем „брада“ (Skok I 1971: 111)) који је у ове крајеве доспео посредством влашког језика.⁵⁰ У речнику влашког говора пронашли смо лексеме *barbă* „брада“ и *barbuos* „брадат“, али не и значење које је у вези с обликом главе (*Vorbar*). Ниједан дијалекатски речник не бележи ову лексему.

I. 1. 4. Особа шпицасте главе

Тематска подгрупа с доминантном семом „шпицаста глава“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. Значењска блискост чланова ових лексичко-семантичких група условила је формирање два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *дљгњѧвас*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (14) / *длагњѧвес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (14); *дуголобрѧдес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (7); *длгобрѧзес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (5, 8) / *дугообрѧзес*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (22); *кисерѧс*, *-ѧа*, *-ѧѧо* (24); *шѧљ*, *-ѧ*,

⁴⁵ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*.

⁴⁶ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*.

⁴⁷ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 2. *Особа чеѧвртѧсѧје главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

⁴⁸ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 2. *Особа чеѧвртѧсѧје главе*.

⁴⁹ В. I. 12. 6. *Особа широких ноздрва*; I. 18. 2. *Особа дебела вртѧа*.

⁵⁰ У источној Србији, посебно у Тимочној Крајини, Срби земљорадници и Власи сточари били су у сталном контакту. Непосредни међујезички контакт и суживот с румунским становништвом оставили су видљиве трагове у свим доменима материјалне и духовне културе, што се на језичком нивоу одразило на снажан продор румунских језичких елемената у све сегменте језичке структуре – фонетске, морфолошке, синтаксичке и лексичке (Георгијевић 1967, Радан 2004).

-ó (12), *шиља̄а̄ӣ*, -а, -о (4, 13), *шиљас*, -џа, -џо (13), *шиљав*, -а, -о (1, 13), *шиљав*, -а, -о (26); *шиљоглав*, -а, -о (10), *шиљогавес*, -џа, -џо (6); *шиљобрад*, -а, -о (17). Други синонимски ред образују именичке лексеме: *кисџер* (24) / *кесџер* (16, 19, 21–22) / *ћесџер* (2, 7), *ћесџерко* (10–11), *кесџерана* (16), *ћесџерка* (10); *шиља* (1, 6, 13, 18, 21), *шиљко* (18–21), *шиљка* (18, 20–21) / *шиљћа* (7); *шиљоглавац* (23), *шиљоглавка* (6, 10, 23). У оквиру ових синонимских редова издвајају се мање блискозначне групе успостављене постојањем различитих мотивационих подстицаја за квалификацију и номинацију особа шпицасте главе: дуги образи, дуга брада, шиљаста глава, шиљаста брада, као и метафорички пренос номинације на основу сличности.

Сема изгледа „који је дугуљаст, издужен“ јесте основна компонента значења у семантичкој структури придевских лексема: *дљгњовас*, -џа, -џо (14) / *длагњовес*, -џа, -џо (14); *дуголобрџдес*, -џа, -џо (7); *длгобрџзес*, -џа, -џо (5, 8) / *дугообрџзес*, -џа, -џо (22). У дијалекатским речницима за придевску лексему *длгњовас*, -џа, -џо / *длагњовес*, -џа, -џо није потврђено значење „који је шпицасте главе“.⁵¹ Придевска сложеница *дуголобрџдес*, -џа, -џо (7) развила се аналошки према облику *голобрџдес*, посведоченом у другом делу сложенице. Међутим, семантички опсег сложене придевске лексеме *дуголобрџдес* (‘*голобрџдес* са издуженом брадом’) не укључује и примарно значење лексеме *голобрџдес* „коме још није порасла брада, голобрад“ (Динић 2008: 106), већ је само преузима као устаљенију морфолошку форму. Сложенице *длгобрџзес*, -џа, -џо (5, 8) / *дугообрџзес*, -џа, -џо (22) настале су од основа речи *дуг* и *образ* које су међусобно повезане спојним вокалом -о- и додатно деривирани суфиксом -ес (-асџи). Суфиксом -асџи, односно његовом фонетском варијантом -ес значење се не модификује, већ се потврђује опскрбљеност датом физичком особином (Babić 1986: 431).

Сема изгледа „шиљатост“ условила је развој бројних придевских и именичких лексема којима се описује и именује особа шиљасте главе: *шиљ*, -а̄, -ó (12), *шиља̄а̄ӣ*, -а, -о (4, 13), *шиљас*, -џа, -џо (13), *шиљав*, -а, -о (1, 13), *шиљав*, -а, -о (26); *шиљоглав*, -а, -о (10), *шиљогавес*, -џа, -џо (6); *шиљобрад*, -а, -о (17); *шиља* (1, 6, 13, 18, 21–22), *шиљко* (18–21), *шиљка* (18, 20–21) / *шиљћа* (7); *шиљоглавац* (23), *шиљоглавка* (6, 10, 23). Придевске лексеме *шиљ*, -а̄, -ó (12), *шиља̄а̄ӣ*, -а, -о (4, 13), *шиљас*, -џа, -џо (13), *шиљав*, -а, -о (1, 13) доприносе квалитативном разликовању особа које поседују особину „шиљаста глава“. Придевским дериватом *шиљав*, -а, -о (26), посредством суфикса -кав за грађење придева субјективне оцене (Драгићевић 2001: 38), истакнута особина изражава се у мањем степену. С мотивним придевом *шиљ* / *шиљав* забележени су именички деривати *шиља* (1, 6, 13, 18, 21),

⁵¹ Придевску лексему *длгњовес*, -џа, -џо у значењу „који је дугуљаст“ потврђује једино Динић (2008: 137).

шиљко (18–21), односно женски корелатив *шиљка* (18, 20–21) / *шиљћа* (7). Исту придевску основу препознајемо у првом делу сложеница *шиљоглав*, *-а*, *-о* (10), *шиљогавес*, *-ија*, *-ио* (6), где је спојним вокалом *-о-* повезана с именичком основом *глав-* у другом делу. Сложеница *шиљогавес*, *-ија*, *-ио* дериивирана је суфиксом *-ес*, чиме се не остварују никакве промене на значењском нивоу, већ се потврђује опскрбљеност као основна семантичка функција описних придева. Додавањем суфикса *-ац* (односно моционог суфикса *-ка*) врши се номинација особе на основу особине исказане мотивним придевом *шиљоглав*.

Сема „шиљатост“ условила је и метафоричко повезивање и пренос имена с појма *кесѐр*⁵² на особу шпицасте главе. Резултат ове везе јесу придевска лексема *кисерѐс*, *-ија*, *-ио* (24) и именичке *кисѐр* (24) / *кесѐр* (16, 19, 21–22) / *ћесѐр* (2, 7), *ћесѐрко* (10–11), *ћесѐрка* (10), *кесерана* (16).⁵³

I. 2. Тематска група коса

Тематска група с доминантном семом „коса“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеми којима се описује и именује особа на основу изгледа косе. Потенцијалне семе, садржане у појмовној вредности лексеми *коса*, које условљавају развој секундарних значења јесу семе које носе информацију о: поседовању бујне косе или о недостатку косе, дужини и боји косе, начину на који је коса обликована, начину на који се особа односи према њој и сл. Бројност сема на којима се заснива означавање и именовање особе на основу косе условила је постојање чак једанаест подгрупа у оквиру ове тематске групе. Лексемама у оквиру подгрупа *Особа бујне косе* и *Особа без косе* описује се и именује јединка на основу особине која је испољена у већој или мањој мери у односу на прототип с којим се пореди. Лексемама у подгрупи *Особа дуге косе* представља се особина израженија у односу на прототип.⁵⁴ Придевским и именичким лексемама у оквиру подгрупа *Особа*

⁵² *Кесѐр* / *кисѐр* / *ћесѐр* / *ћисѐр* је дрводељска алатка, али је у призренско-тимочким говорима потврђено и секундарно значење „брада“ (Динић 2008: 838), из кога се синегдохом развија значење „човек шиљате браде“.

⁵³ В. I. 15. 1. *Особа испурене вилице (горње / доње)*.

⁵⁴ Кључан фактор при формирању прототипа јесте колективна свест говорне заједнице. У руралним срединама, какав је и сврљишки крај, уобичајено је да жене носе мараму па се њихова коса најчешће не види и самим тим и не оцењује. С друге стране, прототипичан мушкарац поседује кратку косу и зато је он с језичког становишта необележен. Речју, мушкарац кратке косе поседује такву особину којом се означава неутралност, што не изазива колективно вредновање и именовање. Међутим, уколико особа по спољашњем изгледу или по изгледу неког дела тела одступа од прототипа, односно „стереотипа о нормалном, уобичајеном изгледу, што је, као што се зна, углавном лоше, а може бити и добро, и што се с обзиром на пол (мушки / женски) сматра лепим / ружним или пожељним / непожељним“ (Ристић 2004:

гргураве косе и *Особа зализане косе* особа се описује и именује на основу поседовања особине *гргуравосѝ* / *зализаносѝ* за разлику од прототипа. Подгрупа *Особа ѝрема боји косе* обухвата четири микрогрупе у оквиру којих су лексема којима се означава и именује јединка у зависности од боје косе. И лексемама у тематским подгрупама *Особа с ѝраменовима различѝије боје*, *Особа високих зализака*, *Лоше ошишана особа*, *Особа неуредне косе*, *Особа која има вашке* јединка се квалификује и номинује на основу изражености одређене особине у вези с косом.

Очигледно је да су различити екстралингвистички мотивацијски фактори утицали на формирање ових тематских подгрупа. Издвојићемо два. Први фактор јесте припадност мушком или женском полу и уврежена схватања колективне заједнице која формира вредносне ставове. У највећем броју случајева дуга коса представља пожељну карактеристику жена, због које је она оквалификована позитивно или неутрално, док дуга коса код мушкарца представља непожељну особину и изазива негативну квалификацију и номинацију.⁵⁵ Други битан мотивацијски фактор јесте да ли се ради о изгледу косе као о природној датости или је такав изглед у вези с човековим односом према коси (Жугић 1997: 137). У неким случајевима било је могуће уочити јасну границу: *Особа без косе* – природна датост, *Особа неуредне косе* – однос према сопственом телу, међутим, најчешће граница није тако јасна па се у оквиру једне подгрупе јављају именичке и придевске лексема различито мотивисане.

I. 2. 1. Особа бујне косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „бујна коса“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бучав*, *-а*, *-о* (6); *ћумес*, *-ѝа*, *-ѝо* (4, 7, 12–13, 15, 17); *космаѝѝ*, *-а*, *-о* (14), *космураѝѝ*, *-а*, *-о* (1, 5, 8, 14, 21) и ЛСГ именичких лексема: *бунцула* (9, 16), *бучља* (6, 11), *ћума* (13), *ћумча* (7), *ћумна* (7), *ћумка* (15), *ћумче* (7), *ћућумача* (7); *косар* (6), *космуран* (17, 20–21, 23–24), *космурана* (14, 17, 20–21, 23–24); *мечка* (22); *ѝрмка* (5, 26); *ћубан* (19), *ћубанка* (19); *чуѝавац* (25). Поседовање бујне косе је природна датост, али је човеков однос према њој кључни фактор за њен изглед, што представља даљи подстрек за квалификацију и номинацију.

89), ствара се когнитивно-мотивациона заснованост за развој експресива, односно лексичких јединица другостепене номинације, које се с једне стране јављају као „средства за исказивање емоција“, а с друге „као средства с одређеним стилским ефектима [...] и као средства експресивног говорног чина“ (Исто: 87).

⁵⁵ Колективно народно схватања оцртава „један општи поглед који служи као мерило онога што је лепо или ружно“ (Влаховић 1970: 62).

Са соматизмом *коса* у улози мотивне речи широм говорног подручја забележени су бројни придевски и именички деривати. У творбеној структури ових деривата разликујемо творбене основе *кос-* и *косм-*, о чијем односу у науци влада опречно мишљење. Скок (1972: 161) говори о деривату *kosma* са значењем „коса“ какав се среће у текстовима писаним црквеним језиком, а који представља поименичен прасловенски придев *космъ*. Супротно оваквом гледишту, у СДР1 (2003: 169) истиче се да је реч о двама основама, чија гнезда чине концептуалну и семантичку целину. Будући да је са синхронијског становишта лакше разумети друго гледиште, ми ћемо деривате с основама *кос-* и *косм-* сагледати одвојено. С творбеном основом *кос-* и суфиксом *-ар* је именички дериват *косар* (6). Овај суфикс је типичан у категоријама *nomina agentis* и *nomina actoris*, али се у овом случају јавља у категорији *nomina attributiva* јер се везивањем за творбену основу *кос-* реализује значење „који је бујне косе“. С творбеном основом *косм-* забележили смо придевске деривате: *косма̑и̑*, *-а*, *-о* (14), *космура̑и̑*, *-а*, *-о* (1, 5, 8, 14, 21) и именичке: *космуран* (17, 20–21, 23–24), *космурана* (14, 17, 20–21, 23–24). Квалитативни придев *косма̑и̑*, *-а*, *-о* (14) доприноси истицању карактеристичне појединости особе која поседује бујну косу. С друге стране, придев *космура̑и̑*, *-а*, *-о* (1, 5, 8, 14, 21) има пејоративно значење јер се неутрални суфикс *-а̑и̑* везује за основу пејоративне именице *космура*. Истом пејоративном именицом мотивисан је назив *космуран* (17, 20–21, 23–24) и његов женски корелатив *космурана* (14, 17, 20–21, 23–24).⁵⁶

Лексема *чу̑авац* (25) забележена је у само једном СЗ пункту. Пред доминантне семе „бујна коса“ развој овакве номинације условила је и диференцијална сема „неуредна, рашчупана коса“.⁵⁷

За квалификовање особе бујне и неуредне косе забележен је придевски дериват *бу̑чав*, *-а*, *-о* (6), мотивисан именицом *бу̑ч / бу̑с*, романског порекла, која се на српском говорном подручју реализује са значењем „ћуба, коса на глави као клупко“ (РСАНУ 1962: 319; Skok 1971: 226).⁵⁸ У два ТЛ пункта особа овакве телесне особине означава се лексемом *бу̑чља* (6, 11). Пејоративно значење придевског деривата *бу̑чав* остварено је семом „неуредна коса“, док интезивнијој пејоративности именичког деривата *бу̑чља* доприноси пејоративни суфикс *-ља*. Шири територијални распон имају деривати мотивисани синонимном лексемом *ћума*: *ћумес*, *-и̑а*, *-и̑о* (4, 7, 12–13,

⁵⁶ В. I. 2. 3. *Особа дуге косе*.

⁵⁷ В. I. 2. 3. *Особа дуге косе*.

⁵⁸ Лексема *бучав*, *-а*, *-о* забележена је у значењу „космат, кудрав, неочешљан, разбарушен“ (Динић 2008: 53–54).

15, 17), *ћума* (13), *ћумча*, *ћумна* (7), *ћумка* (15), *ћумче* (7), *ћућумача* (7).⁵⁹ Семантичка функција суфикса *-ес(-аси)* огледа се у истицању карактеристичне особине исказане придевом *ћумес*. Изведенице с овим суфиксом значе сличност с особиним основинске именице и могу се исказати формулом „као да има“ (Babić 1986: 432–433). Семантичка реализација лексеме *ћума* (13) „особа (мушкарац или жена) бујне косе“ настала је синегдохом јер је дошло до преноса номинације са специфичног изгледа косе на особу као целину. Пејоративно значење лексеме *ћума* и њоме мотивисаних деривата *ћумча*, *ћумна* (7), *ћумка* (15) успостављено је ванјезичким чиниоцима и метафоричком употребом именовања за човека карактеристичних за животињу. Код деривата *ћумче* (7) посредством хипокористичног суфикса *-че* успоставља се умањен степен пејоративности, док се израженија пејоративност деривата *ћућумача* (7) остварује понављањем иницијалног слога *ћу* и везивањем пејоративног суфикса *-ача* за основу мотивне речи. Блискозначне лексеме *ћубан*, *ћубанка* (19) забележене су у само једном СЗ пункту. Примарно значење мотивне именице *ћуба* јесте „истакнуто перје на птичјој глави“, док се секундарно развија значење „чуперак косе“ (РМС 1990: 366). Тако се и лексемом *ћубан* примарно именује голуб, док се метафоричким преносом развија пејоративно значење „особа с ћубом на глави“.⁶⁰

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање лексеме *бунцула* (9, 16), чије је основно значење „корпа полулоптастог облика исплетена од прућа или павити омазана говеђом балегом“ (Динић 2008: 52) и *џирма* (5, 26) у основном значењу „врста кошнице исплетене од прућа“ (Јовановић 2004: 644; Динић 2007: 821) са значењем „особа бујне косе“. Развојем метафоризоване семантике успоставља се пејоративност.

Сема изгледа била је доминантна при развоју пејоративног метафоричког назива *мечка* (22).⁶¹

I. 2. 2. Особа без косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „без косе“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. Значењска сличност међу члановима ових група условила је формирање два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *ћелав*, *-а* (1–13, 15–17, 21–22) / *келав*, *-а* (12, 14, 18–21, 24–26), док други синонимски ред образују именичке лексеме: *йеченка* (21); *ћела* (7, 17), *ћелча* (1, 6–7, 9–10, 12–13, 15, 21, 23) / *келча* (12,

⁵⁹ Лексема *ћума* / *ћумка* дефинисана је као „ћуба неких животиња“ и „овца с ћубом и име таквој овци“ (Динић 2008: 169).

⁶⁰ Дијалекатски речници не региструју ову лексему.

⁶¹ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расџа*; III. 1. 6. *Изразиџо дебела особа*; III. 1. 8. *Мањава особа*.

14, 18–22), *ћелавко* (3) / *ћелáвко* (16) / *келáвко* (25), *ћелавка* (3) / *келавка* (25), *келáна* (14) / *ћелавишћина* (2).

У основи свих забележених лексема за означавање и именовање особа без косе налази се балкански турцизам *kel* (Skok 1971: 351).⁶² Везивањем суфикса *-ав* за творбену основу истиче се специфична појединост припадника мушког пола, која се квалификује придевом *ћелав* (1–13, 15–17, 21–22) / *келав* (12, 14, 18–21, 24–26).⁶³

Из назива *ћела* с примарним значењем „место на глави где је коса отпала“ синегдохом се развија значење „мушкарац без косе“.⁶⁴ Додавањем суфикса *-ча* на творбену основу *ћел-* развија се дериват *ћелча* (1, 6–7, 9–10, 12–13, 15, 21, 23) / *келча* (12, 14, 18–22) с пејоративним значењем. Пејоративно значење имају и другостепени деривати *ћелавко* (3) / *ћелáвко* (16) / *келáвко* (25) и њихови корелативи *ћелавка* (3) / *келавка* (25), *келáна* (14). У називу *ћелавишћина* (2), посредством пејоративног суфикса *-ишћина*, остварује се висок степен пејоративности.⁶⁵

Сема изгледа условила је и развој пејоративног метафоричког назива *йеченка* (21) за именовање особе без косе. Исти метафорички назив потврђен је и у другим доменима.⁶⁶

I. 2. 3. Особа дуге косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуга коса“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема којима се описује и именује особа дуге косе. У оквиру ових ЛСГ формирају се синонимски редови придевских и именичких лексема. Придевски синонимски ред образују лексеме: *длгокòс*, *-а*, *-о* (1, 5–6); *дрићљав*, *-а*, *-о* (5); *космурáћи*, *-а*, *-о* (13, 19); *рејáћи*, *-а*, *-о* (3), а именички синонимски ред лексеме: *биљмез* (12, 17–18, 23); *бићилес* (5, 7, 12, 15, 23); *бицман* (12); *гилићипер* (2); *дрићља* (2, 5, 7); *косáр* (6, 11), *космурáн* (5, 13, 21, 23), *космурáна* (5, 23); *кумийћа* (16); *несћирјжља* (6); *йавуница* (18); *йерчјнко* (25); *рејоња* (3, 9, 13); *скубља* (7–8, 14, 22), *скубна* (7); *чућља* (8), *чућавац* (4).

⁶² Према Скоковим наводима, турцизам *ћелав* је потпуно потиснуо словенски придев *plěhъ*, који се чува једино још у топониму Пљешивица (Skok 1971: 351–352). Врх Плеш имају и Сврљишке планине и налази се јужно од Сврљига.

⁶³ I. 2. 8. *Особа високих зализака*.

⁶⁴ Назив *ћела* у значењу „мушкарац без косе“ могао је настати и везивањем суфикса *-а* за редуковану основу придева *ћелав*.

⁶⁵ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака*; I. 7. 2. *Особа рејћких обрва / без обрва*.

⁶⁶ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

Са соматизмом *коса* као мотивном речју забележени су придевски деривати *длго̀кòс*, *-а*, *-о* (1, 5–6), *косму̀ра̀й̑и*, *-а*, *-о* (13, 19) и именички деривати *кос̀ар* (6, 11), *косму̀ра̀н* (5, 13, 21, 23), *косму̀ра̀на* (5, 23). Придевска сложеница *длго̀кòс*, *-а*, *-о* (1, 5–6) настала је од основа придева *дуг* и именице *коса*, које су повезане спојним вокалом *-о-*. Њоме се на основу семе изгледа квалификује особа дуге косе. Деривати *косму̀ра̀й̑и*, *-а*, *-о*, *кос̀ар* (6, 11), *косму̀ра̀н* (5, 13, 21, 23), *косму̀ра̀на* (5, 23) забележени су са значењем „особа бујне косе“,⁶⁷ али се понављањем истог творбеног модела развија и значење „особа дуге косе“.

За именовање особе дуге косе употребљавају се називи *чу̀й̑ља*⁶⁸ (8) / *чу̀й̑авац*⁶⁹ (4) и *ску̀бља* (7–8, 14, 22) / *ску̀бна* (7) мотивисани синонимним придевским речима *чу̀й̑ав*, *-а*, *-о* и *(рас)ску̀бен*, *-а*, *-о*. Једнако мотивисани деривати забележени су и при означавању особа неуредне косе.⁷⁰ Значење „особа дуге косе“, чији је развој условљен семом изгледа, нијансирано је семом којом се одсликава човеков немаран однос према сопственом телу те се као коначан резултат јавља пејоративно значење „особа дуге, неуредне, рашчупане косе“.

Семом изгледа успостављена је придевска лексема *др̑ѝљав*, *-а*, *-о* (5) у значењу „који је кудрав и неуредан“ (Динић 2008: 156), којом је мотивисан пејоративни назив *др̑ѝља* (2, 5, 7). Пејоративна компонента доприноси семантичкој спецификацији, тј. описивању и именовању особа дуге и неуредне косе.⁷¹

Префиксално-суфиксалном твореницом *нес̑ѝрѝжља* (6), с мотивним глаголом *сѝрѝже* у основном значењу „скраћује маказама (косу, вуну), шиша“ (Динић 2008: 793), именује се мушкарац дуге неуредне косе. Пејоративно значење произилази из човековог немарног односа према сопственом телу, односно коси, што резултира негативном оценом говорне заједнице.

Сема сличности условила је метафоричко повезивање репа у примарном значењу „израштај на задњем делу тела сисара“ (РМС 1990: 509) са значењем „посебно обликована дуга коса“. Резултат овог метафоричког про-

⁶⁷ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе.*

⁶⁸ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе.*

⁶⁹ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе.*

⁷⁰ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе.*

⁷¹ Јовановић (2004: 388) бележи значење које се везује за неуредну, прљаву особу, а не и особу дуге косе.

цеса су придевска лексема *рејџџи*, -а, -о (3) и назив *рејџџа* (3, 9, 13). Исто значење има и лексема *йерчџнко*⁷² (25), забележена у само једном СЗ пункту.

У РСАНУ турцизам *билмез* забележен је у значењу „глулак, будала“ и „ленштина, нерадник“. А. Шкаљић ову лексему бележи у сличном значењу – „neznalica, nevješt, neupućen čovjek“ (Škaljić 1966: 143). Секундарно пејоративно значење „особа дуге косе“, какво смо регистровали на терену, није потврђено, а не региструју га ни дијалекатски речници с призренско-тимочког говорног подручја. Овакво значење резултат је субјективне оцене говорне заједнице према појединцима који понашањем и изгледом одступају од норми патријархалне средине, с чим је у вези и назив *биџилес* (5, 7, 12, 15, 23).⁷³

Исти екстралингвистички фактори утицали су и на развој појединачних пејоративних назива *биџман* (12), *гилиџиџер* (2), *кумиџа* (16) за именовање мушкарца дуге косе. РСАНУ не бележи лексему *биџман* (12), а потврде оваквом значењу нема ни у дијалекатским реницима.⁷⁴ Пејоративни назив *гилиџиџер* (2) нисмо пронашли ни у РСАНУ ни у дијалекатским речницима.⁷⁵ У РСАНУ (1978: 62) лексема *комиџа* је дефинисана као „лат. припадник оружаних формација које нису саставни делови регуларне војске, нерегуларни борац, одметник од власти“, док се у разговорном језику овако именује четник, разбојник, одметник (Динић 2008: 369).

У једном СЗ пункту сема изгледа условила је развој афирмативно спецификоване зоометафоре *йавуниџа* (18) за именовање младих женских особа дуге косе.

I. 2. 4. Особа гргураве косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „гргурава коса“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, којима се описује и именује особа гргураве косе. Значењска блискост међу члановима ових ЛСГ утицала је на формирање два синонимска реда. Први синонимски ред чине придевске лексеме: *вргуља́в*, -а, -о (9); *гргурáв*, -а, -о (17, 23), *гргуља́в*, -а, -о (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24); *грчав*, -а, -о (13), *грчкав*, -а, -о (1–8); *коврџав*, -а, -о (12); *кудрáв*, -а, -о (16), *кундрáв*, -а, -о (26); *йршав*, -а, -о (1, 3, 18, 22, 26),

⁷² Перчин је турцизам са значењем „pramen ili čuperak kose na vrhu glave ili zatioku kod muškaraca; kika“ (Škaljić 1966: 515).

⁷³ Када смо први пут чули ову лексему, нисмо јој придали велику пажњу јер смо мислили да се ради о номинацији на основу субјективне оцене појединца. Међутим, иста лексема забележена је чак пет пута на терену, а региструју је и дијалекатски речници.

⁷⁴ Лексема *биџман* дефинисана је као „јак, снажан човек уз то битанга и ленштина“ (Јовановић 2004: 347; Динић 2008: 31).

⁷⁵ Германизам *гилиџиџер* са значењем „ветропир, непоуздана особа“ региструје једино Стојановић (2010: 128).

и́ршљав, -а, -о (24–25), док други синонимски ред формирају именичке лексеме: *вргуља́н* (9); *гргуља́н* (20, 24), *гргуља́на* (20), *гргуља́вко* (2–3, 5, 14, 21), *гргуља́вче* (2, 5), *гргурáн* (17, 23), *гргурáна* (17, 23); *гр̑чко* (13), *гр̑чкавко* (11), *гр̑чља* (11); *ку̀драв*ица (16); *и́рша* (1, 3–4, 10, 15–16, 18–19, 21–22), *и́ршља* (24), *и́рша́н* (19), *и́ршавко* (22), *и́ршља́вко* (25), *и́ршљавка* (25).

У РСАНУ (1965: 593; 1975: 704) блискозначним придевским лексемама *гргурав*, -а, -о, *коврџав*, -а, -о и *кудрав*, -а, -о⁷⁶ описује се особа таласасте косе. Исте придевске лексеме посведочене су и у говорима сврљишког краја: *гргура́в*, -а, -о (17, 23), *гргуља́в*, -а, -о (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24), *коврџав*, -а, -о (12), *ку̀драв*, -а, -о (16), *ку̀ндрав*, -а, -о (26). Забележене придевске лексеме разликују се само на пољу експресивности. Док се дериватима *гргура́в*, -а, -о (17, 23), *гргуља́в*, -а, -о (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24) и *коврџав*, -а, -о (12) посредством неутралног суфикса -ав само истиче карактеристична појединост особе – „гргуравост“, „коврџавост“, деривати *ку̀драв*, -а, -о (16), *ку̀ндрав*, -а, -о (26) експресивно су обојени. Њихова пејоративност остварена је диференцијалном семом „неуредност, чупавост“ (Динић 2008: 367), која се преноси и у значење именичке лексеме *ку̀драв*ица (16). За именовање особа оваквог изгледа косе забележени су именички деривати *гргурáн* (17, 23) / *гргуља́н* (20, 24), *гргурáна* (17, 23) / *гргуља́на* (20) с мотивном именицом *гргур* / *гргуљ* и именички деривати *гргуља́вко* (2–3, 5, 14, 21), *гргуља́вче* (2, 5) мотивисани придевом *гргуљав*.

У једном ТЛ пункту за описивање и именовање особа гргураве косе забележили смо само лексеме *вргуља́в*, -а, -о (9), *вргуља́н* (9). У говорима сврљишког краја *вргуљка* / *вргуљћа* је вијугава шара на народној ношњи, што представља јасну мотивацију за метафоричко повезивање с увијеним праменом косе.⁷⁷

Сема изгледа „који је згрчен, скупљен, искривљен“ основна је компонента значења придевских лексема *гр̑чав*, -а, -о⁷⁸ (13), *гр̑чкав*, -а, -о (1–8), којима се описује особа на основу карактеристичне појединости. Основу глагола *грчи* распознајемо и код именичких деривата *гр̑чко* (13) и *гр̑чља* (11), док је дериват *гр̑чкавко* (11) изведен из придева *гр̑чкав*.

⁷⁶ Придевски деривати *гргурав*, -а, -о, *коврџав*, -а, -о и *кудрав*, -а, -о настали су према мотивним именицама *гргур*, *коврџа* и *кудра* у значењу „увијен прамен косе“.

⁷⁷ Потврду оваквог значењу налазимо и у дијалекатским речницима. Лексема *вргуљка* дефинисана је као „коврџа, талас“ (Јовановић 2004: 361). Нека од значења глаголске лексеме *вргуља* су 1. „прави вијугаве шаре“, 2. „кривуда при ходу или при кретању, врлуда“, док је именичка лексема *вргуљћа* дефинисана као „орнаментни мотив у виду меандрате линије на разним тканинама тканим на домаћем ткачком разбоју, вијугава шара, вијуга“ (Динић 2008: 81–82). У вези с овим лексемама јесте и придевска лексема *врлудав*, -а, -о у значењу „који врлуда, вијугав, кривудав“ коју региструје РСАНУ (1965: 66).

⁷⁸ В. I. 18. 4. *Особа крајика врајиа*.

Блискозначном придевском лексемом *īŗшав*, -а, -о⁷⁹ (1, 3, 18, 22, 26) означава се особа гргураве косе, али се семантичка спецификација остварује посредством диференцијалне семе „разбарушена, чупава, накострешена коса“, која утиче на развој пејоративног значења. Посредством суфикса субјективне оцене -љав, придевским дериватом *īŗшљав*, -а, -о (24–25) исказује се пејоративност вишег степена у односу на *īŗшав*. Из редуковане придевске основе изведени су називи *īŗша* (1, 3–4, 10, 15–16, 18–19, 21–22), *īŗшан* (19), *īŗшља* (24). Назив *īŗшавко* (22) мотивисан је придевом *īŗшав*, а придевом *īŗшљав* / *īŗшљив* називи *īŗшљивко* (25), *īŗшљавка* (25).

I. 2. 5. Особа зализане косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „зализана коса“ обухвата придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа зализане косе. У грађи је посведочена само једна придевска лексема: *зализан*, -а, -о (1–4, 7, 9, 12–15, 17, 19–22, 25–26). Значењска сличност чланова ЛСГ именичких лексема условила је формирање синонимског реда: *зализанко* (7, 14, 18, 21) / *зализанко* (10, 16, 23, 25), *зализанка* (7, 18, 23) / *зализанка* (10, 16, 25), *зализанче* (7), *зализоја* (24), *зализојла* (6, 24); *мазнуља* (6, 11), *мазница* (6, 11); *мазноглавка* (6).

Префиксално-суфиксална твореница *зализан*, -а, -о (1–4, 7, 9, 12–15, 17, 19–22, 25–26) јесте трпни глаголски придев који има праву придевску функцију јер се употребљава за описивање особе зализане косе. У говорима сврљишког краја представља мотивну реч више именичких деривата: *зализанко* (7, 14, 18, 21) / *зализанко* (10, 16, 23, 25), *зализанка* (7, 18, 23) / *зализанка* (10, 16, 25), *зализанче* (7). Глаголом *зализе* у значењу „очешља косу тако да је прилепи за главу“ мотивисани су називи *зализојло* (24), *зализојла* (6, 24).⁸⁰

Пејоративно значење лексема *мазнуља* (6, 11), *мазница* (6, 11), *мазноглавка* (6) којима се именују женска лица зализане косе успостављено је језичким и ванјезичким чиниоцима. У првом реду ове лексеме садрже негативну сему субјективне оцене „претерано глађење косе ради улепшавања“. Пејоративност деривата *мазнуља* остварује се и посредством пејоративног суфикса -уља, док је пејоративно значење деривата *мазница* засновано на вези с основним значењем „размажена женска особа“. Сложеница *мазноглавка* развила се аналошки према устаљенијој форми *īŗзноглавка*, чиме се остварује развој пејоративног значења.

⁷⁹ Дијалекатски речници не региструју придевску лексему *īŗшав*, -а, -о. Скок је доводи у везу с *костривом*, врстом оштре биљке, која има исти корен као *костирей* „длака из вуне“ (Skok 1972: 165–166).

⁸⁰ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака*.

I. 2. 6. Особа према боји косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја косе“ садржи четири микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеме концентрисани око доминантних сема: „бела / седа коса“, „жута / плава коса“, „риђа коса“ и „црна коса“, с тим да, са семантичког становишта посматрано, прве три микрогрупе није увек могуће јасно омеђити јер постоји могућност укључивања појединих придевских и именичких лексема у различите микрогрупе.⁸¹

а) Особа беле косе

Микрогрупа с доминантном семом „бела коса“ представља хипероним лексичким јединицама којима се описују и именују особе природно светле косе и оних које се употребљавају за квалификовање и именовање мушкараца и жена код којих је бела, односно седа коса резултат старења.

а) 1. Особа природно светле косе

С мотивним придевом *бео*⁸², чије је основно значење „који је боје снега или млека“, односно дијалекатским ликом *бѐл*, *-а*, *-о* (7), којим се у једном ТЛ пункту квалификује особа светле косе (и тена!), забележили смо придевски дериват *белужња̀в*, *-а*, *-о* (24). Дериватом *белужња̀в*, *-а*, *-о* (24) у значењу „који је беличаст, с белом нијансом“ посредством сложеног суфикса субјективне оцене *-ужња̀в*⁸³ означава се умањен степен особине исказане мотивним придевом *бел*. Придевом *бео* (*бел*) мотивисани су и називи *бѐлча* (1–3, 6, 9, 11, 13–14, 20, 23), *белача* (6, 11), *бѐлка* (3, 11–12, 23, 26), *бѐља* (6), *белу̀на* (12, 14), *белава* (19, 25–26), *беличко* (1, 24), *беличка* (1), а придевом *белужња̀в*, *-а*, *-о* мотивисан је назив *белужња̀вко* (24).⁸⁴

Сема изгледа „који је светле косе (длаке)“ условила је настанак сложених придевских и именичких лексема за описивање и именовање особа

⁸¹ Примера ради, *белча* може бити онај који је природно светао, али и онај који је оседео од старости; назив *жућа* забележен је са значењем „назив плавог човека“ и „назив риђет човека“.

⁸² По Скоковим речима основа *bijel* једна је од најзаступљенијих основа у српскохрватском језику, што је поткрепљено чињеницом да бела боја у ономасиологији има изузетно велику улогу (Skok 1971: 152). Придев *бео* и његови деривати јесу део лексичког фонда свих словенских језика.

⁸³ На основу опсежног истраживања Р. Жугић, најпродуктивнији суфикс за извођење придевских деминутива у говорима призренско-тимочке дијалекатске области јесте суфикс *-ав*, односно сложени суфикси са суфиксом *-ав* у другом делу: *-ужња̀в*, *-ка̀в*, *-иња̀в*, *-уња̀в*, *-иња̀к*, *-ика̀в*, *-иња̀в*, *-ичав*, *-уика̀в* (Жугић 2006: 386).

⁸⁴ В. I. 4. 1. *Особа свеїле йуїи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих йїрейавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

светле косе: *беломујес*, *-їа*, *-їо* (9, 23), *беломуја*, *беломујка*, *беломујче* (18). Први део ових сложеница представља основа придева *бео*, док други део чини основа именице *мах* (општесл. и прасл. **тѣхъ*, с ие. кореном **теи-*, који у превоју даје **ти-* (Skok 1972: 354)), чије је основно значење „маховина“, али се употребљава у значењу „vrlo tanke dlake što niču po tijelu“ (RJAZU 1904–1910: 371). Ова именица никада се у говорима сврљишког краја не јавља самостално, већ само у сложеницама.⁸⁵ Исте лексеме јављају се и при квалификацији и номинацији особа светле пути.⁸⁶

Сви забележени деривати мотивисани придевом *бео* (*бел*) употребљени су ради квалификације и номинације особа не по белој боји косе, већ по њеној колористичкој датости која се остварује у својој најсветлијој нијанси (у овом случају жућкастој). На семантички релативизам назива за својство „бео“ у више наврата указивала је М. Ивић (1995, 1999), наводећи да је прасловенски лексички облик **bělъ*, из којег се развио придев *бео*, „етимолошки најнепосредније ослоњен на индоевропска коренска образовања са значењем – не белине, него светлине, блеска“, о чему сведочи употреба у народним говорима широм словенског језичког подручја, где се за придев *бео* првенствено везује примарно значење прасловенског **bělъ* „светао“ (Ивић 1999: 4–5).

а) 2. Особа седе косе

Придевска лексема *сѣд*, *-а* (8, 22), чије је значење „који је изгубио своју боју, бео“ (РМС 1990: 713)⁸⁷ посведочена је у два пункта. Знатно су заступљенији придевски и именички деривати њоме мотивисани: *сединав*, *-а* (3, 7) / *сѣдинав*, *-а* (5) / *седињав*, *-а* (2, 6, 20) / *сѣдињав*, *-а* (13), *седињавка* (20). Својство истакнуто придевским дериватом *сединав*, *-а* (3, 7) / *сѣдинав*, *-а* (5) / *седињав*, *-а* (2, 6, 20) / *сѣдињав*, *-а* (13) исказује се у мањој мери у односу на мотивну лексему *сед* – „који није сасвим сед“. Деминутивну семантичку нијансу имају и именичке лексеме мотивисане датим деминутивним придевским лексемама: *седињавко*, *седињавка* (20).

Сема изгледа „који је беле главе“ била је доминантна при настанку значењски прозирних сложених придевских и именичких лексема *белоглав*, *-а* (17), *белоглавац* (9), *белоглавка* (9, 17) којима се описују и именују особе седе косе.

⁸⁵ Различите фонетске варијанте ових лексема: *беломуас*, *-їа*, *-їо*, *беломуас*, *-їа*, *-їо*, *беломујес*, *-їа*, *-їо* потврђује Динић (2008: 26–27).

⁸⁶ В. I. 4. 1. *Особа свѣтле їуїи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих їрѣйавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

⁸⁷ В. I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

Придевом *сур*, -*а*, -*о* (7), у основном значењу „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“ (РМС 1990: 98),⁸⁸ мотивисани су називи *сурча* (3, 13), *сурка* (3).⁸⁹

Сиво колористичко својство косе означава се придевским дериватом *смужес*, -*џа*, -*џо* (26), мотивисаним глаголом *осмуди* у значењу „опрљи длаку“ (Динић 2008: 537). Исто својство исказује се и употребом блискозначног придевског деривата *смугрес*, -*џа*, -*џо* (17)⁹⁰ с основинском речи *угар* (од корена *gar-* насталог превојем с дужењем од *gor-* (Skok 1971: 591–592)). Будући да је боја која настаје горењем / опрљивањем пре црна него сива, интензиван утисак сивог колорита не производи толико сама боја која се добија процесом сагоревања длака, већ асоцијација на дим и пепео.

За именовање особа седе косе широм истраживаног говорног подручја забележен је назив *зеленко* (7–8, 15, 18–19, 21).⁹¹ Ниједан дијалекатски речник не региструје ово значење, али смо литерарно исходиште за разумевање оваквог именичког образовања пронашли у раду М. Ивић *О зеленом коњу*. Разматрајући различита гледишта у вези с овим питањем, која су представљала предмет лингвистичког истраживања како у словенској тако и у несловенској науци, М. Ивић (1995: 95) закључује: „Боју *зеленог коња*, односно *зеленка* оличава собом претежно сивкасти тон, чему својеврсно сведочанство даје чињеница да се и неке друге животиње, управо због таквог колорита, у народу ближе одређују као *зелене*“. У светлу већ изнетих података у вези с бојом *зеленка* разјашњен је и метафорички назив *зека*, *зекоња*⁹², којим се означава „во затворене, сиве длаке“ (Ивић 1995: 96).

У нашој грађи потврђен је придевски дериват *зџас*, -*џа*, -*џо* (23), као и метафорички називи *зџа* (4), *зџоња* (9). Имајући у виду опсежно разматрање М. Ивић, чини нам се да је, бар у овом случају, оваква метафоризована употреба могла бити напросто непосредно подстакнута сивкастом нијансом зечје длаке која је налик боји делимично оседеле косе.

б) Особа жуте / плаве косе

За квалификовање особа жуте косе широм говорног подручја забележена је придевска лексема *жуџи*, -*а*, -*о* (1, 3, 5, 7, 9–11, 16, 19, 21, 25). Деминутивним придевским лексемама *жуђес*, -*џа*, -*џо* (17) и *жуџиљав*, -*а*,

⁸⁸ Исто значење потврђују и дијалекатски речници: Јовановић 2004: 635; Динић 2008: 800.

⁸⁹ В. I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

⁹⁰ Примарно значење придевске лексеме *смугрес*, -*џа*, -*џо* (17) јесте „који је претежно црне боје“ и углавном се односи на домаће животиње (Динић 2008: 773).

⁹¹ В. I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

⁹² В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

-о (26) изражава се умањен степен особине „који је донекле жут, жућкаст“. Квалитативним придевом *жуџи* мотивисани су и бројни називи којима се у великом броју пунктова именују мушкарац, жена или дете жуте косе: *жуџа* (1–8, 10, 13, 15–18, 21–22, 26), *жуџко* (16, 23), *жуџка* (10, 12), *жуџико* (3, 19, 25), *жуџика* (3, 10, 15, 17, 21, 23–25). Мању фреквентност имају називи који се примарно односе на неки други ентитет из човековог окружења, а секундарно се њима именује особа која поседује дату особину. Именичким лексемама *жуја* (11), *жујка* (4, 13, 18) примарно се именује кокошка жуте боје. Називи *жујарџи*, *жујарка* (7), *жујажка* (9, 12), *жујарче* (7) мотивисани су лексемом *жуџиџи*, с основним значењем „жуманце“.⁹³ Лексема *жујл* (24), *жуја* (6) забележене су само једном и не бележи их ниједан дијалекатски речник.⁹⁴

Сема изгледа која садржи информације о боји косе утицала је на упостављање квалитативног придева *џлав*, -а, -о⁹⁵ (25) и њиме мотивисаних именичких деривата *џлавча* (6, 14), *џлавка* (6, 14, 25), *џлавоџиџа* (6).⁹⁶ Овако употребљен придев *џлав* користи се „као одредба отворености, бледоће боје, а не ње саме као такве“ (Ивић 1996: 2).⁹⁷

Метафорички назив *жуџур* (18) развио се на основу сличности боје човекове косе и боје тикве.

в) Особа риђе косе

Сема изгледа „који је риђе косе“ подстакла је развој бројних придевских и именичких лексема којима се описује и именује особа такве физич-

⁹³ Јовановић (2004: 398) лексему *жујажка* бележи у значењу „кокошка жуте боје“, а *жуџиџи* „жуманце“. Динић (2008: 188–189) лексему *жуја* / *жујка* / *жујја* дефинише као „овца која има смеђу вуну и име таквој овци“.

⁹⁴ В. I. 4. 3. *Особа жуџа џена*; I. 16. 3. б) *Човек жуџе браде*; I. 16. 4. б) *Човек жуџих бркова*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

⁹⁵ В. I. 4. 1. *Особа свеџле џуџи*.

⁹⁶ На нашем дијалекатском терену постоји богат вокабулар назива животиња на основу боја њихове длаке, међу којима доминирају лексичке јединице којима се означава плава колористичка нијанса. Јовановић (2004: 536) лексему *џлавча* бележи као име вола. Динић (2008: 573) лексему *џлавка* дефинише као „кравка бледожуте боје и име таквој крави“, а *џлавча* као „во бледожуте боје и име таквом волу“. Постојећи вокабулар специфично „животињских“ боја у језику се често примењује и при квалификацији људи, што у одређеним ситуацијама може утицати на развој пејоративног значења (Ивић 1995: 42).

⁹⁷ Ослањајући се на истраживања М. Ивић (1995: 24), преносимо и њене закључке у вези са схватањем израза „бити плав“ у прототипском смислу: „коса врло светле (углавном жућкасте) нијансе, тен најнежнијег (беличасто-ружичастог) колорита, очи такође најсветлије могуће боје (плаве, зеленкасте, сивкасто-плаве)“. Речју, када се ради о коси, придевом *џлав* се означава жућкаст колорит, а када је у питању сам човек, истим придевом квалификује се светлина, тј. најотворенија нијанса „оних боја које су доступне коси, кожи и очима“ (Исто: 31).

ке особине. Док квалитативни придев *рици*, -а, -о (1–2, 4–8, 13–14) / *рић*, -а, -о (8, 12, 16–17, 22, 24) има широку заступљеност, дериват *рићес*, -ӣа, -ӣо (17) којим се означена особина исказује у мањем степену, забележен је само једном. Широм говорне зоне забележен је и именички дериват *рића* (5, 12, 15–16, 18, 20–21, 26) / *рица* (1, 6, 9–11, 13–14), док већи број деривата има ограничен територијални домет: *рићка* (24) / *рицка* (10), *рицна* (14) / *рићна* (15), *рицајка* (9) / *рићајка* (15), *рицовка* (11), *рићош* (20), *рићоша* (20, 24), *рићан* (23), *рићана* (23), *рића̀вко* (25).⁹⁸ У народном веровању црвенкасто колористичко својство има изражено демонско значење јер асоцира на ђавола и симболизује ватру и крв, што на језичком плану утиче на пејоративну и митолошку спецификацију забележених лексема (СМР 1970: 127–130).

Метафорички назив *лисџа* (5, 21) развио се на основу сличности између боје лисичје длаке и црвенкасте косе.

г) Особа црне косе

У неколико пунктова за исказивање својства тамне косе употребљава се квалитативни придев *црн*, -а, -о (5, 9, 12) / *црн*, -а, -о (25). Исто значење реализује се и употребом назива од њега изведених: *црнча* (3, 6), *црнка* (3–4, 11–14, 20, 23), *црнче* (3), *црња* (6, 9, 12–13, 20, 23–24), *црнац* (19). Тамна коса се обично налази у колористичком складу с бојом тена те се исте лексеме јављају и у овом домену.⁹⁹

Сема изгледа „који је тамне косе“ условила је развој и сложених квалитативних придева *црномљес*, -ӣа, -ӣо (1–2, 4, 11–14, 17, 19, 21) / *црномљес*, -ӣа, -ӣо (9, 15), с лексичком компонентом *црн* у првом делу. Према Скоковим речима, овај придев је изведен из синтагме „(čovjek) *crne masti* (боје) потоџу *sufiksa -jast*“ (Skok 1971: 277).¹⁰⁰

Семом изгледа у којој је садржана информација о боји косе која колористичком нијансом подсећа на боју која настаје при сагоревању успостављен је квалитативни придев *гарав*, -а, -о (9, 16, 19, 21) из кога је изведен именички дериват *гаравуша* (3, 12, 16, 21). Везивањем различитих именичких суфикса за редуковану придевску основу настали су и именички деривати *гарча* (8, 12, 21, 23, 26), *гарка*¹⁰¹ (23, 26), *гара* (8–9, 15, 21).¹⁰² У испитиваним говори-ма овакви називи су уобичајенији за именовање животиња, што потврђују и

⁹⁸ В. I. 16. 3. в) *Човек риће браде*; I. 16. 4. в) *Човек рићих бркова*.

⁹⁹ В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

¹⁰⁰ Јовановић (2004: 670) лексему *црномљас*, -ӣа, -ӣо бележи у значењу „црномљаст“, а Динић (2008: 883) лексему *црномљес*, -ӣа, -ӣо у значењу „који је тамне боје коже“.

¹⁰¹ Вероватније је да је назив *гарка* настао моционом творбом.

¹⁰² В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

речници.¹⁰³ Називи мотивисани придевом *гал*,¹⁰⁴ једнаке семантике као придев *гарав*, посведочени су у једном ТЛ пункту: *гаља*, *гáлка*, *гáлче* (7). Њима се примарно именују животиње, за шта потврду налазимо у речницима.¹⁰⁵

У два пункта забележене су и сложенице настале од основа придева *гарав* и *гал*: *гавгáль* (7, 19), *гавгáлька* (19), *гавгáльче* (7).

Метафорички назив *гáвран* (15), потврђен у једном СЗ пункту, условила је сема „тамна боја“.¹⁰⁶

Метафоричким путем развили су се и називи *Циганин* (18–19), *Циганка* (18), *Циганче* (6, 18), *Цига* (10) за именовање особа тамне косе.¹⁰⁷

У два СЗ пункта за квалификовање особе тамне косе забележили смо придев *убав*, *-а*, *-о* (20, 22).¹⁰⁸

I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје

Тематска подгрупа с доминантном семом „праменови различите боје“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема, којима се описује и именује особа с праменовима који се колоритом разликују од боје остале косе. Чланови унутар ових ЛСГ образују два синонимска реда. Први синонимски ред формирају придевске лексеме: *ли́сес*, *-џа*, *-џо* (1–2, 4, 6–7, 9–13, 16–18, 21–22, 26) / *ли́сас*, *-џа*, *-џо* (14, 19), *ли́сав*, *-а*, *-о* (3, 14); *цвѣџас*, *-џа*, *-џо* (21) / *цвѣџѣс*, *-џа*, *-џо* (15, 20); *шарѣн*, *-а*, *-о* (25); други синонимски ред састоји се од именичких лексема: *ли́са* (19), *ли́ско* (10, 15), *ли́ска* (15), *ли́сенка* (9); *цвѣџико* (3, 15, 19–21, 23–24); *шарча* (23), *шарко*, *шарка* (20). Оваква физичка одлика носи извесна симболичка значења која асоцирају на демонску обележеност и имају натприродну конотацију.

¹⁰³ Динић (2008: 95) лексему *гаре* дефинише као „млада домаћа животиња (јагње, јаре или пас) црне длаке и име таквој животињи“, *гароша* је „црна овца и име таквој овци“, а *гарча* је „пас црне длаке и име таквом псу“. Јовановић (2004: 367) бележи једино лексему *гарча* у значењу „црни пас“.

¹⁰⁴ Према Скоковим (1971: 551) речима, придев *gao / gal* је искључиво „српскохрватски“ придев без рефлекса у другим словенским језицима. Његово примарно значење је „сп“, али се секундарно развија и „gadan, gnusan“. У изведеницама је нарочито заступљен у зоолошкој терминологији.

¹⁰⁵ Потврђене су следеће лексеме и њихова значења: *галка* „назив за црну кучку или овцу и име таквој животињи“, *гаља* „животиња црне длаке и име таквој животињи“, *гаљес*, *-џа*, *-џо* „који је црне длаке или косе“, *гаљил* „ован црне вуне и име таквом овну“ (Динић 2008: 94).

¹⁰⁶ В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

¹⁰⁷ В. I. 4. 2. *Особа џамне џуџи*.

¹⁰⁸ Влаховић (1970: 66) говори о тамном колористичком својству као омиљеној антрополошкој особини на подручју источне Србије.

За описивање и именовање особа с праменовима косе различите боје највећу фреквентност бележе придевске и именичке лексеме с придевском основом *лис-* (општесловенски и прасловенски придев **lyсъ*, који данас постоји само у изведеном облику *лисасѣ* (Skok 1972: 307)). Према РСАНУ (1981: 470) примарно значење лексеме *лис / лиса* (настале поименичењем придева (Skok 1972: 307)) јесте „прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега“. Придевски деривати с основом *лис-*: *ли́сес*, *-ѣа*, *-ѣо* (1–2, 4, 6–7, 10, 12–13, 16–18, 21–22, 26) / *ли́сас*, *-ѣа*, *-ѣо* (14, 19), *ли́сав*, *-а*, *-о* (3, 14) посведочени су широм говорне зоне,¹⁰⁹ док смо с овом основом забележили само неколико појединачних назива: *ли́са* (19), *ли́ско* (10, 15), *ли́ска*¹¹⁰ (15), *лисѣнка* (9).¹¹¹

Сема изгледа „који је налик на цвет“ условила је развој придевске лексеме *цвѣѣѣас*, *-ѣа*, *-ѣо* (21) / *цвѣѣѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (15, 20). Механизмом синегдохе развија се назив *цвѣѣѣко*¹¹² (3, 15, 19–21, 23–24) за именовање мушких лица с белим праменом косе.¹¹³

Семом изгледа „који је неједнаке боје“ успостављен је квалитативни придев *шарѣн*, *-а*, *-о* (25). Иста сема била је доминантна и при настанку именичких деривата *шарча* (23), *шарко*, *шарка* (20).¹¹⁴

Разнобојност представља битно колоритно обележје митолошких бића. На митолошку димензију шареног при карактеризацији човека указује и Ј. Раденковић (2008: 342).

I. 2. 8. Особа високих зализака

Тематска подгрупа с доминантном семом „високи залисци“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема којима се описује и именује особа с високим залисцима на коси. ЛСГ придевских лексема чине: *голомочѣлес*, *-ѣа*, *-ѣо* (7); *голомочѣлес*, *-ѣа*, *-ѣо* (4); *ћѣлав*, *-а* (1, 5); *зали́сен*, *-а*,

¹⁰⁹ В. I. 7. 4. *Особа различѣѣѣих обрва*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

¹¹⁰ В. I. 2. 5. *Особа зализане косе*; I. 7. 4. *Особа различѣѣѣих обрва*.

¹¹¹ Динић (2008: 383) региструје само придевску лексему *ли́сес*, *-ѣа*, *-ѣо*.

¹¹² В. I. 6. 1. *Особа с младежом на лицу*.

¹¹³ Иако се лексеме с основом *цвѣѣѣ* могу довести у везу с именицом *боја* (рус. *цвѣѣѣ* = боја), конституисање лексичких јединица које смо ми забележили пре је мотивисано обликом него бојом. Овакво значење лексеме *цвѣѣѣас*, *-ѣа*, *-ѣо* / *цвѣѣѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* потврђују и Динић (2008: 876) и Рајковић Кожељац (2014: 602). Јовановић (2004: 667) лексему *цвѣѣѣа* бележи у значењу „крава или овца са пегом на челу и глави“, док Рајковић Кожељац (2014: 602) с основом *цвѣѣѣ* бележи називе *цвѣѣѣко* / *цвѣѣѣоња* „во са шаром на челу у виду цвета и име таквом волу“, *цвѣѣѣуља* 1. „жута крава са белим цветом на челу“, 2. „крава са белим челом“, 3. „овца са пегом на челу или глави“, *цвѣѣѣуша* „торба са шарама у виду цветова“.

¹¹⁴ В. I. 6. 1. *Особа с ѣѣгама на лицу*; I. 6. 4. *Особа рохава лица*; I. 7. 4. *Особа различѣѣѣих обрва*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; I. 16. 2. *Особа реѣѣѣе браде / без браде*.

-о (8, 13) / *залишен*, -а, -о (20); *зализан*, -а, -о (19), а ЛСГ именичких лексема: *голочёлко* (15), *голочёлка* (15), *голочёлоња* (14); *зализанко* (10, 19); *лишко* (8, 20); *ћела* (1, 5), *ћелча* (1, 5, 16) / *кёлча* (14), *ћелавиштина* (5). У великом броју пунктова нисмо успели забележити ниједну лексему за описивање и именовање особе овакве телесне особине. С друге стране, забележене лексеме имају ограничену ареалну заступљеност, тј. највише њих посведочено је у само једном пункту те се овде може говорити само о релативној синонимији и широком спектру асоцијација које се у говорима сврљишког краја јављају у вези са семом изгледа „који је с високим залисцима“.

Високи залисци се најчешће поистовећују с ћелавошћу, што се на језичком нивоу исказује употребом придевске лексеме *ћелав*, -а, (1, 5) и именичких лексема *ћела* (1, 5), *ћелча* (1, 5, 16) / *кёлча* (14), *ћелавиштина* (5).¹¹⁵

Сложено-суфиксална придевска твореница *голочёлес*, -и̑а, -и̑о¹¹⁶ (4) састављена је од основа придева *го* и именице *чело* и деривирана суфиксом -ес (-аси̑), којим се остварује накнадно морфолошко уобличавање, али не и додатна спецификација у значењу. Истим синтагматским спојем мотивисани су и називи *голочёлко* (15), *голочёлка* (15), *голочёлоња* (14) за именовање особе с високим залисцима.¹¹⁷

По истом творбеном моделу настала је и сложено-суфиксална твореница *голомочёлес*, -и̑а, -и̑о (7), успостављена семом изгледа „који је велика чела“.¹¹⁸

Физичка сличност која постоји између особа зализане косе и оних с високим залисцима утицала је на појаву лексема *зализан*, -а, -о (19) и *зализанко* (10, 19) у оквиру оба домена.¹¹⁹ Разлика је уочљива једино на експресивном нивоу. Док се у тематској подгрупи *Особа зализане косе* развија пејоративно значење изазвано човековим односом према сопственом телу, значење истих лексема у тематској подгрупи *Особа високих зализака* није пејоративно спецификовано јер се ради о природној (или стеченој) датости.

Лексема *лиса* са значењем „прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега“ (РСАНУ 1981: 470) мотивисала је настанак бројних придевских и именичких деривата у домену *Особа високих зализака*. Иста мотивна лексема је и у називу за врсту кожне болести, у народу познате као *лиса* / *лиша* / *лишај* која се може манифестовати у виду љуспи и црвенила на лицу, а може захватити и космате делове главе и проузроковати ћелавост. Слич-

¹¹⁵ В. I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 7. 2. *Особа рејких обрва* / *без обрва*.

¹¹⁶ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*.

¹¹⁷ Од поменутих лексема забележена је једино лексема *голочёлес*, -и̑а, -и̑о у значењу „који је висока чела, који је ћелав“ (Динић 2008: 107).

¹¹⁸ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*.

¹¹⁹ В. I. 2. 5. *Особа зализане косе*.

означавају особу ошишану до коже. За именовање особе с таквом особином забележили смо синонимне пејоративне називе добијене по различитим творбеним моделима: *гуљча* (23), *огуљенко* (13, 20), *олујенко* (3), *солујина* (25) и жаргонску сложеницу *љушићмир* (23), насталу према антропонимском моделу, са синонимним глаголом *љушићи* у првом делу. У вези с овим лексемама су и појединачни метафорички називи *комџир* (18) и *красџавица* (23), дефинисани семом изгледа „који је огуљен, ољуштен (до коже)“.

У два ТЛ пункта забележена је лексема *наслујен*, -а, -о (3, 5), мотивисана глаголом *слући* у значењу „чини кога ружним“ (Динић 2008: 769).¹²² Поред семе која упућује на непријатан изглед, лексема *слући* садржи и сему која нијансира значење додатном митолошком компонентом. Митолошка димензија ове глаголске лексеме *наслућује* се и из значења потврђених у РМС: 1. „имати слутњу, предосећати да ће се догодити неко зло, несрећа“; 2. „инстинктивно осећати, наслућивати“; 3. „указивати на нешто (обично неповољно) у (блиској) будућности, предсказивати, наговештавати што“.¹²³

I. 2. 10. Особа неуредне косе

Тематска подгрупа с доминантном семом „неуредна коса“ обухвата придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа неуредне косе. У оквиру ЛСГ придевских лексема су: *аљав*, -а, -о (5); *раскубен*, -а, -о (7); *чумав*, -а, -о (6, 11); *чуйав*, -а, -о (5); *ширџав*, -а, -о (20), а у оквиру ЛСГ именичких лексема су: *вешџица* (3, 13, 26); *скубља* (7–8), *скубна* (7–8); *чума* (3, 11), *чумља* (6, 11), *чумара* (6); *чуйавко* (21), *ћуйавац* (8), *чуйља* (23), *чуйна* (23); *ширџка* (1, 3–4, 21), *ширџкна* (1–4, 9, 12–14, 16–22, 24–26), *ширџља* (1–3, 9, 12–14, 16–20, 22, 24–26).

Будући да се ради о квалификовању и именовању човека на основу његовог немарног односа према коси и личној хигијени, семска структура свих забележених придевских и именичких лексема одликује се поседовањем пејоративне семантичке компоненте.

Најширу ареалну заступљеност имају лексеме одређене семом „који је нечист“. Сужавањем перспективе с човека као целине на косу реализује се значење „који је нечисте косе“ исказано квалитативним придевским дериватом *ширџав*, -а, -о (20) и пејоративним називима *ширџка* (1, 3–4, 21), *ширџкна* (1–4, 9, 12–14, 16–22, 24–26), *ширџља* (1–3, 9, 12–14, 16–20, 22, 24–26). У једном ТЛ пункту забележена је лексема *аљав*, -а, -о (5) (: *аљав*, -а, -о „немаран, неуредан (у одећи или послу), рђаво спремљен, рђаво урађен“ (РМС

¹²² Јовановић (2004: 622) бележи облик трпног придева *слујан*, -џина, -џино у значењу „ружан, нагрђен“. Скок (1973: 289) говори о партиципу перфекта пасива *sluť* у значењу „који sluša“, док Вук (1818: 774) бележи лексему *слуша* „који на зло слути, ominator“.

¹²³ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; I. 5. 2. *Особа ниска чела*; III. 1. 2. *Ружна особа*.

1990: 72)), која поред семе „који је нечист“, садржи и диференцијалне семе „који није леп, ружан“, „који је неуредан“ (Жугић 1997: 137, Динић 2008: 6).

Семантички еквиваленти *чујав*, -а, -о¹²⁴ (5) и *раскубен*, -а, -о (7), мотивисани синонимним глаголским речима *чуја* и *скубе*, подстакнути су семом изгледа и означавају особу рашчупане косе. За именовање особе с таквом телесном особином забележили смо пејоративне називе *ћујавац* (8), *чуја̀вко* (21), *чујља*, *чујна* (23); *ску̀бља*, *ску̀бна* (7–8).¹²⁵

Семом изгледа „који је неочешљан, разбарушен“ успостављени су придевска лексема *чу̀мав*, -а, -о (6, 11) и метафорички називи *чу̀ма* (3, 11), *чу̀мља* (6, 11), *чу̀мара* (6).¹²⁶ Будући да је основно значење лексеме *чума* болест куга, коју је народ персонификовао и доживљавао као жену која мори људе (СМР 1970: 317), забележене лексеме развијају специфичну семантику која се одликује митолошком нијансом.¹²⁷

У неколико пунктова за означавање женске особе дуге и неуредне косе употребљава се лексема *вѣшишца*¹²⁸ (3, 13, 26) с израженом митолошком димензијом, која у значењски потенцијал ове лексеме укључује и конотацију негативног, опасног, несреће (СМР 1970: 73–74).

I. 2. 11. Особа која има вашке

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има вашке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *вашѝв*, -а, -о (6, 7, 11, 14), *вѣшѝв*, -а, -о (2, 7–8, 10, 26) / *вашљив*, -а, -о (1, 5, 13, 17, 20, 23) и ЛСГ именичких лексема: *вѣшља* (2–4, 6–7, 9–12, 14–15, 18, 20, 22–23) / *вѣшља* (5, 16, 19), *вѣшко* (2, 7), *вѣшна* (2–4, 6–7, 9–12, 15, 18, 20–23, 26) / *вѣшина* (13, 16, 19), *вѣшљивко* (21–22, 26) / *вашљивко* (1, 8, 13–14, 16–17, 20, 23, 25), *вѣшљивка* (9, 21, 24) / *вашљивка* (5, 8, 14, 25), *вашљивче* (25), *вѣшљивац* (24), *вѣшљивча* (9), *вашљившишина* (1).

За именовање и квалификовање особа које имају вашке употребљавају се именички и придевски деривати мотивисани именицом *ваш*. Један број деривата изведен је директно из именичке основе – *вашѝв*, -а, -о (6, 7, 11, 14), *вѣшѝв*, -а, -о (2, 7–8, 10, 26) / *вашљив*, -а, -о (1, 5, 13, 17, 20, 23); *вѣшља* (2–4, 6–7, 9–12, 14–15, 18, 20, 22–23) / *вѣшља* (5, 16, 19), *вѣшко* (2, 7), *вѣшна* (2–4, 6–7, 9–12, 15, 18, 20–23, 26) / *вѣшина* (13, 16, 19), док други представљају другостепене деривате настале од основа изведених придева

¹²⁴ В. I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*.

¹²⁵ В. I. 2. 3. *Особа дуге косе*.

¹²⁶ В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

¹²⁷ Именичку лексему *чума* са значењем „женска особа рашчупане косе“ и придевску *чу̀мав*, -а, -о „неочешљан, разбарушен“ бележи Јовановић (2004: 677). Динић (2008: 897) потврђује лексему *чу̀мљав*, -а, -о у значењу „који је неочешљан, разбарушен“.

¹²⁸ В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

– *вѣшљѣвко* (21–22, 26) / *вашљѣвко* (1, 8, 13–14, 16–17, 20, 23, 25), *вѣшљѣвка* (9, 21, 24) / *вашљѣвка* (5, 8, 14, 25), *вашљѣвче* (25), *вѣшљѣвац* (24), *вѣшљѣвча* (9), *вашљѣвѣшиѣина* (1). Вашљивост се доводи у везу с лошим хигијенским стандардом те су све лексеме у оквиру ове тематске подгрупе пејоративно спецификоване. Пејоративни суфикс *-шиѣина* код деривата *вашљѣвѣшиѣина* (1) подстиче пејоративност вишег степена, док суфикс *-че* називу *вашљѣвче* (25) даје хипокористично-пејоративну стилску нијансу.

I. 3. Тематска група лице

Тематска група с доминантном семом „лице“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа лица. У оквиру ове тематске групе издвајају се подгрупе *Особа широка лица* и *Особа уска лица*, којима су обухваћене придевске и именичке лексеме за квалификацију и номинацију особа на основу специфичне физиономије лица.

I. 3. 1. Особа широка лица

Тематска подгрупа с доминантном семом „широко лице“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бубрењаѣиѣ*, *-а*, *-о* (12), *бубрењаѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (12, 17), *бубурѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (4); *бѣлчес*, *-ѣа*, *-ѣо* (3); *ѣеѣљѣнес*, *-ѣа*, *-ѣо* (7–8); *ѣреѣњас*, *-ѣа*, *-ѣо* (1, 23, 26) / *ѣреѣњес*, *-ѣа*, *-ѣо* (6, 11), *ѣреѣњѣрес*, *-ѣа*, *-ѣо* (26); *широкоѣѣѣес*, *-ѣа*, *-ѣо* (16) и ЛСГ именичких лексема: *бубрењаѣк* (17), *бубрењаѣн*, *бубрењаѣна* (21), *бубурѣн*, *бубурѣна* (21); *ѣеѣљѣн* (10), *ѣеѣљѣнка* (7, 10, 14); *ѣреѣњаѣр* (1, 19, 24), *ѣреѣњаѣрка* (1, 19).¹²⁹

Ширину лица у једном броју пунктова повезују с надувеношћу, бубрењем, те се особе оваква изгледа квалификују придевским дериватима *бубрењаѣиѣ*, *-а*, *-о* (12), *бубрењаѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (12, 17), *бубурѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (4). Истом семом изгледа подстакнути су и називи *бубрењаѣк* (17), *бубрењаѣн* (21), *бубрењаѣна* (21), *бубурѣн* (21), *бубурѣна* (21).¹³⁰

Сема изгледа била је доминантна при метафоричком повезивању особа широка лица и разних ентитета из њиховог окружења. Тако је лексема *ѣеѣљѣница* „комад, расцепаног дрвета“ мотивисала развој именичких деривата *ѣеѣљѣн* (10), *ѣеѣљѣнка* (7, 10, 14) и придевског деривата *ѣеѣљѣнес*, *-ѣа*, *-ѣо*¹³¹ (7–8); док је лексема *ѣреѣња* „земљани суд за печење хлеба“ мотиви-

¹²⁹ В. I. 10. 1. *Особа дебелѣх образа*.

¹³⁰ Мотивну лексему придевских деривата *бубрењаѣиѣ*, *-а*, *-о* (12), *бубрењаѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (12, 17) представља глагол *бубрее* у значењу „бубри, дује се, надима се“, док је блискозначни глагол *бубури* мотивисао настанак деривата *бубурѣс*, *-ѣа*, *-ѣо* (4), *бубурѣн*, *бубурѣна* (21).

¹³¹ В. I. 1. 2. *Особа ѣеѣврѣѣѣѣ главе*; I. 10. 1. *Особа дебелѣх образа*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

сала именичке деривате *цреїњър* (1, 19, 24), *цреїњърка* (1, 19) и придевске *цреїњас*, *-їа*, *-їо* (1, 23, 26) / *цреїњес*, *-їа*, *-їо*¹³² (6, 11), *цреїњарес*, *-їа*, *-їо* (26). Исте лексеме забележене су и у домену „глава“.¹³³

Сема изгледа „који је широка лица“ условила је развој семантички прозирне сложене придевске лексеме *широколицес*, *-їа*, *-їо* (16), какву смо забележили у само једном СЗ пункту.

У говорима сврљишког краја лексема *булча* се примарно употребљава као општи назив за вола. Фигуративно, користи се за именовање глупа и јака човека (Динић 2008: 51), при чему се развија пејоративно значење. Тако и придевска лексема *булчес*, *-їа*, *-їо* (3), забележена у једном ТЛ пункту, с метафоричком употребом за квалификовање особе широка лица има пејоративно значење.

I. 3. 2. Особа уска лица

Тематска подгрупа с доминантном семом „уско лице“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *длгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (7) / *дльгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (21) / *длгобрáзес*, *-їа*, *-їо* (2, 4–5) / *дугобрáзес*, *-їа*, *-їо* (3, 13, 24); *дугуљáс*, *-їа*, *-їо* (22, 25); *кошїурљáв*, *-а*, *-о* (8); *сїѐчен*, *-а*, *-о* (11); *шїљ*, *-á*, *-ó* (15), *шїљáїи*, *-а*, *-о* (15), *шїљáс*, *-їа*, *-їо* (14), *шїљáв*, *-а*, *-о* (1, 10), *шїљáкáв*, *-а*, *-о* (12) и ЛСГ именичких лексема: *кошїѐљá* (6); *шїљá* (10, 18–19), *шїљко* (1, 15–16, 23, 26), *шїљка* (16, 18, 23, 26).

Различите семе изгледа условиле су повезивање оваква изгледа лица с дужином образа, неухрањеношћу, шиљатошћу и сл. те у оквиру тематске подгрупе *Особа уска лица* не постоји ниједна лексема која се употребљава само у овом домену.

У два СЗ пункта уско лице се повезује с прекомерном дужином па се особе оваква изгледа квалификују придевом *дугуљáс*, *-їа*, *-їо* (22, 25).

Сема изгледа била је доминантна при повезивању уска лица с дужином образа, што је на језичком плану резултирало конституисањем сложених придева *длгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (7) / *дльгообрáзес*, *-їа*, *-їо* (21) / *длгобрáзес*, *-їа*, *-їо* (2, 4–5) / *дугобрáзес*, *-їа*, *-їо* (3, 13, 24).

У више пунктова широм говорне зоне уско лице повезује се са шиљатошћу, па се особе квалификују придевима *шїљ*, *-á*, *-ó* (15), *шїљáїи*, *-а*, *-о* (15), *шїљáс*, *-їа*, *-їо* (14), *шїљáв*, *-а*, *-о* (1, 10), *шїљáкáв*, *-а*, *-о* (12). За именовање особа овакве телесне особине у употреби су и једнако мотивисани називи: *шїљá* (10, 18–19), *шїљко* (1, 15–16, 23, 26), *шїљка* (16, 18, 23, 26).¹³⁴

¹³² В. I. 1. 2. *Особа чеїврїасїе главе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

¹³³ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*, I. 1. 2. *Особа чеїврїасїе главе*, I. 1. 3. *Особа округле главе*.

¹³⁴ В. I. 1. 4. *Особа шїїцасїе главе*; II. 12. 1. *Особа їанка сїрука*.

ча (3, 6–7, 9, 11–12, 14, 19–20, 23, 25–26), *бѣлка* (1, 3, 6–7, 9–13, 15–16, 19–20, 26), *бѣлче* (9, 13), *бѣлава* (21, 24–25), *бѣлуна* (14), *бѣлача* (6), *бѣличко* (10, 24), *бѣличка* (1, 10), *бѣљузан* (4, 6–7), *бѣљузана* (6–7, 21), *бѣљузанче* (7), *бѣља* (6, 13, 16, 21), *бѣљша* (6).¹³⁸

Лексичка компонента *бео* представља и први део придевске сложенице *беломујес*, *-ѿа*, *-ѿо* (4–5, 7, 18, 23) и именичких *беломуја* (7, 15, 18–19), *беломујча* (1–2, 7, 19), *беломујка* (18), *беломујче* (7).¹³⁹

Мотивација заснована на боји тена најнежнијег (беличасто-ружичастог) колорита (Ивић 1995: 24, 31) условила је развој придевске лексеме *ѿлав*, *-а*, *-о* (25) и именичке *ѿлавка* (11).¹⁴⁰

Метафорички назив *сирења̀вко* (23), посведочен у само једном СЗ пункту, подстакла је боја тена која је слична боји сира.

I. 4. 2. Особа тамне пути

Тематска подгрупа с доминантном семом „тамна пут“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *г̀рав*, *-а*, *-о* (3, 8, 14–15, 17, 24–25); *ц̀рн*, *-а*, *-о* (6, 11–12, 16, 19, 22); *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 7, 12, 17, 21–22) / *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 4–5, 8) / *ц̀рномѣ̀ас*, *-ѿа*, *-ѿо* (6) и ЛСГ именичких лексема: *А̀рѿ* (3); *г̀рча* (3, 9, 14, 17, 21), *г̀рка* (26), *г̀ра* (9), *г̀равка* (3), *г̀равуша* (6, 14); *г̀раган* (18–19, 23), *г̀раганка* (18); *г̀рван* (18); *Ц̀ига* (10–11, 18), *Ц̀иганин* (15, 21, 23, 26), *Ц̀иганка* (10, 15); *ц̀рња* (6, 13, 16, 23), *ц̀рнац* (20), *ц̀рка* (6, 12–13, 16, 20), *ц̀рче* (3), којима се описују и именују особе такве доминантне особине.

За квалификовање људи тамне косе широм ареала забележен је придев *ц̀рн*, *-а*, *-о* (6, 11–12, 16, 19, 22). Како у књижевном језику тако и у народним говорима, овај придев се истовремено употребљава при детерминацији људи загасите боје коже и тамне косе.¹⁴¹ Широм говорног подручја забележени су и бројни називи изведени од придева са значењем „ц̀рн“: *ц̀рња* (6, 13, 16, 23), *ц̀рнац* (20), *ц̀рка* (6, 12–13, 16, 20), *ц̀рче* (3).

Придевску лексему *ц̀рн* распознајемо и у првом делу сложених квалитативних придева *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 7, 12, 17, 21–22) / *ц̀рномѣ̀ес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1–2, 4–5, 8) / *ц̀рномѣ̀ас*, *-ѿа*, *-ѿо* (6). Мотивисаност бојом резултирала је појавом истих лексема у домену „особа тамне косе“.¹⁴²

¹³⁸ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа ц̀рнородно свеѿле косе*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих ц̀рреѿавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

¹³⁹ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа ц̀рнородно свеѿле косе*, као и: I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 4. 1. *Особа свеѿле ѿуѿи*; I. 8. 2. *Особа белих ц̀рреѿавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

¹⁴⁰ В. I. 2. 6. б) *Особа жуѿе / ѿлаве косе*.

¹⁴¹ В. I. 2. 6. г) *Особа ц̀рне косе*.

¹⁴² В. I. 2. 6. г) *Особа ц̀рне косе*.

Семантичка мотивација придевске лексеме *g̃arav*, -a, -o (3, 8, 14–15, 17, 24–25) и именичких *g̃arča* (3, 9, 14, 17, 21), *g̃arka* (26), *g̃ara* (9), *garāvka* (3), *garavūša* (6, 14), *garaḡan* (18–19, 23) / *garaḡanka* (18), употребљених за описивање и именовање особа тамна тена, заснована је на семи изгледа „који је црн, таман, попут гара“. Иста сема изгледа условила је развој истих лексема у домену „особа тамне косе“.¹⁴³

Сема изгледа која се односи на тамну боју коже условила је развој бројних метафоричких назива.

Метафоричким путем, заснованим на уверењима говорне заједнице о одликама одређених народа, развили су се и називи *Ци́га* (10–11, 18), *Ци́ганин* (15, 21, 23, 26), *Ци́ганка* (10, 15)¹⁴⁴, потврђени на целом говорном подручју, и назив *Ар̃а̃й* (3), забележен у једном ТЛ пункту.

У једном СЗ пункту забележена је зоометафора *g̃arvan* (15).¹⁴⁵

I. 4. 3. Особа жута тена

Тематска подгрупа с доминантном семом „жут тен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жу̃й̃и̃*, -а̃, -о̃ (1–2, 5–6, 17) / *жу̃й̃и̃*, -a, -o (25) и ЛСГ именичких лексема: *вошч̃ар* (26); *жу̃ћа* (1, 6, 9–10, 15–16, 18, 21, 23, 25), *жу̃ја* (6), *жл̃и̃ја̃ј̃ћа* (6) / *жу̃й̃ја̃ј̃ка* (9, 15, 17), *жу̃й̃ар̃џ̃* (14), *жу̃й̃ико* (20–21, 23), *жу̃й̃ика* (14, 16, 20, 24–25), *жу̃й̃и̃о̃ња* (19), *жу̃й̃л* (24); *й̃и̃к̃ва* (2).

Сема која се односи на боју коже условила је развој квалитативног придева *жу̃й̃и̃*, -а̃, -о̃ (1–2, 5–6, 17) / *жу̃й̃и̃*, -a, -o (25) посведоченог на целом говорном подручју. На широком ареалу потврђен је њиме мотивисан именички дериват *жу̃ћа* (1, 6, 9–10, 15–16, 18, 21, 23, 25), док се у мањем броју пунктова јављају деривати *жу̃й̃ико* (20–21, 23), *жу̃й̃ика* (14, 16, 20, 24–25), *жу̃й̃ја̃ј̃ка* (9, 15, 17). С истом мотивационом основом су и деривати с по једном потврдом: *жу̃ја* (6), *жл̃и̃ја̃ј̃ћа* (6), *жу̃й̃ар̃џ̃* (14), *жу̃й̃и̃о̃ња* (19), *жу̃й̃л* (24). Да је реализацији оваква значења, поред семе изгледа која се односи на боју, допринела и сема којом се упућује на здравствено стање, потврђује и реченична конструкција „жут̃о како д̃у̃ња – приш̃л̃ му д̃џ̃н“ (2, 7, 15).¹⁴⁶

Бојом тена подстакнути су и метафорички називи *вошч̃ар* (26) (: *восак*) и *й̃и̃к̃ва* (2).¹⁴⁷

¹⁴³ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе.*

¹⁴⁴ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе.*

¹⁴⁵ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе.*

¹⁴⁶ В. I. 2. 6. б) *Особа жу̃й̃и̃е / й̃лаве косе*, I. 16. 3. б) *Човек жу̃й̃и̃е браде*; I. 16. 4. б) *Човек жу̃й̃и̃х бркова*; III. 2. 1. *Болесна особа.*

¹⁴⁷ В. I. 1. 3. *Особа округле главе.*

I. 4. 4. Бледа особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „блед тен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловиѝ*, -а, -о (9)¹⁴⁸; *блѣд*, -а, -о (2, 5–8, 12, 14, 16–17, 22), *бледуња̀в*, -а, -о (9, 13–14, 17, 19, 21); *бледолѝк*, -а, -о (6), *бледолика̀с*, -ѝа, -ѝо (6, 11); *вѣѝ*, -а, -о (21, 26); *иња̀в*, -а, -о (3); *исциврѝл*, -а, -о (18)¹⁴⁹; *ишчамрѝл*, -а, -о (21, 26)¹⁵⁰; *слљѝан*, -ѝна, -ѝно (25)¹⁵¹ и ЛСГ именичких лексема: *блѣдља* (24), *бледуња̀вко* (14, 21); *вѣшѝица* (1, 3–5, 9–10, 14–17, 20, 22–23, 26); *воденича̀р* (23); *мрѝва̀вѝц* (1–2, 17, 22), *мрѝва̀к* (12); *о̀сења* (6, 11, 21, 23–24)¹⁵², *ѝенѝц* (23); *чљма* (3). Иако је несумњиво да при конституисању ових придевских и именичких лексема кључну улогу има сема која се односи на боју, спецификацији њихових значења доприноси сема која носи информацију о лошем здравственом стању.¹⁵³

Квалитативни придев *блѣд*, -а, -о (2, 5–8, 12, 14, 16–17, 22) забележен је у више пунктова широм говорног подручја за описивање „неповољног физиолошког или психолошког стања онога о чијој кожи је реч“ (Ивић 1995: 39). Велику употребу има и њиме мотивисан дериват *бледуња̀в*, -а, -о (9, 13–14, 17, 19, 21), којим се доминантна телесна особина исказује у мањем степену – „који је помало блед“. Придевом *блед* мотивисан је и назив *блѣдља* (24), док мотивну основу назива *бледуња̀вко* (14, 21) представља придев *бледуња̀в*.

Придевску лексему *блед* препознајемо и у првом делу сложених придева *бледолѝк*, -а, -о (6), *бледолика̀с*, -ѝа, -ѝо (6, 11) с основом именице *лик* у другом делу.

Сема изгледа „који је као присут ињем“ мотивисала је настанак придевске лексеме *иња̀в*, -а, -о (3), потврђене у једном ГЛ пункту. Дијалекатски речници не потврђују овакво значење.¹⁵⁴

Сема изгледа која се односи на старост, истрошеност и лоше здравствено стање које се, између осталог, манифестује бледилом лица, условила је развој придевске лексеме *вѣѝ*, -а, -о (21, 26).¹⁵⁵ Примарно значење придева

¹⁴⁸ В. II. 2. 2. *Особа са шестѝ ѝрсѝију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; II. 6. 2. *Човек широких рамена*.

¹⁴⁹ В. I. 18. 1. *Особа ѝанка враѝа*.

¹⁵⁰ В. III. 2. 1. *Болесна особа*.

¹⁵¹ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*; I. 5. 2. *Особа ниска чела*; III. 1. 2. *Рујна особа*.

¹⁵² В. I. 8. 1. *Особа без ѝреѝаѝица*.

¹⁵³ Потврду томе налазимо у реченичној конструкцији „погледа̀л по̀а у бра̀ду“, забележеној широм говорног подручја.

¹⁵⁴ Ову лексему бележи још Динић (2008: 291) са значењима „1. по коме се нахватало иње“ и „који има седу косу“.

¹⁵⁵ В. III. 2. 1. *Болесна особа*.

вeй̄и, -а, -о, потврђено у РСАНУ (1962: 549), јесте „стар, матор; давнашњи, древни“, али се секундарно развија и значење „испијен, блед“.¹⁵⁶

За описивање особе телесно ослабиле од старости и болести, што се одражава и на губитак природног руменила и свежине на лицу, употребљавају се радни глаголски придеви *исциврѝл*, -а, -о¹⁵⁷ (18) и *ишчамрѝл*, -а, -о¹⁵⁸ (21, 26). Митолошка семантичка спецификованост у вези је с потенцијалном семомом у којој је садржана информација о дејству „злих сила“.

Метафорички назив *воденичар* (23), забележен у једном СЗ пункту, условила је сема „чије је лице бело као посуто брашно“.

Недостатак природног руменила и свежине, болест и испијеност утицали су и на развој метафоричких назива с надреалном, често демонском димензијом. Особа оваква изгледа изазива непријатан утисак, па чак и страх, те је зато повезују с покојницима – *мрѝавѝц* (1–2, 17, 22)¹⁵⁹, *мрѝвак* (12) и оностраним демонским бићима – *вѝшѝица*¹⁶⁰ (1, 3–5, 9–10, 14–17, 20, 22–23, 26); *осења* (6, 11, 21, 23–24)¹⁶¹, *ѝенѝц*¹⁶² (23); *чѝума* (3)¹⁶³. За метафоричко квалификовање оваквог телесног својства човека употребљавају се и придеви с митолошком димензијом *аловиѝи*, -а, -о¹⁶⁴ (9) и *слѝѝан*, -ѝина, -ѝино¹⁶⁵ (25). Већина забележених лексема јавља се и у домену коса.¹⁶⁶

¹⁵⁶ Оба значења региструје и Динић (2008: 65). Јовановић (2004: 357) бележи само значење „нешто што није свеже, што је изветрело, што нема укуса“.

¹⁵⁷ Јовановић (2004: 433) глаголску лексему *исциври* дефинише као „ослаби, смрша“, док Динић (2008: 306) наводи нешто шире значење – „телесно ослаби, *ѝосѝане блед* и и такоређи прозрачан“ (истицање наше).

¹⁵⁸ Динић (2008: 885) глаголску лексему *чамрее* дефинише у значењу „копни, нестаје“. Слично значење потврђује и RЈAZU у вези с лексемом *ѝата* (1880–1882: 885) „у zlu biti, ѝамити, ишѝезавати“. Скок (1971: 292) лексему *ѝат* бележи као „bolest zadana od vještica“.

¹⁵⁹ В. I. 4. 5. *Особа модра ѝена*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

¹⁶⁰ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*.

¹⁶¹ *Осења* или *омаја* је биће из српског фолклора које има способност да омађија, зачара, помрачи ум (Динић 2008: 535, Рајковић Кожељац 2014: 357). У *Словенској митологији* (2001: 447–448) овим називом означава се „митолошко биће, дух који на путу страши људе“. РМС (1990: 203) лексеме *осен / осена* бележи у значењу „сен, сенка; слаб траг светлости, одсјај, одблесак“, с тим да нијансирању значења доприноси извесна мистична компонента.

¹⁶² СМР (1970: 195) региструје једино митологему *ѝенац* у значењу „синоним вампира (вукодлак)“. Динић (2008: 535) лексеме *осења* и *ѝенѝц* дефинише као синониме са значењем „вампир, вукодлак“.

¹⁶³ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*

¹⁶⁴ Лексема *ала* преузета је из турског језика у изворном значењу „mitološko ѝudovište srodno aždahi, zмају“ (Škaljić 1966: 81). Према народном предању аловити људи су бледи, сухи, беле браде и дугих ноктију, одликују се необично великом снагом и издржљивошћу (СМР 1970: 11–12).

¹⁶⁵ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*

¹⁶⁶ В. I. 2. *Темајска грѝја коса*.

I. 4. 5. Особа модра тена

Тематска подгрупа с доминантном семом „модар тен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *модáр*, *-дрá*, *-дрò* (1–2, 12, 23) / *модьр*, *-дра*, *-дро* (20, 26), *йомодрёл*, *-а*, *-о* (5–7, 9, 17, 19); *мòлав*, *-а*, *-о* (7) и ЛСГ именичких лексема: *модрељáн* (14, 16, 18, 21, 24) / *модруљáн* (6, 15), *модрељáна* (14, 16, 21, 24) / *модруљáна* (6, 15), *модричко* (12, 17), *модричка* (12); *мршавьц* (5, 10); *чивийи* (2, 8, 20–21).

За означавање неповољног колористичког својства човекова тена које је последица лошег здравственог стања широм ареала употребљава се квалитативни придев *модáр*, *-дрá*, *-дрò* (1–2, 12, 23) / *модьр*, *-дра*, *-дро* (20, 26), *йомодрёл*, *-а*, *-о* (5–7, 9, 17, 19). Особина исказана придевом *модар* садржана је и у именичким дериватима *модричко* (12, 17), *модричка* (12), као и дериватима *модрељáн* (14, 16, 18, 21, 24) / *модруљáн* (6, 15), *модрељáна* (14, 16, 21, 24) / *модруљáна* (6, 15), с придевом *модрељав*, *-а*, *-о* / *модруљав*, *-а*, *-о* у творбеној основи, у значењу „који је плавкаст“ (Динић 2008: 417).¹⁶⁷ Оваква боја, сем асоцијације на болест, укључује и конотацију негативног и асоцира на мртвачку боју тена, што је у два ТЛ пункта условило настанак назива *мршавьц* (5, 10).¹⁶⁸

С метафоричком употребом забележен је квалитативни придев *мòлав*, *-а*, *-о* (7), мотивисан бојом буђи (: *молá* „буђ, плесан“ (Рајковић Кожељац 2014: 279)).

Називом за боју праха употребљаваног при бојењу пређе у загасито плаво мотивисан је метафорички назив *чивийи* (2, 8, 20–21) за именовање особе модра лица.

I. 5. Тематска група чело

Тематска група с доминантном семом „чело“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексема којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа чела. Сема изгледа која се односи на величину чела које је веће / мање од нормалног утицала је на издвајање двеју тематских подгрупа: *Особа висока чела* и *Особа ниска чела*, док је сема која носи информацију о избораности чела условила развој тематске подгрупе *Особа изборана / намршијена чела*.

I. 5. 1. Особа висока чела

Тематска подгрупа с доминантном семом „високо чело“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *високочёлес*, *-ша*, *-шо* (8, 16, 21); *големочёлес*, *-ша*, *-шо*

¹⁶⁷ В. I. 9. 5. б) *Особа йлавих очију*.

¹⁶⁸ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

(1, 8); *ĩљочáс*, *-ĩша*, *-ĩшо* (5), *челáĩш*, *-а*, *-о* (20), *чѣљас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (13); *широкочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо* (4, 7) и ЛСГ именичких лексема: *бўлча* (6, 11); *големочѣлко* (5), *големочѣлоња* (9); *голочѣлко*, *голочѣлка* (15, 20); *гувнар* (10); *ĩчѣнќа* (10), *ĩчѣнќар* (10); *ĩлочáјко* (3), *ĩлочáќ* (3); *црѣйњас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (26); *чѣља* (13), *чѣлча* (23, 25), *челѣнко* (3, 14, 25), *челѣнка* (14, 25); *чуĩшурáн*, *чуĩшурáна* (22) којима се квалификује и номинује особа овакве доминантне телесне особине. Будући да се високо чело повезује с интелигенцијом, очекивано је да лексема за квалификацију и номинацију особа оваква изгледа садрже афирмативну семантичку компоненту. Међутим, велики број забележених пејоратива сведочи о нешто другачијим естетским критеријумима у народној свести руралне средине, каква је и ова обухваћена нашим истраживањем.

Са соматизмом *чело* као мотивном речју забележени су придевски деривати *челáĩш*, *-а*, *-о* (20), *чѣљас*, *-ĩша*, *-ĩшо* (13). Посредством суфикса *-аĩш* истиче се карактеристична појединост особе – поседовање велика чела, док се везивањем суфикса *-ас* дата особина испољава у нешто мањој мери. Овим соматизмом мотивисани су и пејоративни називи *чѣља*¹⁶⁹ (13), *чѣлча* (23, 25), *челѣнко* (3, 14, 25), *челѣнка* (14, 25).

Сема изгледа која носи информацију о прекомерној величини чела омогућила је успостављање сложених придевских лексема *високочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо* (8, 16, 21); *големочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо*¹⁷⁰ (1, 7–8); *широкочѣлес*, *-ĩша*, *-ĩшо* (4, 7) с основом именице *чело* у другом делу. Исту мотивацију имају и сложене именичке лексема *големочѣлко* (5), *големочѣлоња* (9) за именовање мушкараца с таквом доминантном телесном особином.

У два СЗ пункта забележени су називи *голочѣлко* (15, 20), *голочѣлка* (15, 20).¹⁷¹ Несумњиво је да је кључну улогу при конституисању ових назива, сем семе изгледа која се односи на величину чела, имала и сема „коме коса не покрива чело“.

Назив *бўлча* (6, 11), забележен у два ТЛ пункта за именовање човека велика чела, првенствено се употребљава као општи назив за вола (Динић 2008: 51), што условљава развој пејоративног значења.¹⁷²

Сема изгледа (величине и облика) подстакла је развој придевске лексема *ĩљочáс*, *-ĩша*, *-ĩшо* (5) и метафоричких назива *ĩлочáјко* (3), *ĩлочáќ* (3). По истом принципу развиле су се и придевска лексема *црѣйњас*, *-ĩша*, *-ĩшо*¹⁷³ (26) и

¹⁶⁹ В. I. 15. 1. *Особа иштурене вилице (горње / доње).*

¹⁷⁰ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака.*

¹⁷¹ В. I. 2. 8. *Особа високих зализака.*

¹⁷² Исто значење потврђује и Јовановић (2004: 353).

¹⁷³ В. I. 1. 2. *Особа чейврїасїе главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа.*

именичке *йечѣнка*¹⁷⁴ (10), *йеченка̀р* (10); *чуїуран*, *чуїурана*¹⁷⁵ (22). Све ове лексеме забележене су и у другим доменима при квалификовању и именовању особа на основу различитих негативних телесних карактеристика.¹⁷⁶

Метафорички назив *гувна̀р* (10) забележен је у једном ТЛ пункту. Сема изгледа која носи информацију о прекомерној величини била је доминантна при метафоричком повезивању лексема *гувно*¹⁷⁷ у значењу „заравњено, утабано земљиште на коме се врше жито“ (РСАНУ 1965: 733) са значењем „велико чело“. Међутим, семантички спектар лексеме *гувно* јесте шири и задире у сферу митолошког и надреалног. „Гувно је једно од места на којима, по народном веровању, радо баве демони, посебно зли, и то најчешће вештице“ (СМР 1970: 111), те ремете место које је основа човековог преживљавања. Будући да не располажемо тачном информацијом о прецизној семантичкој диференцијацији лексеме *гувна̀р* (10) у домену афирмативно / пејоративно, овакав назив можемо третирати двојачко: назив *гувна̀р* (10) може бити пејоратив јер се особа оваква изгледа повезује с демонима, али може бити и афирмативан уколико се оваквом метафоричком интерпретацијом означава особа која својој породици обезбеђује хлеб и преживљавање.

I. 5. 2. Особа ниска чела

Тематска подгрупа с доминантном семом „ниско чело“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *малочѣлес*, *-їа*, *-їо* (8); *нискочѣлес*, *-їа*, *-їо* (7, 21, 24); *слўїан*, *-їна*, *-їно* (25) и ЛСГ именичких лексема *країкочѣлац*, *країкочѣлка* (20); *мајмун* (10, 26), *мајмунка* (26), *мајмуница* (10). У највећем броју пунктова нисмо забележили ниједну лексему за квалификовање и именовање особа с оваквом телесном особином.

Сема изгледа којом се дефинише мала величина условила је развој сложених придевских лексема *малочѣлес*, *-їа*, *-їо* (8); *нискочѣлес*, *-їа*, *-їо* (7, 21, 24) с основом придева *мало* / *ниско* у првом делу и основом именице *чело* у другом сложеничком делу. Све придевске лексеме деривирани су суфиксом *-ес* / *-ас*, чијим се посредством израженост особине исказује у мањем степену. По истом творбеном моделу развила се сложена именичка лексема *країкочѣлац* (20) и њен женски корелатив *країкочѣлка* (20).

¹⁷⁴ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

¹⁷⁵ В. V. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 3. *Особа округле главе*.

¹⁷⁶ В. I. 1. *Темаїска груїа глава*.

¹⁷⁷ У истом значењу лексему *гувно* / *гумно* бележе Јовановић (2004: 375) и Динић (2008: 121).

Пејоративна зоометафора *мајмун* (10, 26) потврђена је у једном ТЛ и једном СЗ пункту. Напореда с њом развијају се и женски корелативи *мајмунка* (26), *мајмунџа* (10).¹⁷⁸

У једном СЗ пункту забележили смо лексему *слуџиан*, *-џина*, *-џино* (25), која, осим што носи информацију о непријатном естетском изгледу (што се закључује из значења глагола *слуџи* „чини кога ружним“ (Динић 2008: 769)), садржи и додатну митолошку значењску компоненту. Иста лексема јавља се у другим доменима за квалификовање негативних особености јединке.¹⁷⁹

I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела

Тематска подгрупа с доминантном семом „изборано / намрштено чело“ садржи ЛСГ придевских лексема: *брчкав*, *-а* (1, 12–13), *збрчкан*, *-а* (4–6, 8, 11–14, 20, 22–23), *набрчкан*, *-а* (9, 17, 19, 21, 24–26); *мргудан*, *-дна*, *-дно* (2, 7); *нађурен*, *-а*, *-о* (16); *смрџиен*, *-а*, *-о* (15); *сџунџил*, *-а*, *-о* (26) и ЛСГ именичких лексема: *баксуз* (1–3, 5, 7, 13–14, 16, 20, 22–24, 26), *баксузана* (2, 7), *баксуџиња* (5, 13) / *баксуџиња* (16); *брчкољ* (9–10, 23), *брчкољћа* (10) / *брчкољка* (9–10); *зловремац* (6, 17); *мргуд* (2–3, 7, 9–10, 18, 20–21, 26), *мрџиољак* (12); *набрчкојина* (2), *набрчкоја* (21); *ојанак* (20) / *ојџанак* (21). Међу забележеним лексемама успоставља се извесна семантичка диференцијација јер је некима од њих својствена конотација старости, док се другима означава особа наборане коже на челу која настаје услед намрштености као последице негативног емотивног стања.

Сема изгледа која носи информацију о набораности, згужваности коже на челу, условила је развој придевске лексема – *брчкав*, *-а* (1, 12–13). С истим мотивним глаголом *брчка*, у значењу „прави наборе на лицу“ (Динић 2004: 47), у три пункта потврђен је пејоративни назив *брчкољ*¹⁸⁰ (9–10, 23), који у два пункта прати и женски корелатив *брчкољћа* (10) / *брчкољка* (9–10). Основа глагола *брчка* распознаје се и код пејоративних префиксално-суфиксалних твореница *збрчкан*, *-а* (4–6, 8, 11–14, 20, 22–23) и *набрчкан*, *-а* (9, 17, 19, 21, 24–26) забележених широм говорног подручја. У по једном ТЛ и СЗ пункту потврђени су и пејоративни називи *набрчкојина* (2) и *набрчкоја* (21). Ове лексеми означавају човека или жену које карактерише изборано остарело лице.

Поред доминантне семе изгледа која се односи на набораност коже, спецификацији значења придевске лексеми *смрџиен*, *-а*, *-о* (15) и именичке

¹⁷⁸ В. I. 11. 4. *Особа длакавих ушџу*; I. 15. 1. *Особа исџурене вилице (горђе / доње)*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

¹⁷⁹ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*; I. 4. 5. *Бледа особа* (25); III. 1. 2. *Ружна особа*.

¹⁸⁰ Појачавању већ присутне пејоративности код творбене основе доприноси везивање пејоративног суфикса *-ољ* (*-ољак*) (Жугић 2010: 229).

мршиѝољак (12) допринела је и диференцијална сема којом се изражава човеково унутрашње незадовољство, те се на тај начин из сфере физичког стања задира и у сферу психичког. Непријатан естетски утисак условљава развој пејоративне семантичке компоненте, која се код назива *мршиѝољак* (12), посредством суфикса *-ољак*, реализује у већој мери.

Примарно значење придева *мргудан*, *-дна*, *-дно* (2, 7) јесте „мрк“,¹⁸¹ али употребљен у ономатопеизираном значењу квалификује особу чије је чело наборано услед неког унутрашњег незадовољства. Пејоративом *мргуд* (2–3, 7, 9–10, 18, 20–21, 26) номинује се особа којој је својствена особина садржана у значењу мотивног придева.

Сема изгледа „који је набораног чела, намрштен“ условила је повезивање физичког изгледа с карактерном особином па се особа оваква изгледа именује турцизмом *баксуз* (1–3, 5, 7, 13–14, 16, 20, 22–24, 26), који се примарно употребљава за номинацију онога који је зле среће, који доноси несрећу себи и другима (Škaljić 1966: 117; РСАНУ 1959: 262). Уобичајено је да се исти назив углавном користи и при именовању женских особа, али смо у неколико пунктова регистровали и женске корелативе *баксузана* (2, 7), *баксушчиња* (5, 13) / *баксускиња* (16).¹⁸²

Трпни глаголски придев *нањурен*, *-а*, *-о*¹⁸³ (16) и радни глаголски придев *сиунѝил*, *-а*, *-о*¹⁸⁴ (26) функционишу као прави описни придеви при квалификовању особа изборана чела. Асоцијација на потонулост и потиштеност условила је трансформацију конкретно–апстрактно, тј. непосредно повезивање човекова спољашња изгледа с каквим следственим унутрашњим стањем.

У говорима сврљишког краја сложеном лексемом *зловремац* (6, 17) именује се птица дрозд (*Oriolus galbula*), за коју се верује да предказује лоше време (Динић 2008: 256; Рајковић Кожељац 2014: 169). Аналогно томе човек овако именован је намргођен, смркнут, изгледа који слути на зло, што га додатно спецификује митолошком семантичком компонентом.

На метафоричкој асоцијацији према семи изгледа заснован је и метафорички назив *ојѝанак* (20) / *ојѝнак* (21).

¹⁸¹ Експресивна именица *мргуда* није позната осталим словенским језицима (Skok 1972: 464).

¹⁸² В. I. 12. 5. *Особа ѝрѝасѝа носа*.

¹⁸³ Јовановић (2004: 489) глаголску лексему *њури* бележи у значењу „ћути оборене главе, смишља зло и гледа непријатељски“. Динић (2008: 485) као примарно значење наводи „ћути погнуте главе (када је љут или кад испољава осећај кривице)“.

¹⁸⁴ Глаголска лексема *ѝунѝи* дефинисана је као „мргоди се, гледа набраних обрва“ (Динић 2008: 829), док се облик повратног глагола *ѝунѝи се* употребљава за дефинисање лошег, облачног времена (Динић 2008: 829). Јовановић (2004: 648) бележи само облик повратног глагола у значењу „облачи се“.

I. 6. Тематска група кожа лица

Тематска група с доминантном семом „кожа лица“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа према особинама коже на лицу. У оквиру ове тематске групе издвајају се четири подгрупе: *Особа с његама на лицу*, *Особа с младежом на лицу*, *Особа с бубуљицама на лицу* и *Особа рохава лица*. При конституисању ових подгрупа доминантну улогу има сема изгледа која се односи на изглед нечисте коже лица, односно коже с пегама и младежима, што представља урођену датост, или на изглед иритиране и оштећене коже лица услед појаве бубуљица и других облика запаљења површинских слојева коже.

I. 6. 1. Особа с пегама на лицу

Тематска подгрупа с доминантном семом „пеге“ садржи ЛСГ придевских лексема: *луњав*, *-а*, *-о* (1–23, 25–26); *манџан*, *-а*, *-о* (23); *њгав*, *-а*, *-о* (9, 23–24) и ЛСГ именичких лексема: *луња* (26), *луњавац* (20), *луња̀вко* (3–4, 9, 19–21), *луњавка* (16, 19–20, 26), *луњавиџина* (2), *луњавчина* (9); *њга* (23), *њгавица* (9); *шарча*, *шарка* (18), којима се квалификује и номинује особа с пегама на лицу.

С мотивном именицом *луња* „тамна флека на лицу“¹⁸⁵ широм говорног подручја забележен је придевски дериват *луњав*, *-а*, *-о* (1–9, 11–26), којим су мотивисани бројни именички деривати: *луња* (26), *луњавац* (20), *луња̀вко* (3–4, 9, 19–21), *луњавка* (16, 19–20, 26), *луњавиџина* (2), *луњавчина* (9). Најзаступљенији су назив *луња̀вко* (3–4, 9, 19–21) и његов женски корелатив *луњавка* (16, 19–20, 26), док су остали називи с по једном потврдом. Мање тачке на лицу углавном не представљају естетски проблем, али, ако су изражене, могу бити разлог негативне номинације и квалификације оног ко их поседује, што условљава развој пејоративне семантичке компоненте. Пејоративност већег степена реализује се код деривата *луњавиџина* (2) и *луњавчина* (9) посредством пејоративних суфикса. У неколико пунктова напоредо с придевским дериватом *луњав* фигурира и синоним *њгав*, *-а*, *-о* (9, 23–24) којим је мотивисан назив *њгавица* (9). Из редуковане придевске основе суфиксом *-а* изводи се и назив *њга* (23).¹⁸⁶

¹⁸⁵ Ово значење потврђују и Јовановић (2004: 460) и Динић (2008: 389).

¹⁸⁶ Називе *луња* и *њга* тумачили смо као деривате изведене из редуковане придевске основе. Исти називи могли су бити успостављени и синегдохом из примарних значења лексема *луња* и *њга* „тамна флека на лицу“ → „особа с тамним флекама на лицу“.

Сема изгледа „који је шарене коже, односно коже неједнаке боје“ условила је развој назива *шарча*, *шарка* (18) за именовање мушких и женских особа с пегам на лицу.¹⁸⁷

У једном СЗ пункту забележили смо придевски дериват *маносан*, -а, -о (23), мотивисан глаголском речју *маносуе* у примарном значењу „убија мана¹⁸⁸ (пламењача) неке пољопривредне културе“ (Динић 2008: 401). Повезивање особа оваква изгледа и изгледа биљака заражених болешћу коју изазивају паразити, на језичком плану се исказује својеврсном пејоративизацијом чијој интензификацији доприноси суфикс -оса.¹⁸⁹ Говорећи о суфиксу -оса као страном језичком елементу, П. Радић истиче: „Могуће је да су облици на -оса улазећи у српски и шири, балканословенски језички ареал добијали одређену социокултурну конотацију стварану у миљеу својеврсног односа према 'другом' и 'другачијем’“ (Радић 2013: 158–159).

1. 6. 2. Особа с младежом на лицу

Тематска подгрупа с доминантном семом „младеж“ садржи ЛСГ придевских лексема: *заћићен*, -а, -о (11); *мадежљив*, -а, -о (1), *мадижсав*, -а, -о (26); *обелџен*, -а, -о (6, 23) и ЛСГ именичких лексема: *мадежан* (23–24), *мадежсавко*, *мадежсавка* (25); *цвѣико*, *цвѣика* (14). У великом броју пунктова нисмо забележили ниједну лексему за описивање и именовање особа овакве телесне особине.

Као што постоје објашњења за бројне појаве на људском телу, тако, према народном веровању, младежи указују на богатство, просперитет, здравље.¹⁹⁰ Именицом *мадеж* мотивисани су придевски дериват *мадежљив*, -а, -о (1), којим се квалификује особа склона појави младежа и *мадижсав*, -а, -о (26) којим се непосредно указује на особу овакве телесне особине. У истом значењу употребљава се и именички дериват *мадежан* (23–24). У једном СЗ пункту с мотивним придевом *мадежсав* забележени су именички дериват *мадежсавко* (25) и његов женски корелатив *мадежсавка* (25).

¹⁸⁷ В. 1. 2. 7. *Особа с њраменовима различитѣ боје*; 1. 6. 4. *Особа рохава лица*; 1. 7. 4. *Особа различитѣх обрва*; 1. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; 1. 16. 2. *Особа рејке браде / без браде*.

¹⁸⁸ Примарно значење именичке лексеме *мана* јесте „болест винове лозе и других биљака, пламењача“ (Динић 2008: 400).

¹⁸⁹ О глаголском суфиксу -оса в. шире у: Богдановић 1984, Радић 2012, 2013.

¹⁹⁰ Афирмативно значење потврђују и дијалекатски речници (Јовановић 2004: 463; Динић 2008: 394).

Глаголом *ћићи се* у значењу „украшава се“ мотивисана је префиксално-суфиксална твореница *заћићен*, -а, -о (11). Иста сема изгледа подстакла је успостављање назива *цветићко*, *цветићка* (14).¹⁹¹

У по једном ТЛ и СЗ пункту забележили смо лексему *обелџен*, -а, -о (6, 23), с мотивном речју *белег* у значењу особеног обележја на телу које је резултат деловања виших сила.

I. 6. 3. Особа с бубуљицама на лицу

Тематска подгрупа с доминантном семом „бубуљице“ садржи ЛСГ придевских лексема: *бубуљичав*, -а, -о (6, 11, 21) / *бубуљичав*, -а, -о (22), *бубуљав*, -а, -о (25); *врџас*, -џа, -џо (16), *врџав*, -а, -о (1–2, 4–15, 17–19, 21, 26); *ушљамен*, -а, -о (3) и ЛСГ именичких лексема: *бубуљан*, *бубуљана* (16, 24), *бубуљача* (24), *бубуљанко*, *бубуљанка* (25); *врџа* (16), *врџа* (4, 10, 18), *врџавац* (12), *врџавка* (18), *врџља* (20), *врџна* (12, 20), *врџавишина* (5, 9).

За означавање и именовање особа с бубуљицама на лицу на целом говорном подручју употребљавају се деривати с мотивним придевом *врџав*, -а, -о (1–2, 4–15, 17–19, 21, 26) (: *врџа* 'бубуљица'). Из редуковане придевске основе образовани су називи *врџа*¹⁹² (4, 10, 18), *врџља* (20), *врџна* (12, 20). Квалитативним придевом *врџав* мотивисани су и називи *врџавац* (12) и *врџавка* (18), *врџавишина* (5, 9). У једном СЗ пункту забележили смо истокорене деривате, али с девокализованим гласом *р*¹⁹³ *врџас*, -џа, -џо, *врџа* (16). Непожељна телесна особина на језичком плану испољава се својеврсном пејоративношћу, која се посредством пејоративних суфикса -ља, -шишина исказује у појачаном степену.

Деривати мотивисани синонимом *бубуљица* забележени су на ужем ареалу и употребљавају се најчешће напореда с неким устаљенијим обликом мотивисаним синонимном именицом *врџа* или придевом *врџав*. Такве су придевске лексема: *бубуљичав*, -а, -о (6, 11, 21) / *бубуљичав*, -а, -о (22), *бубуљав*, -а, -о (25) и именичке *бубуљан*, *бубуљана* (16, 24), *бубуљача* (24), *бубуљанко*, *бубуљанка* (25). Пејоративна обележеност забележених лексема остварена је пејоративношћу мотивне речи, као и непријатним естетским утиском које оставља поседовање овакве особине лица.

¹⁹¹ В. I. 2. 7. *Особа с њраменовима различитије боје.*

¹⁹² Назив *врџа* у значењу „особа с бубуљицама“ могао се развити и синегдохом из основног значења „особа која има бубуљице“.

¹⁹³ Проблемом девокализације вокалног *р* бавио се и С. Реметић у монографији *Српски њризренски говор I*. Према његовим речима, оваква судбина вокалног *р* јесте „последича вишевековног континуираног суживота носилаца различитих језика“ (Реметић 1996: 57), што у говорима сврљишког краја није случај.

За квалификовање особе с бубуљицама на лицу у једном ТЛ пункту забележили смо облик трпног придева *ушља́мен*, -а, -о (3). У говорима сврљишког краја глаголска лексема *ѝришља́ми* / *ѝришља́мчи* употребљава се у пејоративном значењу „прилепи се, дође непозван“.¹⁹⁴ Оваква употреба лексеме *ушља́мен*, -а, -о (3) развила се метафоричком трансформацијом с непожељне особе на непожељну израслину на лицу.

I. 6. 4. Особа рохава лица

Тематска подгрупа с доминантном семом „рохаво лице“ садржи ЛСГ придевских лексема: *ро́шав*, -а, -о (1–26); *ша́нѝав*, -а, -о (2, 12, 14), *ша́нѝив*, -а, -о (13), *шани́иња́в*, -а, -о (13); *шаре́н*, -а, -о (8); *шко́бав*, -а, -о (7); *шо́ндрав*, -а, -о (7–8) и ЛСГ именичких лексема: *ро́ша* (2, 10, 23), *ро́шча* (20), *ро́шка* (14, 21, 23), *роша́вко* (3) / *ро́шавко* (4, 11, 20), *роша́вка* (3) / *ро́шавка* (20); *шаре́нко* (3); *шко́бља* (7).

Квалитативни придев *ро́шав*, -а, -о (1–15, 17–26) за описивање особа с ожиљцима на лицу насталих од бубуљица, богиња или неких других запаљења коже забележен је широм говорног подручја. Из редуковане придевске основе изведени су називи *ро́ша* (2, 10, 23), *ро́шка* (14, 21, 23). Придевом *рошав* мотивисани су и називи *роша́вко* (3) / *ро́шавко* (4, 11, 20), за које је у два пункта забележен и женски корелатив *роша́вка* (3) / *ро́шавка* (20).

У неколико пунктова забележили смо придевске лексеме: *ша́нѝав*, -а, -о (2, 12, 14) / *ша́нѝив*, -а, -о (13) / *шани́иња́в*, -а, -о (13), с фигуративном употребом за описивање особа рохава лица.¹⁹⁵ Са синхронијског становишта посматрано, мотивисаност ових лексема није лако докучива.¹⁹⁶ Посредством суфикса -ав / -ив изведеницама *ша́нѝав*, -а, -о (2, 12, 14), *ша́нѝив*, -а, -о (13) истиче се карактеристична особеност појединца, док се изведеницом *шани́иња́в*, -а, -о (13), посредством деминутивног суфикса -иња́в, изражава приближна особина, односно умањен степен особине у односу на мотивни придев (Драгићевић 2001: 39). Исту основу има и придев *шо́ндрав*, -а, -о (7–8).

¹⁹⁴ Ово значење потврђују и Јовановић (2004: 576) и Рајковић Кожељац (2014: 461).

¹⁹⁵ В. II. 3. 3. *Особа с деформи́иѝѝом ноге / ногу*; II. За. 1. *Особа која храмље*.

¹⁹⁶ Примарно значење придевске лексеме *шѝнѝѝѝв*, -а, -о / *шани́ав*, -а, -о јесте „који је хром, ћопав, шепав“ (РМС 1990: 925; Јовановић 2004: 680; Динић 2008: 905). Према Скоковим речима, овај облик се развио према мађарском *santa* с истим значењем (Skok 1973: 381). Сем овог значења, Динић (2008: 905) бележи и „који је неправилног облика, озлеђен природном непогодом (о плодовима воћака)“, из кога се развија секундарно метафоричко значење које се односи на човека рохава лица.

У једном ТЛ пункту забележене су лексеме *шко́бав*, -а, -о, *шко́бља* (7).¹⁹⁷ Широм говорне зоне исте лексеме употребљавају се и са значењем, „који је упалих образа, мршав“.¹⁹⁸

Сема изгледа „који је шарене коже, односно коже неједнаке боје“ утицала је на развој придевске лексеме *шарѐн*, -а, -о (8) и именичке *шарѐнко* (3), забележене у по једном ТЛ пункту.¹⁹⁹

I. 7. Тематска група обрве

Тематска група с доминантном семом „обрве“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа обрва.²⁰⁰ Сема изгледа која носи информацију о превеликој или недовољној густини обрва условила је конституисање двеју подгрупа: *Особа јаких обрва* и *Особа рејких обрва / без обрва*. Сема изгледа која се односи на специфичну боју обрва, другачију од типичне, била је доминантна при формирању тематских подгрупа *Особа белих обрва* и *Особа различитих обрва*.

I. 7. 1. Особа јаких обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „јаке (густе) обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *гривес*, -џа, -џо (9); *најџунџен*, -а, -о (6–7, 11); *широковџас*, -џа, -џо (7) и ЛСГ именичких лексема: *веђоња* (20), *веђоша* (12, 20–22), *веђан* (23–24), *веђана* (23), *гривча*, *гривна* (9); *костџрџеш* (26), *костџрџешко* (15), *костџрџешка* (15, 26).

Широм призренско-тимочке говорне зоне за означавање обрве, односно *блаком обраслог дна чела изнад очне дуџље*, готово искључиво се употребљава лексема *веђа / веца*. Њоме су мотивисани називи *веђоња* (20), *веђоша* (12, 20–22), *веђан* (23–24), *веђана* (23) за именовање особа јаких (густих) обрва. Иста лексема налази се и у другом делу сложенице *широковџас*,

¹⁹⁷ Рајковић Кожељац (2014: 656) лексему *шкобав*, -а, -о бележи у сасвим супротном значењу „незграпан, гломазан“. Мотивисаност није јасна.

¹⁹⁸ В. I. 10. 2. *Особа уџалих образа*; III. I. 7. *Изразџо мршава особа*.

¹⁹⁹ В. I. 2. 7. *Особа с џраменовима различџе боје*; I. 6. 1. *Особа с џегама на лицу*; I. 7. 4. *Особа различџих обрва*; I. 9. 5. в) *Особа очџу неједнаке боје*; I. 16. 2. *Особа реџке браде / без браде*.

²⁰⁰ Под специфичним подразумевамо оно што одступа од уобичајеног, стандардног, те се као такво лако уочава, што самим тим условљава бројност и разноврсност лексичких јединица за квалификацију и номинацију. Зато, рецимо, међу лексемама којима се описује и именује особа на основу изгледа обрва нема оних које се односе на особу тамних обрва, али су бројне лексеме којима се описују и именују особе белих обрва, неуједначених, ретких, густих.

-*īa*, -*īo* (7). Према народном веровању густе и спојене обрве имају демонску димензију јер такве особености сугеришу да се иза људске форме крије демонско биће вукодлак (СМР 1970: 92–93).

Семом изгледа „који неуредно штрчи на све стране попут кострети (козје длаке)“ дефинисан је глагол *косīреши* којим су мотивисани пејоративни метафорички називи *косīреш* (26), *косīрешко* (15), *косīрешка* (15, 26).

Неспецифичан изглед обрва, које се надвијају над очима попут коњске гриве, утицао је на конституисање придевске лексеме с метафоричком значењском интерпретацијом *гривес*, -*īa*, -*īo* (9) и именичких лексема *гривча*, *гривна* (9), потврђених у једном ТЛ пункту. Пејоративна обележеност забележених лексема остварена је њиховом метафоричком употребом, а не значењем основинске речи и суфикса.

Придевска лексема *наīунīен*, -*a*, -*o* (6–7, 11) потврђена је и при семантичкој квалификацији особа наборана чела.²⁰¹ Поред семе изгледа која носи информацију о густини обрва, битну улогу у спецификацији значења ове лексеме има сема изгледа која се односи на сакупљеност обрва услед љутње и мрштења. Управо ова сема изгледа условила је и трансформацију из сфере физичких у сферу психичких особености, те на основу човековог физичког изгледа просуђујемо о његовом психичком стању.

I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „слабе (ретке) обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *головѣас*, -*īa*, -*īo* (2, 7) / *головѣес*, -*īa*, -*īo* (2); *осмуден*, -*a*, -*o* (5–6, 11) / *осмуђен*, -*a*, -*o* (17); *кѣлав*, -*a*, -*o* (15); *ћосав*, -*a*, -*o* (1, 9, 12–14, 19, 23, 26) и ЛСГ именичких лексема: *безвѣоња* (3, 10); *гўлка*, *гўлча* (2); *ћѣла* (16); *ћоса* (10, 12, 14, 23), *ћосан* (13), *ћосавка*, *ћосавиїина* (9).

Лексичка компонента *веђа* / *веца* налази се у другом делу сложеног придевског деривата *головѣас*, -*īa*, -*īo* (2, 7) / *головѣес*, -*īa*, -*īo* (2) којим се описује особа без обрва, односно с голом кожом на месту изнад очне дупље које би требало да буде обрасло длаком.

У два ТЛ пункта забележена је префиксално-суфиксална твореница *безвѣоња* (3, 10) за именовање особа без обрва. Непријатан естетски утисак, чијој интензификацији доприноси повезивање с ђаволом,²⁰² на језичком плану исказује се пејоративизацијом, која се посредством суфикса -*оња* реализује у вишем степену.

²⁰¹ В. I. 5. 3. *Особа изборана / намриїена чела.*

²⁰² Недостатак обрва само је једна од телесних специфичности које сугеришу демонски карактер и чине сложenu слику о демонима каква постоји у народном веровању (СМР 127–130).

Највећу заступљеност имају лексеме мотивисане придевом *ћос* / *ћосав*.²⁰³ На широком ареалу забележене су придевска лексема *ћосав*, *-а*, *-о* (1, 9, 12–14, 19, 23, 26) и именичка *ћоса* (10, 12, 14, 23), док су с по једном потврдом регистровани називи *ћосан* (13), *ћосавка*, *ћосавиштина* (9). Несумњиво је да све ове лексеме садрже и пејоративну семантичку компоненту јер је описивање и именовање засновано на негативној телесној особини, али се посредством пејоративног суфикса *-иштина* већи степен пејоративности читава у називу *ћосавиштина* (9). Због специфичног физичког изгледа – голог дечачког лица и старачких бора, *ћосавим* људима се у народу приписују натприродне особине и везе с нечастивим силама. Људи их избегавају јер сматрају да их је Бог обележио одузимањем бркова (СМР 1970: 301), односно маљавости уопште, што је према народном схватању једна од основних одлика мушкости.²⁰⁴ Будући да се *ћосавост* првенствено повезује с мушкарцима, претпостављамо да је појава женских корелатива резултат аналогije.²⁰⁵

У два суседна СЗ пункта забележили смо лексеме *кѣлав*, *-а*, *-о* (15) и *ћѣла* (16). Основно значење ових лексема јесте „који је без косе“ па се исте лексеме примарно јављају у том домену,²⁰⁶ али недостатак длака изнад очне дупље успоставља аналошко повезивање и преношење назива.

У више пунктова забележен је дериват *осмуден*, *-а*, *-о* (5–6, 11) / *осмүђен*, *-а*, *-о* (17), с мотивним глаголом *осмуди* у значењу „опрљи длаку“ (Динић 2008: 537), за квалификовање особа пламеном спаљених обрва. Исте лексеме се у различитим доменима јављају за означавање сивог колористичког својства различитих косматих делова човековог тела.²⁰⁷

Називи *гүлка*, *гүлча* (2), забележени у једном ТЛ пункту, мотивисани су глаголом *гули* у фигуративном значењу „шиша до коже“. У оквиру тематске подгрупе *Лоше ошишана особа*²⁰⁸ лексеме исте мотивације су бројне, док је овакав назив за именовање особе без обрва резултат аналогije остварене семом изгледа. Међутим, појава лексема *гүлка*, *гүлча* (2) у овом домену додатно је спецификована митолошком семантичком компонентом јер особе оваква изгледа попримају симболичка значења с натприродном конотацијом.

²⁰³ Ове придевске лексеме воде порекло од балканског турцизма персијског порекла *köse*, *kjöse* из терминологије телесних мана за именовање човека ретке браде и бркова или коме не расту брада и бркови (Škaljić 1966: 197; Skok 1971: 360–361).

²⁰⁴ Потврду оваквој констатацији налазимо и у народној књижевности, где се између осталих издаваја лик Марка Краљевића као прототип српског јунака.

²⁰⁵ В. I. 8. 1. *Особа без шрејавица*; I. 16. 2. *Човек рејике браде / без браде*; I. 17. 3. *Човек без бркова*.

²⁰⁶ В. I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 2. 8. *Особа високих зализака*.

²⁰⁷ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

²⁰⁸ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*.

I. 7. 3. Особа белих обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „беле обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *беловѣћас*, *-ѿа*, *-ѿо* (16, 22); *беломујес*, *-ѿа*, *-ѿо* (3–7, 9, 15, 21, 26) и ЛСГ именичких лексема: *беловѣћа* (10, 18, 20, 22–25), *беловѣћоња* (17, 20), *беловѣћка* (10, 16–18, 24–25), *беловѣћоша* (12, 20); *беломуја* (5, 7, 19, 26), *беломујча* (7, 21), *беломујка* (15, 26), *беломујче* (7); *бѣља* (13, 16), *бѣлча* (1–3, 7, 15, 18–19, 23), *бѣлка* (2–3, 7, 13, 18–19). Све забележене лексеме дефинисане су семом изгледа у којој је садржана информација о боји обрва.

Придевом *бео* мотивисани су називи *бѣља* (13, 16), *бѣлча* (1–3, 7, 15, 18–19, 23), *бѣлка* (2–3, 7, 13, 18–19), којима се широм говорног подручја примарно именују особе које се издвајају белином (светлином) свог тена и косматих површина.²⁰⁹ Сужавањем перспективе исти називи употребљавају се и за номинацију особа белих обрва.

С лексичком компонентом *бео* у првом делу и соматизмом *већа* / *веца* у другом забележене су придевска сложеница *беловѣћас*, *-ѿа*, *-ѿо* (16, 22) и именичке *беловѣћа* (10, 18, 20, 22–25) за именовање оба пола, *беловѣћоња* (17, 20), *беловѣћоша* (12, 20) за номинацију мушкараца и *беловѣћка* (10, 16–18, 24–25) за номинацију жена.

Широм говорног подручја се за квалификацију и номинацију особа белих обрва употребљавају се придевска лексема *беломујес*, *-ѿа*, *-ѿо* (3–7, 9, 15, 21, 26) и именичке лексеме *беломуја* (5, 7, 19, 26) / *беломујча* (7, 21) / *беломујка* (15, 26) / *беломујче* (7), које смо забележили и за описивање и именовање особа светле косе и светле пути.²¹⁰

I. 7. 4. Особа различитих обрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „различите обрве“ садржи ЛСГ придевских лексема: *лиџес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 7, 10, 14–15, 21–22, 24, 26) / *лиџас*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 13, 21, 23, 25–26); *лиџав*, *-а*, *-о* (25); *шарѣн*, *-а*, *-о* (25) и ЛСГ именичких лексема: *лиџко* (10), *лиџка* (26), *лиџавко*, *лиџавка* (3); *лиџико* (10, 25), *лиџавка* (25).

Придевска лексема *лиџес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 7, 10, 14–15, 21–22, 24, 26) / *лиџас*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 13, 21, 23, 25–26) примарно се употребљава са значењем „особа с праменовима косе различите боје“,²¹¹ али се померањем перспекти-

²⁰⁹ В. I. 2. 6. а) *Особа свеѿиле косе*, као и: I. 4. 1. *Особа свеѿиле ѿуѿи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих ѿрејавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*).

²¹⁰ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа ѿприродно свеѿиле косе*; I. 4. 1. *Особа свеѿиле ѿуѿи*; I. 8. 2. *Особа белих ѿрејавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

²¹¹ В. I. 2. 7. *Особа с ѿраменовима различитѿе боје*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

ве развија и значење „особа различитих обрва“. У истом значењу посведоче-ни су називи *лиско* (10), *лиска* (26), *лисавко*, *лисавка* (3).²¹²

У једном СЗ пункту напореда с придевском лексемом *лисас*, *-џа*, *-џо*, у значењу „који има белег, прамен длаке или косе који се издваја по боји“, забележили смо и *лишав*, *-а*, *-о* (25) с примарним значењем „који има лишу, лишај (болест коже)“ (Динић 2008: 385). С именичком основом *лиша* забележен је и назив *лишко*²¹³ (10, 25), док је придевом *лишав*, *-а*, *-о* мотивисан назив *лишавка* (25).

Иста сема изгледа која се односи на неједнаку боју условила је развој квалитативног придева *шарѣн*, *-а*, *-о* (25).²¹⁴

I. 8. Тематска група трепавице

Тематска група с доминантном семом „трепавице“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа трепавица. Сема изгледа у којој је садржана информација о одсуству трепавица утицала је на конституисање тематске подгрупе *Особа без њрејавица*. Сема изгледа која се односи на специфичну боју трепавица, другачију од типичне, била је доминантна при формирању тематске подгрупе *Особа белих њрејавица*.

I. 8. 1. Особа без трепавица

Тематска подгрупа с доминантном семом „одсуство трепавица“ садржи ЛСГ придевских лексема: *голоѡкас*, *-џа*, *-џо* (9); *осмуден*, *-а*, *-о* (6); *ћѡсав*, *-а*, *-о* (1, 9, 12–13); и ЛСГ именичких лексема: *бесѡрејѡња* (2), *бесѡрејѡња* (23), *бесѡрејѡка* (2); *ѡсиња* (26). У великом броју пунктова нисмо забележили ниједну лексему за означавање особа овакве доминантне телесне особине.

Одсуство трепавица обично прати и одсуство обрва, што се на језичком плану исказује лексемама *осмуден*, *-а*, *-о* (6) и *ћѡсав*, *-а*, *-о* (1, 9, 12–13) у оквиру оба домена.²¹⁵

Семом изгледа „који је голог, непокривеног ока“ дефинисана је придевска лексема *голоѡкас*, *-џа*, *-џо* (9), забележена у једном ТЛ пункту.

²¹² В. I. 2. 7. *Особа с ѡраменовима различѡије боје*.

²¹³ В. I. 2. 8. *Особа високих залѡзака*.

²¹⁴ В. I. 2. 7. *Особа с ѡраменовима различѡије боје*; I. 6. 1. *Особа с ѡгеама на лицу*; I. 6. 4. *Особа рохава лица*; I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*; I. 16. 2. *Особа рејѡке браде / без браде*.

²¹⁵ В. I. 7. 2. *Особа рејѡких обрва / без обрва*; I. 16. 2. *Човек рејѡке браде / без браде*; I. 17. 3. *Човек без бркова*.

Сема изгледа „који је без трепавица“ условила је конституисање префиксално-суфиксалних твореница *бесџрејоња* (2), *бесџрејља* (23), *бесџрејка* (2). По истом творбеном моделу развили су се и називи за именовање особа без обрва.²¹⁶

Негативан естетски утисак и асоцирање на онострана бића имају кључну улогу при повезивању особа оваква изгледа с демонским бићем *осиња*²¹⁷ (26), чији је назив мотивисан глаголском речју *осењи* у значењу „омађија, зачара, помрачи ум“ (Динић 2008: 535, Рајковић Кожељац 2014: 357).

I. 8. 2. Особа белих трепавица

Тематска подгрупа с доминантном семом „беле трепавице“ садржи ЛСГ придевских лексема: *беломјес*, *-џа*, *-џо* (5, 7–8); *белоклејав*, *-а*, *-о* (1–7, 9, 11); *белоџрејав*, *-а*, *-о* (6); *белужњаџ*, *-а*, *-о* (17) и ЛСГ именичких лексема: *беломјја* (5, 7, 19), *беломјча* (5, 7, 19), *беломјка* (5), *беломјче* (5, 7); *белча* (4, 15), *белка* (4); *белоџрејоња* (2, 9, 15–16, 18, 20–21, 24–26), *белоџрејча* (15), *белоџрејца* (16), *белоџрејко* (10, 12, 23, 25), *белоџрејка* (2, 9–10, 12, 16, 18, 20–21, 23–26), *белоџрејче* (2, 25).

Придев *бео* представља мотивну реч свих забележених деривата за квалификовање и именовање особа белих трепавица. Исте карактеристике својствене су различитим деловима тела, што се на језичком плану исказује истоветним називима за именовање особа различитих телесних карактеристика, које на визуелном плану остављају утисак белине / светлине.²¹⁸ Тако су понављањем истог творбеног модела настали деривати *белужњаџ*, *-а*, *-о* (17) и *белча* (4, 15), *белка* (4).²¹⁹

Исто примарно значење имају и деривати *беломјес*, *-џа*, *-џо* (5, 7–8), *беломјја*, *беломјча* (5, 7, 19), *беломјка* (5), *беломјче* (5, 7), али се употребљавају и за описивање и именовање особа белих трепавица.²²⁰

Једино се истозначне придевске сложенице *белоџрејав*, *-а*, *-о* (6) и *белоклејав*, *-а*, *-о* (1–7, 9, 11), састављене од основа придева *бео* и именице *џрејка* / *клејка*,²²¹ директно односе на особе белих трепавица. Исто

²¹⁶ В. I. 7. 2. *Особа с рејким обрвама / без обрва.*

²¹⁷ В. I. 4. 5. *Бледа особа.*

²¹⁸ В. I. 2. 6. а) *Особа свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле џуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва.*

²¹⁹ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа џриродно свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле џуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова.*

²²⁰ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа џриродно свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле џуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова.*

²²¹ У неким бугарским говорима лексемом *клејка* означава се трепавица, а с истом основом је и лексема *клејач* за именовање очних капака (Skok 1972: 95–97). Лексему *белоклејав*, *-а*, *-о* бележи једино Рајковић Кожељац (2014: 30), али у значењу „белопут, светлокос“.

значење исказује се и исконструисаним сложено-суфиксалним твореницама *белоїрѣйоња* (2, 9, 15–16, 18, 20–21, 24–26), *белоїрѣйча* (15), *белоїрѣйца* (16), *белоїрѣйко* (10, 12, 23, 25), *белоїрѣйка* (2, 9–10, 12, 16, 18, 20–21, 23–26), *белоїрѣйче* (2, 25).

I. 9. Тематска група очи

Тематска група с доминантном семом „очи“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа очију. Појмовна вредност лексеме *очи* садржи много потенцијалних сема које носе информацију о различитим особинама очију: величини, боји, буљавости, или информацију о различитим дефектима као што су одсуство вида, слабовидост, разроконост и сл. У оквиру ове тематске групе налазе се и тематске подгрупе које обједињују лексеме за описивање и именовање особа крмељивих очију као и оних које имају подочњаке, што може бити природна датост, али и резултат неуредног начина живота. Бројност сема на којима се заснива означавање и именовање јединки на основу очију условила је постојање чак осам подгрупа у оквиру тематске групе „очи“: *Особа круїних очију*, *Особа сийних очију*, *Особа буљавих очију*, *Разрока особа*, *Особа љрема боји очију*, *Особа крмељивих очију*, *Особа с дефектїом вида (делимичним / љоїїуним)*, *Особа која има љодочњаке*, међу којима неке обухватају и већи број микрогрупа.

I. 9. 1. Особа крупних очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „крупне очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *коколїї*, *-а*, *-о* (1, 6, 8, 11–12, 18); *окаїї*, *-а*, *-о* (3, 8, 14, 23) и ЛСГ именичких лексема: *коколїн* (1–26), *коколїна* (1–2, 4–9, 11–12, 14, 16, 18, 20, 23–25), *коколїнка* (3, 8, 10, 13, 17, 19, 21, 26), *коколїнче* (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25), *коколїче* (25).

Сема изгледа која се односи на величину очију као доминантну црту човековог лица условила је развој придевске лексеме *окаїї*, *-а*, *-о* (3, 8, 14, 23), забележене у више пунктова широм говорне зоне.

Ширину заступљеност бележе лексеме мотивисане глаголом *коколи* (*се*) с примарним значењем „широм отвара очи, колачи очи, буљи“ (Динић 2008: 343). Придевском лексемом *коколїї*, *-а*, *-о* (1, 6, 8, 11–12, 18) изражава се карактеристична особеност јединке „поседовање крупних очију“, док се именичким лексемама *коколїн* (1–26), *коколїна* (1–2, 4–9, 11–12, 14, 16, 18, 20, 23–25), *коколїнка* (3, 8, 10, 13, 17, 19, 21, 26), *коколїнче* (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25), *коколїче* (25) такве особе именују. У зависности од семантичких обележја која се у конкретної ситуацији испољавају као доминантна, ови називи могу испољити своју афирмативну вредност, али и пејоративну

уколико спецификацији њиховог значења доприноси сема „који је буљав“.²²² Посредством суфикса *-че* код деривата *коколѝнче* (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25), *коколче* (25) реализује се хипокористичко значење.²²³

I. 9. 2. Особа ситних очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „ситне очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жмѹрав*, *-а*, *-о* (1–3, 6–7, 12, 14, 17); *сѹљав*, *-а*, *-о* (21); *сиѹнооѝк*, *-а*, *-о* (16, 23); *шиљооѝк*, *-а*, *-о* (16) и ЛСГ именичких лексема: *жмѹкља* (5), *жмѹрко* (23), *жмѹрча* (10, 21), *жмѹрна* (21); *жмѹра* (6, 11), *жмѹрча* (1, 3–4, 6–22, 24–26), *жмѹрна* (1–4, 6, 8–10, 12–22, 24–26), *жмѹрче* (7, 25); *сѹља* (21, 26), *сѹљча*, *сѹљна*, *сѹљче* (25); *кокошка* (19); *ѹогоѝнаѝ* (5); *слеѹѝѝк* (7).

Са соматизмом *око* забележили смо две творбено и семантички прозирне придевске сложенице: *сиѹнооѝк*, *-а*, *-о* (16, 23) и *шиљооѝк*, *-а*, *-о* (16), дефинисане семама у којима је садржана информација о величини и облику ока.

Сема изгледа која се односи на недовољну отвореност очију, жмирење и повезивање таквог изгледа очију с малом величином утицала је на конституисање назива *жмѹрко* (23), *жмѹрча* (10, 21), *жмѹрна* (21), мотивисаних глаголом *жми* / *жмири* с основним значењем „жмури“ (Јовановић 2004: 398; Динић 2008: 188). Исто значење имају и деривати мотивисани синонимним глаголом *жмури*: *жмѹрав*, *-а*, *-о* (1–3, 6–7, 12, 14, 17); *жмѹра* (6, 11), *жмѹрча* (1, 3–4, 6–22, 24–26), *жмѹрна* (1–4, 6, 8–10, 12–22, 24–26), *жмѹрче* (7, 25). У једном ТЛ пункту потврђен је назив *жмѹкља* (5), у чијој творбеној основи распознајемо глагол *жмика* у основном значењу „намигује“.

У једном СЗ пункту забележен је придевски дериват *сѹљав*, *-а*, *-о* (21), у чијој је основи глагол *сиљѹ* у значењу „гледа с напором, чкиљи“ (Динић 2008: 263). С особиним исказаном мотивним придевом *сѹљав*, *-а*, *-о* забележени су називи *сѹља* (21, 26), *сѹљча*, *сѹљна*, *сѹљче* (25). Семи изгледа „који је ситних очију“ придружује се и потенцијална сема „који гледа с напором, чкиљи“, што оставља негативан визуелни утисак те доприноси модификацији примарног значења и развоју пејоративности.

Преносом назива са животиње на човека развијају се зоометафоре *кокошка* (19), *ѹогоѝнаѝ*²²⁴ (5), *слеѹѝѝк*²²⁵ (7). Мотивација за оваква именовања подстакнута је семом изгледа у којој је садржана информација о величини очију, којој се често као пратећа компонента придружује слабовидост.

²²² В. I. 9. 3. *Особа буљавих очију*.

²²³ Скок забележене облике доводи у везу с глаголом ономатопејског порекла *gogoljati* у значењу „vreti ispuštajući klobuke“ из кога се развио поствербал *gogoljak* „klobuk, mjehur na vodi“ (Skok 1971: 585).

²²⁴ У тимочко-лужничком дијалекту лексемом *ѹогоѝнаѝ* именује се миш (Динић 2008: 585).

²²⁵ У тимочко-лужничком дијалекту лексемом *слеѹѝѝк* именује се животиња слепо куче (Динић 2008: 254).

I. 9. 3. Особа буљавих очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „буљаве очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *буљав*, -а, -о (1, 3, 5–7, 11–12, 14, 17); *цѣклав*, -а, -о (1, 4) / *цѣкљив*, -а (3) и ЛСГ именичких лексема: *буљко* (7, 20), *буљча* (1, 3–10, 12–14, 16–19, 21–26), *буљна* (1, 3–4, 7, 9–10, 12–14, 17, 19–22, 24–26), *буљина* (4–5, 7–8, 10, 12, 15–18, 23), *буљче* (7, 13, 25), *буљинче* (18); *коколан* (4, 9–10, 13–14, 18, 20, 22–24, 26), *коколана* (4, 9, 14, 18, 20, 22–24), *коколанка* (10, 13, 26); *цѣкљич* (3), *цѣкљичко* (9, 24), *цѣкља* (11), *цѣкна* (9), *цѣкљивка* (3), *цѣклован* (3) / *цѣклован* (2), *цѣклованка* (3) / *цѣклованка* (2), *цѣклованче* (2), *цѣкленик* (14, 17), *цѣкленница* (12, 14, 17).

Будући да је мотивација за квалификацију и номинацију подстакнута негативном телесном особином која се доводи у везу с ликом ђавола, значења свих забележених лексема спецификована су пејоративном семантичком компонентом.

Придев *буљав*, -а, -о (1, 3, 5–7, 11–12, 14, 17), којим се описује онај који има избуљене очи, забележен је широм говорног подручја. Исту мотивациону глаголску основу имају и називи *буљча* (1, 3–10, 12–14, 16–19, 21–26), *буљна* (1, 3–4, 7, 9–10, 12–14, 17, 19–22, 24–26), *буљина* (4–5, 7–8, 10, 12, 15–18, 23), заступљени на широком ареалу, и *буљко* (7, 20), *буљче* (7, 13, 25) и *буљинче* (18), забележени у мањем броју пунктова.

Деривати *коколан* (4, 9–10, 13–14, 18, 20, 22–24, 26), *коколана* (4, 9, 14, 18, 20, 22–24), *коколанка* (10, 13, 26) заступљени су на целом говорном подручју. Њима се истовремено именују и особе крупних очију.²²⁶

Глаголом *цѣкли*²²⁷ у значењу „гледа нетремице, широм отворених очију, буљи“ (Јовановић 2004: 666; Динић 2008: 874; Рајковић Кожељац 2014: 617) мотивисани су придеврски деривати *цѣклав*, -а, -о (1, 4) / *цѣкљив*, -а (3) и именички *цѣкљич* (3), *цѣкљичко* (9, 24), *цѣкља* (11), *цѣкна* (9). Иста основа распознаје се и код именичког деривата *цѣклован* (2) / *цѣклован* (3) из кога је изведен женски корелатив *цѣклованка* (3) / *цѣклованка* (2), а у једном пункту и облик средњег рода *цѣклованче* (2). Именички деривати *цѣкљивка* (3), *цѣкленик* (14, 17), *цѣкленница* (12, 14, 17) изведени су из придева *цѣклив* / *цѣклен*.

I. 9. 4. Разрока особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „разроке очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зрѣкав*, -а, -о (23); *разок*, -а, о (8), *разокав*, -а, -о (1–8, 10–15, 17–23), *разокљав*, -а, -о (6) / *разокљив*, -а, -о (24–25); *чакарѣс*, -ѣа, -ѣо (11, 25–26) / *чѣкрѣс*, -ѣа, -ѣо (7) / *чѣкрѣс*, -ѣа, -ѣо (2) и ЛСГ именичких

²²⁶ В. I. 9. 1. Особа крућних очију.

²²⁷ Деноминал *цѣкли* настао је од именице *цѣкло* добијене метатезом *st>ts>c* од именице *staklo*, прасл. *stьklo* (Skok 1973: 325).

лексема: *зрикѠн* (23); *разокѠнко*, *разокѠнка* (20), *разѠкавиѠина* (4, 6, 8–9, 11–12); *чакарѠн* (25) / *чекерѠн* (19), *чакарѠна* (25), *чекерѠнка* (19), *чекерлија* (19) / *чакарлија* (26), *чакарлика* (26).

Лексемама из ове тематске подгрупе квалификују се и именују особе с поремећајем вида или изгледа очију, односно особе којима су очи управљене у различитим правцима. На целом говорном подручју употребљава се придев *разрок*, *-а*, *-о*²²⁸, који се јавља у формама: *разѠк*, *-а*, *-о* (8), *разѠкав*, *-а*, *-о* (1–8, 10–15, 17–23), *разѠкљав*, *-а*, *-о* (6) / *разѠкљив*, *-а*, *-о* (24–25).²²⁹ Придевом *разок*, *-а*, *-о* мотивисан је и пејоративни назив *разокѠнко* (20), кога у истом пункту прати женски корелатив *разокѠнка* (20). Широм ТЛ ареала потврђен је пејоратив вишег степена *разѠкавиѠина* (4, 6, 8–9, 11–12), мотивисан придевом *разѠкав*, *-а*, *-о*. Исто значење исказује се и употребом придевског деривата *зрикав*, *-а*, *-о* (23) и именичког *зрикѠн* (23) с глаголом *зрика* у творбеној основи, у значењу 'разроко, врљаво гледа' (РСАНУ 1971: 164).

На ширем ареалу забележени су и придевски деривати *чакарѠс*, *-Ѡа*, *-Ѡо* (11, 25–26) / *чѠкѠрес*, *-Ѡа*, *-Ѡо* (7) / *чекѠрес*, *-Ѡа*, *-Ѡо* (2) с балканским турцизмом *чакар* (тур. *çakır*) у функцији мотивне речи, у изворном значењу „шарених очију“ (Škaljić 1966: 160; Skok 1971: 289–290; Петровић 2012: 302),²³⁰ који се на српском говорном подручју реализује и као „разрок, зрикав“ (РМС 1990: 836).²³¹ Исту мотивацију имају и именички деривати изведени помоћу домаћих суфикса: *чакарѠн* (25) / *чекерѠн* (19), *чакарѠна* (25), *чекерѠнка* (19) или конкурентних суфикса турског порекла: *чекерлија* (19) / *чакарлија* (26), *чакарлика* (26). На стилску сферу употребе суфикса *-лија* упућује П. Радић (2001: 40), истичући да код већег броја примера суфикс *-лија* има функцију стилско-семантичког интензификатора. И Б. Ћорић (2008: 194–195) указује на продуктивност турског суфикса *-лија* у стилски маркираним образовањима, који у комбинацији с генетски сродном основом формирају изведенице с изразито експресивном семантиком.

I. 9. 5. Особа према боји очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја очију“ садржи три микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеме мотивисани доминантним семама у којима је садржана информација о боји очију: „црне очи“, „плаве очи“ и „очи неједнаке боје“.

²²⁸ У књижевном језику придевом *разрок* „није мотивисана ниједна именица с атрибутивним значењем и човеком као денотатом“ (Штасни 2013: 120).

²²⁹ В. I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

²³⁰ В. I. 9. 5. в) *Особа очију неједнаке боје*.

²³¹ Исто значење бележе Јовановић (2004: 671) и Динић (2008: 884).

а) Особа црних очију

За квалификовање особа црних очију широм говорног подручја забележени су само творбено и значењски прозирни сложени придевски деривати неутралног значења: *црноок*, -а, -о (1–2, 4, 6–12, 15–17, 20, 24–26), *црноокас*, -*џа*, -*џо* (4) / *црноокес*, -*џа*, -*џо* (16). Суфикс -ас / -ес врши функцију накнадног морфолошког уобличавања и не утиче на семантичку спецификацију.

б) Особа плавих очију

За квалификовање особа плавих очију у три пункта посведочена је творбено и семантички прозирна сложеница *модроок*, -а, -о (6, 10, 23). Сема изгледа у којој је садржана информација о плавој боји очију била је доминантна при настанку назива *модрељан* (1–5, 7–10, 12–14, 16–26), *модрељана* (1–2, 4–5, 7–9, 13–14, 16–20, 22–26), *модрељанко* (16), *модрељанка* (3, 21, 26), *модрељанче* (1–2, 5, 7, 13, 25), *модруљан* (6, 11, 15), *модруљана* (6, 10, 15), *модруља* (11), *модричко* (7, 13, 19), *модричка* (19), *модруша* (18).²³² Исту семантичку мотивацију има и сложено-суфиксална твореница *модрокџ* (6, 11) (<*модроокац*). Лексемама у нашем материјалу означава се особа на основу визуелног доживљавања боје очију, при чему се примат даје њеној светлини, а не конкретној хроматској вредности. У вези с лексемом *модар* М. Ивић (1996: 5) износи нешто другачија запажања, на основу којих се употреба придева *модар* налази у опозицији с придевом *џлав* те се везује за оне боје „које се желе исказати као затворене“. Деривати мотивисани придевом *модар* пејоративно су нијансирани, на шта се често непосредно указује и у речницима (Динић 2008: 417; Рајковић Кожељац 2014: 278). Модра боја очију представља обележје на основу кога се особе овакве телесне особине издвајају из круга реално постојећег света. У руралним срединама повезују се са злим силама те их се људи клоне (*Од модроокаџи љуђе да се вардиш*, Динић 2008: 417).²³³

в) Особа очију неједнаке боје

За квалификовање особа очију неједнаке боје у четири ТЛ пункта забележили смо турцизам (тур. *çakır*) *чекарес*, -*џа*, -*џо* (5) / *чакарас*, -*џа*, -*џо* (6, 11) / *чакарес*, -*џа*, -*џо* (8), какав се јавља и у домену „разроке очи“.²³⁴

²³² В. I. 4. 5. *Особа модра џена*.

²³³ Плава боја као обележје митолошких бића највише је присутна у култури и веровањима Источних Словена (Раденковић 2008: 341).

²³⁴ В. I. 9. 4. *Разрока особа*.

Да се изглед очију неједнаке боје поистовећује с разрокошћу, потврђују још и придевске лексеме *разо́к*, -а, -о (24), *разо́кав*, -а, -о (10, 21).²³⁵

Сема изгледа условила је конституисање творбено и семантички прозирне сложенице *разноо́к*, -а, -о (23), а по истом моделу настала је и сложеница *разноли́кес*, -и́а, -и́о (16).

Различита боја очију представља доминантну сему за настанак блискозначних придевских лексема *шарѐн*, -а, -о (25), *ли́сес*, -и́а, -и́о (2), *и́ѐрес*, -и́а, -и́о²³⁶ (3), какве су забележене и при квалификовању особа шарене косе.²³⁷

Различита боја очију у народу се често повезује с дејством виших сила. Особама оваква изгледа приписују се натприродне моћи да погледом могу некога опсенити и нанети му зло (СМР 1970: 302). Управо таквом семантиком успостављена је и лексема *уро́кљив*, -а, -о (23), забележена у једном СЗ пункту.

I. 9. 6. Особа крмељивих очију

Тематска подгрупа с доминантном семом „крмељиве очи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *горѐљив*, -а, -о (2) / *гурљав*, -а, -о (1) / *гурљив*, -а, -о (1) / *гурѐљив*, -а, -о (3, 5–6, 11) / *гурѐљав*, -а, -о (4) / *гурњив*, -а, -о (3); *дрљав*, -а, -о (7, 11, 14, 20), *ждрљав*, -а, -о (6) и ЛСГ именичких лексема: *горѐљивка* (2), *гурча* (1), *гурна* (3), *гурѐљивко*, *гурѐљивка* (3, 5); *дрљча*, *дрљна* (7–10, 12–26), *дрљавиши́на* (11), *ждрља*, *ждрљча* (6); *крмељан*, *крмељана* (23).

Сви забележени придевски и именички деривати настали су према синонимним именицама *гурѐљ*, *дрља* / *ждрља*, *крмељ*, у значењу „згуснута слузна жућкаста излучевина из очију“ (РСАНУ 1978: 613). Будући да се ради о непожељном изгледу који је последица болести или нехигијене (човековог немарног односа према сопственом телу), свим дериватима исказује се пејоративно значење, већ садржано у мотивним речима. Употребом пејоративних суфикса (-ча, -иши́на) код једног броја назива исказан је појачан степен пејоративности.

I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)

Тематска подгрупа с доминантном семом „дефект вида“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *једноо́кав*, -а, -о (6); *крајко́вид*, -а, -о (1–2, 5, 7, 12, 14, 16–18, 20–22), *крајко́видес*, -и́а, -и́о (24); *наћорáвичав*, -а, -о (6); *слабовид*, -а, -о (9, 11–12, 16, 21), *слѐй*, -а́, -о́ (1–2, 4–8, 10–13, 15–16, 21–22) / *слѐй*, -а,

²³⁵ В. I. 9. 4. *Разрока особа*.

²³⁶ Придевску лексему *и́ѐрес*, -и́а, -и́о бележи још и Динић (2008: 565) у значењу „који је шарен, прошаран“. Исту основу има и лексема *и́ѐрашка* у значењу „шарено ускршње јаје“ (Јовановић 2004: 531; Динић 2008: 564). У основи ове лексеме јесте општесловенски и прасловенски придев *ръстръ* који је потиснут придевом *шарен* (Skok 1972: 616–617).

²³⁷ В. I. 2. 7. *Особа с и́раменовима различии́ѐ боје*; I. 7. 4. *Особа различии́их обрва*.

-о (25); *ћорав*, -а, -о (1–2, 5–9, 11–12, 15, 17, 19, 21, 24–26) и ЛСГ именичких лексема: *слејџ* (7, 23) / *слејџ* (7, 11–12) / *слејџ* (3, 22–24), *слејча* (3–8, 11–14, 18, 21, 24), *слејна* (24), *слејћиња* (3–5, 7–8, 10–11, 13) / *слејкиња* (14, 16, 22); *ћора* (15, 23), *ћорша* (6), *ћорча* (1–5, 7–10, 12–26), *ћорна* (2–14, 16–26), *ћорлеја* (6).

Сложеним придевима *крајковид*, -а, -о (1–2, 5, 7, 12, 14, 16–18, 20–22) и *крајковидес*, -џа, -џо (24) квалификује се особа оштећена вида, а не врста поремећаја вида, те зато ступају у синонимски однос са сложеницом *слабовид*, -а, -о (9, 11–12, 16, 21). Називи којима се означава особа као носилац ове особине нису забележени.

Вишезначним придевом *ћорав*, -а, -о (1–2, 5–9, 11–12, 15, 17, 19, 21, 24–26) означава се особа која је делимично или потпуно лишена вида. Префиксално-суфиксалном твореницом *наћоравичав*, -а, -о (6) исказује се особина испољена у мањем степену. Пејоративним значењем мотивне лексема *ћорав* обележени су и називи: *ћора* (15, 23), *ћорша* (6), *ћорча* (1–5, 7–10, 12–26), *ћорна* (2–14, 16–26), *ћорлеја* (6).

У однос релативне синонимије с пејоративним придевом *ћорав*, односно једним његовим значењем „који је без способности вида“, ступа експресивно неутралан придев *слеј*, -а, -о (1–2, 4–8, 10–13, 15–16, 21–22) / *слеј*, -а, -о (25). С особином исказаном мотивним придевом *слеј* су и називи: *слејџ* (7, 23) / *слејџ* (7, 11–12) / *слејџ* (3, 22–24), *слејча* (3–8, 11–14, 18, 21, 24), *слејна* (24), *слејћиња* (3–5, 7–8, 10–11, 13) / *слејкиња* (14, 16, 22). Пејоративна вредност назива *слејча* (3–8, 11–14, 18, 21, 24) реализује се посредством суфикса -ча, и додатно је остварена његовим секундарним значењем „који је пригуп“.²³⁸

Међу лексемама за означавање особа с дефектом очију (и вида) јесте и сложена придевска лексема *једноокав*, -а, -о²³⁹ (6), која се примарно односи на квалификовање особе без једног ока, док се значење свих осталих забележених придевских и именичких лексема првенствено односи на особе с дефектом вида.

I. 9. 8. Особа која има подочњаке

Тематска подгрупа с доминантном семом „подочњаци“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *мејуњћав*, -а, -о (7); *јодбул*, -а, -о (1–4, 6, 11–14, 21, 26) и ЛСГ именичких лексема: *кесуљан* (10); *мељунко*, *мељунка* (14); *јодбулча* (13), *јодбулшишина* (1).

²³⁸ Исто значење потврђују Јовановић (2004: 621) и Динић (2008: 766).

²³⁹ Г. Штасни бележи лексему *једноокац*. У вези с њом она каже: „Једноокост је такође амбивалентног карактера, или је симбол зла (Киклоп) или симбол ока просветљења (Бог, Буда)“ (Штасни 2013: 120, према Лампић 1999: 99).

Сема изгледа која се односи на изглед подочњака често асоцира на надувеност и подбулост, којом је дефинисана лексема *їодбўл*, -а, -о (1–4, 6, 11–14, 21, 26), забележена широм говорног подручја за означавање особа с израженим подочњацима. Пејоративност садржана у значењу мотивне речи преноси се и на називе *їодбўлча* (13), *їодбўлїїшина* (1), а њеној интензификацији доприносе пејоративни суфикси.

У вези с надувеношћу су и придевски дериват *мејўњћав*, -а, -о²⁴⁰ (7) (: мех) и метафорички називи *мељўнко*, *мељўнка* (14).

Метафоричка асоцијација заснована на семи изгледа утицала је на успостављање пејоративног назива *кесуљан*²⁴¹ (10).

I. 10. Тематска група образи

Тематска група с доминантном семом „образи“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа образа. У оквиру ове тематске групе издвајају се три подгрупе: *Особа дебелих образа*, *Особа уїалих образа* и *Особа црвених образа*.

I. 10. 1. Особа дебелих образа

Тематска подгрупа с доминантном семом „дебели образи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бубрењас*, -їа, -їо (2, 12, 14, 17); *бўнцав*, -а, -о (23); *бўцкас*, -їа, -їо (5, 13, 22); *бўцмас*, -їа, -їо (4–5); *големобраз*, -а, -о (1), *големобразес*, -їа, -їо (1); *дебёл*, -а, -о (14); *дебелобразес*, -їа, -їо (5) / *дебелобразас*, -їа, -їо (24); *надўван*, -а, -о (17); *їодбўл*, -а, -о (22); *їуїурайї*, -а, -о (7, 9); *цеїљанес*, -їа, -їо (3, 7, 9, 20); *цреїњас*, -їа, -їо (5) / *цреїњес*, -їа, -їо (6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *бубрељан*, *бубрељана* (21); *бубулёја* (6, 18), *бубулёјка* (18); *бумбър* (3, 18), *бумбърка* (18), *бумбърче* (18), *бумбарача* (3); *бўцко* (4–5, 10, 15), *бўцка* (10, 15); *дебелан*, *дебелана* (4, 26), *дебёлко* (12); *дебелобразиц* (24); *дўрма* (7); *надувёнко* (19); *образан*, *образана* (24); *їечёнка* (20); *їуїњавко*, *їуїњавка* (25); *їуїуран* (7, 9), *їуїурана* (7), *їуїуранче* (7); *свиња*²⁴² (26); *цеїљанка* (3, 9, 12); *цреїуљан*, *цреїуљана* (19).

Дебљина образа се на широком ареалу поистовећује с прекомерном телесном тежином, што на језичком плану потврђују придевски деривати: *бўц-*

²⁴⁰ Јовановић (2004: 466) бележи лексеме *меј* у значењу „мех“ и *мејунка* у значењу „махуна“. Исто значење лексеме *меј* потврђује и Динић (2008: 406).

²⁴¹ Исту мотивацију има и дериват *ћесуљна* „брадица, необријани део браде код човека“ (Динић 2008: 834).

²⁴² В. I. 12. 6. *Особа широких ноздрва*; III. 1. 6. *Изразиїо дебела особа*.

кас, -*џа*, -*џо* (5, 13, 22), *буџмас*, -*џа*, -*џо* (4–5); *дебел*, -*а*, -*о* (14) и именички: *буџко* (4–5, 10, 15), *буџка* (10, 15); *дебелан*, *дебелана* (4, 26), *дебелко* (12).²⁴³

Особа оваква изгледа квалификује се творбено и семантички прозирним сложеним придевима *големобраз*, -*а*, -*о*, *големобразес*, -*џа*, -*џо* (1); *дебелобразес*, -*џа*, -*џо* (5) / *дебелобразас*, -*џа*, -*џо* (24). У једном СЗ пункту забележили смо истозначне називе *образан*, *образана*, *дебелобразац* (24).

Сема изгледа која се односи на прекомерну дебљину образа условљава повезивање с надувеношћу, подбулошћу, која се на језичком плану исказује придевским лексемама *надуван*, -*а*, -*о* (17); *йодбул*, -*а*, -*о* (22) као и именичком *надувенко* (19).

Иста сема изгледа условила је и синонимне лексеме *бубрењас*, -*џа*, -*џо* (2, 12, 14, 17); *бубрељан*, *бубрељана* (21); *бубулеја* (6, 18), *бубулејка* (18). Величина образа поистовећује се са ширином лица те се исте лексеме употребљавају и при квалификацији и номинацији особа широка лица.²⁴⁴

Једнаке семантике су и деривати с основинском глаголском речју *йуџи* / *йуџеје*, у значењу „надиже се, клобучи“ (Динић 2008: 695): *йуџураји*, -*а*, -*о*, *йуџуран* (7, 9), *йуџурана* (7), *йуџуранче* (7),²⁴⁵ као и корелативи *йуџњавко*, *йуџњавка* (25), изведени из истокореног придева *йуџњав*.

Метафоричким повезивањем на основу семе изгледа „који је велики и округао“ с различитим ентитетима из човековог окружења настало је више придевских и именичких лексема пејоративног значења. Придевски дериват *буџиав*, -*а*, -*о* (23) мотивисан је именицом *буџула* у значењу „корпа полулоптастог облика исплетена од прућа или павити омазана говеђом балегом“ (Динић 2008: 52). Иста мотивација забележена је и у домену „бујна коса“.²⁴⁶ Лексеме *цејљанес*, -*џа*, -*џо* (3, 7, 9, 20) и *цејљанка* (3, 9, 12) јављају се у више различитих домена при квалификацији и номинацији особа чији се одређени делови тела (најчешће главе) због пренаглашене величине повезују са цепаницом, комадом расцепаног дрвета.²⁴⁷ Предимензионирани делови главе често се повезују и са црепњом, округлим земљаним судом за печење хлеба, те се метафоричким преносом у више различитих домена развијају и придевске лексеме *црејњас*, -*џа*, -*џо* (5) / *црејњес*, -*џа*, -*џо* (6, 11) и именичке *црејуљан*, *црејуљана* (19).²⁴⁸ Једнаке семантичке

²⁴³ В. III. 1. 6. *Изразиџо дебела особа*.

²⁴⁴ В. I. 3. 1. *Особа широка лица*.

²⁴⁵ В. I. 13. 2. *Особа џуних, избачених усџа*.

²⁴⁶ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*.

²⁴⁷ В. I. 1. 2. *Особа чејвртјасџе главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

²⁴⁸ В. I. 1. 1. *Особа велике главе*; I. 1. 2. *Особа чејвртјасџе главе*; I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

мотивације је и пејоративни метафорички назив *йечѣнка* (20)²⁴⁹, забележен у једном СЗ пункту.

У по једном ТЛ и СЗ пункту забележене су пејоративне зоометафоре *бумбѡр* (3, 18), *бумбѡрка*, *бумбѡрче* (18), *бумбарѡча* (3).²⁵⁰

Назив *дурма*²⁵¹ (7), забележен у једном ТЛ пункту, примарно се употребљава за именовање кудравог пса (Динић 2008: 164), али се метафорички користи и за пејоративно именовање онога „који је космат, кудрав, чупав“ (Динић 2008: 164). Значење „који је дебелих образа“ на другом месту није потврђено.

I. 10. 2. Особа упалих образа

Тематска подгрупа с доминантном семом „упали образи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жгѡлав*, -а, -о (5); *коишѣљив*, -а, -о (8, 15); *оѡлзал*, -зла, -зло (1) / *оѡлзал*, -зла, -зло (16); *йроѡл*, -а, -о (23); *скѡпан*, -а, -о (23); *углѡбен*, -а, -о (2–3); *мгѡлав*, -а, -о (25); *шкѡбав*, -а, -о (1–3, 6–7, 11–14, 18–22, 24, 26), *шкѡбљав*, -а, -о (13, 17, 25) и ЛСГ именичких лексема: *жгѡљавко* (25); *коишѣљко*, *коишѣљка* (15); *мршљѡк* (7), *мршљѡвко* (25); *скѡпља* (21, 23); *шкѡбља* (4, 6–7, 9, 13–14, 17–21, 26), *шкѡбна* (4, 6, 9, 14, 17–21, 24, 26).

Упали уобрази се поистовећују с недовољном ухрањеношћу па се већина забележених лексема примарно односи на квалификацију и номинацију мршавих особа.²⁵² Међутим, иако се ради о непожељној телесној особини, не реализује се увек и негативно значење. Код једног броја лексема семи изгледа која се односи на неповољан визуелни утисак прикључује се и сема која носи информацију о лошем здравственом и / или материјалном стању, што изазива сажаљење, а не осуду и презир.

У једном ТЛ и једном СЗ пункту забележили смо значењски прозирне називе *мршљѡк* (7), *мршљѡвко* (25). Док лексема *мршљѡвко* (25) има хипокористично значење, лексемом *мршљѡк* (7) изражава се висок степен пејоративности јер се примарно везује за животињски леш, стрвину.

Широм говорног подручја потврђене су придевске лексеме *шкѡбав*, -а, -о (1–3, 6–7, 11–14, 18–22, 24, 26), *шкѡбљав*, -а, -о (13, 17, 25) и називи *шкѡбља* (4, 6–7, 9, 13–14, 17–21, 26), *шкѡбна* (4, 6, 9, 14, 17–21, 24, 26).²⁵³ Исту семантику имају и придевска лексема *жгѡлав*, -а, -о (5, 25) и именич-

²⁴⁹ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 2. *Особа без косе*; I. 5. 1. *Особа висока чела*.

²⁵⁰ В. III. 1. 6. *Изразиѡо дебела особа*.

²⁵¹ *Дурма* је турцизам који се као прилог у значењу „непрекидно, без престанка“ употребљава једино у српском језику (Петровић 2012: 123). У РСАНУ (1968: 37), поред овог, забележено је још и значење „име петлу“.

²⁵² В. II. 12. 1. *Особа ѡанка сѡрука*; III. 1. 7. *Изразиѡо мршава особа*.

²⁵³ В. I. 6. 4. *Особа рошава лица*; III. 1. 7. *Изразиѡо мршава особа*.

ка *жгољавко* (25),²⁵⁴ које се примарно јављају при квалификацији изразито мршавих особа.²⁵⁵

Мушки и женски корелативи *кошићелько*, *кошићелька* (15) и придев *кошићельив*, *-а*, *-о* (8, 15) настали су успостављањем метафоричке везе између кости човека и љуске ораха. О разлозима њиховог појављивања при карактеризацији мршава човека већ је било речи.²⁵⁶

Особа изразито упалих образа, тако да се виде рупе, квалификује се придевом *углобен*, *-а*, *-о*²⁵⁷ (2–3). Дијалекатски речници не потврђују ово значење.

При конституисању значења придевских лексема *йройал*, *-а*, *-о* (23) и *скайан*, *-а*, *-о* (23) мотивациону функцију поред семе изгледа „који је упалих образа“ има и сема која носи информацију о лошем физичком стању, изнемоглости и/или болести.²⁵⁸ Негативно значење садржано у семантичкој структури придева *скайан* преноси се на значење именичког деривата *скайља* (21, 23).²⁵⁹ Исто својство исказује се и придевом *ојџал*, *-зла*, *-зло* (1) / *ојџал*, *-зла*, *-зло*²⁶⁰ (16).

I. 10. 3. Особа црвених образа

Тематска подгрупа с доминантном семом „црвени образи“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ален*, *-а*, *-о* (24), *румѐн*, *-а*, *-о* (1–4, 6–8, 11–13, 17, 21) / *румѐн*, *-а*, *-о* (19); *убав*, *-а*, *-о*²⁶¹ (2, 7); *црвѐн*, *-а*, *-о* (2, 4–5, 7, 11) и ЛСГ именичких лексема: *румѐнко* (3, 8–9, 13, 25), *румѐнка* (3, 8–9, 12–14, 18–19, 22, 25–26), *румѐнче* (25), *румењак* (4, 26); *цвекло* (21, 23).

Црвена / румена боја образа представља важну сему у семантичкој структури многих придевских и именичких лексема. Уколико је дата особина изражена у мањој мери, особе оваква изгледа остављају пријатан визуелни утисак и позитивно су квалификоване. Међутим, пренаглашеност овакве особине условљава негативно значење лексема којима се она исказује.

²⁵⁴ В. III. 1. 4. б) *Мршава особа ниска расѝа*; III. 1. 7. *Изразиѝо мршава особа*.

²⁵⁵ У РСАНУ (1968: 316) лексема *жгољав*, *-а*, *-о* је дефинисана као „телесно неразвијен, мршав, кржљав“, а исто значење потврђује и Јовановић (2004: 396).

²⁵⁶ В. I. 3. 2. *Особа уска лица*; III. 1. 7. *Изразиѝо мршава особа*.

²⁵⁷ Скок говори о глаголу *globati/glabati* с примарним значењем „дупсти“, који се није одржао у нашем језику. У бугарском језику *глоб* је „очна шупљина“ (Skok 1971: 563).

²⁵⁸ В. III. 2. 1. *Болесна особа*.

²⁵⁹ В. III. 1. 7. *Изразиѝо мршава особа*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

²⁶⁰ У РМС *ојџуноу*, *-ула*, *-уло* је „отромбољен, млитав, млохав“ (РМС 1990: 530), док Јовановић (2004: 511) лексему *ојџуне* дефинише као „омршави, ослаби, попусти“.

²⁶¹ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; III. 1. 1. *Лейа особа*; III. 1. 3. *Особа сѝамена сѝаса*.

Веома широку заступљеност на терену имају деривати мотивисани придевима *црвен* и *румен*, који се налазе у односу релативне синонимије. Придевом *црвѐн*, -а, -о (2, 4–5, 7, 11) и дериватима њиме мотивисаним: *црвења̀к* (4–5, 7, 12–19, 22, 24), *црвења̀ча* (16), *црвѐнко* (1, 5, 7–8, 16, 19–21), *црвѐнка* (8, 13, 15, 20), *црвењу̀ша* (5, 24) исказује се висок степен поседовања особине, што утиче на појаву пејоративне семантичке компоненте. С друге стране, дериватима с мотивним придевом *румѐн*, -а, -о (1–4, 6–8, 11–13, 17, 21) / *румѐн*, -а, -о (19): *румѐнко* (3, 8–9, 13, 25), *румѐнка* (3, 8–9, 12–14, 18–19, 22, 25–26), *румѐнче* (25) исказује се поседовање особине у пожељном обиму те су они афирмативно спецификовани. Изузетак чини једино дериват *румења̀к* (4, 26) код кога се посредством пејоративног суфикса реализује пејоративно значење. Иста особина исказује се и турцизмом *ален*, -а, -о (24), забележеним у једном СЗ пункту.

Семантичка мотивација заснована на семи боје условила је метафорички назив *цвекло̀* (21, 23), забележен у два СЗ пункта.

I. 11. Тематска група уши

Тематска група с доминантном семом „уши“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа ушију или дефекта слуха. Семе изгледа које се односе на величину ушију, на оштећење или недостатак ува, на длакавост ушију, као и оне у којима је садржана информација о делимичној или потпуној лишености слуха, утицале су на издвајање четири тематске подгрупе – *Особа великих / клемпавих ушију*, *Особа без једног ува (с окрњеним умом)*, *Особа длакавих ушију* и *Особа с дефектом слуха (делимичним / њошњим)*.

I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију

Тематска подгрупа с доминантном семом „велике / клемпаве уши“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *клѐмпав*, -а, -о (1, 4–7, 11–12, 14, 17, 21, 23); *клиѝав*, -а, -о (2, 6); *клиѝес*, -ѝа, -ѝо (6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *клѐмпѝа* (4–5, 8, 10, 12–15, 17–19, 21, 23, 26), *клѐмпѝавка* (26), *клѐмпѝоња* (16), *клѐмпѝур* (10), *клѐмпѝа*, *клѐмпѝна* (24); *клиѝша* (2–4, 6–7, 16, 19–20, 22, 25), *клиѝна* (2–3, 7, 20, 22, 25); *магѝре* (9, 12).

Придев *клѐмпав*, -а, -о (1, 4–7, 11–12, 14, 17, 21, 23) описује особу чије су уши повијене, спуштене надоле. Творбену основу овог придева представља ономатопеја прасловенског порекла **klǽp*, којом се опонаша бука услед удараца нечим тврдим. Значење се потом пренело на клатно, а асоцијативним путем и на уши (Skok 1972: 95). С мотивним придевом *клѐмпав* забележени су и многи именички деривати, од којих се *клѐмпѝа* (4–5, 8, 10, 12–15, 17–19,

21, 23, 26) широм говорног подручја употребљава за именовање припадника оба пола, док су називи *клѐмѝавка* (26), *клѐмѝоња* (16), *клемѝур* (10), *клѐм-ша*, *клѐмна* (24) посведочени с по једном потврдом. Семантички садржај свих назива спецификован је пејоративном семантичком компонентом, али се посредством суфикса *-оња*, *-ур*, *-ша* виши степен пејоративности читава у називима *клѐмѝоња* (16), *клемѝур* (10), *клѐмша* (24).

Придеви *клийѝав*, *-а*, *-о* (2, 6), *клийѝес*, *-ѝиа*, *-ѝио* (6, 11) примарно описују особу која се тешко креће и притом клати, али и особу клемпавих ушију. Њихову творбену основу представља ономагопеја за радњу хода, која се у другом значењу („обесити, оборити“) може односити и на уши (Skok 1972: 89). За именовање особа оваква физичка изгледа забележени су именички деривати с пејоративним значењем *клийѝша* (2–4, 6–7, 16, 19–20, 22, 25), *клий-на* (2–3, 7, 20, 22, 25).

Сема изгледа у којој је садржана информација о величини ушију као доминантној телесној особини у два ТЛ пункта подстакла је пејоративни метафорички назив *магаре* (9, 12).²⁶²

I. 11. 2. Особа без једног ува (с окрњеним увом)

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак ува“ обухвата ЛСГ придева: *чуљ*, *-а*, *-о* (3–4, 6, 8–9, 11–12) / *чуљ*, *-а*, *-о* (21, 25), *чуљав*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 9, 14, 17, 19, 23, 26) и ЛСГ именица: *чуља* (2, 5, 8–14, 17, 21), *чуљко* (1, 4, 8, 12, 15–16, 18, 20–26), *чуљка* (5, 12, 14–15, 21), *чуљна* (2–5, 8–9, 12–13, 16, 18, 20, 22, 24–25), *чуљча*, *чуљан* (23), *чуљче* (25).

Придев *чуљ*, *-а*, *-о*²⁶³ (3–4, 6, 8–9, 11–12) / *чуљ*, *-а*, *-о* (21, 25) забележен је широм говорног подручја. Напореда с њим јавља се и семантички еквивалент проширен суфиксом *-ав* – *чуљав*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 9, 14, 17, 19, 23, 26). С особином исказаном мотивним придевом *чуљ* забележени су и пејоративни називи *чуља* (2, 5, 8–14, 17, 21), *чуљко* (1, 4, 8, 12, 15–16, 18, 20–26), *чуљка* (5, 12, 14–15, 21), *чуљна* (2–5, 8–9, 12–13, 16, 18, 20, 22, 24–25), *чуљча*, *чуљан* (23), *чуљче* (25). Пејоративност вишег степена читава се у деривату *чуљча* (23), који је забележен у једном СЗ пункту напореда с дериватима *чуљан* и *чуљко*. Делимичној неутрализацији пејоративног значења и развоју пејоративно-деминутивног значења деривата *чуљче* (25) доприноси сема која упућује на дете такве физичке особине, што је на језичком плану представљено суфиксом *-че*.

²⁶² В. Ш. 2. 4. *Особа која кашље*.

²⁶³ Придев *чул* представља балканизам румунског порекла који се примарно везује за пастирску терминологију за означавање оваца малих ушију (Skok 1971: 339). Значење се са животиње пренело и на човека који има мале или осакаћене уши.

I. 11. 3. Особа длакавих ушију

Тематска подгрупа с доминантном семом „длакаве уши“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дла̀кав*, -а, -о (1); *ма̀љав*, -а, -о (14); *ру̀й̑ав*, -а, -о (1–2, 7, 12, 19, 25); *чу̀й̑ав*, -а, -о (25) и ЛСГ именичких лексема: *мај̑мун* (10, 18); *ру̀й̑а* (1–2, 7, 12, 19, 25), *ру̀й̑авко* (25).

При квалификацији и номинацији особа длакавих ушију нисмо забележили ниједну лексему која је својствена само овом домену. Придевски синоними *дла̀кав*, -а, -о (1), *ма̀љав*, -а, -о (14), *ру̀й̑ав*, -а, -о (1–2, 7, 12, 19, 25) примарно се употребљавају за означавање особа изражене маљавости на телу, а у оквиру истог домена јављају се и именички деривати с мотивним придевом *ру̀й̑ав*: *ру̀й̑а* (1–2, 7, 12, 19, 25), *ру̀й̑авко* (25).²⁶⁴ Придев *чу̀й̑ав*, -а, -о (25) првенствено се односи на квалификовање особа неуредне косе.²⁶⁵ Поред изражене пејоративности све забележене лексеме су додатно митолошки спецификоване, чему доприноси потенцијална сема „који је налик вукодлаку“.²⁶⁶

Сема изгледа условила је развој пејоративног метафоричког назива *мај̑мун* (10, 18)²⁶⁷, забележеног у једном ТЛ и једном СЗ пункту.

I. 11. 4. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)

Тематска подгрупа с доминантном семом „дефект слуха“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *глу̀в*, -а, -о (1–2, 7, 11, 16, 19, 21–22); *наглу̀вичав*, -а, -о (6, 9, 11, 17) и ЛСГ именичких лексема: *глу̀ваћ* (7, 18, 26), *глу̀виша* (1–10, 12, 14–15, 18–21, 24–26), *глу̀вча* (2, 6–7, 13, 17–18, 22–23), *глу̀вна* (1–10, 12–18, 20–26), *глу̀ваја* (7, 12).

Придевом *глу̀в*, којим се означава својство делимичне или потпуне лишености слуха, мотивисани су бројни пејоративни називи: *глу̀ваћ* (7, 18, 26), *глу̀виша* (1–10, 12, 14–15, 18–21, 24–26), *глу̀вча* (2, 6–7, 13, 17–18, 22–23), *глу̀вна* (1–10, 12–18, 20–26), *глу̀ваја* (7, 12). Префиксално-суфиксалном твореницом *наглу̀вичав*, -а, -о (6, 9, 11, 17) изражава се својство које се остварује у мањој мери.

²⁶⁴ В. III. 1. 8. *Маљава особа*.

²⁶⁵ В. I. 2. 10. *Особа неуредне косе*.

²⁶⁶ Иако нисмо регистровали ниједну специфичну лексему, у више пунктова забележили смо реченичну конструкцију „Да бежиш од њег!“²⁶⁷, што нас наводи на претпоставку да се особе оваква изгледа повезују с нечим натприродним и демонским. У српском фолклору човек који је по целом телу обрастао густим длакама представља демонско биће, познатије као вукодлак (СМР 1970: 94).

²⁶⁷ В. I. 5. 2. *Особа ниска чела*; I. 15. 1. *Особа исџурене вилице (горње / доње)*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

I. 12. Тематска група нос

Тематска група с доминантном семом „нос“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа носа. Све лексичке јединице у оквиру ове тематске групе имају пејоративно значење јер квалификовање и именовање јединке произилази из одабира дела тела који својом величином, обликом или целокупним изгледом нарушава склад човекова лица. У зависности од димензије која је доминантна издваја се седам подгрупа: *Особа велика носа*, *Особа крива носа*, *Особа кљунастѝа носа*, *Особа крајѝка зашћуѝастѝа носа*, *Особа ѝрћастѝа носа*, *Особа широких ноздрва*, *Особа без носа*.

I. 12. 1. Особа велика носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бабу̀рес*, *-ѝа*, *-ѝо* (11); *длгон̀осас*, *-ѝа*, *-ѝо* (2); *нос̀аѝѝ*, *-а*, *-о* (3, 6–7, 16–17, 24), *носур̀аѝѝ*, *-а*, *-о* (1, 4, 22), *носур̀ав*, *-а*, *-о* (1) и ЛСГ именичких лексема: *бабу̀ран* (21–22); *дугон̀осоња* (8); *но̀соња* (1, 4–7, 10–14, 16–24, 26), *нос̀ар* (6, 11), *носур̀ан* (4, 7, 9, 12, 15, 17), *носур̀ана* (4, 7, 9–10, 19–20, 26), *носур̀анка* (15), *носур̀ача* (10, 16, 26); *носур̀ог* (4, 7), *носур̀ога* (7).

Сви придевски деривати којима се карактерише особа велика носа садрже соматизам *нос*. Основни семантички садржај „истурени део лица између очију и уста“ у целости се преноси у придевске деривате *нос̀аѝѝ*, *-а*, *-о* (3, 6–7, 16–17, 24), *носур̀аѝѝ*, *-а*, *-о* (1, 4, 22), *носур̀ав*, *-а*, *-о* (1), којима се негативно квалификује особа велика носа. У вези с овим Г. Штасни (2013: 122) истиче да стилска маркираност ових јединица, између осталог, произилази из тога што се „цео концепт човека своди на једну димензију, али и из суфикса с којима се основа соматизма комбинује“. Исто негативно значење реализује се и при конституисању именичких деривата: *но̀соња* (1, 4–7, 10–14, 16–24, 26), *нос̀ар* (6, 11), *носур̀ан* (4, 7, 9, 12, 15, 17), *носур̀ана* (4, 7, 9–10, 19–20, 26), *носур̀анка* (15), *носур̀ача* (10, 16, 26).

Творбено и значењски прозирна сложеница *длгон̀осас*, *-ѝа*, *-ѝо* представља семантички еквивалент наведених придевских деривата с мотивном именицом *нос*. Негативно значење садржано у мотивном придеву *дугонос* у целости се преноси у значење назива *дугон̀осоња* (8).

Сема изгледа у којој је садржана информација о величини носа била је доминантна и при развоју пејоративног метафоричког назива *носур̀ог* (4, 7), који се у једном ТЛ пункту јавља напоредо са женским корелативом *носур̀ога* (7).

Сема изгледа која се односи на карактеристично својство носа „који је велики и црвен“ условила је развој пејоративног метафоричког назива *бабу̀ра* (у примарном значењу врста паприке). У процесу номинације ова телесна

особина приписује се особи као доминантна те се синегдохом развијају придевски дериват *бабу̀рес*, *-ѿа*, *-ѿо* (11) и именички дериват с метафоричким значењем *бабу̀ран* (21–22).

I. 12. 2. Особа крива носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „крив нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кривонѡс*, *-а*, *-о* (2–3, 11, 13, 16, 23, 25–26), *кривонѡсес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 9) и ЛСГ именичких лексема: *кривонѡсоња* (1, 5, 7, 10, 12, 15–18, 24–25), *кривонѡска* (6, 12, 16–17, 26).

На целом говорном подручју у вези са семом „који је крива носа“ забележене су само творбено и семантички провидне придевске сложенице: *кривонѡс*, *-а*, *-о* (2–3, 11, 13, 16, 23, 25–26), *кривонѡсес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 9). С особиним исказаном мотивним придевом *кривонѡс* широм говорне зоне забележени су и називи *кривонѡсоња* (1, 5, 7, 10, 12, 15–18, 24–25), *кривонѡска* (6, 12, 16–17, 26).

I. 12. 3. Особа кукаста носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „кукаст нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кљунѡѿ*, *-а*, *-о* (4), *кљу̀нав*, *-а*, *-о* (1), *кљу̀нас*, *-ѿа*, *-ѿо* (25) / *кљу̀нес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 12) и ЛСГ именичких лексема: *кљу̀нча* (1–5, 7–10, 12–26), *кљу̀нка* (2, 4–5, 7–8, 10, 12–16, 18–22, 24–26), *кљу̀нава* (5), *кљу̀ница* (3, 17), *орѡл* (23).

Сема изгледа „који је повијен надоле налик кљуну“ утицала је на повезивање носа и кљуна. Квалификација особе овакве телесне особине извршена је метафоричким преносом, што се на језичком нивоу изражава придевским лексемама *кљунѡѿ*, *-а*, *-о* (4), *кљу̀нав*, *-а*, *-о* (1), код којих се дата особина читава у апсолутној мери, односно *кљу̀нас*, *-ѿа*, *-ѿо* (25), *кљу̀нес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 12), којима се поседовање овакве особине исказује у умањеном степену (Драгићевић 2001: 111). Исто значење – „који има нос налик кљуну“ реализује се и у називима *кљу̀нча* (1–5, 7–10, 12–26), *кљу̀нка* (2, 4–5, 7–8, 10, 12, 14–16, 18–22, 25–26), *кљу̀нава* (5), *кљу̀ница* (3, 17).

Истом семом изгледа успостављена је зоометафора *орѡл* (23).

I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратак затупаст нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зайѡу̀јес*, *-ѿа*, *-ѿо* (5); *крњ*, *-а*, *-о* (12, 19); *ћу̀јав*, *-а*, *-о* (5), *ћу̀јес*, *-ѿа*, *-ѿо* (2) / *чу̀јес*, *-ѿа*, *-ѿо* (7); *чмрљав*, *-а*, *-о* (1–2, 7, 13), *чмрљес*, *-ѿа*, *-ѿо* (9, 24) и ЛСГ именичких лексема: *крња* (14–15, 19, 21), *крњча* (12, 14–16, 18, 25), *крњка* (12, 14, 18–19), *крнча*, *крнка* (6, 16),

крњава (25); *йаїлиціан* (9) / *йеїлиціањ* (10); *йїуїча* (3, 23), *йїуїља* (23); *ћуїко*, *ћуїка* (5); *чмрља* (13), *чмрљко* (20, 22), *чмрљча* (1–3, 77, 22, 24), *чмрљша* (4), *чмрљна* (2–4, 13, 20, 22, 24), *чмрљан*, *чмрљана* (9).

Префиксално-суфиксална твореница *зайуїес*, *-їа*, *-їо* (5) забележена је у само једном ТЛ пункту. Посредством префикса *за-* и суфикса *-ес* (*-асї*) присуство назначене телесне карактеристике исказује се у мањем обиму. Исту мотивациону основу имају и пејоративни називи *йїуїча* (3, 23), *йїуїља* (23). Иако нам семантика није сасвим јасна, чини нам се да су једнаке мотивације и придевски деривати *ћуїав*, *-а*, *-о* (5), *ћуїес*, *-їа*, *-їо* (2), *чуїес*, *-їа*, *-їо* (7), као и из њих изведени називи *ћуїко*, *ћуїка* (5).

Основно значење придева *крн*, *-а*, *-о* / *крњ*, *-а*, *-о* јесте „којему је одломљен, одбијен или на други начин откинут један део“ (РСАНУ 1978: 621). На основу семе изгледа „који је оштећен, непотпун“ назив се с предмета асоцијативно преноси на део тела те се развија значење „који нема нос или има затупаст нос“ (Динић 2008: 363). У таквом значењу забележили смо га и на терену – *крњ*, *-а*, *-о* (12, 19), као и велики број пејоративних назива њиме мотивисаних: *крња* (14–15, 19, 21), *крњча* (12, 14–16, 18, 25), *крњка* (12, 14, 18–19), *крњча*, *крњка* (6, 16), *крњава* (25).²⁶⁸

На широком ареалу особа затупаста носа квалификује се придевима чија нам мотивисаност није препознатљива – *чмрљав*, *-а*, *-о*²⁶⁹ (1–2, 7, 13), *чмрљес*, *-їа*, *-їо* (9, 24). Деривацијом су настали називи једнаке семантике: *чмрља* (13), *чмрљко* (20, 22), *чмрљча* (1–3, 77, 22, 24), *чмрљша* (4), *чмрљна* (2–4, 13, 20, 22, 24), *чмрљан*, *чмрљана* (9). Поседовање непожељне телесне особине условљава развој пејоративног значења, чијем наглашавању у називима *чмрљча* (1–3, 77, 22, 24), *чмрљша* (4) доприносе пејоративни суфикси.

Придруживањем семе изгледа „који је црвен“ доминантној семи „који је затупаст“, створили су се услови за развој пејоративног метафоричког назива *йаїлиціан* (9) / *йеїлиціањ* (10).

I. 12. 5. Особа прђаста носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „прђаст нос“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *злójчав*, *-а*, *-о* (7); *їрљкас*, *-їа*, *-їо* (22); *їрчес*, *-їа*, *-їо* (1, 9) / *їрћес*, *-їа*, *-їо* (13, 17) / *їрћас*, *-їа*, *-їо* (17, 21); *учоїрчен*, *-а*, *-о* (11) и ЛСГ именичких лексема: *баксуз* (1, 4–5, 9, 12, 14, 22, 26), *баксузана* (26); *злójча*, *злójна* (7); *їрљко* (5); *їрча* (1, 22) / *їрћа* (18–21, 23), *їркна*, *їрчка* (3), *їрћко* (10, 20), *їрћка* (10, 21).

²⁶⁸ В. I. 12. 7. Особа без носа; I. 13. 4. Особа са зечјом усном.

²⁶⁹ Примарно значење лексеме *чмрљав*, *-а*, *-о* јесте „који је затупљен, спљоштен“ (Динић 2008: 893).

Сема изгледа „који је кратак и на крају уздигнут“ основна је компонента значења придевских и именичких лексема *ѝрчес*, *-ѝа*, *-ѝо* (1, 9) / *ѝрћес*, *-ѝа*, *-ѝо* (13, 17) / *ѝрћас*, *-ѝа*, *-ѝо* (17, 21); *ѝрча* (1, 22), *ѝрћа* (18–21, 23), *ѝрчна*, *ѝрчка* (3), *ѝрћко* (10, 20), *ѝрћка* (10, 21), мотивисаних глаголом *ѝрћи* / *ѝрчи*. Исту мотивациону основу има и префиксално-суфиксална твореница *учоѝрчен*, *-а*, *-о* (11), с тим да се код ње развија израженије пејоративно значење, чему доприноси повезивање са семом која носи информацију о карактерној особини „који је кочоперан, уображен“, у вези с којом постоји и израз „који је подигао нос“.

Сема изгледа подстакла је и повезивање носа оваква изгледа с лексемом *ѝрљица* / *ѝрњица* у значењу „њушка неких домаћих и дивљих животиња“ (Јовановић 2004: 576; Динић 2008: 679), што се изражава употребом квалитативног придева *ѝрљкас*, *-ѝа*, *-ѝо* (22) и назива *ѝрљко* (5).

Поседовање овакве телесне особине често се доводи у везу с негативном карактерном особином, што је на широком ареалу условило успостављање назива *баксуз* (1, 4–5, 9, 12, 14, 22, 26), кога у једном СЗ пункту прати женски корелатив *баксузана* (26).²⁷⁰ Блискозначни назив *злѝжа*, *злѝжна* (7) посведочен је у једном ТЛ пункту.

I. 12. 6. Особа широких ноздрва

Тематска подгрупа с доминантном семом „широке ноздрве“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *рђав*, *-а*, *-о* (6); *широкорђес*, *-ѝа*, *-ѝо* (2, 7, 24, 26) и ЛСГ именичких лексема: *вољ* (9–10); *рђа* (23), *рђча* (1, 3, 7, 13, 16–18, 21, 25), *рђка* (18, 21) / *рнка* (16), *рљча* (20–21), *рљна* (2–3, 7, 13, 16–17, 20), *рђан*, *рђана* (12), *рђава* (25); *свиња* (5).

Именица *рђа* у примарном значењу „свињска њушка“²⁷¹ представља мотивну реч свих забележених придевских и именичких деривата за описивање и именовање особа широких ноздрва. У једном ТЛ пункту забележен је придевски дериват *рђав*, *-а*, *-о* (6), којим се особа квалификује као носилац карактеристичне телесне особине. Учесталију употребу има сложено-суфиксална придевска твореница *широкорђес*, *-ѝа*, *-ѝо* (2, 7, 24, 26). Синегдохом се из значења које се односи на именовање носа развија значење које се односи на именовање особа које имају такав нос – *рђа* (23), *рђка* (18, 21), *рнка* (16). На најширем ареалу употребљава се пејоративни назив *рђча* (1, 3, 7, 13, 16–18, 21, 25) / *рљча* (20–21), и његов корелатив *рљна* (2–3, 7, 13, 16–17, 20). У по једном пункту забележили смо називе *рђан*, *рђана* (12), *рђава* (25).

²⁷⁰ В. I. 5. 3. *Особа изборана / намришћена чела*.

²⁷¹ Постојање лесеми *рђа*, односно деривата *рђа* у значењу „ноздрва“ потврђују и Јовановић (2004: 604); Динић (2008: 729); Рајковић Кожељац 2014: 490.

Сема изгледа подстакла је и пејоративне метафоричке називе *вòл*²⁷² (9–10) и *свиња* (5).²⁷³

I. 12. 7. Особа без носа

Тематска подгрупа с доминантном семом „без носа“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *крн*, -а, -ò (2, 9) / *крњ*, -а, -ò (1–3, 10, 14, 19, 25), *крњав*, -а, -ò (1, 7, 17) и ЛСГ именичких лексема: *крња* (5–7, 9–12, 16–17, 19, 21, 23–24), *крнча* (1–2, 8) / *крњча* (3–4, 8–12, 14–18, 21–22, 24–26), *крнка* (2, 7–8) / *крњка* (4–5, 14–19, 21–22, 24, 26) / *крљна* (3, 17, 24–25), *крњче* (18, 25).

На целом говорном подручју забележени су придевски и именички деривати мотивисани придевом *крн*, -а, -ò / *крњ*, -а, -ò у значењу „који нема нос“. Исти деривати употребљавају се и за квалификацију и номинацију особа кратка затупаста носа.²⁷⁴ Поред фонетских варијанти *крн*, -а, -ò (2, 9) / *крњ*, -а, -ò (1–3, 10, 14, 19, 25), у истом значењу забележен је и придевски облик формиран суфиксом -ав *крњав*, -а, -ò (1, 7, 17). За именовање носилаца особине садржане у мотивном придеву употребљавају се називи *крња* (5–7, 9–12, 16–17, 19, 21, 23–24), *крњча* (3–4, 8–12, 14–18, 21–22, 24–26) / *крнча* (1–2, 8), односно женски корелативи *крњка* (4–5, 14–19, 21–22, 24, 26), *крљна* (3, 17, 24–25), *крнка* (2, 7–8).²⁷⁵ У два СЗ пункта забележен је и назив за дете оваква изгледа – *крњче* (18, 25), где је сема „дете“ условила неутрализацију пејоративног значења.

I. 13. Тематска група уста

Тематска група с доминантном семом „уста“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа уста. Различите семе изгледа које се односе на величину уста која су већа од нормалног, на пуноћу / избаченост уста, као и на различите дефекте, условиле су формирање четири тематске подгрупе – *Особа великих усџа*, *Особа љуних избачених усџа*, *Особа кривих усџа*, *Особа са зечјом усном*.

I. 13. 1. Особа великих уста

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика уста“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жљѣбав*, -а, -ò (1, 5), *жљѣбурџи*, -а, -ò (4); *лабрњас*,

²⁷² В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 18. 2. *Особа дебела враџа*.

²⁷³ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа*; III. 1. 6. *Изразиџо дебела особа*.

²⁷⁴ В. I. 12. 4. *Особа краџика заџуџасџа носа*.

²⁷⁵ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

-*ѿа*, -*ѿо* (16) и ЛСГ именичких лексема: *жљѣйча* (1, 21), *жљѣбна* (21), *жљѣбуран*, *жљѣбурана* (1, 4); *карча* (12, 21), *карлица* (12, 17, 23–24); *їлѣвња* (23), *їлевњар* (20); *їровалија* (9).

На пејоративну спецификацију лексема којима се квалификују и номинују особе великих уста, сем негативног визуелног утиска, утицало је и повезивање са значењском компонентом „који превише говори“.

Једно од значења именице *жлеб* јесте „удубљење на неком делу тела или на неком органу“ (РСАНУ 1968: 422). На основу семе изгледа развија се пејоративно метафоричко значење „велика уста“. Мотивна именица *жлеб* у секундарном значењу условила је развој глаголског деривата *жљеби* у пејоративном значењу „говори кривећи и растежући уста“ (Динић 2008: 187), који распознајемо у творбеној основи придевских деривата *жљѣбав*, -*а*, -*о* (1, 5), *жљѣбураїи*, -*а*, -*о* (4) и именичких *жљѣйча* (1, 21), *жљѣбна* (21), *жљѣбуран*, *жљѣбурана* (1, 4).

У једном СЗ пункту забележили смо придев *лабрњас*, -*ѿа*, -*ѿо* (16) с мотивном именицом *лабрња*²⁷⁶ у пејоративном значењу „њушка, губица; усна, уста“ (РСАНУ 1981: 147). Значење садржано у мотивној речи се целином преноси у значење квалитативног придевског деривата *лабрњас*, -*ѿа*, -*ѿо* – „који је великих, дебелих, меснатих усана“.

У већем броју пунктова забележени су метафорички називи *карлица* (12, 17, 23–24) и *карча* (12, 21) дефинисани семом изгледа „који је раширен“. Основно значење лексеме *карлица* јесте „овећи, обично плићи, дугуљастии дрвени суд, који се најчешће употребљава за разливање млека ради скупљања кајмака“ (РСАНУ 1975: 297).²⁷⁷

Метафоричким путем развили су се и називи *їлѣвња* (23), *їлевњар* (20). Основно значење лексеме *їлевња* јесте „зграда сеоског домаћинства у којој се чува плева, сено, слама и остала кабаста сточна храна“, али се фигуративно употребљава и са значењем „уста“ (Динић 2008: 575). Механизмом синегдохе се из фигуративног значења лексеме *їлѣвња* (23) „велика уста“, развило значење „особа великих уста“, које се реализује и у називу *їлевњар* (20).

Семом изгледа подстакнут је и метафорички назив *їровалија* (9) забележен у једном ТЛ пункту.

²⁷⁶ Лексему *лабрња* у истом значењу бележи и Јовановић (2004: 455). Према Скоковим налазима лексема *лабрда* / *лабрња* настала је од латинског *labrum* унакрштањем с *брња* (Skok 1972: 256).

²⁷⁷ Јовановић (2004: 440) лексему *карлица* дефинише као „издубљени дрвени суд у који се замешује тесто“. Динић (2008: 326) бележи придевску лексему *карлес*, -*ѿа*, -*ѿо* у значењу „који је раширен, широк, карличаст“.

I. 13. 2. Особа пуних избачених уста

Тематска подгрупа с доминантном семом „пуна избачена уста“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бамбура̑и̑*, -а, -о (6), *бумбурес*, -̑иа, -̑ио (6, 11), *бубурес*, -̑иа, -̑ио (1, 11); *дебелоу̑с*, -̑иа, -̑ио (26), *дебелоу̑с̑и̑ас*, -̑иа, -̑ио (26); *на̑у̑и̑у̑ьен*, -а, -о (6); *̑у̑лав*, -а, -о (14, 20); *̑у̑и̑њав*, -а, -о (25); *̑у̑у̑ра̑и̑*, -а, -о (1, 9), *̑у̑у̑ра̑с*, -̑иа, -̑ио (10, 13, 17) / *̑у̑у̑рес*, -̑иа, -̑ио (15), *̑ун̑у̑ра̑с*, -̑иа, -̑ио (3); *̑у̑клав*, -а, -о (5) и ЛСГ именичких лексема: *̑у̑ль* (14), *̑у̑лча* (3, 9, 20), *̑у̑лна* (3, 9, 14, 20), *̑у̑лавко* (3); *̑у̑у̑ра̑н* (1–2, 4, 7, 9–10, 12–13, 15–17), *̑у̑у̑ра̑на* (1–2, 4, 7, 9, 12, 15–17), *̑у̑у̑ра̑нче* (1–2, 7), *̑ун̑у̑ра̑н*, *̑ун̑у̑ра̑нка* (3), *̑у̑у̑рко*, *̑у̑у̑рка* (20); *ћѣба* (16), *ћѣбура̑н*, *ћѣбура̑на*, *ћѣбура̑нче* (7), *кебуља̑н*, *кебуља̑на* (18).

Поседовање овакве телесне особине код околине изазива негативан естетски утисак, што се на језичком нивоу изражава пејоративном лексичком спецификацијом.

Широм говорног подручја забележени су различити фонетски и морфолошки ликови с основом глагола *̑у̑и̑* / *̑у̑и̑еје* / *̑у̑у̑ри* / *̑ун̑у̑ри*²⁷⁸ у значењу „надиже се, клобучи“ (Динић 2008: 695). Такви су придевски деривати: *̑у̑и̑њав*, -а, -о (25); *̑у̑у̑ра̑и̑*, -а, -о (1, 9), *̑у̑у̑ра̑с*, -̑иа, -̑ио (10, 13, 17) / *̑у̑у̑рес*, -̑иа, -̑ио (15), *̑ун̑у̑ра̑с*, -̑иа, -̑ио (3); *на̑у̑и̑у̑ьен*, -а, -о (6) и именички: *̑у̑у̑ра̑н* (1–2, 4, 7, 9–10, 12–13, 15–17), *̑у̑у̑ра̑на* (1–2, 4, 7, 9, 12, 15–17), *̑у̑у̑ра̑нче* (1–2, 7), *̑ун̑у̑ра̑н*, *̑ун̑у̑ра̑нка* (3), *̑у̑у̑рко*, *̑у̑у̑рка* (20). Једнако мотивисани деривати јављају се и при квалификацији и номинацији особа дебелих образа.²⁷⁹

Истом семом изгледа дефинисани су и синонимни придевски деривати *бамбура̑и̑*, -а, -о (6), *бумбурес*, -̑иа, -̑ио (6, 11), *бубурес*, -̑иа, -̑ио (1, 11), мотивисани глаголом *бубрее* / *бубури* у значењу „бубри, дује се, надима се“. Деривати исте творбене основе заступљени су и у другим доменима.²⁸⁰

У више пунктова забележени су деривати *̑у̑лав*, -а, -о (14, 20); *̑у̑ль* (14), *̑у̑лча* (3, 9, 20), *̑у̑лна* (3, 9, 14, 20) с мотивним глаголом *̑у̑љи* у значењу „истура, пружа, помаља“ и именички дериват *̑у̑лавко* (3) изведен из придева *̑у̑лав*.²⁸¹

Глаголом *оћебури* / *оћебуљи* / *оћебуси* у значењу „опусти се, повиси, оклембеси“ (Динић 2008: 547) мотивисани су пејоративни називи *ћѣба* (16), *ћѣбура̑н*, *ћѣбура̑на* (7), *кебуља̑н*, *кебуља̑на* (18).

²⁷⁸ У основи ове глаголске лексеме налази се лексичка компонента *̑у̑и̑* из које се додавањем суфикса -̑к (-ак) развио деминутивни облик *̑у̑и̑ак* (Skok 1973: 78–79).

²⁷⁹ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

²⁸⁰ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

²⁸¹ Глагол *̑у̑љи̑и̑и* представља фонетску варијанту експресивног глагола *буљи̑и̑и* (Skok 1973: 73–74).

У једном ТЛ пункту забележена је придевска лексема *џукљав*, -а, -о (5) с мотивном именицом *џука* у значењу „дебела усна“.²⁸²

Синтагматским спојем „дебела уста“ мотивисане су придевске сложене *дебелоус*, -џа, -џо, *дебелоусџас*, -џа, -џо (26), забележене у једном СЗ пункту.

I. 13. 3. Особа кривих уста

Тематска подгрупа с доминантном семом „крива уста“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ишчѐйен*, -а, -о (3–4, 12); *једносџранес*, -џа, -џо (1); *кривоус*, -џа, -џо (23), *кривоусџес*, -џа, -џо (24) / *кривоусџас*, -џа, -џо (26); *џочѐйен*, -а, -о (10, 12, 17); *чѐљав*, -а, -о (25); *чѐјав*, -а, -о (2, 25) и ЛСГ именичких лексема: *ишчѐйџина* (3–4); *кривојѐда*, *кривојѐџка* (7); *кривоусџачка* (26); *крѐвша*, *крѐвна* (11), *крѐвн*, *крѐвнџка* (15); *џочѐйенџина* (10), *џочѐйџина* (6, 9); *чѐљавџо*, *чѐљна* (25); *чѐјча* (2, 21), *чѐјџа* (21). Семом изгледа у којој је садржана информација о поремећају изгледа органа остварује се пејоративно значење.

Сложени придевски деривати, засновани на синтагми „крива уста“ – *кривоус*, -џа, -џо (23), *кривоусџес*, -џа, -џо (24) / *кривоусџас*, -џа, -џо (26), забележени су у три суседна СЗ пункта. У вези с њима је и пејоративни назив *кривоусџачка* (26).

Основно значење лексеме *крив* јесте „који није прав, који је савијен, свинут“ (РСАНУ 1978: 522). Из овакве примарне семантике сужавањем перспективе развило се секундарно значење које се односи на особу кривих уста, што је условило настанак пејоративних назив *крѐвша*, *крѐвна* (11), *крѐвн*, *крѐвнџка* (15).²⁸³

У једном од секундарних значења придевска лексема *чѐјав*, -а, -о (2, 25) представља синоним лексеме *крив*, такође, у секундарном значењу „који је кривих уста“.²⁸⁴ Једнаке семантике су и префиксално-суфиксалне творенице *ишчѐйен*, -а, -о²⁸⁵ (3–4, 12) и *џочѐйен*, -а, о²⁸⁶ (10, 12, 17). Придевом *чѐјав*, -а, -о мотивисани су именички деривати *чѐјча* (2, 21), *чѐјџа* (21), као и префиксално-суфиксалне творенице *ишчѐйџина* (3–4); *џочѐйенџина* (10),

²⁸² Постојање овог облика у западном бугарском дијалекту с истим значењем потврђује Хитов (1979: 245), а исти назив бележи и Динић (2008: 903), као и именице *џукља* „особа која има изразито дебеле усне“ и придев *џукљав*, -а, -о „који је изразито дебелих усана“.

²⁸³ В. II. 3. 3. *Особа с деформџейџом ноге / ногу*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

²⁸⁴ В. II. 3. 3. *Особа с деформџейџом ноге / ногу*.

²⁸⁵ В. II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

²⁸⁶ В. I. 15. 1. *Особа исџурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформџейџом ноге / ногу*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

йочейо̄й̄шина (6, 9), код којих се посредством пејоративних суфикса читава висок степен пејоративности.

Функционалном семом „коме су уста крива па криво једе“ дефинисани су називи *кривојѣда*, *кривојѣйка* (7), забележени у једном ТЛ пункту.

Придевска лексема *чѣлав*, *-а*, *-о* (25) користи се у многим доменима за квалификовање особа различитих физичких и психичких недостатака,²⁸⁷ али нам њена мотивисаност и значење нису сасвим докучиви. За означавање особе кривих уста забележена је у једном СЗ пункту, где су посведочени и њоме мотивисани називи *чѣлавко*, *чѣлна* (25).

I. 13. 4. Особа са зечјом усном

Тематска подгрупа с доминантном семом „зечја усна“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *рацејѣен*, *-а*, *-о* (12); *цейоӯс*, *-ѣа*, *-ѣо* (6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *зѣкоња* (4), *зѣка*, *зјајац* (23), *зјако* (19); *крња*, *крњка* (5); *наказа* (13); *расцејко*, *расцејка* (20); *цейљанка* (16).

Зечја усна представља урођени поремећај који се огледа у делимичном или потпуном срастању тврдог и меког непца те је горња усна расцепљена. Иако се ради о урођеном телесном недостатку, непријатан утисак који оставља на околинину утиче на развој негативне семантике придевских и именичких лексема којима се особа оваква изгледа квалификује и номинује.

Семом изгледа „који је расцепаних уста“ дефинисана је придевска лексема *рацејѣен*, *-а*, *-о* (12), којом су мотивисани називи *расцејко*, *расцејка* (20), *цейљанка*²⁸⁸ (16). Исту семантичку мотивацију има и сложена придевска лексема *цейоӯс*, *-ѣа*, *-ѣо* (6, 11).

Из основног значења придева *крн*, *-а*, *-о* / *крњ*, *-а*, *-о* у значењу „којему је одломљен, одбијен или на други начин откинут један део“ (РСАНУ 1978: 621), на основу семе изгледа „који је оштећен, непотпун“, долази до асоцијативног преношења назива с предмета на део тела те се развија значење „који има оштећену усну“. Исто значење реализује се и називима с мотивним придевом *крњ* – *крња*, *крњка* (5).²⁸⁹

Називом овог телесног поремећаја успостављена су пејоративна именована *зѣкоња* (4), *зѣка*²⁹⁰, *зјајац* (23), *зјако* (19).²⁹¹

²⁸⁷ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 15. 1. *Особа истурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформираним ногом / ногом*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

²⁸⁸ В. I. 1. 2. *Особа четвртасије главе*; I. 3. 1. *Особа широка лица*; I. 10. 1. *Особа дебелих образа*.

²⁸⁹ В. I. 12. 7. *Особа без носа*.

²⁹⁰ I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

²⁹¹ В. I. 14. 1. *Особа великих зуба*; I. 14. 5. *Особа истурених предњих зуба*.

У једном СЗ пункту забележили смо назив *наказа* (13). Будући да се њиме именује особа с физичким недостацима, веома ружна, нагрђена особа, може се срести у различитим доменима.²⁹² Физички недостатак може бити последица дејства „виших сила“, што овој лексеми даје митолошку димензију.

I. 14. Тематска група зуби

Тематска група с доминантном семом „зуби“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа зуба. Квалификовање и именовање јединки мотивисано је различитим негативним својствима дела тела (зуба), што условљава развој пејоративног значења свих забележених лексичких јединица.²⁹³ У оквиру ове тематске групе издваја се шест подгрупа: *Особа великих зуба*, *Особа рејких зуба*, *Особа кривих зуба*, *Особа без зуба*, *Особа исцурених предњих зуба* и *Особа којој се виде десни изнад зуба*.

I. 14. 1. Особа великих зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зубаји*, *-а*, *-о* (7, 13, 19, 23, 26) и ЛСГ именичких лексема: *зајац* (23); *зуба* (23), *зубоња* (1, 5–8, 10–17, 19–20, 22, 26) / *зубоња* (21), *зубоња* (7) / *зубоња* (15), *зубоње* (7); *зубан* (7, 23), *зубна* (5, 12, 14, 20, 23), *зубља* (23); *коњ* (23).

Именицом *зуб* мотивисани су придевски дериват *зубаји*, *-а*, *-о* (7, 13, 19, 23, 26) и бројни именички деривати забележени широм говорног подручја: *зуба* (23), *зубоња* (1, 5–8, 10–17, 19–20, 22, 26) / *зубоња* (21), *зубоња* (7) / *зубоња* (15), *зубоње* (7); *зубан* (7, 23), *зубна* (5, 12, 14, 20, 23), *зубља*²⁹⁴ (23) којим се квалификује и номинује особа великих зуба.

Величина зуба условила је и развој зоометафора *зајац*²⁹⁵ и *коњ* (23).

I. 14. 2. Особа ретких зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „ретки зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *рејкозубес*, *-ија*, *-ио* (14, 26) / *рејкозубас*, *-ија*, *-ио* (24); *цѐрес*, *-ија*, *-ио* (5, 7); *цѐрозубас*, *-ија*, *-ио* (4) / *цѐрозубес*, *-ија*, *-ио* (6,

²⁹² В. П. 1. 3. *Особа с деформираним руке / руку*; П. 2. 2. *Особа са шест њицију*; П. 5. 2. *Особа с крилима*; Ш. 1. 2. *Ружна особа*; Ш. 2. 2. *Особа с телесним недостациком*.

²⁹³ „Деривати мотивисани примарним значењем лексеме *зуб* с човеком као денотатом имају наглашену негативну конотацију“ (Штасни 2013: 122).

²⁹⁴ В. I. 14. 5. *Особа исцурених предњих зуба*.

²⁹⁵ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; I. 14. 5. *Особа исцурених предњих зуба*.

11) и ЛСГ именичких лексема: *ре̄йкозу̀боња* (2, 8, 12, 25), *ре̄йкозу̀бна* (2, 24–25), *ре̄йкозу̀ба̀н*, *ре̄йкозу̀ба̀на* (9), *ре̄йкозу̀ба̀ц*, *ре̄йкозу̀џка* (16); *џара̀ба̀н*, *џара̀ба̀нка* (23); *џе̄рча*, *џе̄рна* (19); *џерозу̀боња* (1, 3–4, 6–7, 15, 19, 25), *џерозу̀боња̀ћа* (7), *џерозу̀бна* (11, 25), *џерозу̀џка* (3).

У већем броју пунктова забележене су сложено-суфиксалне придевске и именичке творенице чија су значења заснована на синтагми „ретки зуби“: *ре̄йкозу̀бес*, *-џа*, *-џо* (14, 26) / *ре̄йкозу̀бас*, *-џа*, *-џо* (24); *ре̄йкозу̀боња* (2, 8, 12, 25), *ре̄йкозу̀бна* (2, 24–25), *ре̄йкозу̀ба̀н*, *ре̄йкозу̀ба̀на* (9), *ре̄йкозу̀ба̀ц*, *ре̄йкозу̀џка* (16).

Придевски дериват *џерес*, *-џа*, *-џо* (5, 7) мотивисан је глаголом *џери* у значењу „провиди се кроз неку пукотину, кроз тканину која тек што се није процепала и сл.“ (Динић 2008: 878). Особина исказана придевом *џерес*, *-џа*, *-џо* (5, 7) читава се и у корелативним називима *џе̄рча*, *џе̄рна* (19). Исто својство исказује се и придевским и именичким сложеницама с лексичком компонентом *џери* у првом делу: *џерозу̀бас*, *-џа*, *-џо* (4) / *џерозу̀бес*, *-џа*, *-џо* (6, 11); *џерозу̀боња* (1, 3–4, 6–7, 15, 19, 25), *џерозу̀боња̀ћа* (7), *џерозу̀бна* (11, 25), *џерозу̀џка* (3).²⁹⁶

Сема изгледа која се односи на изглед зуба условила је развој метафоричких назива *џара̀ба̀н*, *џара̀ба̀нка* (23) (према турцизму *џара̀ба* „ograda od dasaka“ (Škaljić 1966: 600)).

I. 14. 3. Особа без зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „без зуба“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *крѐзав*, *-а*, *-о* (26), *крѐзуб*, *-а*, *-о* (16, 21); *џӣџрѐб*, *-а̀*, *-о̀* (1, 3, 6–7, 10–11, 15, 19–21) / *џӣџрѐб*, *-а*, *-о* (25) и ЛСГ именичких лексема: *џӣџрѐља* (1–10, 12–24, 26), *џӣџрѐбна* (2–22, 24–26).

Придев *џӣџрѐб* у основном значењу означава окрњен зуб, али се доминантно својство зуба преноси на човека као целину. На сврљишком говорном подручју забележена су два акценатска лика *џӣџрѐб*, *-а̀*, *-о̀* (1, 3, 6–7, 10–11, 15, 19–21) / *џӣџрѐб*, *-а*, *-о* (25), којима су мотивисани пејоративни називи *џӣџрѐља* (1–10, 12–24, 26), *џӣџрѐбна* (2–22, 24–26), забележени широм говорне зоне. Једнаке семантике су и придевски дериват *крѐзав*, *-а*, *-о* (26) и сложени придевски дериват *крѐзуб*, *-а*, *-о* (16, 21).

I. 14. 4. Особа кривих зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „криви зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кривозу̀б*, *-а*, *-о* (23), *кривозу̀бес*, *-џа*, *-џо* (26)

²⁹⁶ В. I. 14. 5. *Особа истаурених џредњих зуба*; I. 14. 6. *Особа којој се виде десни изнад зуба*.

и ЛСГ именичких лексема: *кривозубоња* (1–5, 7–9, 12–13, 15–18, 20, 25), *кривозубоњка* (15) / *кривозубоњћа* (7), *кривозубља* (24), *кривозубна* (2, 4–5, 9, 13, 16, 18, 24–25), *кривозубка* (3, 8, 16, 20).

Све забележене лексеме представљају творбено и семантички прозирне сложенице, успостављене семом изгледа „који је кривих зуба“. Придевским сложеницама *кривозуб*, *-а*, *-о* (23), *кривозубес*, *-ија*, *-ио* (26) изражава се поседовање карактеристичне појединости. С особином исказаном мотивним придевом су и пејоративни називи *кривозубоња* (1–5, 7–9, 12–13, 15–18, 20, 25), *кривозубоњка* (15) / *кривозубоњћа* (7), *кривозубља* (24), *кривозубна* (2, 4–5, 9, 13, 16, 18, 24–25), *кривозубка* (3, 8, 16, 20).

I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „истурени зуби“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *искалѝл*, *-а*, *-о* (7) и ЛСГ именичких лексема: *зјајац* (3, 19, 21); *зубоња* (20), *зубан* (23), *зубна* (20); *кљча*, *кљна* (18); *крѝи* (16); *надгризач* (4); *церна* (16); *церовубоња* (1), *церовубка* (16).

Соматизмом *зуб* мотивисани су називи *зубоња* (20), *зубан* (23), *зубна* (20), на чије је конституисање поред семе изгледа „који је великих зуба“ утицала и сема изгледа која носи информацију о њиховој истурености и додатној упадљивости.²⁹⁷

Префиксално-суфиксалну твореницу *искалѝл*, *-а*, *-о* (7) забележили смо у једном ТЛ пункту. Једнаке основе су и називи *кљча*, *кљна* (18), забележени у једном СЗ пункту. Дијалекатски речници не бележе ове лексеме.²⁹⁸

Из основног значења глагола *цери* „провиди се кроз неку пукотину, кроз тканину која тек што се није процепала и сл.“ (Динић 2008: 878) издваја се сема изгледа која носи информацију о пренаглашеној истурености (зуба) која условљава модификацију значења „извирава из неке пукотине (уста)“, што даље представља семантичку мотивацију назива *церна* (16), *церовубоња* (1), *церовубка* (16).²⁹⁹

Семом изгледа „коме горњи зуби прекривају доњу усну“ дефинисан је сложени назив *надгризач* (4).

Истом семом изгледа подстакнуте су зоометафоре *зјајац*³⁰⁰ (3, 19, 21) и *крѝи* (16).

²⁹⁷ В. I. 14. 1. *Особа великих зуба*.

²⁹⁸ Претпостављамо да су забележени деривати настали према глаголу *клаѝиѝи* (**kolt-*) (Skok 1972: 2), што додатно спецификује њихово значење „који је истурених и расклиманих зуба“.

²⁹⁹ В. I. 14. 2. *Особа реѝких зуба*; I. 14. 6. *Особа којој се виде десни изнад зуба*.

³⁰⁰ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; I. 14. 1. *Особа великих зуба*.

I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба

Тематска подгрупа с доминантном семом „истурене десни“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брњас*, *-ѿа*, *-ѿо* (26); *цѣрозубас*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) и ЛСГ именичких лексема: *брљоња* (25), *брњча* (16); *кѣжоња* (22); *цѣрозубоња* (1, 5, 14). Придевске и именичке лексеме којима се квалификује и именује особа којој се виде десни изнад зуба забележене су у малом броју пунктова и имају наглашено пејоративно значење.

Именицом *брна* у значењу „зубне десни“ (Динић 2008: 46) мотивисан је придевски дериват *брњас*, *-ѿа*, *-ѿо* (26) и именички деривати *брљоња* (25), *брњча* (16).³⁰¹

Глаголом *цѣри* у секундарном пејоративном значењу „бесциљно, без разлога, будаласто се смеје“ тако да му се виде зуби и десни (Јовановић 2004: 668) мотивисани су сложени квалитативни придев *цѣрозубас*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) и назив *цѣрозубоња* (1, 5, 14).³⁰² Једнаке семантике је и назив *кѣжоња* (22) мотивисан синонимним глаголом *кези*.

I. 15. Тематска група вилица

Тематска група с доминантном семом „вилица“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа вилице. У оквиру ове тематске групе нема лексичких јединица својствених само овом домену. Доминантне семе изгледа условиле су конституисање двеју тематских подгрупа: *Особа истурене вилице (горње / доње)* и *Особа чѣйврѿасѿе вилице*.

I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње)

Тематска подгрупа с доминантном семом „истурена вилица“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кѣнес*, *-ѿа*, *-ѿо* (9); *ѿочѣѿен*, *-а*, *-о* (6, 11); *ћесѣрѿѿи*, *-а*, *-о* (4); *чѣљав*, *-а*, *-о* (25–26); *шиљобрѣд*, *-а*, *-о*³⁰³ (12), *шиљобрѣдѣс*, *-ѿа*, *-ѿо* (12) и ЛСГ именичких лексема: *кѣрјак* (23); *мајмѣн* (6); *ѿочѣѿѿѿина* (6); *ћесѣр* (7) / *кесѣр* (14–16, 19–20), *кесѣрко* (20), *кесѣрана* (16); *чѣља* (21, 26), *чѣљча* (24), *чѣљна* (24–26), *чѣљавѿѿина* (25); *шиљобрѣдоња* (12) / *шилобрѣдоња* (2), *шилобрѣдка* (2); *шиѿѿнза* (1).

Изглед доње вилице најчешће се поистовећује с изгледом браде. У једном ТЛ пункту забележене су сложено-суфиксалне придевске творени-

³⁰¹ Исту основу има и лексема *ѿрљѿца* / *ѿрњѿца*, чије је примарно значење „њушка, губица код неких домаћих и дивљих животиња“, али се фигуративно употребљава и као погрдни назив за „нос и уста код човека“ (Јовановић 2004: 576; Динић 2008: 679).

³⁰² В. I. 14. 2. *Особа реѿѿких зуба*; I. 14. 5. *Особа истурених ѿредњих зуба*.

³⁰³ В. I. 1. 4. *Особа шѿѿѿѿѿѿе главе*.

це *шиљобрад*, -а, -о, *шиљобрадес*, -їа, -їо (12) засноване на значењу синтагме „шиљаста брада“. Из основе сложеног придева изведени су називи *шиљобрадоња* (12) / *шилобрадоња* (2), *шилобрадка* (2).

У говорима сврљишког краја брада се на основу семе изгледа повезује с врстом дрводелске алатке *кесер*, што потврђује и Динић (2008: 838), који бележи фонетску варијанту *ћесер* и секундарно фигуративно значење „брада“. Аналогијом се исти назив употребљава и за истурену доњу вилицу. Механизмом синегдохе назив *ћесер* се с вилице / браде преноси на именовање човека на основу доминантне телесне особине, што резултира називима *ћесёр* (7) / *кесёр* (14–16, 19–20), *кесёрко* (20), *кесерана* (16). Придевом *ћесерайи*, -а, -о (4) квалификује се онај чија је вилица налик на кесер. Исте метафоричке интерпретације јављају се и у другим доменима.³⁰⁴

Особа истурене вилице (обично горње) квалификује се придевом *їочейен*, -а, -о (6, 11) у значењу „који је искривљен“.³⁰⁵ Овим придевом мотивисан је назив с израженим пејоративним значењем *їочейойина* (6). Једнаку мотивацију и блиско значење има и придев *кїнес*, -їа, -їо (9), какав се јавља и при квалификацији особа истурених зуба.³⁰⁶

Придевска лексема нејасне мотивације и значења *чєлав*, -а, -о (25–26) и њоме мотивисани називи *чєља* (21, 26), *чєљча* (24), *чєљна* (24–26), *чєлавшиїина* (25) забележени су у неколико СЗ пунктова. Истокорени деривати посведочени су у више различитих домена.³⁰⁷

Сема изгледа условила је развој зоометафора *кўрјак*³⁰⁸ (23), *мајмўн*³⁰⁹ (6), *шиїанза* (1).

I. 15. 2. Особа четвртасте вилице

Тематска подгрупа с доминантном семом „четвртаста вилица“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *їрерубен*, -а, -о (9); *чєїврїан*, -їна, -їно (12); *широкобрадес*, -їа, -їо (16) и ЛСГ именичких лексема: *чєїврїико* (14, 19, 26), *чєїврїика* (26).

Семом изгледа „који је четвртаст“ дефинисане су придевска лексема *чєїврїан*, -їна, -їно (12) и именичке *чєїврїико* (14, 19, 26), *чєїврїика* (26).³¹⁰

³⁰⁴ В. I. 1. 4. *Особа шїицасїе главе.*

³⁰⁵ В. I. 13. 3. *Особа кривих усїа*; II. 3. 3. *Особа с деформийейом ноге / ногу*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом.*

³⁰⁶ В. I. 14. 5. *Особа истурених їредњих зуба.*

³⁰⁷ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 13. 3. *Особа кривих усїа*; II. 3. 3. *Особа с деформийейом ноге / ногу*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом.*

³⁰⁸ В. II. 7. 1. *Особа широких груди*; III. 1. 8. *Маљава особа.*

³⁰⁹ В. I. 5. 2. *Особа ниска чела*; I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*; III. 1. 8. *Маљава особа.*

³¹⁰ В. I. 1. 2. *Особа чєїврїасїе главе*; III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа.*

Изглед вилице која делује као да је пресечена утицала је на развој лексеме *йрерубен, -а, -о* (9) у основном значењу „пресечен“.

Повезивањем изгледа вилице с изгледом браде настала је творбено и семантички прозирна придевска сложеница *широкобрадес, -ѿа, -ѿо* (16).

I. 16. Тематска група брада

Тематска група с доминантном семом „брада“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа браде као дела лица испод уста обраслог длаком. Различите семе изгледа које носе информацију о њеној густини и специфичној боји условиле су формирање више тематских подгрупа. Лексемама у оквиру подгрупа *Човек јаке браде* и *Човек реѿке браде / без браде* описују се и именују особе на основу особине која је испољена у већој или мањој мери у односу на прототип с којим се пореде. Подгрупа *Човек йрема боји браде* обухвата три микрогрупе у оквиру којих су лексеме којима се означава и именује особа у зависности од боје браде која одудара од уобичајене, што би у овом случају била тамна / црна брада. Посебну подгрупу, *Жена с брадом*, чине лексичке јединице којима се квалификују и описују женска лица с косматошћу мушког типа. У патријархалној средини бркови и брада јесу симбол зрелости и мужевности те лексеме којима се описује и именује мушкарац оваква изгледа, најчешће имају афирмативно / неутрално значење.³¹¹ У ситуацијама када овакав физички изглед представља одраз нехигијене и опште неуредности и запуштености, лексичке јединице којима се квалификују и именују лица овакве телесне особине садрже висок степен пејоративности. Изражена пејоративизација развија се и при квалификацији и номинацији женских особа.

I. 16. 1. Човек јаке браде

Тематска подгрупа с доминантном семом „јака брада“ обухвата ЛСГ придевске лексеме *брадаѿи* (2–3, 6–9, 25) и ЛСГ именичких лексема: *брадоња* (1–7, 10, 12–13, 15–17, 19–20, 22–23, 26) / *брадоња* (11, 14, 18, 21, 25), *ѿоѿ* (15, 24).

Мушка особа чије је лице обрасло длаком квалификује се придевом *брадаѿи* (2–3, 6–9, 25). За именовање мушкараца оваква изгледа широм говорног подручја забележили смо акценатске варијанте *брадоња* (1–7, 10, 12–13, 15–17, 19–20, 22–23, 26) / *брадоња* (11, 14, 18, 21, 25).

Сема изгледа „који је дуге браде“ омогућила је да се на основу једне истакнуте телесне особине реализује метафорички назив *ѿоѿ* (15, 24).

³¹¹ В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 17. *Темаѿска група бркови*.

I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде

Тематска подгрупа с доминантном семом „ретка брада / без браде“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *голобрад* (11), *голобрадес* (15); *рејкобрад* (23), *рејкобрадес* (2–3, 21); *ћос* (5), *ћосав* (2, 4, 7, 9–10, 12–19, 21, 23, 25–26) и ЛСГ именичких лексема: *голобрада* (15); *женá* (23); *ћоса* (1–5, 7–10, 12–18, 20–26), *ћосáк* (6, 7, 11, 21), *ћосоња* (13).

На целом говорном подручју мушкарац без браде (и бркова) негативно се квалификује придевом *ћос* (5) / *ћосав* (2, 4, 7, 9–10, 12–19, 21, 23, 25–26), који је мотивисао пејоративни назив *ћоса* (1–5, 7–10, 12–18, 20–26), као и пејоративе вишег степена *ћосáк* (6, 7, 11, 21), *ћосоња* (13). Све лексеме садрже и митолошку значењску нит.³¹²

Из синтагматских спојева „гола брада“ и „ретка брада“ развиле су се придевске сложенице *голобрад* (11), *голобрадес*³¹³ (15) и *рејкобрад* (23), *рејкобрадес* (2–3, 21), којима се изражава различит степен испољености дате телесне особине – код сложеница с лексичком компонентом *го* у првом делу изражава се апсолутно одсуство особине. У једном СЗ пункту забележен је и сложени пејоративни назив *голобрада* (15).

Висок степен пејоративности читава се у фигуративном пејоративном називу *женá* (23).

I. 16. 3. Човек према боји браде

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја браде“ садржи три микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеме концентрисани око доминантних сема: „бела / седа брада“, „жута брада“ и „риђа брада“.

а) Човек беле браде

Микрогрупа с доминантном семом „бела брада“ представља хипероним лексичким јединицама којима се описују и именују особе природно светле браде и оним које се употребљавају за квалификовање и именовање мушкараца код којих је бела, односно седа брада резултат старења. Међутим, најчешће међу примерима није могуће повући јасну црту.

Придевом *бѐл* (25) мотивисани су називи *бѐлча* (8, 15, 19, 23) и *бѐља* (21) и они се могу употребљавати како за означавање природно светлих

³¹² В. I. 7. 2. *Особа рејких обрва / без обрва*; I. 8. 1. *Особа без ѿрејавица*; I. 17. 3. *Човек без бркова*.

³¹³ Дериватима с лексичком компонентом *го* у првом делу поред физичког изгледа истиче се и психичка особина која се односи на недораслог незрелог мушкараца (Штасни 2013: 124).

мушкараца тако и за оседеле мушкарце. Једнаку мотивациону основу имају бројни деривати за квалификовање и именовање особа светле косе и тена.³¹⁴

Исто значење исказује се и сложеницама састављеним од лексичких компоненти *бео* и *брада* – *белобрадес* (26), *белобрадоња* (2–3, 9–10, 12, 17, 24–25).

Сложена придевска лексема *беломујес* (4, 11, 23) и њоме мотивисан назив *беломујча* (19) забележени су у свим доменима у којима се као доминантна јавља светлина човекових косматих површина или коже.³¹⁵

Зеленкастосива нијанса седе длаке подстакла је назив *зеленко*³¹⁶ (19, 21) забележен у два СЗ пункта. Исти назив посведочен је широм говорне зоне за именовање особа седе косе.

Придевска лексема *сед*, *-а* (25) у значењу „који је изгубио своју боју, бео“ забележена је у једном пункту. Нешто ширу употребу има дериват *седињаџ* (5–6, 16), којим се истакнуто својство исказује у мањој мери. Деминутивну семантичку нијансу има и именички дериват *седињаџко* (16).³¹⁷

Из основног значења придева *сур* у значењу „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“ (Динић 2008: 800) изводи се назив *сурча* (3) за именовање мушкараца седе браде.³¹⁸

У једном СЗ пункту забележили смо придевски дериват *мусес* (18) и у вези с њим назив *муса* (18). У дијалекатским речницима пронашли смо само примарно значење „који је слинав, нечист, умазан слином“ (Јовановић 2004: 474; Динић 2008: 427). Секундарно значење које се односи на белину косматих делова испод доње усне потврђује једино Д. Златковић (2014: 467–468).³¹⁹

б) Човек жуте браде

Сви забележени именички деривати за номинацију човека жуте браде мотивисане су придевом *жуџи* (5, 8, 14, 25): *жуђа* (1, 5, 7, 10–11, 13–14, 21–23), *жуђко* (23), *жуџарџи* (14).

³¹⁴ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа њриродно свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле љуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих љрејавица*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁵ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа свејле косе*; I. 4. 1. *Особа свејле љуџи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих љрејавица*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁶ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁷ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*.

³¹⁸ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 4. а) *Човек белих бркова*.

³¹⁹ Придевска лексема *мусес*, *-џа*, *-џо* дефинисана је као „овца или коза с белом губицом на јаче или слабије обојеном лицу“, док се именичка лексема *муса* односи на оног „који има светлу губицу и лице (коза, овца)“ (Златковић 2014: 468).

Исту семантичку мотивацију има и сложени назив *жуџиобрадоња* (9) с лексичком компонентом *жуџи* у првом делу и *брада* у другом.

в) Човек риђе браде

Једним од фонетских ликова придева *рић* (12) / *рици* (1, 7, 14) мотивисани су сви забележени придевски и именички деривати за квалификацију и номинацију мушкараца риђе браде. Исто значење исказује се и дериватом *рицав* (4) / *риђав* (17, 21). Придев *рић* / *рици* представља мотивну реч именичких деривата: *риђа* (12, 15–16, 21, 26) / *рица* (4, 6, 8, 10–11, 13–14), *рићко* (21, 23), *риђоња* (25), *риђан* (23) / *рицан* (9), *риђоша* (12), док је само именички дериват *риђавко* (20) мотивисан придевом *риђав*.³²⁰

Из синтагматског споја „риђа брада“ развила се придевска сложеница *рициобрад* (9, 17) / *рићобрад* (26) и њоме мотивисан назив *рићобрадоња* (24).

I. 16. 4. Жена с брадом

Тематска подгрупа с доминантном семом „жена с брадом“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брадаџија* (1, 12); *му̀сава* (19), *му̀сесија* (15); *му̀сијакаџија* (5) и ЛСГ именичких лексема: *му̀сијака̀на* (5, 7, 10, 20) / *му̀сијаћа̀на* (18); *му̀шка жена̀* (7, 23), *му̀ж-жена̀* (21, 23); *му̀жара̀га* (6, 11–12, 14, 16–17), *му̀шара̀ча* (26); *му̀шкочо̀з* (2–3, 9); *смеџења̀к* (15); *сому̀жица* (6).

Сема изгледа „која има браду“ подстакла је развој квалитативног придева *брадаџија* (1, 12).

Придевом *му̀сијакаџија* (5) примарно се квалификује женска особа која има длаке изнад горње усне – бркове, мустаће, али се секундарно односи на квалификацију женских особа с маљавошћу мушког типа. Пејоративним називима *му̀сијака̀на* (5, 7, 10, 20), *му̀сијаћа̀на* (18) исказује се иста особина садржана у мотивном придеву.³²¹

Примарно значење лексема *му̀шка жена̀* (7, 23), *му̀ж-жена̀* (21, 23); *му̀жара̀га* (6, 11–12, 14, 16–17), *му̀шара̀ча* (26) везује се за мушкобањасту жену уопште, али се секундарно, сужавањем перспективе, ове лексеме употребљавају за именовање жена с косматошћу својственом мушкарцима.³²² Исто значење има и префиксално-суфиксална твореница *сому̀жица* (6). Семантички садржај свих забележених деривата одликује се високим степеном пејоративности.

У неколико ТЛ пунктова забележена је сложена именичка лексема изражене пејоративности *му̀шкочо̀з* (2–3, 9) с метафорички употребљеном

³²⁰ В. I. 2. 6. в) *Особа риђе косе*; I. 16. 4. в) *Човек риђих бркова*.

³²¹ В. I. 16. 6. *Жена с брковима*.

³²² В. I. 16. 6. *Жена с брковима*.

лексичком компонентом *коза* у другом делу. У српској митологији коза представља митско биће и доводи се у непосредну везу с ђаволом (СМР 1970: 178), што упућује и на додатно митолошко значење сложених назива с лексичком компонентом *коза*.

У два СЗ пункта забележили смо придевске деривате *мусава* (19), *мусесџа* (15).³²³ У пункту 18 дериватима *мусес*, *муса* карактерише се мушкарац белих бркова, док дијалекатски речници бележе значење „који је слинав, нечист, умазан слином“ (Јовановић 2004: 474; Динић 2008: 427).

Лексема *смеџења̋к* (15), какву смо забележили у једном СЗ пункту, обично се везује за двополну стоку (Јовановић 2004: 623; Динић 2008: 771), али и за лица с особинама супротног пола. Мотивну реч ове префиксално-суфиксалне творенице представља глагол *меџе* (*се*) који се јавља „*uvek s prefiksima i sa refleksivom se i ima psihološko značenje*“ (Skok 1972: 413) – „збуну се“. Међутим, назив *смеџења̋к* у домену физичких особина пре је мотивисан глаголом *меџе* (од прасловенске основе **met-*) у првобитном значењу „меша“ (Исто: 411, 413). Изражен телесни недостатак у народу се приписује дејству виших сила што утиче на митолошку спецификацију лексеме *смеџења̋к* (Словенска митологија 2001: 447–448).

I. 17. Тематска група бркови

Тематска група с доминантном семом „бркови“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа бркова. Сема изгледа која носи информацију о дужини бркова условила је формирање тематских подгрупа *Човек великих бркова* и *Човек малих бркова*. Семом изгледа у којој је садржана информација о одсуству бркова успостављена је подгрупа *Човек без бркова*. Специфичном бојом бркова подстакнут је настанак подгрупе *Човек љрема боји бркова*, која обухвата три микрогрупе у оквиру којих су лексеме којима се означава и именује човек у зависности од боје бркова која одудара од уобичајене (тамне / црне).³²⁴ Посебну подгрупу *Жена с брковима* чине лексичке јединице наглашеног пејоративног значења, којима се квалификују и описују женска лица с косматашћу мушког типа.

I. 17. 1. Човек великих бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики бркови“ обухвата ЛСГ придевске лексеме *мусџакџи̋* (4–6, 11) и ЛСГ именичких лексема: *брка*

³²³ В. I. 16. 6. *Жена с брковима*.

³²⁴ О тамнопудости као омиљеној антрополошкој особини у раду је већ било речи. В. I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 16. *Тематска група брада*.

(1, 5, 7–11, 13–16, 18–23), *бркоња* (2, 6, 16, 25) / *бркоња* (3, 11), *бркајлија* (7–8, 17, 21, 26) / *бркајлија* (13), *бркајло* (12); *мусѿачина* (2), *мусѿакан* (2, 9) / *мусѿаћан* (20, 24–25), *мусѿачко* (3, 6).

Широм говорног подручја за квалификовање и именовање мушкараца великих бркова употребљавају се деривати синонимних лексема *брк* и *мусѿаћ*. Квалитативни придев *мусѿакати* (4–6, 11) забележен је у неколико ТЛ пунктова, док се именичке лексеме исте основе јављају широм говорног подручја: *мусѿачина* (2), *мусѿакан* (2, 9) / *мусѿаћан* (20, 24–25), *мусѿачко* (3, 6). Примарно значење аугментативног облика *мусѿачина* (2) јесте „велики брк“, из кога се синегдохом развија значење „човек великих бркова“. Спецификацији значења доприноси сема која упућује на крупног и снажног човека. Ширу употребу имају лексеме с мотивном синонимном именицом *брк*. На широком ареалу забележен је хипокористични назив *брка*³²⁵ (1, 5, 7–11, 13–16, 18–23), као и истокорени назив *бркоња* (2, 6, 16, 25) / *бркоња* (3, 11). У више пунктова забележена је и хибридна лексема *бркајлија* (7–8, 17, 21, 26) / *бркајлија* (13), изведена помоћу адаптираног турског суфикса *-лија*, односно његовог деривата *-ајлија*.³²⁶ У једном ТЛ пункту забележили смо назив *бркајло* (12) настао према антропонимском моделу (нпр. Михајло).

I. 17. 2. Човек малих бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „мали бркови“ обухвата само ЛСГ именичких лексема: *брка* (4, 10, 12, 17, 21, 25), *бркица* (15, 17, 21, 25–26), *мусѿаћ* (16); *ћицош* (1, 6, 11, 13) / *кицош* (3, 5, 19, 23–24).

Хипокористички назив *брка* (4, 10, 12, 17, 21, 25) употребљава се како при номинацији мушкараца великих бркова тако и при номинацији мушкараца малих бркова.³²⁷ У више СЗ пунктова забележен је и деминутивни облик *бркица* (15, 17, 21, 25–26).

Примарно значење лексеме *мусѿаћ* јесте *брк*, али се синегдохом развија секундарно значење „мушкарац малих бркова“, какво смо потврдили у једном СЗ пункту – *мусѿаћ* (16).

Примарно значење лексеме *кицош* јесте „мушкарац који се много дотерује, кити“.³²⁸ Иста лексема *ћицош* (1, 6, 11, 13) / *кицош* (3, 5, 19, 23–24)

³²⁵ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова*.

³²⁶ У српском језику суфикс *-лија* заступљен је у великом броју изведеница и јавља се у различитим семантичким категоријама. Између осталих „обухвата изведенице у значењу особе која се карактерише каквим спољним квалитетом, тј. особином која се манифестује у спољашњем виду: *мријајлија* / *мријајлија* (‘мршав, сув мушкарац’), исп. *бркајлија* / *бркајлија*...“ (Радић 2001: 34, 37).

³²⁷ В. I. 17. 1. *Човек великих бркова*.

³²⁸ В. III. 1. 3. *Особа сѿамена сѿаса*.

употребљава се широм говорног подручја за именовање градских момака који мале бркове носе као украс. Пејоративна спецификованост ове лексе-ме подстакнута је потенцијалном семом „који се размеће“ и довођењем у везу с глаголом *кичићи се* у значењу „поносити се, разметати се“ (RJAZU 1892–1897: 943). Разлике између појединих друштвених средина (сеоске и градске) у оквирима једне говорне заједнице одсликавају општа схватања и нормe руралног становништва о физичкој лепоти, што указује на социјално раслојавање језика.³²⁹

I. 17. 3. Човек без бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „без бркова“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ћосав* (2–3, 7, 9, 11, 14, 17–19, 24, 26) и ЛСГ именичких лексема: *ћоса* (1–2, 4–5, 7–8, 10, 12–14, 18–23, 25–26), *ћосак* (6, 11), *ћосалија* (6).

На целом говорном подручју мушкарац без бркова (и браде) негативно се карактерише придевом *ћосав* (2–3, 7, 9, 11, 14, 17–19, 24, 26) који је мотивисао пејоративни назив *ћоса* (1–2, 4–5, 7–8, 10, 12–14, 18–23, 25–26). Виши степен пејоративности читава се у називима *ћосак* (6, 11) и *ћосалија* (6).³³⁰

I. 17. 4. Човек према боји бркова

Тематска подгрупа с доминантном семом „боја бркова“ садржи три микрогрупе, чији су чланови – именичке и придевске лексеми концентрисани око доминантних сема: „бели бркови“, „жути бркови“ и „риђи бркови“.

а) Човек белих бркова

Микрогрупа с доминантном семом „бели бркови“ представља хипероним лексичким јединицама којима се описују и именују особе природно светлих бркова и оним које се употребљавају за квалификовање и именовање мушкараца код којих су бели, односно седи бркови резултат старења. Најчешће међу примерима није могуће подвући јасну црту.

Придевом *бео* мотивисани су називи *беља* (2, 5, 13, 21), *белча* (3, 7–9, 13, 19, 24). Исту мотивацију и провидно значење има сложени придев *белобрк* (6, 9–10, 16–17, 22–23, 25–26), којим је мотивисан назив *белобркоња* (1, 10, 15, 17, 20, 25). Све лексеми могу се употребљавати како при квалификацији

³²⁹ Социјалним раслојавањем језика настају социолекти чије се разлике најочигледније испољавају у лексци, али могу захватити и друге језичке нивое (Radovanović 1979: 175).

³³⁰ В. I. 7. 2. *Особа рејких обрва / без обрва*; I. 8. 1. *Особа без њрејавица*; I. 16. 2. *Човек рејке браде / без браде*.

и номинацији мушкараца светле длаке тако и оних који су остарели и оседели.³³¹

У неколико пунктова забележили смо лексеме *беломујес* (1, 4, 8, 11) и *беломујча* (19), које су посведочене у свим доменима у којима се као доминантна јавља светлина човекове коже и косматих површина.³³²

У једном СЗ пункту за квалификацију мушкараца седих бркова забележили смо лексему *осмуђен* (23), мотивисану глаголом *осмуди* у значењу „опрљи длаку“ (Динић 2008: 537). Лексеме исте мотивације јављају се у различитим доменима за означавање и именовање особа риђе косе, ретких обрва, без трепавица.³³³

Сема изгледа у којој је садржана информација о седој боји бркова условила је развој пејоративне лексеме *сурча* (3, 12), мотивисане придевом *сур*, *-а*, *-о* у значењу „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“ (Јовановић 2004: 635; Динић 2008: 800).³³⁴

Зеленкастосива нијанса делимично оседеле длаке утицала је на конституисање назива *зеленко*³³⁵ (21). Иста сема изгледа условила је и метафорички назив *зџка*³³⁶ (3).

б) Човек жутих бркова

Сви деривати у оквиру микрогрупе „жути бркови“ мотивисани су придевом *жути*, односно фонетским ликом *жлти* (1). Међу њима је на најширем ареалу забележена лексема *жућа* (3–5, 10–11, 13, 17, 21). Иста лексема јавља се у свим доменима у којима се жута боја коже или косматих површина манифестује као доминантна.³³⁷ Поред ње у употреби су још и сложенице засноване на синтагми „жути бркови“ – *жутиобрк* (16, 26), *жутиобркоња* (25).

в) Човек риђих бркова

Све забележене лексеме у оквиру микрогрупе „риђи бркови“ успостављене су семом изгледа у којој је садржана информација о боји као

³³¹ В. I. 2. 6. а) 1. *Особа њриродно свеїле косе*; I. 4. 1. *Особа свеїле њуїи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих њреїавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³² В. I. 2. 6. а) 1. *Особа њриродно свеїле косе*; I. 4. 1. *Особа свеїле њуїи*; I. 7. 3. *Особа белих обрва*; I. 8. 2. *Особа белих њреїавица*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³³ В. I. 7. 2. *Особа реїких обрва / без обрва*; I. 8. 1. *Особа без њреїавица*.

³³⁴ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³⁵ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 16. 3. а) *Човек беле браде*.

³³⁶ В. I. 2. 6. а) 2. *Особа седе косе*; I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*.

³³⁷ В. I. 2. 6. б) *Особа жуїе / њлаве косе*, I. 4. 3. *Особа жуїа њена*; I. 16. 3. б) *Човек жуїе браде*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

доминантној особини дела тела. Риђом бојом бркова успостављена је придевска лексема *риџи* (1, 4, 11, 14) / *риђ* (20) и њен семантички еквивалент *риђав* (17, 21), проширен суфиксом *-ав*. Особина исказана мотивним придевом *риџи* читава се и у називима *риџа* (2–6, 8, 10, 13–14) / *риђа* (12, 15–16, 21), *риђко* (21), *риђан* (23), *риђош* (24).³³⁸

Исту семантичку мотивацију и једнако значење има и сложеница *риџобрк* (9) / *риђобрк* (23, 26).

У једном ТЛ пункту забележен је синонимни назив *рујча* (10) мотивисан придевом *рујев*, *-а*, *-о* (: *руј* 'црвенкастонаранцаста боја'), у значењу „који је црвенкастонаранцаст“ (Јовановић 2004: 605; Динић 2008: 733).

I. 17. 5. Жена с брковима

Тематска подгрупа с доминантном семом „жена с брковима“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бркаџа* (1, 3, 8, 12–13, 15, 20–21, 24); *мусава* (19); *мусџакџа* (4–6, 8) и ЛСГ именичких лексема: *бркајла* (12), *бркана* (23, 26), *бркна* (25); *муж-женà* (23), *мужарага* (6, 11, 14, 16–17), *мушкарџа* (6); *мусџакана* (2–7, 9–10, 26) / *мусџаџана* (18, 20, 26), *мусџакџа*, *мусџакало* (2). Будући да се ради о естетски непожељној особини, свим забележеним лексемама изражава се високи степен пејоративности.

Широм говорне зоне забележен је квалитативни придев *бркаџа* (1, 3, 8, 12–13, 15, 20–21, 24), док је синонимни облик *мусџакџа* (4–6, 8) потврђен на ограниченом ареалу. С друге стране, придевом *бркаџа* мотивисани су само појединачни називи *бркајла* (12), *бркана* (23, 26), *бркна* (25), док су на целој територији потврђени називи с мотивним придевом *мусџакџа*: *мусџакана* (2–7, 9–10, 26), *мусџаџана* (18, 20, 26), *мусџакџа*, *мусџакало* (2).³³⁹

Лексеме *муж-женà* (23), *мужарага* (6, 11, 14, 16–17), *мушкарџа* (6) потврђене су и при квалификацији жене с брадом.³⁴⁰ Њихово примарно значење односи се на мушкобањасту жену, али се секундарно, сужавањем перспективе, употребљавају за именовање жена с косматомушћу мушког типа.

У једном СЗ пункту забележили смо лексему *мусава* (19), којом се истовремено квалификује жена која има и браду и бркове.³⁴¹

I. 18. Тематска група врат

Тематска група с доминантном семом „врат“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе

³³⁸ В. I. 2. 6. в) *Особа риђе косе*; I. 16. 3. в) *Човек риђе браде*.

³³⁹ В. I. 16. 4. *Жена с брадом*.

³⁴⁰ В. I. 16. 4. *Жена с брадом*.

³⁴¹ В. I. 16. 4. *Жена с брадом*.

на основу специфичног изгледа врата. Семе изгледа у којима су садржане различите информације о изгледу врата условиле су настаanak пет тематских подгрупа: *Особа танка вратиа*, *Особа дебела вратиа*, *Особа дуга вратиа*, *Особа крајика вратиа*, *Особа крива вратиа*.

I. 18. 1. Особа танка врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „танак врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *исциврѝл*, *-а*, *-о* (18); *ѝњнкошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (1–9, 12, 26) / *ѝњнкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13, 17, 20, 22) / *ѝанкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (14–15, 24–25) и ЛСГ именичких лексема: *ѝњнкошија* (1, 3–5, 7, 11, 13, 17, 20–22, 26) / *ѝанкошија* (8, 10, 15–16, 19, 24–25), *ѝњнкошика* (20–22, 26) / *ѝанкоши(ј)ка* (10, 16, 25); *ѝѝвра* (18).

Сема изгледа којом се исказује значење „који је танке шије / врата“ била је доминантна при развоју сложених придева *ѝњнкошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (1–9, 12, 26) *ѝњнкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13, 17, 20, 22) / *ѝанкошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (14–15, 24–25), насталих према синтагматском споју „танка шија“. Једнаку мотивацију распознајемо и у називима *ѝњнкошија* (1, 3–5, 7, 11, 13, 17, 20–22, 26) / *ѝанкошија* (8, 10, 15–16, 19, 24–25), *ѝњнкошика* (20–22, 26) / *ѝанкоши(ј)ка* (10, 16, 25).

За квалификацију и номинацију особа танка врата у једном СЗ пункту забележили смо још и лексеме *исциврѝл*, *-а*, *-о*, *ѝѝвра* (18), које се у истом пункту употребљавају и при карактеризацији бледе, услед старости и болести телесно ослабиле особе.³⁴² Дакле, спецификацији значења осим семе изгледа доприноси и потенцијална сема која носи информацију о лошем здравственом стању.

I. 18. 2. Особа дебела врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „дебео врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дебелошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (7–8, 12) / *дебелошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13) и ЛСГ именичких лексема: *биќ* (5, 7, 19, 24) / *воќ* (10, 23); *врајѝоња* (1, 3–5, 14–15, 22, 26) / *врајѝоња* (4, 6, 16, 18, 25), *врајѝоња* (16, 18, 25) / *врајѝоња* (26); *дебелошија* (21, 24), *дебелоши(ј)ка* (21, 24) *дебелошијан* (17), *дебелошијанка* (17); *шијан* (9, 23).

Широм говорног подручја забележене су творбено и семантички прозирне сложенице мотивисане синонимним именицама *шија* и *врајѝ*.

Сложени придеви *дебелошијес*, *-ѝа*, *-ѝо* (7–8, 12) / *дебелошијас*, *-ѝа*, *-ѝо* (13) и њима мотивисани називи *дебелошија* (21, 24), *дебелоши(ј)ка* (21,

³⁴² В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

24) *дебелошијан*, *дебелошијанка* (17) у првом делу сложенице садрже основу лексема *дебео* којом се исказује значење садржано у семи изгледа.

Извесна диференцијација у семантичком садржају јавља се код именичке лексема *шијан* (9, 23). Спецификацији значења поред семе изгледа „који је дебео“ доприноси још једна сема квалитативног типа „који је снажан“ (Штасни 2013: 126). Једнаке семантике су и именички деривати с мотивном именицом *враї̄ – враї̄оња* (1, 3–5, 14–15, 22, 26) / *враї̄оња* (4, 6, 16, 18, 25), *враї̄оња* (16, 18, 25) / *враї̄оња* (26).

Сема изгледа „који је дебео и снажан“ условила је развој метафоричких назива *бїк* (5, 7, 19, 24) / *вдл* (10, 23) забележених у више пунктова широм говорне области.³⁴³

I. 18. 3. Особа дуга врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуг врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *длогошїјес*, *-їа*, *-їо* (1, 3–5, 7–8) / *длогошїјас*, *-їа*, *-їо* (2, 13) / *длагошїјес*, *-їа*, *-їо* (12, 26) / *длагошїјас*, *-їа*, *-їо* (14, 16–17) / *дугошїјес*, *-їа*, *-їо* (22, 24); *змијоглїї*, *-а*, *-о* (6) и ЛСГ именичких лексема: *голошїја*, *голошїка* (21); *гусан* (18); *длогошїја* (3, 6–7, 9–11, 13) / *дљгошїја* (21) / *длагошїја* (14–15, 17–18, 20, 26) / *дугошїја* (15, 19, 23, 25), *длогошїка* (9–10) / *дљгошїка* (21) / *длогошїја* (7) / *длагошї(ј)ка* (17–18, 20, 26) / *дугошї(ј)ка* (15, 19, 25), *длогошїче* (7) / *дугошїче* (25); *жирѠфа* (18); *ћуран* (10); *шїѠрк* (7).

На целом говорном подручју за означавање и именовање особа дуга врата употребљавају се различити фонетски облици придевских и именичких сложеница, састављени од основа придева *дуг* и именице *шија*: *длогошїјес*, *-їа*, *-їо* (1, 3–5, 7–8) / *длогошїјас*, *-їа*, *-їо* (2, 13) / *длагошїјес*, *-їа*, *-їо* (12, 26) / *длагошїјас*, *-їа*, *-їо* (14, 16–17) / *дугошїјес*, *-їа*, *-їо* (22, 24); *длогошїја* (3, 6–7, 9–11, 13) / *дљгошїја* (21) / *длагошїја* (14–15, 17–18, 20, 26) / *дугошїја* (15, 19, 23, 25), *длогошїка* (9–10) / *дљгошїка* (21) / *длогошїја* (7) / *длагошї(ј)ка* (17–18, 20, 26) / *дугошї(ј)ка* (15, 19, 25), *длогошїче* (7) / *дугошїче* (25).

У једном СЗ пункту забележили смо лексема *голошїја*, *голошїка* (21). Примарно значење ових лексема јесте „кокошка или овца голе шије и име таквој кокоши или овци“ (Динић 2008: 107). Семом изгледа „који је дуга гола врата“ успостављено је секундарно значење које се односи на особу таква изгледа.

³⁴³ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 12. 6. *Особа широких ноздрва*; I. 18. 2. *Особа дебела враї̄а*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расїа*.

Семом изгледа „који је дуга врата“ подстакнути су метафорички називи *гусан* (18); *џирафа* (18); *ћуран* (10); *ширк*³⁴⁴ (7), као и сложени назив *змијогли*, -а, -о (6).³⁴⁵

I. 18. 4. Особа кратка врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратак врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грчав*, -а, -о³⁴⁶ (1); *зурав*, -а, -о³⁴⁷ (14), *згурен*, -а, -о (4, 9, 15, 26), *зурав*, -а, -о (13); *зуйав*, -а, -о (10), *зучав*, -а, -о (3), *зучан*, -а, -о (5); *збучан*, -а, -о (4); *згмечен*, -а, -о (4, 9); *зужвен*, -а, -о (15); *крайкошијес*, -ија, -ио (1, 5, 7–8, 12, 22, 24) / *крайкошијас*, -ија, -ио (2, 16, 20); *скучен*, -а, -о (1) и ЛСГ именичких лексема: *крайкошија* (2, 4, 6–7, 13, 16–21, 23–25), *крайкошијћа* (7) / *крайкошика* (8, 16–22, 24–25), *крайкошиче* (25).

У највећем боју пунктова забележена је творбено и семантички прозирна придевска сложеница *крайкошијес*, -ија, -ио (1, 5, 7–8, 12, 22, 24) / *крайкошијас*, -ија, -ио (2, 16, 20). Исказано значење преноси се и на значење из ње изведених именичких сложеница *крайкошија* (2, 4, 6–7, 13, 16–21, 23–25), *крайкошијћа* (7) / *крайкошика* (8, 16–22, 24–25), *крайкошиче* (25).

Придевски деривати *зурав*, -а, -о³⁴⁸ (14), *згурен*, -а, -о (4, 9, 15, 26), *зурав*, -а, -о (13) мотивисани су именицом *гура* у значењу „грба“ (RJAZU 1887–1891: 502). Поред семе изгледа „који је кратка врата“ битну семантичку мотивациону функцију има и потенцијална сема прекомерне дебљине која на визуелном плану ствара утисак сабијености и погрбљености. Исто својство исказује се префиксално-суфиксалном твореницом *збучан*, -а, -о (4) с мотивним глаголом *буија* у значењу „сабија“. И у значењској структури придевског деривата *скучен*, -а, -о (1), у значењу „који је кратка дебела врата“, сабијеност и стиснутост представљају главне семантичке компоненте.

Исте семе изгледа подстакле су развој синонимних лексема *згмечен*, -а, -о (4, 9) и *зужвен*, -а, -о (15) у значењу „згњечен“.

Придевски деривати *зуйав*, -а, -о (10), *зучав*, -а, -о (3), *зучан*, -а, -о (5) настали су према мотивној речи *зуйа*, романског порекла (од латинског *gotta*), у значењу „болест од које отичу зглобови“ (RJAZU 1887–1891: 516). У RJAZU (1887–1891: 496–497) синонимна именица *гука* дефинише се као оток или израслина на људском телу. Семом изгледа „који је кратка и дебела врата као да су на њему израстине и отеклине“ успостављене су забележене лексеме.

³⁴⁴ *Ширк* је рода (Јовановић 2004: 687).

³⁴⁵ В. II. 3. 2. *Особа дугих ногу*; III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расија*.

³⁴⁶ В. I. 2. 4. *Особа гргураве косе*.

³⁴⁷ В. II. 5. 1. *Особа с грбом*

³⁴⁸ Примарно значење лексеме *зурав*, -а, -о јесте „грбав, погрбљен, погурен“ (РСАНУ 1965: 760).

I. 18. 5. Особа крива врата

Тематска подгрупа с доминантном семом „крив врат“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. ЛСГ придевских лексема садржи само фонетске варијанте *кривошијес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 5, 7–8) / *кривошијас*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 13). У оквиру ЛСГ именичких лексема су: *кривошија* (1–26), *кривошиј(ј)ка* (3, 5, 8–10, 12, 14–22, 24–26) / *кривошијћа* (7), *кривошиче* (7, 18, 25); *кука* (23).

У већем броју пунктова забележена је сложено-суфиксална придевска твореница састављена од основа квалитативног придева *крив* и именице *шија*: *кривошијес*, *-ѿа*, *-ѿо* (1, 5, 7–8) / *кривошијас*, *-ѿа*, *-ѿо* (2, 13). Исто значење исказује се и називима *кривошија* (1–26), *кривошиј(ј)ка* (3, 5, 8–10, 12, 14–22, 24–26) / *кривошијћа* (7), *кривошиче* (7, 18, 25), забележеним на целом говорном подручју.

Семом изгледа „који је крив, савијен“ успостављен је метафорички назив *кука* (23).

II. ТЕМАТСКА ЦЕЛИНА: ТРУП И УДОВИ

Друга тематска целина: *ѿруѿ* и *удови* обухвата једанаест тематских група с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих.

II. 1. Тематска група руке

Тематска група с доминантном семом „руке“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексема којима се описује и именује особа на основу изгледа горњих екстремитета.³⁴⁹ У оквиру ове тематске групе посведочен је већи број подгрупа у оквиру којих је различит број лексичких јединица обједињених на основу специфичних особености руку: дужине, спретности, махнитости или пак недостатка руке / руку. Тако је сема изгледа у којој је садржана информација о специфичној дужини горњих екстремитета условила конституисање тематских подгрупа *Особа крајких руку* и *Особа дугих руку*. Различити деформитети руку мотивисали су настанак лексичких јединица концентрисаних око тематске подгрупе *Особа с деформитетом руке / руку*. Као посебна издвојена је подгрупа *Особа без руке*. Квалификација и номинација десноруких и леворуких особа представљена је у оквиру тематских подгрупа *Особа вешѿије десне руке* и *Особа вешѿије леве руке*.

³⁴⁹ „Номинација мотивисана називима људских удова није продуктивна у творби персоналних *nomina attributiva*“ (Штасни 2013: 130).

II. 1. 1. Особа кратких руку

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратке руке“ обухвата само ЛСГ придевских лексема: *край̄корӯк*, -а, -о (1, 15, 20–21, 24–26), *край̄корӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–5, 7–9) / *край̄корӯкес*, -ѿа, -ѿо (12, 26) / *край̄корӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 17, 22, 25).

Широм СЗ ареала и у једном ТЛ пункту забележен је сложени квалитативни придевски дериват прозирне семантике *край̄корӯк*, -а, -о (1, 15, 20–21, 24–26) и његови семантички еквиваленти проширени суфиксом -ес / -ас – *край̄корӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–5, 7–9) / *край̄корӯкес*, -ѿа, -ѿо (12, 26) / *край̄корӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 17, 22, 25) којима се квалификује особа кратких руку.

II. 1. 2. Особа дугих руку

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуге руке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дугорӯк*, -а, -о (15, 24–25) / *длагорӯк*, -а, -о (14, 21), *длагорука̄ѿи*, -а, -о (20), *дугорӯкас*, -ѿа, -ѿо (22) / *длгорӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 8, 13) / *длгорӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–8, 11) / *длагорӯкас*, -ѿа, -ѿо (14, 17) / *длагорӯкес*, -ѿа, -ѿо (26); *рука̄ѿи*, -а, -о (23) и ЛСГ именичких лексема *дугорӯкоња* (25) / *длагорӯкоња* (15, 20, 25); *лемез* (23); *моѿовило* (23).

Фонетске варијанте сложено-суфиксалних придевских твореница *дугорӯк*, -а, -о (15, 24–25) / *длагорӯк*, -а, -о (14, 21), *длагорука̄ѿи*, -а, -о (20), *дугорӯкас*, -ѿа, -ѿо (22) / *длгорӯкас*, -ѿа, -ѿо (2, 7, 8, 13) / *длгорӯћес*, -ѿа, -ѿо (1, 3–8, 11) / *длагорӯкас*, -ѿа, -ѿо (14, 17) / *длагорӯкес*, -ѿа, -ѿо (26) забележене су на целом говорном подручју. Исто значење, означавање особа дугих руку, исказује се и сложеним именичким лексемама *дугорӯкоња* (25) / *длагорӯкоња* (15, 20, 25). Поседовање телесне особине која нарушава склад човекова тела и ствара визуелну непријатност на језичком нивоу условљава развој пејоративности, чија се интензификација остварује посредством суфикса -оња.

Квалитативни придевски дериват *рука̄ѿи*, -а, -о (23) представља семантички еквивалент наведеним сложеним придевским твореницама у значењу „који има дуге руке“. Међутим, сем овог значења придев *рука̄ѿи*, -а, -о забележен је и у значењу „који има велике шаке“.

У једном СЗ пункту потврђени су метафорички називи *лемез*³⁵⁰ и *моѿовило*³⁵¹ (23). Секундарно метафоричко значење „који је дугих руку“ засновано је на продуктивности семе „који је дугачак“.³⁵²

³⁵⁰ *Лемез* је грана / мотка која се ставља преко пласта да ветар не однесе сено (Јовановић 2004: 457; Динић 2008: 379).

³⁵¹ *Моѿовило* / *моѿавило* је део ткачког прибора, штап који служи за намотавање пређе (Јовановић 2004: 471; Динић 2008: 420).

³⁵² В. III. 1. 5. б) *Мришава особа висока расѿа*.

II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку

Тематска подгрупа с доминантном семом „деформисана рука / руке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манійї*, -а, -о (1, 3–8, 11–14, 17–18, 21, 26), *манљив*, -а, -о (24); *сакáїї*, -а, -о (1–7, 9–10, 12–13, 15–17, 19, 21–22, 24–26); *ћоїав*, -а, -о (12, 18, 23, 25–26); *убиїї*, -а, -о (6, 14); *унака́жен*, -а, -о (9); *велѣричан*, -чна, -чно (22); *чóлїав*, -а, -о (1); *чóљав*, -а, -о (15); *чуљес*, -їа, -їо (3) и ЛСГ именичких лексема: *богáљ* (10, 16, 21–23, 26), *богáљка* (16, 26), *бугáљ* (10); *на́каз* (10); *сакáїлїја* (7, 18), *сакáїлїка* (18), *сакáїјоја*, *сакáїјојла* (6), *сакáїљївко*, *сакáїљївка* (25); *ћоїа* (23, 25), *ћоїча* (23), *ћоїша* (20, 26), *ћоїна* (20, 25); *чóлїа* (1).

У оквиру ове тематске подгрупе могу се уочити две лексичке скупине у оквиру којих су лексичке јединице обједињене диференцијалном семом „трајни урођени или стечени деформитет руке / руку“ и „тренутни деформитет настао услед повреде руке / руку“. Код извесног броја лексема није могуће одредити којој скупини припадају те смо све лексеме сагледали у оквиру исте тематске подгрупе, истичући прецизније одређење тамо где је било могуће.

Широм говорног подручја за квалификацију и номинацију особа с урођеним или стеченим трајним деформитетом руке / руку употребљава се придев *сакáїї*, -а, -о (1–7, 9–10, 12–13, 15–17, 19, 21–22, 24–26), преузет из турске терминологије телесних мана (Škaljić 1966: 544; Skok 1973: 190). Придевом *сакáїї* мотивисани су називи мушких и женских особа *сакáїлїја* (7, 18), *сакáїлїка* (18), *сакáїјоја*, *сакáїјојла* (6), док су његовим семантичким еквивалентом, проширеним суфиксом -љив – *сакáїљив*, мотивисани мушки и женски корелатив *сакáїљївко*, *сакáїљївка* (25).³⁵³ Пејоративност забележених лексема остварена је основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу (Радић 2001: 40; Ћорић 2008: 194–195).

На широком ареалу потврђен је дериват *манійї*, -а, -о (1, 3–8, 11–14, 17–18, 21, 26), с мотивном именицом *мана*, такође преузетом из турског језика (тур. *tahana*), у значењу „умни или физички недостатак“ (Škaljić 1966: 440).³⁵⁴ Без видљиве разлике у значењу у једном СЗ пункту забележен је творбени синоним *манљив*, -а, -о (24).³⁵⁵

³⁵³ II. 1. 4. Особа без руке; II. 2. 1. Особа којој недосїају їрсїи; II. 3. 3. Особа с деформїїейїом ноге / ногу; III. 3. 4. Особа без ноге; III. 2. 2. Особа с їлесним недосїаїком.

³⁵⁴ В. II. 2. 1. Особа којој недосїају їрсїи; II. 3. 3. Особа с деформїїейїом ноге / ногу; II. 3. 4. Особа без ноге; III. 2. 2. Особа с їлесним недосїаїком; III. 3. 2. Особа с говорном маном.

³⁵⁵ В. II. 2. 1. Особа којој недосїају їрсїи; II. 2. 2. Особа са шесїї їрсїију; II. 3. 3. Особа с деформїїейїом ноге / ногу; III. 2. 2. Особа с їлесним недосїаїком; III. 3. 2. Особа с говорном маном.

Синонимија је остварена и употребом именице *богáљ* (10, 16, 21–23, 26) / *бугáљ* (10) и женског корелатива *богáљка* (16, 26).³⁵⁶

Све наведене лексеме јесу опште лексеме за означавање особа с урођеним или стеченим деформитетом и забележене су у многим доменима.³⁵⁷ Њима је значењски паралелна и изведеница *велéричан, -чна, -чно* (22), с германизмом *фелер* (нем. *fehler*) у основи, у значењу „недостатак, мана, погрешка, омашка“ (РМС 1990: 662).

У једном ТЛ пункту и у више пунктова СЗ ареала за квалификацију и номинацију особа с деформитетом руке / руку забележили смо придевски дериват *ћо̑йав, -а, -о* (12, 18, 23, 25–26) и именичке деривате *ћо̑иа* (23, 25), *ћо̑ича* (23), *ћо̑иша* (20, 26), *ћо̑йна* (20, 25), којима се примарно означава особа с деформисаном ногом.³⁵⁸ Мотивациона основа ових деривата налази се у турској речи *çolpa / çulpa* у значењу „крива нога“ (од перс. *çıl* „крив“ + перс. *pā* „нога“) (Škaljić 1966: 180). Иста основа распознаје се и у придевском деривату *чóлїав, -а, -о*³⁵⁹ (1) и именичком *чóлїа* (1) једнаке семантике. Истокорене фонетске варијанте *чóљав, -а, -о*³⁶⁰ (15) и *чуљес, -їа, -їо*³⁶¹ (3) потврђене су у по једном ТЛ и СЗ пункту.³⁶²

Придевом *ўбиїи, -а, -о* (6, 14) квалификује се онај код кога је деформитет руке / руку последица повреде.³⁶³

Префиксално-суфиксалном твореницом *унака́жен-а, -о*³⁶⁴ (9) и именицом *на́каз*³⁶⁵ (10), између осталог, означава се осакаћена, обogaљена особа с трајним видљивим естетским променама на појединим деловима тела, на-

³⁵⁶ В. П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 2. 1. *Особа којој недосїају їрсїи*; П. 3. 4. *Особа без ноге*; П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

³⁵⁷ В. П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 3. 3. *Особа с деформїїейїом ноге / ногу*; П. 3. 4. *Особа без ноге*; П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

³⁵⁸ В. П. 1. 4. *Особа без руке*; П. 3. 3. *Особа с деформїїейїом ноге / ногу*; П. 3а. 1. *Особа која храмље*; П. 3. 4. *Особа без ноге*.

³⁵⁹ Динић (2008: 894) бележи глаголску лексему *чолїа*, чије је једно од значења „тешко хода вукући ноге“.

³⁶⁰ Јовановић (2004: 676) придевску лексему *чoљав, -а, -о* бележи у значењу „крив, искривљен“.

³⁶¹ Фонетске варијанте *чoљав, -а, -о* и *чуљес, -їа, -їо* којима се квалификује особа с деформитетима удова представљају хомонимне облике лексемама истог гласовног склопа, али с основом другачијег порекла, које су употребљене за означавање особа с деформитетима ушију и носа.

³⁶² В. П. 2. 1. *Особа којој недосїају їрсїи*.

³⁶³ В. П. 3. 3. *Особа с деформїїейїом ноге / ногу*.

³⁶⁴ В. П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

³⁶⁵ В. I. 13. 4. *Особа са зечїом усном*; П. 2. 2. *Особа са шесїї їрсїиїу*; П. 5. 2. *Особа с крилима*; П. 1. 2. *Ружна особа*; П. 2. 2. *Особа с їлесним недосїаїком*.

сталим услед повреде или болести, које код околине изазивају непријатне утиске.

II. 1. 4. Особа без руке

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак руке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *сакáйи*, -а, -о (1–11, 13–14, 16, 18–24); *ћóйав*, -а, -о (23, 25) и ЛСГ именичких лексема: *богáљ* (12) / *богáљ* (12, 16–17, 22, 26), *богáљка* (26); *сакáйлија* (8, 10, 15, 18), *сакáйли(ј)ка* (15, 18), *сакáйуљина* (4).

Исте лексеме које се употребљавају при квалификацији и номинацији особа с трајним деформитетом руке / руку³⁶⁶ потврђене су и у подгрупи *Особа без руке*.

На целом говорном подручју у употреби су квалитативни придевски дериват *сакáйи*, -а, -о (1–11, 13–14, 16, 18–24) и именички деривати *сакáйлија* (8, 10, 15, 18), *сакáйлика* (15, 18), *сакáйуљина* (4).³⁶⁷

Исто пејоративно значење остварује се и употребом назива *богáљ* (12, 16–17, 22, 26) / *богáљ* (12), *богáљка* (26).³⁶⁸

У неколико СЗ пунктова за квалификацију особе без руке / руку употребљава се придев *ћóйав*, -а, -о (23, 25).³⁶⁹

II. 1. 5. Особа вештије десне руке

Тематска подгрупа с доминантном семом „деснорука особа“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *деснорук*, -а, -о (13) и ЛСГ именичких лексема: *деснак* (1–2, 7) / *десњаќ* (7) / *дешњаќ* (3–6, 8–26), *деснаќиња* (2) / *деснаћиња* (7) / *дешњаќиња* (5, 19, 23–24) / *дешњаќиња* (14, 17–18, 21, 25–26), *дешњаќа* (13), *дешњаќа* (16).

На целом говорном подручју „особа која се спретније служи десном руком него левом“ (РСАНУ 1966: 265) именује се једним од неколико фонетски другачијих ликова од исте основе: *деснак* (1–2, 7) / *десњаќ* (7) / *дешњаќ* (3–6, 8–26). Исти називи најчешће се употребљавају при номинацији особа оба пола, али су у већем броју пунктова на СЗ ареалу забележени и женски корелативи: *деснаќиња* (2) / *деснаћиња* (7) / *дешњаќиња* (5, 19, 23–24) / *дешњаќиња* (14, 17–18, 21, 25–26), *дешњаќа* (13), *дешњаќа* (16).

³⁶⁶ В. II. 1. 3. *Особа с деформиијетом руке / руку*.

³⁶⁷ В. II. 1. 3. *Особа с деформиијетом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостијају ирсџи*; II. 3. 3. *Особа с деформиијетом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с тиелесним недостијајком*.

³⁶⁸ В. II. 1. 3. *Особа с деформиијетом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостијају ирсџи*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с тиелесним недостијајком*.

³⁶⁹ В. В. II. 1. 3. *Особа с деформиијетом руке / руку*; II. 3. 3. *Особа с деформиијетом ноге / ногу*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 3. 4. *Особа без ноге*.

У само једном ТЛ пункту поред именичких корелативних назива *дешња̀к* и *дешња̀ча* забележен је и сложени назив *деснору̀к* (13) једнаке семантике.

II. 1. 6. Особа вештије леве руке

Тематска подгрупа с доминантном семом „леворука особа“ обухвата само ЛСГ именичких лексема: *лева̀к* (1–26), *левакѝња* (2, 5, 19, 23–24) / *лева̀киња* (14, 17–18, 21, 25–26).

У свим пунктовима је за именовање „особе која се спретније служи левом руком него десном“ (РСАНУ 1981: 273) забележен назив *лева̀к* (1–26). У два ТЛ пункта и широм СЗ ареала забележен је и женски корелатив *левакѝња* (2, 5, 19, 23–24) / *лева̀киња* (14, 17–18, 21, 25–26).

II. 2. Тематска група прсти

Тематска група с доминантном семом „прсти“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа прстију, који се огледа у недостатку једног или више прстију или у урођеној аномалији, у какве спадају поседовање шест прстију или кожице међу прстима. Овакви дефекти прстију условили су формирање трију тематских подгрупа: *Особа којој недостиа̀ју њрстѝи*, *Особа са шестѝ њрстѝију*, *Особа с кожицом међу њрстѝима*.

II. 2. 1. Особа којој недостају прсти

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак прстију“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манѝѝи*, *-а*, *-о* (1, 3–4), *манљѝв*, *-а*, *-о* (15, 24); *сакѝѝи*, *-а*, *-о* (2–5, 8, 12, 19–21, 23–25); *чо̀љав*, *-а*, *-о* (1, 3, 6–7, 9–14, 17, 21–22, 26), *чу̀љес*, *-ѝа*, *-ѝо* (3) и ЛСГ именичких лексема: *бога̀љ* (16), *бога̀љка* (16); *сакѝѝлија* (15, 18), *сакѝѝлика* (18), *сакѝѝљѝвко* (25), *сакѝѝљѝвка* (25), *сакѝѝу̀љина* (4); *чо̀ља* (1, 6–7, 26), *чо̀љавка* (26), *чу̀љша* (3).

У оквиру ове тематске подгрупе не постоји ниједна специфична лексема којом се примарно означава особа без прстију. Све забележене лексеме представљају опште лексеме у терминологији телесних недостатака и потврђене су у свим доменима при квалификацији и номинацији особа с деформитетом одређеног дела тела.³⁷⁰

II. 2. 2. Особа са шест прстију

Тематска подгрупа с доминантном семом „шест прстију“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловѝѝи*, *-а*, *-о* (2, 5, 7); *манљѝв*, *-а*, *-о* (20) и ЛСГ име-

³⁷⁰ В. II. 1. 3. *Особа с деформѝиѝетом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с ѝелесним недостѝа̀иѝком*.

ничких лексема: *наказ* (11) / *наказа* (13); *шестіак* (9, 17, 21); *шестіоїєрац* (18); *шестіоїрсіоња* (1, 3, 8, 12, 14, 16, 22, 26).

Бројем прстију условљен је назив *шестіак*³⁷¹ (9, 17, 21), као и сложене називи прозирне семантике: *шестіоїєрац* (18); *шестіоїрсіоња* (1, 3, 8, 12, 14, 16, 22, 26). Митолошка димензија ових назива огледа се у народном веровању да само људи који имају на шакама по шест прстију могу видети але, зооморфна бића сродна аждаји и змају која се претварају у људе и животиње и пакосте људима (СМР 1970: 10).

Будући да се ради о аномалији, очекивана је појава квалитативног придева *манљив*, *-а*, *-о* (20), забележеног и у многим другим доменима.³⁷²

У више пунктова ТЛ краја забележени су придевски дериват *аловіиї*, *-а*, *-о*³⁷³ (2, 5, 7) и назив *наказ* (11) / *наказа* (13) с митолошком семантичком компонентом. Поседовање шест прстију повезује се с надљудским особинама те отуд појава лексема *аловіиї*, *-а*, *-о* у примарном значењу „који је попут змаја, који има својства змаја“ (Динић 2008: 256). Лексема *наказ* забележена је у многим доменима за именовање особе с различитим физичким недостацима, веома ружне, нагрђене особе, која је таква услед дејства виших сила.³⁷⁴

II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима

Тематска подгрупа с доминантном семом „кожица међу прстима“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *їловчес*, *-їа*, *-їо* (5), *їловес*, *-їа*, *-їо* (26), *слїєен*, *-а*, *-о* (22); *шайїиї*, *-а*, *-о* (2, 8) и ЛСГ именичких лексема: *гїшче* (18); *їлован* (12, 18, 26), *їловка* (1–2, 5, 9, 13, 24, 26), *їловче* (3, 9, 13, 18, 21–22); *шойїан* (12, 26), *шойїка* (5, 12, 19, 26). Аномалија изгледа прстију која се манифестује у виду кожице међу њима условила је метафоричко повезивање особа оваква изгледа с пернатом живином којој су прсти спојени пловним кожицама. Резултат такве везе су придевски деривати с метафоричком значењском интерпретацијом: *їловчес*, *-їа*, *-їо* (5), *їловес*, *-їа*, *-їо* (26), као и зоометафоре: *гїшче* (18); *їлован* (12, 18, 26), *їловка*

³⁷¹ „У народу је постојало веровање да су људи рођени са шест прстију постали од ала које прождиру месец... Од њих се народ прибојавао, а сматрали су их и проклетим од Бога. Услед тога веровало се да не могу ништа стећи, макар били вреднији од осталих људи“ (СМР 1970: 318–319).

³⁷² В. II. 1. 3. *Особа с деформіиїетіом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недосїаїаїу їрсіиї*; II. 3. 3. *Особа с деформіиїетіом ноге / ногу*; III. 2. 2. *Особа с їелесним недосїаїаїком*; III. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

³⁷³ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; II. 6. 2. *Човек широких рамена*.

³⁷⁴ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформіиїетіом руке / руку*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 2. *Ружна особа*; III. 2. 2. *Особа с їелесним недосїаїаїком*.

(1–2, 5, 9, 13, 24, 26), *īlōvče* (3, 9, 13, 18, 21–22); *шоїāн* (12, 26), *шоїйка* (5, 12, 19, 26).³⁷⁵

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање изгледа оваквих прстију са животињском шапом, што на језичком плану резултира придевском лексемом *шаїāйи*, -а, -о (2, 8).³⁷⁶

Семом изгледа успостављен је и облик *слéйен*, -а, -о (22).

II. 3. Тематска група ноге

Тематска група с доминантном семом „ноге“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног изгледа ноге / ногу. Појмовна вредност лексеме *нога* обухвата бројне потенцијалне семе у којима је садржана информација о разним специфичностима доњих екстремитета које се реализују на визуелном плану и као такве представљају подстрек за квалификацију и номинацију. Управо бројност сема условила је постојање четири подгрупе с различитим бројем лексичких јединица којима се карактерише особа на основу карактеристичног изгледа ноге / ногу (*Особа країких ногу*, *Особа дугих ногу*, *Особа с деформишеїном ноге / ногу*, *Особа без ноге*) и још три тематске подгрупе у оквиру којих су лексичке јединице мотивисане начином на који се јединка креће, а који одступа од нормалног хода (*Особа која храмље*, *Особа која се гега у ходу*, *Жена која њише куковима док хода*).³⁷⁷

II. 3. 1. Особа кратких ногу

Тематска подгрупа с доминантном семом „кратке ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *здéйас*, -īа, -īо (5, 12); *країконóг*, -а, -о (16, 23–25), *країконóђес*, -īа, -īо (5) / *країконóгес*, -īа, -īо (14, 21) / *країконóгас*, -īа, -īо (16, 25); *īаїу’љас*, -īа, -īо (15); *īруїе’љас*, -īа, -īо³⁷⁸ (4); *īуїā-нес*, -īа, -īо³⁷⁹ (7, 17) и ЛСГ именичких лексема: *кеїеџ* (23); *країконóгоња*

³⁷⁵ В. II. 3. 3. *Особа с деформишеїном ноге / ногу*; II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу*; II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

³⁷⁶ В. II. 4. 1. *Особа великих сїоїāла*.

³⁷⁷ О именичким дериватима који су мотивисани начином на који се човек креће писала је и Г. Штасни (2013: 131) на основу материјала из књижевног језика. Она закључује да се ради о именичким дериватима „са глаголом у творбеној основи, и то глаголом чија се концептуална вредност може схватити као особина или својство. У овим се дериватима укршта агентивност и атрибутивност“.

³⁷⁸ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

³⁷⁹ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расїа*.

(8, 20); *кубе*³⁸⁰ (26); *маљица* (19); *ѿамѿур* (12); *ѿикља* (23); *ѿруѿељан* (4); *ѿуѿѿан* (7, 12–13, 17), *ѿуѿѿанче* (7).

Широм СЗ ареала и у једном ТЛ пункту забележене су фонетске варијанте творбено и семантички прозирних сложеница *краѿѿконѿг*, *-а*, *-о* (16, 23–25), *краѿѿконѿђес*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (5) / *краѿѿконѿгес*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (14, 21) / *краѿѿконѿгас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (16, 25). У по једном СЗ и ТЛ пункту посведочен је и назив *краѿѿконѿгоња* (8, 20). Ово су уједно и једине лексеме чије се значење примарно односи на особе кратких ногу, док се значење свих осталих лексема тек секундарно реализује у овом домену.

Придевски дериват *ѿаѿѿуљас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (15) и називи *кеѿѿѿ* (23); *маљица* (19); *ѿикља*³⁸¹ (23) примарно се употребљавају за квалификацију особа ниска раста, телесно неразвијених и слабашних.³⁸² Сужавањем перспективе, исте лексеме употребљене су и за означавање и именовање особа кратких ногу. Блиско значење реализује се и употребом придевског деривата *здеѿѿас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* (5, 12), чијој семантичкој спецификацији поред семе изгледа „који је низак растом“ доприноси сема интензитета у којој је садржана информација о ухрањености „који је дебео, дежмекаст“. Перспективизацијом се и ова лексема употребљава при квалификацији особа кратких ногу.

Сема изгледа условила је метафоричко повезивање придевских лексема *ѿруѿељас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо*³⁸³ (4); *ѿуѿѿанес*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо*³⁸⁴ (7, 17) и именичких *ѿруѿељан* (4); *ѿуѿѿан* (7, 12–13, 17), *ѿуѿѿанче* (7) са значењем „који је кратких ногу“. Примарно се овакви метафорички називи користе у номинацији здепастих особа,³⁸⁵ али се секундарно сужавањем перспективе реализује значење „који је кратких ногу“.

Семом изгледа успостављени су и метафорички називи *кубе*³⁸⁶ (26) и *ѿамѿур*³⁸⁷ (12) забележени у по једном СЗ и ТЛ пункту.

³⁸⁰ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расѿѿа*.

³⁸¹ Основинску реч именичког деривата *ѿикља* представља придев *ѿикљав*, *-а*, *-о*, у вези с којим су забележена унеколико опречна значења. Јовановић (2004: 534) лексему *ѿикљав*, *-а*, *-о* бележи у значењу „онај који је мршав, слабачак“, док је Динић (2008: 569) дефинише као „који је кракат и мршав, жгољав“.

³⁸² В. III. 1. 4. *Особа ниска расѿѿа*.

³⁸³ Динић (2008: 825) мотивну именицу *ѿруѿѿ* бележи у основном значењу „балван, пањ“ и фигуративном „онај који је дебео“.

³⁸⁴ Динић (2008: 829) придевску лексему *ѿуѿѿанас*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* дефинише као „који је дежмекаст, дебео“, а именичку *ѿуѿѿан* бележи у примарном значењу „бубањ“ и секундарном „онај који је умно ограничен, глупак“, али не и у значењу које се односи на неку физичку карактеризацију човека.

³⁸⁵ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расѿѿа*

³⁸⁶ *Кубе* је врста плехане пећи ваљкастог облика (Јовановић 2004: 451).

³⁸⁷ В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расѿѿа*.

II. 3. 2. Особа дугих ногу

Тематска подгрупа с доминантном семом „дуге ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *длгокраћес*, *-ѿа*, *-ѿо* (6); *дљгонѳг*, *-а*, *-о* (16) / *длагонѳг*, *-а*, *-о* (17) / *дугонѳг*, *-а*, *-о* (24–25), *длгонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿа* (12) / *длгонѳјес*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) / *длгонѳгас*, *-ѿа*, *-ѿо* (8, 13) / *длагонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿо* (14, 21); *кондилѿѿи*, *-а*, *-о* (6); *кракаѿѿи*, *-а*, *-о* (5–7, 11, 13, 16, 19, 21–24, 26); *каракаѿѿи*, *-а*, *-о* (19–21); *ногаѿѿи*, *-а*, *-о* (23); *шѿѿркљас*, *-ѿа*, *-ѿо* (7), *шѿѿркљав*, *-а*, *-о* (4–5) и ЛСГ именичких лексема: *длгокраѳоња* (10); *длгонѳгоња* (12–13) / *длагонѳгоња* (15); *дљгша* (18), *дљгња* (20), *дљгна* (18, 20) / *длагна* (21); *кондилѿѿа* (6); *каракаѿа* (7, 13), *краѳоња* (3), *краѳа* (3), *краѳан* (23); *расѳѳа* (10), *расѳѳа* (7); *шѿѿрк* (7, 17–18).

Соматизмом *нога* мотивисан је придевски дериват *ногаѿѿи*, *-а*, *-о* (23) којим се у једном од значења квалификује особа дугих ногу. Семантички еквивалент *кракаѿѿи*, *-а*, *-о* (5–7, 11, 13, 16, 19, 21–24, 26) с мотивном именицом *крак* посведочен је на целом говорном подручју, а у по једном ТЛ и СЗ пункту забележени су и истозначни називи *краѳоња*, *краѳа* (3), *краѳан* (23). У два СЗ пункта забележена је и фонетска варијанта *каракаѿѿи*, *-а*, *-о*³⁸⁸ (19–21) и истокорени назив *каракаѿа* (7, 13). У истом значењу у једном ТЛ пункту посведочени су придевски дериват *кондилѿѿи*, *-а*, *-о* (6) и именички *кондилѿѿа* (6).³⁸⁹

У више пунктова широм говорне зоне забележене су сложене придевске и именичке сложенице прозирне семантике *дљгонѳг*, *-а*, *-о* (16) / *длагонѳг*, *-а*, *-о* (17) / *дугонѳг*, *-а*, *-о* (24–25), *длгонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿа* (12) / *длгонѳјес*, *-ѿа*, *-ѿо* (5) / *длгонѳгас*, *-ѿа*, *-ѿо* (8, 13) / *длагонѳгес*, *-ѿа*, *-ѿо* (14, 21); *длгонѳгоња* (12–13) / *длагонѳгоња* (15). Блиско значење реализује се и употребом лексема *длгокраћес*, *-ѿа*, *-ѿо* (6), *длгокраѳоња* (10), код којих је извесна значењска спецификација успостављена пејоративношћу другог сложеничког дела, именице *крак* у примарном значењу „нога у животиње“ (РСАНУ 1978: 411).

У неколико СЗ пунктова забележени су називи *дљгша* (18), *дљгња* (20), *дљгна* (18, 20) / *длагна* (21), успостављени семом „који је дугачак“. Ови

³⁸⁸ Наша претпоставка је да је облик *каракаѿѿи* настао укрштањем облика *кракаѿѿи* с турцизмом *каракоѿѿула* у значењу „црни демон, утвара, вампир, вукодлак“ (Škaljić 1966: 395–396), што у значење лексема *каракаѿѿи* уноси извесну митолошку значењску компоненту. С истом основом забележене су још и лексема *караѳандула* „нога, крак у загометки“, *каракаѿѿиѿиѿа* „она која је краката“, *каракаѿа* „она која је с оштрим ноктима“, *каракаѿа* у основном значењу „инсект с више ногу“, *каракаѿес*, *-ѿа*, *-ѿо* „који има много високих ногу или кракова (о инсектима)“, *каракаѿи се* „пење се, пентра се“, *каракоѿѿа* / *каракоѿѿул* / *каракоѿѿула* „вампир, тенац“ (Динић 2008: 325–326).

³⁸⁹ Исто значење потврђује и Динић (2008: 348).

и слични називи примарно се употребљавају при именовању особа висока раста,³⁹⁰ али се сужавањем перспективе могу употребити и у овом домену.

Преносом имена са животиње на човека на основу физичке сличности реализује се метафорички назив *шиџрк* (7, 17–18). Иста особина исказује се и квалитативним придевима с метафоричком значењском интерпретацијом *шиџркљас*, *-џа*, *-џо* (7), *шиџркљав*, *-а*, *-о* (4–5).³⁹¹

За именовање женске особе дугих и кривих ногу забележени су пејоративни метафорички називи *расовача*³⁹² (10), *расомача* (7), с мотивним придевом *расовас*, *-џа*, *-џо* / *расоваџ*, *-а*, *-о* у значењу „који је рачваст, раклјаст“ (Динић 2008: 715).³⁹³

II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу

Тематска подгрупа с доминантном семом „деформисана нога / ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бокџи*, *-а*, *-о* (2–3, 7); *бџес*, *-џа*, *-џо* (4); *бџгав*, *-а*, *-о* (21); *искривокљчен*, *-а*, *-о*, (6, 11), *кривокљк*, *-а*, *-о* (2, 9), *кривокљкас*, *-џа*, *-џо* (2); *кљџав*, *-а*, *-о* (6); *крџв*, *-џ*, *-џо* (1, 6, 14, 20, 23, 25); *кривонџг*, *-а*, *-о* (16, 24–26), *кривонџгас*, *-џа*, *-џо* (13) / *кривонџгес*, *-џа*, *-џо* (21) / *кривонџес*, *-џа*, *-то* (5); *крџиџес*, *-џа*, *-џо* (16); *кџиљас*, *-џа*, *-џо* (12); *лџлес*, *-џа*, *-џо* (8, 9); *манџи*, *-а*, *-о* (1, 3–5, 7, 13–14, 20, 22), *манџив*, *-а*, *-о* (25); *џџправ*, *-а*, *-о* (3–9, 11–12, 14–15, 17–19, 21, 26); *расџџен*, *-а*, *-о* (5); *сакџи*, *-а*, *-о* (6, 9–10, 12–13, 15–17, 21–23, 26); *џџав*, *-а*, *-о* (1, 4–5, 8–10, 12–14, 16, 18–19, 21–23); *џџи*, *-а*, *-о* (6, 9, 14); *чџав*, *-а*, *-о* (25); *чџодуџ*, *-а*, *-о* (25); *чџав*, *-а*, *-о* (1, 3, 7, 12, 15), *џочџен*, *-а*, *-о* (15); *џџес*, *-џа*, *-џо* (1, 3); *џџправ*, *-а*, *-о* (6, 23), *џџправ*, *-а*, *-о* (4); *џџав*, *-а*, *-о* (5, 15, 21) и ЛСГ именичких лексема: *бџоџа* (2–3, 7); *кљџавиџина* (6); *крџча* (6, 11, 13, 15, 17, 23), *крџша* (6, 11–12, 15–16, 20, 24, 26), *крџџк* (17, 23), *крџка* (12, 14–17, 24–25), *крџвна* (13–14, 17, 20, 26), *крџвуљџн* (6) / *крџвуљџн* (11); *кривокљкна* (2, 9), *кривокљкоња* (10), *кривокљкоша* (10); *кривонџгоња* (25); *крџиџџара* (19); *џџправиџина* (9, 26), *џџпра* (8, 18, 22); *сакџиљџа* (6), *сакџиљџа* (15), *сакџиљџа* (15); *џџа* (4, 10, 14, 16, 18, 23, 26), *џџша* (2–3, 5, 7–10, 12, 17–21, 26), *џџча* (13, 18, 22–24), *џџна* (3, 8–10, 12–13, 18–20, 22–24, 26), *џџка* (16); *џочџениџина* (12); *џџроња* (5); *џџа* (23); *џџка* (10), *џџџн* (10).

Слично тематској подгрупи у оквиру које су лексеме за квалификацију и номинацију особа с деформитетом руку, и овде се може говорити о односу „трајни урођени или стечени деформитет“ – „тренутни деформитет настао

³⁹⁰ В. III. 1. 5. *Особа висока расџа*.

³⁹¹ В. I. 18. 3. *Особа дуга враџа*; III. 1. 5. б) *Мрџава особа висока расџа*.

³⁹² *Расовача* је рачвасто дрво, раклџа (Динић 2008: 715).

³⁹³ В. III. 1. 5. б) *Мрџава особа висока расџа*.

услед повреде“. Још један проблем који се намеће јесте прецизно разлучити подстакнутост квалификације и номинације, тј. да ли је она условљена деформитетом ноге / ногу, или је пак у вези с начином на који се човек креће услед тог деформитета. Тамо где је било могуће дата су прецизнија објашњења.

Широм говорне зоне за квалификацију и номинацију особа с деформитетом ногу посведочени су придевски и именички деривати с мотивним придевима *маніѿи*, -а, -о³⁹⁴ (1, 3–5, 7, 13–14, 20, 22) и *сакѿиѿи*, -а, -о (6, 9–10, 12–13, 15–17, 21–23, 26) као општим лексемама за означавање особа с урођеним или стеченим физичким недостацима: *манљѿив*, -а, -о³⁹⁵ (25); *сакѿиѿуља* (6), *сакѿиѿлија* (15), *сакѿиѿлика* (15).³⁹⁶

Искривљеност представља један од најчешћих деформитета доњих екстремитета, што носиоца овакве телесне особине маркира, а на језичком плану омогућава развој негативне квалификације и номинације. Бројне придевске и именичке изведенице исказују истоветно значење оном које је садржано у семантичкој структури мотивног придева *крѿв*, -ѿ, -ѿ³⁹⁷ (1, 6, 14, 20, 23, 25), у секундарном значењу „који је кривих ногу“, забележеног широм говорне зоне. Везивањем различитих именичких суфикса за основу придева *крѿв* означава се особа као носилац карактеристичне негативне телесне особине: *крѿвча* (6, 11, 13, 15, 17, 23), *крѿвша* (6, 11–12, 15–16, 20, 24, 26), *крѿвак* (17, 23), *крѿвка* (12, 14–17, 24–25), *крѿвна* (13–14, 17, 20, 26).³⁹⁸ У називима *крѿвуљѿн* (6) / *крѿвељѿн* (11), изведеним из основе пејоративне именице *крѿвуљ* / *крѿвељ* у истом значењу (РСАНУ 1978: 545), читава се виши степен пејоративности јер се доводе у везу са сакатим хромим вуком (РСАНУ 1978: 530), панданом „шантавог врага“, према веровању нашег народа, најопаснијег међу ђаволима (Чајкановић 1994: 209).³⁹⁹ Једнако значење исказује се и придевским сложе-

³⁹⁴ В. II. 1. 3. *Особа с деформіѿеѿѿом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостѿјају ѿрсѿиѿи*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостѿѿѿѿком*; III. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

³⁹⁵ В. II. 1. 3. *Особа с деформіѿеѿѿом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостају прсти*; II. 2. 2. *Особа са шестѿ ѿрсѿиѿију*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостѿѿѿѿком*; III. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

³⁹⁶ В. II. 1. 3. *Особа с деформіѿеѿѿом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недостѿјају ѿрсѿиѿи*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостѿѿѿѿком*.

³⁹⁷ Из примарног значења придевске лексеме *крѿв*, -а, -о „који се не пружа у правој линији, савијен, свинут, искривљен“ (РСАНУ 1978: 522) асоцијативним путем развило се значење којим се квалификује особа кривих удова. На сврљишком говорном подручју глагол *крѿви* дефинисан је у значењу „храмље“ (Јовановић 2004: 449, Динић 2008: 361).

³⁹⁸ В. I. 13. 3. *Особа крѿвих усѿѿа*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

³⁹⁹ Како се не би изговарањем правог назива, тј. ђавола, призвале „зле силе“, често се употребљавају различите еуфемистичке замене (СМР 1970: 127; Radenković 2012: 145),

ницама : *кривонџг*, -а, -о (16, 24–26), *кривонџгас*, -џа, -џо (13) / *кривонџгес*, -џа, -џо (21) / *кривонџгес*, -џа, -то (5), састављеним од основа придева *крив* и именице *нога*. У једном СЗ пункту забележен је и сложени пејоративни назив *кривонџгоња* (25). Као синоними придева *крив*, -а, -о, у секундарном значењу „који је кривих ногу“, у више пунктова забележени су деривати *чџџав*, -а, -о (1, 3, 7, 12, 15), *џочџџен*, -а, -о (15), *џочџџениџџина* (12). Исти однос забележен је и при квалификацији особа кривих уста.⁴⁰⁰ На широком ареалу особа кривих ногу квалификује се придевом *џаџџрав*, -а, -о (3–9, 11–12, 14–15, 17–19, 21, 26), сличне семантике, који је у овом значењу посведочен и у бугарском језику.⁴⁰¹ Једнако значење реализује се и употребом пејоративних назива *џаџџра* (8, 18, 22), *џаџџравиџџина* (9, 26), с тим да основинско-суфиксална семантичка компатибилност условљава пејоративност вишег степена код изведенице *џаџџравиџџина* (9, 26).

Особа с деформитетом ноге / ногу која се специфично креће на целом говорном подручју квалификује се и номинује придевским и именичким дериватима изведеним из основе глагола *ћоџа*: *ћоџав*, -а, -о (1, 4–5, 8–10, 12–14, 16, 18–19, 21–23), *ћоџа* (4, 10, 14, 16, 18, 23, 26), *ћоџџа* (2–3, 5, 7–10, 12, 17–21, 26), *ћоџџа* (13, 18, 22–24), *ћоџџа* (3, 8–10, 12–13, 18–20, 22–24, 26), *ћоџџа* (16).⁴⁰² Блиско значење реализује се употребом придевског деривата *шеџав*, -а, -о (5, 15, 21) и именичког *шеџа* (23), насталих према глаголу *шеџа* у значењу „храмље, ћопа“.⁴⁰³ Семом „који се отежано креће услед деформитета ноге / ногу“ успостављени су и деривати *џанџрав*, -а, -о (6, 23), *џаџџрав*, -а, -о (4); *џаџџроња*⁴⁰⁴ (5), настали према мађарској речи *sánta* у значењу „хром, сакат у руку или ногу“ (Skok 1973: 381), као и придевски дериват *бџнџав*, -а, -о (21), који води порекло од придева *rango* преузетог из циганског језика (sanskrit *rangū* у значењу „хром“), првобитно коришћеног у коњској терминологији (Skok 1971: 89).

настале према телесним или карактерним особинама, месту боравка или каквој другој специфичности (Чајкановић 1994а).

⁴⁰⁰ В. I. 13. 3. *Особа кривих усџа*; I. 15. 1. *Особа исџурене вилице (горџе / доње)*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

⁴⁰¹ Придев *џаџџрав* употребљава се у бугарском језику у значењу „кривоног, крив, искривљен“ (БЕР V 1999: 95). Његово основно значење на сврљишком говорном подручју јесте „шепав, кљакав“ (Јовановић 2004: 529; Динић 2008: 560).

⁴⁰² В. II. 1. 3. *Особа с деформџџеџиџом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*; II. 3. 4. *Особа без ноге*.

⁴⁰³ В. II. 3а. 1. *Особа која храмље*.

⁴⁰⁴ В. I. 6. 4. *Особа рохава лица*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*.

У једном ТЛ пункту потврђен је придевски дериват *кљакав*, -а, -о⁴⁰⁵ (6), чијој семантичкој спецификацији и интензивнијој пејоративизацији доприноси сема „који је изнемогао“. У истом пункту забележен је и пејоративни назив *кљакавиштина* (6).

Семи изгледа у којој је садржана информација о деформитету доњих удова прикључује се диференцијална сема која носи информацију о болести кукова као узроку насталог деформитета, те се особа оваква изгледа квалификује придевском сложеницом *искривоклчен*, -а, -о, (6, 11), *кривоклк*, -а, -о (2, 9), *кривоклас*, -џа, -џо (2), а у неколико ТЛ пунктова потврђени су и називи *кривоклна* (2, 9), *кривоклоња* (10), *кривоклоша* (10).

У неколико ТЛ пунктова забележени су придевски деривати *бокџи*, -а, -о (2–3, 7), *боћес*, -џа, -џо (4) и истокорени именички дериват *бокоша* (2–3, 7), којима се примарно означавају и именују особе широких бокова (Динић 2008: 37),⁴⁰⁶ али се у једном од секундарних значења могу употребити и при квалификацији и номинацији особа чији су доњи екстремитети искривљени у облику слова „О“.

Примарно значење придевске лексеме *шајес*, -џа, -џо (1, 3) јесте „који је елипсаст, елипсоидан“ (Динић 2008: 904). На основу сличности по изгледу иста лексема се у два ТЛ пункта употребљава и за квалификацију особа „О“ ногу.

Придевска лексема нејасне етимологије *чџав*, -а, -о (25) забележена је у једном СЗ пункту. Исту основу препознајемо и у првом делу сложене *чџодуј*, -а, -о⁴⁰⁷ (25) с лексичком компонентом опсценог значења у другом делу.

Функционалном семом „коме су ноге превише размакнуте те се отежано креће“ мотивисан је трпни глаголски придев *расџујен*, -а, -о⁴⁰⁸ (5).

Лексемом *убији*, -а, -о (6, 9, 14) карактерише се онај код кога је деформитет ноге / ногу последица повреде.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Јовановић (2004: 443) бележи фонетску варијанту *кљакав*, -а, -о у пејоративном значењу „онај који је слаб и изнемогао“, док Динић (2008: 337) региструје значење „онај који је мало ћопав, шепав“. Деривати с основом *кља*- забележени су широм словенског говорног подручја за означавање особа с различитим деформитетима, пре свега с деформитетима удова (Skok 1972: 104).

⁴⁰⁶ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова*.

⁴⁰⁷ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 13. 3. *Особа кривих уста*; I. 15. 1. *Особа с истаурене вилице (горње / доње)*; II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом*.

⁴⁰⁸ Глаголска лексема *расџуји се* забележена је у значењу „размакне се, разиђе се“ (Динић 2008: 719).

⁴⁰⁹ В. II. 1. 3. *Особа с деформијетом руке / руку*.

Семом изгледа подстакнута је метафоричка употреба квалитативних придева *крошњес*, *-ѿа*, *-ѿо*⁴¹⁰ (16), *куѿлас*, *-ѿа*, *-ѿо*⁴¹¹ (12) и *лулес*, *-ѿа*, *-ѿо* (8, 9) (: лула), као и пејоративног метафоричког назива *крошња́ра* (19).

На развој зоометафора *шоѿика*, *шоѿа́н* (10) поред семе изгледа утицала је и функционална сема која носи информацију о специфичном начину кретања.⁴¹²

II. 3. 4. Особа без ноге

Тематска подгрупа с доминантном семом „недостатак ноге“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манѿѿи*, *-а*, *-о* (14); *неѿокреѿан*, *-ѿна*, *-ѿно* (24); *сакáѿи*, *-а*, *-о* (1–5, 8–9, 11, 13, 19, 21–24); *уједен*, *-а*, *-о* (1–3, 5, 7, 20–21, 25), *ујеѿи*, *-а*, *-о* (3, 6, 8, 11–12, 15, 26) и ЛСГ именичких лексема: *богаљ* (7, 9–10, 12, 15, 17, 20–22, 26), *богаљка* (26) / *богаљћа* (7); *дубáр* (18); *инвалид* (9, 14, 26); *ѿруѿина* (8).

За квалификовање особа без ногу на целом говорном подручју забележена је општа придевска лексема из терминологије телесних мана *сакáѿи*, *-а*, *-о*⁴¹³ (1–3, 5, 8–9, 11, 13, 19, 21–24), док је семантички напоредна лексема *манѿѿи*, *-а*, *-о*⁴¹⁴ (14) потврђена у само једном пункту. Синонимија је остварена и употребом назива *богаљ* (7, 9–10, 12, 15, 17, 20–22, 26), кога у два пункта прати женски корелатив *богаљка* (26) / *богаљћа* (7). Исте лексеме потврђене су у многим другим доменима.⁴¹⁵ У неколико пунктова у истом значењу потврђена је лексема *инвалид* (9, 14, 26), доспела посредством књижевног језика.

У једном СЗ пункту забележен је назив *чурук* (14), адаптациони облик турског индеклинабилног придева *çürük* у значењу „покварен, нездрав, неисправан, сагњио“ (Škaljić 1966: 182), који се на српском говорном подручју употребљава у значењу „телесни недостатак, мана“ (RJAZU 1884–1886:

⁴¹⁰ Јовановић (2004: 450) придевску лексему *крошњарас*, *-ѿа*, *-ѿо* бележи у значењу „који има ноге у облику слова „О“.

⁴¹¹ Придевска лексема *куѿлес*, *-ѿа*, *-ѿо* потврђена је једино у основном значењу „који је попут кутлаче“ (Динић 2008: 371).

⁴¹² В. II. 2. 3. *Особа с кожицом међу ѿрсѿима*; II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу*; II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

⁴¹³ В. II. 1. 3. *Особа с деформитетом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недостáју ѿрсѿи*; II. 3. 3. *Особа с деформѿѿѿиѿом ноге / ногу*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостáѿѿѿком*.

⁴¹⁴ В. II. 1. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостају прсти*; II. 3. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом ноге / ногу*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостáѿѿѿком*; III. 3. 2. *Особа с говорном маном*.

⁴¹⁵ В. II. 1. 3. *Особа с деформѿѿѿѿом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недостáју ѿрсѿи*; III. 2. 2. *Особа с ѿлесним недостáѿѿѿком*.

именички *гѣга* (10, 16), *гѣгша* (18) / *ђѣгша* (7), *гѣгалија* (26) с мотивном глаголском речи *гѣга* у значењу „љуља се“. Семантички блиска лексема *клѣмша*, *клѣмка* (25) забележена је у једном СЗ пункту.

Велику заступљеност на терену бележи и лексема *гѣца* (6, 9, 13, 20, 24) и њен женски корелатив *гѣџна* (9, 13, 20). Примарно значење овог турцизма везује се за проста човека и физички слабо развијена, закржљала човека (РСАНУ 1965: 251). Појава ових лексема при квалификацији и номинацији особа које се клате у ходу више је резултат гласовне подударности с дериватима мотивисаним глаголом *гѣга*.

С мотивним глаголом *шавѣља* / *шевѣли* / *шовѣли* у значењу „не иде право, врлуда, тетура се“ (Јовановић 2004: 680, Динић 2008: 908) посведочени су пејоративни називи *шавѣљан* (8, 11) / *шевѣљан* (6, 13), *шавѣљана* (8, 11).⁴¹⁹

Специфичан начин кретања условио је појаву зоометафора *ѣлован* (13, 21), *ѣловка* (13, 21); *шоѣан* (23).⁴²⁰

II. За. 3. Жена која њише куковима док хода

Тематска подгрупа с доминантном семом „која њише куковима“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *врѣкава* (12, 17), *врѣкасиѣа* (24); *шиѣикава* (19) и ЛСГ именичких лексема: *бедевија* (18); *врѣодуѣика* (5, 7, 25); *врѣуљана* (7); *врѣорѣѣика* (5, 9, 23); *врѣцало* (1), *врѣојла* (23), *врѣца* (24); *гѣзна* (15); *дрѣсна* (11); *дуѣна* (20); *заводница* (10); *јеребица* (4); *киѣошѣика* (2–3); *лађа* (18); *мрдаљка* (22), *мрдна* (26); *ѣишиљка* (21); *ѣловка* (16); *ѣодеваљка* (17); *умрђојла* (12); *шевѣљана* (14); *шоѣика* (16).

Карактеристичан ход који се огледа у извијању струка и израженом њихању куковима обележје је женских лица. Оваква манифестативна особина женског тела може бити намерно изазвана, што у патријархалној средини представља морално недопустив поступак и на језичком плану успоставља развој бројних придевских и именичких лексема с пејоративним значењем.

Глаголом *врѣца се* у значењу „прави живе покрете у ходу, извија се у струку“ (Јовановић 2004: 363) мотивисани су деривати *врѣкава* (12, 17), *врѣкасиѣа* (24); *врѣцало* (1), *врѣојла* (23), *врѣца* (24).

Глаголског порекла су и именички деривати *врѣуљана* (7), *мрдаљка* (22), *мрдна* (26), *умрђојла* (12), *ѣишиљка* (21), с основама глагола *врѣољи се*, *мрда се*, *ѣише се*. Блиско значење реализује се и употребом назива *заводница* (10), мотивисаног глаголом *заводи се* у значењу „заноси се у ходу, њише задњицом у ходу“ (Динић 2008: 198).

⁴¹⁹ В. II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода.

⁴²⁰ В. II. 2. 3. Особа с кожицом међу ѣрсѣима; II. 3. 3. Особа с деформирѣиѣом ноге / ногу; II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода.

С глаголом *врѣти* у првом сложеничком делу и именичком основном *дуй-*опсценог значења у другом забележена је сложеница *врѣодуйка* (5, 7, 25). По истом творбеном моделу добијена је и сложеница *врѣорѣйка* (5, 9, 23).

Пејоративни називи *гўзна* (15) и *дуйна* (20) мотивисани су називом стражњег дела (женског) тела који се оваквим ходањем непримерно истиче. Примарно значење ових лексема везује се за женску особу велике задњице,⁴²¹ али се секундарно развија и значење „која њише куковима (задњицом) док хода“.

Придевска лексема *шишкава* (19) и именичка *друсна* (11) употребљавају се с блиским значењима за означавање дебељушкасте, гојазне жене (Јовановић 2004: 683, Динић 2008: 911), односно снажне, крупне и једре жене (Јовановић 2004: 389; Динић 2008: 160). Сужавањем перспективе исте лексе-ме употребљене су за квалификовање и именовање жене велике стражњице која се додатно истиче специфичним ходом.⁴²²

У једном СЗ пункту за жену оваква изгледа забележили смо пејоративни назив *бедевија* (18), који дијалекатски речници не бележе. У РСАНУ (1959: 373–374) дефинисан је као турцизам „кобила арапске пасмине“ из кога се развија фигуративно пејоративно значење „здрава а лења жена“

Лексема *йодевљака* (17) забележена је у значењу „изазивачица, женска особа која изазива свађу“ (Јовановић 2004: 543). Из значења „изазивачица“ развило се значење „женска особа која неприличним кретањем подстиче пажњу мушкараца“, које смо забележили на терену.

У два ТЛ пункта посведочен је назив *кицошљика* (2–3) у примарном значењу „жена којој је стало до спољног изгледа“ (Јовановић 2004: 442)⁴²³ из кога се развија секундарно значење „жена која својим непримерним кретањем скреће пажњу на свој физички изглед“.⁴²⁴

Назив *шевелана* (14) мотивисан је глаголом *шевели* у значењу „не иде право, врлуда, тетур се“ (Јовановић 2004: 680, Динић 2008: 908). Лексе-ме исте основе забележене су и при номинацији особа које се гегају у ходу.⁴²⁵ Семантичкој спецификацији у овом случају доприноси сема „женска особа“.

Начином кретања подстакнути су и метафорички називи *лађа* (18); *јеребица* (4); *йловка* (16); *шобика* (16).⁴²⁶

⁴²¹ В. II. 10. 1. *Особа велике задњице.*

⁴²² В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

⁴²³ В. III. 1. 3. *Особа сѣамена сѣаса.*

⁴²⁴ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова.*

⁴²⁵ В. II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу.*

⁴²⁶ В. II. 2. 3. *Особа с кожѣцом међу йрсѣима*; II. 3. 3. *Особа с деформийетѣом ноге / ногу*; II. 3а. 2. *Особа која се гега у ходу.*

II. 4. Тематска група стопала

Тематска група с доминантном семом „стопала“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа доњег дела ноге који служи као ослонац при стајању и кретању. Сема изгледа која се односи на величину стопала која су већа од нормалних утицала је на конституисање тематске подгрупе *Особа великих сѿоѿала*, док је сема у којој је садржана информација о равним табанима као специфичном деформитету стопала условила развој тематске подгрупе *Особа равних ѿабана*.

II. 4. 1. Особа великих стопала

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика стопала“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *голѿмонѿгас*, -ѿа, -ѿо (25); *ногѿѿи*, -а, -о (6), *нођес*, -ѿа, -ѿо (13); *санчѿѿи*, -а, -о (24); *чалајѿѿи*, -а, -о (4); *ѿајѿалѿѿи*, -а, -о (6, 11); *шајѿѿи*, -а, -о (5) и ЛСГ именичких лексема: *голѿмонѿгоња* (25); *карајѿѿн* (21); *сѿѿујѿалко* (20), *сѿѿујѿалка* (20); *чалајѿѿн* (4); *шајѿоња* (5, 19).

Соматизмом *сѿѿоѿало*, односно фонетским ликом *сѿѿујѿало* мотивисани су именички деривати *сѿѿујѿалко*, *сѿѿујѿалка* (20). Исто значење исказује се придевским дериватима *ногѿѿи*, -а, -о (6), *нођес*, -ѿа, -ѿо (13) мотивисаним соматизмом *нога* у спецификованом значењу „доњи део ноге човека којим се тело у ходу и стајању ослања о тло“ (СДР1: 305). Апсолутна синонимија остварена је са сложено-суфиксалном придевском твореницом *голѿмонѿгас*, -ѿа, -ѿо (25), састављеном од основа придева *голем* и именице *нога*, као и једнако мотивисаним називом *голѿмонѿгоња* (25).

У неколико ТЛ пунктова за квалификацију и номинацију особа великих стопала употребљавају се лексеме *чалајѿѿи*, -а, -о (4) / *ѿајѿалѿѿи*, -а, -о (6, 11); *чалајѿѿн* (4).⁴²⁷

Лексемом *шајѿа* примарно се именује доњи, завршни део ноге код животиња, али се фигуративно може употребити и у пејоративном значењу за означавање људске руке или ноге те се особа таква изгледа квалификује придевским дериватом *шајѿѿи*, -а, -о (5).⁴²⁸ Механизмом синегдохе се на основу доминантне телесне особине развија назив *шајѿоња* (5, 19). По истом принципу успостављен је и квалитативни придевски дериват *санчѿѿи*, -а, -о (24) у значењу „који има стопала као саонице“.

⁴²⁷ Ове лексеме у истом значењу бележи и Динић (2008: 885, 900, 901). Према Скоковим налазима, основу *чај*- распознајемо у многим изведеницама, а између осталог, и у изведеницама *сѿрак* „nokat u ptica i zverinja, u mačke“ и *сѿрати* „hvatati, grabiti“ (Skok 1971: 294) које би се могле довести у везу с лексемама које смо ми забележили.

⁴²⁸ В. II. 2. 3. *Особа с кожицом међу ѿрсѿима*.

Лексема *карайџан* (21), нејасне етимологије, забележена је у једном СЗ пункту.

II. 4. 2. Особа равних табана

Тематска подгрупа с доминантном семом „равни табани“ обухвата ЛСГ придевске лексема: *џабанџиџи*, -а, -о (19) и ЛСГ именичких лексема: *џабанџиџа* (3, 5–7, 10, 22, 24, 26), *џабанџика* (5, 7, 22, 24, 26), *равноџабанџиш* (19); *дужџабан* (6, 11), *дусџабанџиџа* (21); *бесиџџиџа* (14).

За квалификовање и именовање особа равних табана у великом броју пунктова употребљава се неки од истокорених ликова мотивисаних соматизмом *џабан*: *џабанџиџи*, -а, -о (19); *џабанџиџа* (3, 5–7, 10, 22, 24, 26), *џабанџика* (5, 7, 22, 24, 26).

У једном СЗ пункту забележена је сложеница *равноџабанџиш* (19). Апсолутна синонимија остварена је с именичким дериватима *дужџабан* (6, 11) и *дусџабанџиџа* (21), преузетим из турског језика (тур. *düztaban*) у истом значењу.

Семом изгледа „коме су стопала равна тако да се пета не издваја“ успостављен је назив *бесиџџиџа* (14).

II. 5. Тематска група кичма / леђа

Тематска група с доминантном семом „кичма / леђа“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексема којима се описују и именују особе на основу специфичног изгледа задњег дела трупа. Сема изгледа у којој је садржана информација о деформитету кичме манифестованом као избочина на леђима условила је конституисање тематске подгрупе *Особа с грбом*. У оквиру ове тематске групе налази се и тематска подгрупа *Особа с крилима*, чије су лексичке јединице значењски спецификоване јер се односе на квалификацију и номинацију особа с крилима, специфичним органом који по народном веровању обично могу имати змајеви и друга натприродна бића.

II. 5. 1. Особа с грбом

Тематска подгрупа с доминантном семом „грба“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грбав*, -а, о (1–6, 8, 10–13, 17, 19, 21–23), *гџрав* (13); *искривен*, -а, -о (11); *џоџуџен*, -а, -о (6) и ЛСГ именичких лексема: *грбља* (5–7, 9, 14, 16, 18–19, 22–23, 26), *грџиша* (7, 10, 15, 19–21, 24–25), *грџича* (3, 13), *грбавац* (6, 17), *грбна* (2–3, 5, 7–10, 12–16, 18–22, 24–26), *грбавиџиџина* (6); *кукљџџ* (6).

Именицом *грба* којом се означава избочина на леђима мотивисан је придевски дериват *грбав*, -а, о (1–6, 8, 10–13, 17, 19, 21–23) и бројни именички деривати изведени помоћу више различитих суфикса: *грбља* (5–7, 9, 14,

16, 18–19, 22–23, 26), *грѣша* (7, 10, 15, 19–21, 24–25), *грѣча* (3, 13), *грбавац* (6, 17), *грбна* (2–3, 5, 7–10, 12–16, 18–22, 24–26), *грбавишина* (6).⁴²⁹ Будући да се ради о квалификацији и номинацији на основу непожељне телесне особине, све лексичке јединице су значењски спецификоване пејоративном компонентом. Израженијој пејоративности деривата *грбавишина* (6) доприноси пејоративни суфикс *-ишина*. Апсолутна синонимија остварује се употребом придевског деривата *гүрав*⁴³⁰ (13) с мотивном именицом *гура* у значењу „грба“.

За квалификацију особа с деформитетом кичме у два ТЛ пункта забележени су придевски деривати *искривен*, *-а*, *-о* (11) и *йойуишен*, *-а*, *-о* (6), изведени из глаголских речи *искриви* и *йойуиши*, у значењу „погури се, нагне се напред док хода“ (Динић 2008: 635).

У једном ТЛ пункту посведочен је и назив *кукљѣц*⁴³¹ (6) мотивисан глаголом *сукљѣ се* у значењу „згрчи се, склупча се“ (Динић 2008: 763).

II. 5. 2. Особа с крилима

Тематска подгрупа с доминантном семом „крила“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловији*, *-а*, *-о* (2, 7); *змеовији*, *-а*, *-о* (6, 11); *крилаји*, *-а*, *-о* (23) и ЛСГ именичких лексема: *анђел* (9) / *анђео* (18, 21), *змј* (2, 7, 26); *крилаш* (3), *крилча* (16); *наказа* (5).

Све забележене лексеме спецификоване су митолошком значењском компонентом.

Именицом *крило* мотивисани су придевски дериват *крилаји*, *-а*, *-о* (23) и именички деривати *крилаш* (3), *крилча* (16).

Лексемом *змј* (2, 7, 26) именује се човек „који је попут змаја, који има својства змаја“ (Динић 2008: 256), а иста особина означава се и придевским дериватима *аловији*, *-а*, *-о* (2, 7) и *змеовији*, *-а*, *-о* (6, 11). Придевски дериват *аловији*, *-а*, *-о* потврђен је у многим доменима,⁴³² а његово значење увек је пејоративно спецификовано. С друге стране, афирмативност деривата *змеовији*, *-а*, *-о* остварена је продуктивношћу семе која носи информацију о родним веровањима у вези са змајевима.⁴³³

⁴²⁹ В. II. 6. 1. *Особа с избаченим раменом.*

⁴³⁰ В. I. 18. 4. *Особа крајѣка враѣа.*

⁴³¹ Лексема *кукљѣц* забележена је с више различитих значења, од којих се већина односи на врсту петље у плетиву, док је као последње наведено и „онај који је мршав и згурен“ (Динић 2008: 368).

⁴³² В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 2. 2. *Особа са шесѣй йрсѣију*; II. 6. 2. *Човек широких рамена*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѣа.*

⁴³³ Змај српске митологије представља у великој мери нашу изузетност јер га таквог не познају митологије осталих словенских народа. Он је антропоморфизовано биће, понаша

У једном ТЛ пункту забележена је пејоративна лексема *наказа* (5), каква је посведочена у многим доменима за именовање особе с различитим физичким особеностима које се приписују дејству виших сила.⁴³⁴

Лексема *анђел* (9) / *анђео* (18, 21) употребљена је у максимално позитивном значењу јер развија метафоризовану семантику којом се из сфере физичких особина задире у сферу моралне чистоте и духовне уздигнутости.

II. 6. Тематска група рамена

Тематска група с доминантном семом „рамена“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме за описивање и именовање особа на основу специфичног изгледа рамена, који се односи на деформитет раменог појаса или на плећатост, што условљава конституисање двеју тематских подгрупа: *Особа с избаченим раменом* и *Човек широких рамена*.

II. 6. 1. Особа с избаченим раменом

Тематска подгрупа с доминантном семом „избачено раме“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грбав*, -а, -о (15, 17); *ишчавуљен*, -а, -о (14); *ишчѐйен*, -а, -о (4, 14); *једнорамес*, -ѝа, -ѝо (26); *једносѝранес*, -ѝа, -ѝо (1, 7, 18–19, 21) / *једносѝрањес*, -ѝа, -ѝо (12); *криворамес*, -ѝа, -ѝо (3); *нискорамес*, -ѝа, -ѝо (16); *ѝочѐйен*, -а, -о (6); *чѐљав*, -а, -о (24) и ЛСГ именичких лексема: *грѝиша* (15, 20, 25), *грбна* (15, 20, 25); *клѐчка* (7); *крѝвиша* (10); *криво-клѐчка* (9); *чѐљча*, *чѐљна* (24).

У већем броју пунктова широм говорне зоне за квалификацију и номинацију особа с деформитетом раменог појаса, при чему је једно раме истуреније у односу на друго, употребљавају се фонетске варијанте сложено-суфиксалне придевске творенице *једносѝранес*, -ѝа, -ѝо (1, 7, 18–19, 21) / *једносѝрањес*, -ѝа, -ѝо (12).⁴³⁵ Исто значење исказује се и сложено-суфиксалном твореницом *једнорамес*, -ѝа, -ѝо (26).

Семом изгледа „који је крив“ подстакнут је сложени придевски дериват *криворамес*, -ѝа, -ѝо (3), као и назив *крѝвиша* (10) какав је потврђен у многим доменима за номинацију особа с различитим деформитетима.⁴³⁶ Блиско

се као човек. Он мисли и ради као обичан човек, само се одликује одређеним натприродним особинама, може да лети, има огромну снагу, има способност да се претвара из једног облика у други. У источној Србији веровало се за поједине људе да су змајеви који бране своје село и крај од непогоде (СМР 1970: 153–154).

⁴³⁴ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформѝѝеѝојом руке / руку*; II. 2. *Особа са шесѝ ѝрсѝицију*; III. 1. 2. *Ружна особа*; III. 2. 2. *Особа с ѝлелесним недосѝѝаѝком*.

⁴³⁵ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*.

⁴³⁶ В. I. 13. 3. *Особа кривих уста*; II. 3. 3. *Особа с деформитетом ноге / ногу*; II. 3а. 1. *Особа која храмље*.

значење исказује се дериватима *ишчѐйен, -а, -о*⁴³⁷ (4, 14), *йочѐйен, -а, -о*⁴³⁸ (6); *ишчавуљен, -а, -о*⁴³⁹ (14) којима се на експресивном нивоу изражава висок степен пејоративности.

Особа чија рамена нису у истом нивоу означава се сложеном придевском твореницом *нискорѐмес, -ѝа, -ѝо* (16).

Искривљеност раменог појаса последица је деформитета кичме па су и при квалификацији и номинацији особа с деформисаним раменом забележене лексеме *грѐав, -а, -о* (15, 17); *грѝша* (15, 20, 25), *грѐна* (15, 20, 25), којима се примарно означавају особе с избочином на леђима услед болести кичме.⁴⁴⁰

Искривљеност раменог појаса често је и у вези с искривљеношћу трупа и удова, што утиче на специфичан ход, па се особе оваква изгледа означавају лексемама *клѐчка* (7); *кривоклѐчка* (9) мотивисаним глаголом *клеца* у значењу „скакуће на једној нози“ (Динић 2008: 332).

При квалификацији и номинацији особа с деформитетом рамена употребљавају се лексеме нејасне етимологије *чѐљав, -а, -о, чѐлча, чѐљна* (24), које су забележене у многим доменима за означавање особа с различитим физичким недостацима.⁴⁴¹

II. 6. 2. Човек широких рамена

Тематска подгрупа с доминантном семом „широка рамена“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *аловиѝ*⁴⁴² (7); *круѝан*⁴⁴³ (18, 25); *йлечѐс* (3, 10); *развијен* (22); *широкорѐмес* (8, 16, 24) и ЛСГ именичких лексема: *аждѐја* (7); *грдосија* (18); *кабадѐхија* (9); *мѝж* (22), *мужѝна* (7, 17); *раванлија* (6, 11); *рамоња* (20); *рѝбалија* (21); *ѝѐнак* (24); *широклија* (6).

Широка рамена углавном су одлика физички развијених и снажних мушкараца те представљају пожељну телесну особину, што се на језичком нивоу изражава лексемама с афирмативним значењем. Међутим, уколико се за овакав физички изглед везује и насилничко понашање, значења лексема

⁴³⁷ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѝа.*

⁴³⁸ В. I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*; I. 15. 1. *Особа исиѝурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформиѝеѝом ноге / ногу.*

⁴³⁹ Фонетске варијанте *ишчивиљен / ишчовиљен* бележи једино Рајковић Кожељац (2014: 205) у пејоративном значењу „искривљен, изобличен“.

⁴⁴⁰ В. II. 5. 1. *Особа с грѐом.*

⁴⁴¹ В. I. 5. 1. *Особа висока чела*; I. 13. 3. *Особа кривих усѝа*; I. 15. 1. *Особа исиѝурене вилице (горње / доње)*; II. 3. 3. *Особа с деформиѝеѝом ноге / ногу.*

⁴⁴² В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 2. 2. *Особа са шесѝ ѝрѝѝију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѝа.*

⁴⁴³ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѝа.*

којима се таква особа карактерише спецификована су пејоративном семантичком компонентом.

Семом изгледа која носи информацију о ширини рамена као доминантној телесној особини успостављена је сложеница *широкора́мес* (8, 16, 24). С особином исказаном мотивним придевом *широк* је и именички дериват *широклија* (6), хибридног постања, изведен помоћу турског суфикса *-лија* за именовање особе „која се карактерише каквим спољним квалитетом“ (Радић 2001: 37). Исто значење исказује се и именичким дериватом *рамоња* (20).

На визуелном плану широка рамена повезују се са широким плећима, што резултира употребом придевског деривата *йлечас* (3, 10) за квалификацију особе с оваквим телесним квалитетом.

У једном броју пунктова ширина рамена поистовећује се с општом физичком развијеношћу мушкараца, што се на језичком плану исказује дериватима *крујан* (18, 25); *развијен* (22).

У секундарном значењу именичким лексемама *мујс* (22), *мујина* (7, 17) карактерише се „јак, здрав, храбар човек“ (Динић 2008: 425).⁴⁴⁴ Блиска семантика остварује се употребом лексеме *рмбалија* (21) (: рмба „физички напорно ради“) „стасит, крупан, јак човек“ (Јовановић 2004: 604; Динић 2008: 729).⁴⁴⁵

Дериват *раванлија* (6, 11) мотивисан је балканским турцизмом *раван* (од тур. *rahvan*) који се у секундарном значењу употребљава за именовање коња специфичног равномерног хода тако да не труцка јахача (Škaljić 1966: 530; Skok 1973: 133, Петровић 2012: 243). Метафоричким преносом исти назив се у два ТЛ пункта употребљава за именовање крупних, снажних мушкараца, односно мушкараца широких рамена.⁴⁴⁶

За именовање крупног, снажног и грубог мушкарца употребљава се турцизам *кабадахија* (9) у секундарном пејоративном значењу „осион, груб човек, насилник, напасник, силеција“ (РСАНУ 1975: 20).

Семантичке компоненте које се односе на ширину, али и јачину подстакле су метафорички назив *йёнак* (24) (: *йенк* „борбено, оклопно, превозно средство“).

Превелика снага и физичка развијеност често се доводе у везу с нечим надљудским и демонским. У више домена је особа која се неком својом особином што се манифестује у спољашњем виду, а разликује од околине и одступа од прототипа, повезивана с оностраним бићима. Тако се и за квалификацију мушкараца широких рамена употребљавају придевска лексе-

⁴⁴⁴ В. II. 7. 1. *Особа широких груди.*

⁴⁴⁵ В. III. 1. 3. *Особа сѣамена сѣаса.*

⁴⁴⁶ В. III. 1. 3. *Особа сѣамена сѣаса.*

ма *аловий̄* (7) и именичке *аждàја* (7); *грдосија*⁴⁴⁷ (18). Повезивање с натприродним бићима, која су у народу оквалификована као зла, успоставља развој пејоративне семантичке компоненте.

II. 7. Тематска група груди⁴⁴⁸

Тематска група с доминантном семом „груди“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују мушке особе јако развијена грудна коша (подгрупа *Човек широких груди*) и женске особе великих дојки (подгрупа *Жена великих дојки*).

II. 7. 1. Човек широких груди

Тематска подгрупа с доминантном семом „широке груди“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грудàй̄* (3, 6, 14, 19); *й̄рсàй̄* (23); *широкогруд* (8–10, 24), *широкогрудас* (2, 4, 7–8, 13) / *широкогрудес* (16) и ЛСГ именичких лексема: *грудòња* (1, 5–6, 9, 12, 15, 17, 20–22, 24, 26) / *грудòња* (11, 18, 25); *курјак* (10); *мужина* (7), *муж* (23); *широкогрудòња* (3, 16).

Сема изгледа у којој је садржана информација о димензији (и јачини) грудног коша као битној телесној особености мушкараца била је пресудна при конституисању лексема за њихову квалификацију и номинацију. Човек с развијеним и јаким грудима углавном оставља позитиван естетски утисак, асоцира на снагу и моћ те већина забележених лексема има позитивно значење, често митолошки спецификовано.

Соматизмом *груди* мотивисан је квалитативни придевски дериват *грудàй̄* (3, 6, 14, 19), који се налази у односу синонимије с придевом *й̄рсàй̄* (23). Исту творбену основу има и именички дериват *грудòња*⁴⁴⁹ (1, 5–6, 9, 12, 15, 17, 20–22, 24, 26) / *грудòња* (11, 18, 25), забележен широм говорног подручја. Једнако значење исказује се и придевом слојеницама *широкогруд* (8–10, 24), *широкогрудас* (2, 4, 7–8, 13) / *широкогрудес* (16), које у првом слојеничком делу садрже основу придева *широк* у коме је садржана информација о

⁴⁴⁷ У РСАНУ (1965: 598–599) ова лексема је дефинисана у примарном значењу „оно што је врло велико; оно што је ружно или страшно због величине (о човеку, животињи, предмету)“, али и у једном од секундарних као „оно што је ружно, ругоба, наказа“, што је сагласно значењу које смо забележили у вези с човеком широких рамена. Рајковић Кожељац (2014: 80) бележи лексему *грдило* у значењу „грдоба, наказа“.

⁴⁴⁸ Лексемом *груди* обједињена су значења „предњи део човечјег трупа од врата до трбуха“ и „дојке у жене“.

⁴⁴⁹ „Иако се основа комбинује са суфиксом *-òња*, дериват *грудòња* има другачију конотацију у односу на деривате истог типа, на пример *носоња*. Негативна конотација произилази из дела тела чији се назив налази у творбеној основи атрибутивне именице. Човек са развијеним и јаким грудима не изазива подсмех, за разлику од човека са великим носем“ (Штасни 2013: 126).

величини груди. Називом *широкогрудоња* (3, 16) човек се именује на основу особине исказане мотивним придевом *широкогруд*.

Именичке лексеме *муџ* (23), *муџина* (7) јављају се у различитим доменима у којима је номинација мушкараца заснована на неком квалитету који се манифестује у спољашњем виду.⁴⁵⁰

У једном ТЛ пункту забележен је метафорички назив *курјак* (10).⁴⁵¹

II. 7. 2. Жена великих дојки

Тематска подгрупа с доминантном семом „велике дојке“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *вимáиѝа* (7–8); *грудáиѝа* (5, 18, 20); *масуљéсѝа* (7), *масурáсѝа* (7) / *масурéсѝа* (6, 15); *сисáиѝа* (1, 3–5, 7, 9–10, 13–14, 16, 18–26) и ЛСГ именичких лексема: *му̀зна* (21); *сисáра* (12).

Највећи број деривата за квалификацију и номинацију жена великих дојки мотивисан је синонимним именицама *грудѝ* и *сисѝ* у значењу „женска недра, дојка“ (РСАНУ 1965: 700). С мотивном именицом *грудѝ* забележили смо придевски дериват *грудáиѝа* (5, 18, 20). Ширу употребу имају деривати мотивисани именицом *сиса*: *сисáиѝа* (1, 3–5, 7, 9–10, 13–14, 16, 18–26), *сисáра* (12). У односу релативне синонимије с дериватима мотивисаним именицама *грудѝ* и *сисѝ* налазе се деривати *вимáиѝа* (7–8), с мотивном именицом *вѝме*, и *масуљéсѝа*, *масурáсѝа* (7) / *масурéсѝа* (6, 15), мотивисани турцизмом *масуљ* (тур. *mahsul*, балкански турцизам арапског порекла из пастирске терминологије (Skok 1972: 385)), чије се примарно значење везује за млечне жлезде на грудима неке животиње. При квалификовању и именовању жена остварује се пејоративно значење.

Повезивање дојки са животињским вименом утицало је и на успостављање метафоричког назива *му̀зна* (21) (: музе ’цеди млеко из вимена животиња’), такође, пејоративно спецификованог.

II. 8. Тематска група стомак

Тематска група с доминантном семом „стомак“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа стомака. Семантичка компонента у којој је садржана информација о прекомерној величини условила је конституисање свих забележених лексема концентрисаних у оквиру тематске подгрупе – *Особа велика сѝомака*. Поседовање особине која се испољава у спољашњем виду и оставља непријатан естетски утисак на језичком плану манифестује се

⁴⁵⁰ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

⁴⁵¹ В. I. 15. 1. *Особа испурене вилице (горње / доње)*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

у виду пејоративне семантичке компоненте којом су значења забележених именичких и придевских лексема спецификована.

II. 8. 1. Особа велика стомака

Тематска подгрупа с доминантном семом „велики стомак“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *зайуџавѣл*, -а, -о (7); *мешинáйи*, -а, -о (5–6, 11, 14); *џаишњакáйи*, -а, -о (3–5, 7, 13); *ићембáйи*, -а, -о (3, 5) / *ићембáйи*, -а, -о (18), *ићембав*, -а, -о (6, 8, 11) / *ићембав*, -а, -о (17) и ЛСГ именичких лексема: *мешинко* (2, 6, 11, 20); *џаишњакáн* (1–5, 7, 9, 11–13, 17), *џаишњакáна* (1–2, 4–5, 7, 9, 11–13, 17); *џирбоња* (6, 11–12, 16, 23), *џирбáн* (23), *џирбна* (16); *скѣмба* (12) / *ићемба* (12, 17–18, 21–24, 26) / *ићемба* (5, 8), *ићѣбна* (19, 24), *ићѣмбоња* (2, 5) / *ићембоња* (15, 19, 21, 26) / *ићембóња* (20, 24–25), *ићембáр* (12, 20).

На сврљишком говорном подручју особа упадљиво велика стомака квалификује се придевским дериватима *мешинáйи*, -а, -о (5–6, 11, 14); *џаишњакáйи*, -а, -о (3–5, 7, 13); *ићембáйи*, -а, -о (3, 5) / *ићембáйи*, -а, -о (18), *ићембав*, -а, -о (6, 8, 11) / *ићембав*, -а, -о (17) насталим према именицама *мешина*, *џаишњак*, *ићембе* у значењу „стомак“. Именице *мешина*, *џаишњак*, *ићембе* (и њима мотивисани деривати) налазе се у односу релативне синонимије јер је *мешина* општи назив за стомак, док *џаишњак*, *ићембе* имају пејоративно значење и означавају дебео стомак те се и дериватима њима мотивисаним исказује виши степен пејоративности. Исту мотивациону основу и значење имају и именички деривати *мешинко* (2, 6, 11, 20); *џаишњакáн* (1–5, 7, 9, 11–13, 17), *џаишњакáна* (1–2, 4–5, 7, 9, 11–13, 17); *скѣмба* (12) / *ићемба* (12, 17–18, 21–24, 26) / *ићемба* (5, 8), *ићѣбна* (19, 24), *ићѣмбоња* (2, 5) / *ићембоња* (15, 19, 21, 26) / *ићембóња* (20, 24–25), *ићембáр* (12, 20). У односу апсолутне синонимије с називом *мешинко* (2, 11, 20) налазе се називи *џирбоња* (6, 11–12, 16, 23), *џирбáн* (23), *џирбна* (16) мотивисани именицом *џирбух*.

Лексемом *зайуџавѣл*, -а, -о (7) означава се особа која је закржљала у развоју, а има велики стомак (Динић 2008: 232, 695). Ова префиксално-суфиксална твореница мотивисана је именицом *џуџи*, *џуџак*, која у једном од значења представља синоним именице *сџомак* (Skok 1973: 78). Једнако мотивисани деривати забележени су и при означавању дебела ниска човека.⁴⁵²

II. 9. Тематска група задњица

Тематска група с доминантном семом „задњица“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа стражњег дела тела на коме се седи. Семом изгледа која носи информацију о прекомерној величини успостављене су бројне

⁴⁵² В. III. 1. 4. а) *Дебела особа ниска расџа*.

придевске и именичке лексеме пејоративног значења концентрисане у оквиру тематске подгрупе *Особа велике задњице*. Све забележене лексеме поред пејоративног имају и вулгарно значење.

II. 9. 1. Особа велике задњице

Тематска подгрупа с доминантном семом „велика задњица“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *големодујас*, *-џа*, *-џо* (8); *гузџи*, *-а*, *-о* (3, 6, 9, 12–13, 19, 23), *гузичџи*, *-а*, *-о* (5); *дујас*, *-џа*, *-џо* (13, 23), *дујџи*, *-а*, *-о* (3, 5–7, 18, 21–22, 25); *задржна* (23); *широкодујас*, *-џа*, *-џо* (2) и ЛСГ именичких лексема: *гузоња* (1, 5, 7, 10–13, 15–19, 23), *гузичџр* (4), *гузичџара* (4, 17), *гузичџан* (17), *гузичџана* (5, 17), *гузџара* (1, 5–6, 10–12, 15), *гузџан* (9), *гузџна* (16, 18, 21, 26), *гузџана* (3, 9, 23), *гузџца* (23, 25); *дујоња* (1, 6, 17, 20–22, 24) / *дујоња* (11, 25), *дујџан* (6, 14), *дујџна* (6–8, 11, 14, 16, 19–21, 24, 26), *дујџа* (6), *дујџа* (21, 26), *дујџо* (14); *џрџџа* (16), *џрџџина* (16); *широкодџина* (2).

Синонимима *гуз* / *гузџа*⁴⁵³ и *дује* у значењу „стражњи део тела на коме се седи“ мотивисана је већина забележених придевских и именичких деривата: *гузџи*, *-а*, *-о* (3, 6, 9, 12–13, 19, 23), *гузичџи*, *-а*, *-о* (5); *дујас*, *-џа*, *-џо* (13, 23), *дујџи*, *-а*, *-о* (3, 5–7, 18, 21–22, 25); *гузоња* (1, 5, 7, 10–13, 15–19, 23), *гузичџр* (4), *гузичџара* (4, 17), *гузичџан* (17), *гузичџана* (5, 17), *гузџара* (1, 5–6, 10–12, 15), *гузџан* (9), *гузџна*⁴⁵⁴ (16, 18, 21, 26), *гузџана* (3, 9, 23), *гузџца* (23, 25); *дујоња* (1, 6, 17, 20–22, 24) / *дујоња* (11, 25), *дујџан* (6, 14), *дујџна*⁴⁵⁵ (6–8, 11, 14, 16, 19–21, 24, 26), *дујџа* (6), *дујџа* (21, 26), *дујџо* (14).⁴⁵⁶ У једном СЗ пункту забележени су називи *џрџџа*, *џрџџина* (16), мотивисани блискозначном именицом *џрџџица*, којом се примарно именује задњи део тела перади и птица, а секундарно и задњи, доњи део кичме код човека.

Синтагматским спојем „големо дупе“ / „широко дупе“ мотивисане су придевске и именичка сложеница: *големодујас*, *-џа*, *-џо* (8); *широкодџас*, *-џа*, *-џо* (2), *широкодџина* (2).⁴⁵⁷

Из примарног значења придевске лексеме *задржна* (23) „здрава, једра, згодна и крупна жена“ (Динић 2008: 207) сужавањем перспективе развија се значење које се односи на квалификовање жене велике задњице. Иста лексема забележена је и при квалификацији жене широких кукова.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Вулгарна именица *гузџа* јесте дериват именице *гуз* у значењу „једна половина стражњице“.

⁴⁵⁴ В. II. За. 10. *Жена која њише куковима док хода.*

⁴⁵⁵ В. II. За. 10. *Жена која њише куковима док хода.*

⁴⁵⁶ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

⁴⁵⁷ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

⁴⁵⁸ В. II. 11. 1. *Особа широких кукова.*

II. 10. Тематска група кукови

Тематска група с доминантном семом „кукови“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу изгледа кукова, схваћених у једном од значења – „избочен део човечјег тела између бокова и бедрене кости“ или „део ноге од карличне кости до прегиба у колену“ (РСАНУ 1978: 774). Сема изгледа која носи информацију о ширини / раширености кукова која је већа од прототипичне била је доминантна при настанку свих забележених лексема, обједињених у оквиру тематске подгрупе *Особа широких кукова*.

II. 10. 1. Особа широких кукова

Тематска подгрупа с доминантном семом „широки кукови“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бокáй̄и*, -а, -о (6); *вр̄чвес*, -īа, -īо (1); *гузичáй̄и*, -а (4); *зáдржна* (11); *кукáй̄и*, -а, -о (20); *разведѐн*, -а, -о (3); *рачѐй̄ен*, -а, -о (12); *широкодú̄ес*, -īа, -īо (7); *ширококӯкас*, -īа, -īо (2) и ЛСГ именичких лексема: *гузичáр* (4), *гузичáра* (4); *дрúсна* (18); *кобилáча* (21); *слáмњача* (9).

За квалификацију особа широких кукова с мотивном именицом *кук* забележене су изведеница *кукáй̄и*, -а, -о (20) и сложено-суфиксална твореница *ширококӯкас*, -īа, -īо (2). Везивањем суфикса -а̄й̄и за основу именице *кук* развија се аугментативно значење које је код сложеног деривата *ширококӯкас*, -īа, -īо (2) садржано у значењу првог сложеничког дела. У једном од секундарних значења именица *бок* представља синоним именице *кук* те се аналогно том односу развио и синоним *бокáй̄и*, -а, -о (6) у значењу „који је широких кукова“.⁴⁵⁹

Често је ширина кукова повезана с величином задњице, што на језичком плану резултира употребом истих придевских и именичких деривата: *гузичáй̄и*, -а, -о (4), *гузичáр* (4), *гузичáра* (4); *широкодú̄ес*, -īа, -īо.⁴⁶⁰

Сема изгледа која се односи на ширину кукова схваћених у значењу „део ноге од карличне кости до прегиба у колену“ (РСАНУ 1978: 774) условила је настанак лексеме *рачѐй̄ен*, -а, -о⁴⁶¹ (12) у значењу „који је раскречен, с раширеним ногама“. Иста семантика реализује се и употребом квалитативног придева *разведѐн*, -а, -о (3), који бележи једино још Рајковић Кожељац (2014: 481) у основном значењу „с мало искривљеним зупцима (лист тестере) лево и десно (наизменично), ради тога да би рез био довољно широк“, из кога се развија фигуративно значење „који је раскречен, с раширеним ногама“.

⁴⁵⁹ В. II. 3. 3. *Особа с деформий̄ей̄ом ноге / ногу*.

⁴⁶⁰ В. II. 10. 1. *Особа велике задњице*.

⁴⁶¹ Јовановић (2004: 600) бележи лексему *рачѐй̄ен*, -а, -о у истом значењу „раскречен, са раширеним ногама“.

Семом изгледа у којој је садржана информација о здравој, једрој и крупној жени успостављена је придевска лексема *задржна* (11), која се употребљава и при квалификацији жене велике задњице.⁴⁶² У блиском значењу „снажна, крупна и једра жена“ забележен је и назив *друсна* (18).⁴⁶³

За карактеризацију особа широких кукова у једном ТЛ пункту забележен је придевски дериват *врчвес*, *-џа*, *-џо* (1) с мотивном именицом *врчва* у значењу „повећи земљани суд, ћуп“ (Јовановић 2004: 364, Динић 2008: 87). Сема изгледа условила је развој фигуративног значења којим се квалификује особа која изгледом кукова наликује врчви.

Метафорички називи *кобилџа* (21) (: *кобила*), *сламњача* (9) (: *сламарица* „велика навлака напуњена сламом на којој се лежи“) могу се срести у различитим доменима при номинацији жена чији изглед оставља непријатан естетски утисак, што се на језичком плану исказује семом негативног колективног вредновања и на којој се заснива развој пејоративности.

II. 11. Тематска група струк

Тематска група с доминантном семом „струк“ и истоименим називом садржи само једну тематску подгрупу *Особа џанка сџрука* којом су обједињене придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе танка струка као карактеристичне телесне особине.

II. 11. 1. Особа танка струка

Тематска подгрупа с доминантном семом „танак струк“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брѣмес*, *-џа*, *-џо* (12); *виџрес*, *-џа*, *-џо* (9); *виџак*, *-џа*, *-џо* (2–3, 6–7, 10, 14–16, 21), *виџкас*, *-џа*, *-џо* (1–2, 7); *вицкес*, *-џа*, *-џо* (26); *згџдан*, *-дна*, *-дно* (18); *измичан*, *-чна*, *-чно* (1); *мршав*, *-а*, *-о* (13); *овураџ*, *-а*, *-о* (1); *џњнак*, *-нка*, *-нко* (6, 21, 23); *џњнокосџрукес*, *-џа*, *-џо* (26); *усџрукас*, *-џа*, *-џо* (5, 18); *џгљав*, *-а*, *-о* (25) и ЛСГ именичких лексема: *врлина* (9); *јелџ* (10, 23); *моџка* (17); *овиџир* (24), *овиџирка* (24); *сноџџа* (14); *џвелика* (21); *џгљавко*, *џгљавка* (25); *шиџко*, *шиџка* (19); *шиџо* (22).

При квалификацији и номинацији особа танка струка мало је лексема својствених само овом домену. Са соматизмом *сџрук* као композитом синтагми „танак струк“ и „узак струк“ су само сложене придевске творенице *џњнокосџрукес*, *-џа*, *-џо* (26); *усџрукас*, *-џа*, *-џо* (5, 18).

⁴⁶² В. II. 10. 1. *Особа велике задњице*.

⁴⁶³ В. II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

У највећем броју примера сема изгледа утицала је на повезивање изгледа струка с општим физичким изгледом. На широком ареалу узак струк се поистовећује с виткошћу, што је на језичком нивоу исказано употребом лексема *виџаак*, *-џа*, *-џко* (2–3, 6–7, 10, 14–16, 21), *виџкас*, *-џа*, *-џо* (1–2, 7); *виџес*, *-џа*, *-џо* (26).⁴⁶⁴ Придевске лексеме *џџнак*, *-нка*, *-нко* (6, 21, 23) и *мршав*, *-а*, *-о* (13) у једном од секундарних значења могу се употребити као синоними лексеме *виџаак*.⁴⁶⁵ Блиско значење исказује се и употребом лексема *згџдан*, *-дна*, *-дно*⁴⁶⁶ (18) и *измичан*, *-чна*, *-чно*⁴⁶⁷ (1).

Семом изгледа „који је танак и дугачак“ дефинисане су лексеме *џџљав*, *-а*, *-о*⁴⁶⁸, *џџљавко*, *џџљавка* (25).

С друге стране, велики број појединачних метафоричких назива говори о личној асоцијацији испитаника, а не о колективној експресији говорне заједнице. Повезивањем особа танка струка с изгледом висока танка дрвета или биља које може имати различиту намену настали су метафорички називи *врлина*⁴⁶⁹ (9), *јелџ* (10, 23); *моџка*⁴⁷⁰ (17); *сноџљачџ*⁴⁷¹ (14), *џвелика*⁴⁷² (21). Према синониму *брема*, *бремениџа* у примарном значењу „обрамиџа, мотка која служи за ношење терета о рамену“ настао је квалитативни придев *брџмес*, *-џа*, *-џо* (12), који је у једном ТЛ пункту употребљен с истом метафоричком интерпретацијом.

Повезивањем витка стаса и танка струка са шиљатошћу настали су називи *шиљко*, *шиљка* (19), као и метафорички назив *шиљо* (22).⁴⁷³

Семантичком компонентом заснованом на представама језичке заједнице о изгледу носилаца војничког чина успостављен је назив *овиџиџр* (24) и његов женски корелатив *овиџиџрка* (24).

У вези с квалификацијом особа танка струка забележили смо и придеве *виљџрес*, *-џа*, *-џо* (9); *овурџиџ*, *-а*, *-о* (1) нејасне семантике.

⁴⁶⁴ В. III. 1. 3. *Особа сџамена сџаса*.

⁴⁶⁵ В. III. 1. 7. *Изразиџо мршава особа*.

⁴⁶⁶ В. III. 1. 3. *Особа сџамена сџаса*

⁴⁶⁷ Динић (2008: 283) бележи лексему *измичес*, *-џа*, *-џо* у значењу „који је витак, вижљаст“.

⁴⁶⁸ Ово значење потврђује и Динић (2008: 879), док исту лексему Јовановић (2004: 669) бележи у значењу „мршав, кржљав“.

⁴⁶⁹ *Врлина* је пречага, водоравно постављена мотка преко које се стављају поњаве, одећа, јастуци (Динић 2008: 84). В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷⁰ В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷¹ *Сноџљачџ* је „мотка с обе стране зашиљена, служи за преношење снопова (жита) на њиви (Јовановић 2004: 625). В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷² *џвелика* / *џврлика* је биљка *кукуџа Сопит maculatum L*, од које су се правиле џевке и штрџалџе (Јовановић 2004: 667; Динић 2008: 875). В. III. 1. 5. б) *Мршава особа висока расџа*.

⁴⁷³ В. I. 1. 4. *Особа шиџџастџе главе*; I. 3. 2. *Особа уска лиџа*.

III. ТЕМАТСКА ЦЕЛИНА: ОПШТИ ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД И ЗДРАВСТВЕНО СТАЊЕ

Трећа тематска целина: *општи физички изглед и здравствено стање* обухвата три тематске групе с различитим бројем подгрупа и лексичких јединица унутар њих.

III. 1. Тематска група општи физички изглед

Тематска група с доминантном семом „општи физички изглед“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описују и именују особе на основу општих телесних својстава која својом чулном појавом привлаче пажњу и подлежу општем позитивном или негативном колективном вредновању. Поред потенцијалне семе субјективне оцене, чије присуство условљава развој експресивности (Драгићевић 2007: 74), сема интензитета представља најважнији елемент на коме се заснива значење ових лексичких јединица. Њихова бројност и велики семантички потенцијал утицали су на формирање чак осам тематских подгрупа (*Лепа особа, Ружна особа, Особа сјамена сјаса, Особа ниска расја, Особа висока расја, Изразијо дебела особа, Изразијо мршава особа, Маљава особа*), заснованих на интензивној испољености неке опште телесне особине. Афирмативно обојене лексеме означавају особе на основу склада и визуелне пријатности која се читава на њиховом лицу и телу. Оваквих лексичких јединица којима се карактеризација јединке своди на доминантну позитивну телесну особину релативно је мало и обједињене су двома тематским подгрупама *Лепа особа* и *Особа сјамена сјаса*. С друге стране, одсуство склада, симетрије, пропорције, свега онога што се у идеалу јединства и целовитости природног лика доживљава као одступање, показале да је далеко већи број деривата различите мотивације и различитог значења којима се јединка оваква изгледа означава. Без обзира на то да ли се ради о урођеним или стеченим карактеристикама, на плану телесног то се сматра недостацима, што се на језичком плану најчешће исказује пејоративно спецификованим лексемама.

III. 1. 1. Лепа особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „леп“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *личан, -чна, -чно* (23); *убав, -а, -о* (1–12, 15, 17–18, 20–26); *уљудан, -дна, -дно* (7) и ЛСГ именичких лексема: *лејојан* (7, 13, 16, 24), *лејојанка* (7, 24), *лејојанца* (24), *лејојанче* (7); *убавко* (21), *убавка* (3, 14,

19, 21), *убавѐнко* (3, 6–7, 10–11, 13–14, 16, 19, 23, 26), *убавѐнка* (7), *убавиџа* (3, 6, 11, 13, 26).

Особа пријатна физичка изгледа, пре свега складних црта лица, широм говорног подручја квалификује се придевом *убав*, -а, -о (1–12, 15, 17–18, 20–26). С особиним исказаном мотивним придевом *убав* су и именички деривати: *убавко* (21), *убавка* (3, 14, 19, 21), *убавѐнко* (3, 6–7, 10–11, 13–14, 16, 19, 23, 26), *убавѐнка* (7), *убавиџа* (3, 6, 11, 13, 26).⁴⁷⁴ Синонимни придев *леї* није потврђен, али јесу именички деривати с њим у мотивационој функцији: *леїоїѧн* (7, 13, 16, 24), *леїоїѧнка* (7, 24), *леїоїѧиџа* (24), *леїоїѧнче* (7).⁴⁷⁵ Блискозначне придевске лексеме *лічан*, -чна, -чно (23) и *уљудан*, -дна, -дно (7) забележене су у по једном СЗ и ТЛ пункту, али не и називи њима мотивисани. Све забележене лексеме афирмативно су обојене.

III. 1. 2. Ружна особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „ружан“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *гѧлаїѧн*, -їна, -їно (4, 7, 11); *глѧоїѧн*, -їна, -їно (7–8, 14); *грѧзан*, -зна, -зно (1–6, 9–10, 12–14, 17–19, 21, 23–24, 26); *грѧб*, -ѧ, -ѧ (1–2, 7, 15, 16, 20, 25); *наказан*, -зна, -зно (14); *слѧїѧн*, -їна, -їно (13, 15, 20, 22–23, 25) и ЛСГ именичких лексема: *ѧвеї* (6); *ѧкреї* (6, 8, 14, 23, 26); *галаїѧнїк* (7); *грѧзнїк* (3, 8, 10, 12), *грѧзѧїѧ* (7), *грѧзѧїѧїѧ* (1, 5, 7, 22, 26); *каракоѧџула* (5, 13); *наказ* (2, 7, 18, 23), *наказа* (9, 14, 23); *їлашило* (11, 17, 22, 24); *ругѧба* (20–21, 24); *уїѧвара* (10).

Иако придев *ружан* није забележен, у више СЗ пунктова регистрован је истокорени назив *ругѧба* (20–21, 24) (од балтосл. и прасл. *rog-* (Skok 1973: 166)). Пејоративност која се читава у овом називу интензивирана је и повезивањем с дејством виших сила које су условиле телесно изобличавање човека до мере која изазива страх.

Особа која својим изгледом, пре свега изгледом лица, оставља непријатан утисак, широм ареала квалификује се придевом *грѧзан*, -зна, -зно (1–6, 9–10, 12–14, 17–19, 21, 23–24, 26), мотивисаним именицом *грѧза* у основном значењу „јак осећање непријатности, страха; језа, гађење, одвратност“ (РСАНУ 1965: 660). Спецификацији значења придева *грѧзан* у односу на блискозначни придев *ружан* доприноси сема „који је наказан, гадан“ (Динић 2008: 117), која и једнако мотивисане називе *грѧзнїк* (3, 8, 10, 12), *грѧзѧїѧ* (7), *грѧзѧїѧїѧ* (1, 5, 7, 22, 26) сврстава у ред пејоратива вишег степена и даје им извесну митолошку семантичку нијансу.

⁴⁷⁴ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 10. 3. *Особа црвених обрва*; III. 1. 3. *Особа сїѧамена сїѧаса*.

⁴⁷⁵ В. III. 1. 3. *Особа сїѧамена сїѧаса*.

Примарно етимолошко значење придева *груб*, *-а*, *-о* (1–2, 7, 15, 16, 20, 25), какво се чува у дијалекту, јесте „дебео, неотесан, ружан” (Skok 1971: 626; РСАНУ 1965: 692; Рајковић Кожељац 2014: 83).⁴⁷⁶

Придевски дериват *галаиџан*, *-иџна*, *-иџно* (4, 7, 11) мотивисан је глаголом *галаиџи*, балканским турцизмом арапског порекла из области друштвеног живота, у примарном значењу „псује, говори непристојне речи” (РСАНУ 1965: 1971; Skok 1971: 546). Семантичка трансформација утицала је на ширење значења и употребу истог придева и при квалификацији нечистих и ружних особа, као и на развој назива *галаиџник* (7) за именовање човека с таквим својством.⁴⁷⁷ У истом значењу употребљава се и придевски дериват *глоџан*, *-иџна*, *-иџно* (7–8, 14), мотивисан именицом *глоџа* у значењу „прљавштина, нечистоћа” (РСАНУ 1965: 362; Skok 1971: 572).⁴⁷⁸

Широм говорног подручја за именовање изразито ружне особе употребљава се турцизам *акреј*⁴⁷⁹ (6, 8, 14, 23, 26). Овакав метафорички назив изражене пејоративности остварен је на основу негативне колективне представе о шкорпији, зглавару сродног пауку. Секундарно метафоричко значење које се односи на човека остварено је продуктивношћу сема „ружан” и „мршав”. Доводећи акрепе у везу са змијама,⁴⁸⁰ указује се и на њихову митолошку димензију и повезивање са оностраним бићима.

Митолошку семантичку нијансу распознајемо и у семантичкој структури многих других лексема. Турцизмом *авеџи* (6) примарно се означава „приказа, утвара, страшило” (Škaljić 1966: 106; Јовановић 2004: 22), али је у једном ТЛ пункту употребљена и при именовању болешћу или патњом испијене и унакажене особе. Једнака семантика и висок степен пејоративности распознаје се и у називима *џлашило*⁴⁸¹ (11, 17, 22, 24) и *џтвара* (10). Придевска лексема *наказан*, *-зна*, *-зно* (14) и именичке *наказ* (2, 7, 18, 23) / *наказа* (9, 14, 23) јављају се у различитим доменима при

⁴⁷⁶ Јовановић (2004: 374) бележи сложену грубогледан, *-дна*, *-дно*, у значењу „није леп, ружан”, а Динић (2008: 119) прилог *грубо* „срамотно, непристојно”.

⁴⁷⁷ Шкалајић овај турцизам не региструје. Динић (2008: 94) придевску лексему *галаиџан*, *-иџна*, *-иџно* бележи у значењу „који је нечист, упогањен”, а Рајковић Кожељац (2014: 68) лексему *галаиџљк* у значењу „нечистоћа, прљавштина”.

⁴⁷⁸ Исто значење потврђује и Рајковић Кожељац (2014: 71), док Динић (2008: 100) региструје само значења „коров, уродица у жити” и „доњи друштвени слој, сиротиња”.

⁴⁷⁹ Шкалајић (1966: 79) бележи значења: 1. „škorpijon, štipavac” и 2. „kazaljka na satu koja rokaduje sate”. Дијалекатски речници поред значења „шкорпија” бележе и фигуративно „мршава и ружна особа” (Јовановић 2004: 336; Динић 2008: 4).

⁴⁸⁰ О повезаности змија и акрепа сведочи и значајна епска формула: *У џамници вода до кољена, У води су гује и јакреџи, Гује кољу, јакреџи га иџиџљу* (Вук VII, 55, 66–68).

⁴⁸¹ Назив *џлашило* употребљен је у значењу „онај који својим изгледом подсећа на страшило” (Динић 2008: 575).

означавању особа које својом спољашњошћу остављају неугодан утисак и могу изазвати непријатно осећање повезано с веровањима о демонским бићима.⁴⁸² Блиска семантика реализује се и употребом придева *слуџиан*, *-џина*, *-џино* (13, 15, 20, 22–23, 25). Деривати мотивисани глаголом *слуџи* у значењу „чини кога ружним“ (Динић 2008: 769) забележени су у различитим доменима и спецификовани пејоративном митолошком семантичком нијансом.⁴⁸³ Балканским турцизмом *караконџула*⁴⁸⁴ (5, 13), у примарном значењу „crni demon, zao duh“ (Škaljić 1966: 396, Skok 1971: 46), широм говорног подручја означава се неко демонско биће – вештица, вампир, ала (Јовановић 2004: 440; Динић 2008: 326; Рајковић Кожељац 2014: 214), али се користи и у пејоративном фигуративном значењу „жентурача“ (Рајковић Кожељац 2014: 214).⁴⁸⁵

III. 1. 3. Особа стамена стаса

Тематска подгрупа с доминантном семом „стамен“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *виџиак*, *-џика*, *-џико* (9); *згодан*, *-дна*, *-дно* (1, 9, 12, 22); *иземчес*, *-џа*, *-џио* (6, 11) / *иземчес*, *-џа*, *-џио* (26); *сџасиџи*, *-а*, *-о* (17, 23); *џбав*, *-а*, *-о* (2–4, 7, 12–13, 17, 20, 25) и ЛСГ именичких лексема: *виџа* (15); *гизда* (21), *гиздавко* (21); *горосџас* (10); *горџун* (15); *делиџа* (5, 23, 26); *киџош* (7, 14), *киџошлиџа* (7, 14); *лејоџан* (16, 18, 24), *лејоџиџа* (18, 24, 26); *раванлиџа* (6, 11); *рџбалиџа* (17, 21, 23–24), *рџбалиџа* (17, 24); *џрџсак* (15); *џбавко* (21), *џбавџенко* (3, 20–21), *џбавиџа* (3, 13, 20).

Квалитативни придев *џбав*, *-а*, *-о* (2–4, 7, 12–13, 17, 20, 25) јавља се у различитим доменима при означавању особа које својим физичким изгледом задовољавају естетске критеријуме говорне заједнице, што успоставља развој семе позитивног колективног вредновања.⁴⁸⁶ Задржавајући семантику основинског придева, настали су називи *џбавко* (21), *џбавџенко* (3, 20–21),

⁴⁸² В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформираним руке / руку*; II. 2. 2. *Особа са шест џрџиџу*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 2. 2. *Особа с телесним недостџаџком*.

⁴⁸³ В. I. 2. 9. *Лоше ошишана особа*; I. 4. 5. *Бледа особа*; I. 5. 2. *Особа ниска чела*.

⁴⁸⁴ В. III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расџа*.

⁴⁸⁵ Већином назива забележених у овом домену означава се „митолошко биће, дух који на путу страши људе“ (Словенска митологија 2001: 447–448). То демонско биће може се јавити у различитим облицима, а најчешће као животиња или човек с израженим телесним недостатком (Исто). У нашој грађи у вези са семом „зли дух“ потврђени су многи синонимни називи: *авџи*, *караконџула*, *наказ(а)*, *осења*, *џриказ*, *смеџењак*, *џењџ*, *џџвара*, а њихово постојање у говорима источне и јужне Србије потврђује и Ћупић (1999).

⁴⁸⁶ Р. Драгићевић (2001: 77) закључује да су сема позитивног или негативног колективног вредновања и сема интензитета најважније семе на којима се заснива развој значења придева за означавање људских особина.

убавица⁴⁸⁷ (3, 13, 20), који остварују апсолутну синонимију с називима *лейо-йан* (16, 18, 24), *лейоийица* (18, 24, 26).⁴⁸⁸

Придевске лексеме *виїаак*, *-їика*, *-їико*⁴⁸⁹ (9); *згодан*, *-дна*, *-дно*⁴⁹⁰ (1, 9, 12, 22); *сїасїїї*, *-а*, *-о* (17, 23) дефинисане су семом „који је складног, пријатног физичког изгледа, наочит“, што интензивира сему позитивне оцене. Једнака семантика реализује се и фигуративном употребом деривата *їземчес*, *-їа*, *-їо* (6, 11) / *їзёмчес*, *-їа*, *-їо* (26), насталог у процесу метафоричке трансформације мотивног појма *їземак* у значењу „танко дрвце изникло из жила великог дрвета, изданак“ (Динић 2008: 279).

За означавање телесно лепо развијеног и наочитог мушкарца употребљава се турцизам *делија* (5, 23, 26) чије је примарно значење „јунак, јуначина; *silovit čovjek*“ (Škaljić 1966: 210).

Афирмативна семантичка нијанса присутна је и у сложеном називу *горосїас* (10), којим се осим високог, означава и крупан, снажан човек (РСАНУ 1965: 496). Натприродна снага најчешће је митолошки обојена па се као пандан оваквом називу за мушкарце за именовање женских лица успоставља назив *вїла* (15).

Особа складна физичка изгледа именује се називима мотивисаним глаголским речима *киїи* и *гїзда*: *кицош*⁴⁹¹ (7, 14), *кицошїика*⁴⁹² (7, 14); *гїзда*, *гїздавко* (21). Пријатан визуелни утисак који употпуњује правилно држање и лепо одевање нарушава сема негативне оцене патријархалне заједнице у којој је садржана информација о разметљивости и накинђурености, што није у складу с нормама руралне средине.⁴⁹³

Метафоричким преносом, оствареним на основу семе сличности, за именовање крупних, снажних мушкараца успостављени су називи *горун* (15) и *раванлија* (6, 11).⁴⁹⁴ Насупрот називу *горун*⁴⁹⁵ (15) који је увек афирмативно обојен, дериват *раванлија* (6, 11), мотивисан балканским турцизмом *раван* (од тур. *rahvan*), који се у секундарном значењу употребљава за именовање

⁴⁸⁷ В. I. 1. 3. *Особа округле главе*; I. 2. 6. г) *Особа црне косе*; I. 10. 3. *Особа црвених образа*; III. 1. 1. *Лейа особа*.

⁴⁸⁸ В. III. 1. 1. *Лейа особа*.

⁴⁸⁹ В. II. 12. 1. *Особа їанка сїрука*.

⁴⁹⁰ В. II. 12. 1. *Особа їанка сїрука*.

⁴⁹¹ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова*.

⁴⁹² В. II. 3а. 10. *Жена која њише куковима док хода*.

⁴⁹³ В. I. 17. 2. *Човек малих бркова*.

⁴⁹⁴ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

⁴⁹⁵ Горун је врста храста. У култури и митологији старих Словена, а и у митологији других индоевропских народа, хрст је заузимао значајно место. То је свето дрво, симбол постојаности и чврстине око кога су се обављали црквени обреди (СМР 1970: 308).

коња специфична равномерна хода тако да не трукца јахача (Škaljić 1966: 530; Skok 1973: 133, Петровић 2012: 243), може бити додатно пејоративно спецификован. Пејоративну семантичку нијансу условљава успостављање синонимије с лексемом *ђилкош* (од мађ. *gylkos*, убица), у пејоративном значењу „нерадни, разметљиви сеоски или маловарошки гиздавац, кицош, наметљивац“ (РСАНУ 1968: 95).⁴⁹⁶

У неколико СЗ пунктова за именовање стасита, крупна, јака човека забележени су хибридни деривати *рмбалија* (17, 21, 23–24), *рмбалика* (17, 24), мотивисани глаголом *рмба* у значењу „ради тешке послове, без одмора и за малу плату“ (Јовановић 2004: 604; Динић 2008: 729; Рајковић Кожељац 2014: 490).⁴⁹⁷

Метафоричким преносом оствареним на основу продуктивности семе у којој је садржана информација о снази успостављен је назив *џирџак* (15), у значењу „гром“ (Динић 2008: 820). Будући да гром заузима значајно место у српској митологији (СМР 1970: 110), овакав метафорички назив при именовању особе поприма додатну симболичку и митолошку димензију.

III. 1. 4. Особа ниска раста

Тематска подгрупа с доминантном семом „низак“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *мљечак*, *-чка*, *-чко* (6, 8–9, 14, 17) / *малечак*, *-чка*, *-чко* (25) / *малецак*, *-ца*, *-цо* (12), *мњецак*, *-ца*, *-цо* (1, 3, 7); *нисак*, *-ска*, *-ско* (11); *џајџуљас*, *-џа*, *-џо* (15) и ЛСГ именичких лексема: *кџа* (10, 18), *кџец* (1, 5, 9, 21–22) / *ћејец* (6–7); *кинџ* (24); *маља* (2–3, 6, 11), *малиша*, *малишко* (5), *маљузан* (20), *маљузана* (20); *џајџуљак* (7, 15); *џејџичко* (23).

При квалификацији особе ниска раста у само једном ТЛ пункту забележена је фонетска варијанта *нисак*, *-ска*, *-ско* (11). Широм говорног подручја особа оваква телесна изгледа означава се придевским и именичким дериватима мотивисаним општесловенским и прасловенским придевом *мали* (Skok 1972: 374–375) у значењу „који је низак растом“: *мљечак*, *-чка*, *-чко* (6, 8–9, 14, 17) / *малечак*, *-чка*, *-чко* (25) / *малецак*, *-ца*, *-цо* (12), *мњецак*, *-ца*, *-цо* (1, 3, 7); *маља* (2–3, 6, 11), *малиша* (5), *малишко* (5), *маљузан*, *маљузана* (20). Насупрот придевима који имају неутрално значење, значење забележених назива експресивно је обојено. Код деривата *маља* (2–3, 6, 11), *малиша*, *малишко* (5) доминира хипокористично значење које произилази из семантичког односа основинске речи *мали* и суфикса, али се у одређеним контекстно условљеним ситуацијама, када се изражава негативан став према носиоцу

⁴⁹⁶ Динић (2008: 699) бележи једино овакво значење.

⁴⁹⁷ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

особине, може испољити и пејоративно значење.⁴⁹⁸ Примарно пејоративно значење деривата *маљузан* условљено је пејоративношћу основинске речи,⁴⁹⁹ док примарно неутрални суфикс *-ан* развија пејоративну вредност у контакту с пејоративном творбеном основом.

Придевска лексема *йаїуљас*, *-їа*, *-їо* (15) и именичка *йаїуљак* (7, 15), као и синоними *кѣа* (10, 18), *кеїец* (1, 5, 9, 21–22) / *ћейец* (6–7) примарно се употребљавају за означавање особа ниска раста, телесно неразвијених и слабашних, али су исте лексеме забележене и у другим доменима.⁵⁰⁰ Поседовање непожељне особине на језичком нивоу се реализује развојем пејоративне семантичке компоненте, чијој интензификацији доприноси митолошка семантичка нијанса.⁵⁰¹

За именовање човека ниска раста, који се испољава као доминантна телесна особина, у једном СЗ пункту употребљава се назив *кинџ* (20), настао на основу представе о Кинезима као људима ниска раста.

У једном СЗ пункту забележен је метафорички назив *їейлічко* (23). На конституисање назива је, поред семе изгледа „који је ситан, мали“, утицала и диференцијална сема у којој је садржана информација о карактерном својству „који је кочоперан“, што је условило развој пејоративног значења.⁵⁰²

У оквиру тематске подгрупе *Особа ниска расїа* издвајају се лексеме чије је значење додатно спецификовано семом која носи информацију о степену ухрањености те се у оквиру ње издвајају две микрогрупе: *Дебела особаниска расїа* и *Мршава особа ниска расїа*.

III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста

Ова микрогрупа обухвата ЛСГ придевских лексема: *змѣчав*, *-а*, *-о* (21), *змѣчес*, *-їа*, *-їо* (17); *здѣјас*, *-їа*, *-їо* (12, 24); *йўјав*, *-а*, *-о* (6, 16, 21, 25); *їуїјанес*, *-їа*, *-їо* (15); *їруїељас*, *-їа*, *-їо* (4); *чѣїврїан*, *-їна*, *-їно* (7) и ЛСГ именичких лексема: *бѣчва* (21); *врчва* (21); *кўбе* (26); *їамїур* (4, 9,

⁴⁹⁸ У вези с овим П. Радић констатује: „У низу случајева није могуће јасно одвојити деминутивно од аугментативног, као што и пејоративност не мора произићи из аугментативности, а хипокористичност се не мора везати за деминуцију“ (Радић 2015: 258).

⁴⁹⁹ У дијалекатским речницима с призренско-тимочког говорног подручја нисмо успели пронаћи лексеме *маљуз* и *маљузан*, али је Динић (2008: 399) забележио придев *маљозес*, *-їа*, *-їо* у значењу „који је малог раста, који је доста ситан“. Материјал који следи потврђује да је реч о негативној физичкој особини.

⁵⁰⁰ В. П. 3. 1. *Особа країких ногу*.

⁵⁰¹ Патуљак је веома мали човек, домишљат и препреден. По једној народној причи, патуљци се поистовећују с воденим духовима, живе у језерима, претварају се у жабе и имају магичну снагу (СМР 1970: 242).

⁵⁰² Исто значење потрђују Јовановић (2004: 532) и Динић (2008: 567).

23–24, 26); *īūīe* (22); *īrūī* (23, 25); *īūīān* (2–4, 7, 13–15, 20–21, 24), *īūīānka* (15, 24), *īūīānche* (2–4, 7, 13); *īibān* (23, 26).

Лексемом *īūīān* (2–4, 7, 13–15, 20–21, 24) у говорима сврљишког краја означава се „бубаба“ (Динић 2008: 829), а у већем броју пунктова овакав метафорички назив, подстакнут семом изгледа, употребљава се и при именовању ниска дебела човека. У два СЗ пункта потврђен је и посебан облик за женска лица *īūīānka* (15, 24). Поседовање непожељне телесне особине на језичком плану изражава се пејоративном семантичком нијансом, која се код назива граматички средњег рода *īūīānche*⁵⁰³ (2–4, 7, 13), посредством суфикса *-che*, читава у мањем степену. Иста метафоричка значењска интерпретација садржана је и у значењу придева *īūīānes*, *-īia*, *-īio* (15).

Сема изгледа која носи информацију о изгледу који је налик трупу, у значењу „балван, пањ“ (Динић 2008: 825), условила је развој пејоративног метафоричког назива *īrūī* (23, 25) и њиме мотивисаног придевског деривата *īrūīeļās*, *-īia*, *-īio* (4).⁵⁰⁴

Именицом *īūī*, *īūīak* у значењу „стомак“ (Skok 1973: 78) мотивисани су придевски дериват *īūīav*, *-a*, *-o* (6, 16, 21, 25) и именички *īūīe* (22). У испитиваним говорима лексемом *īūīav* примарно се квалификује онај који је закржљао у физичком развоју, а великог трбуха.⁵⁰⁵

Придевским дериватима *gmēčav*, *-a*, *-o* (21), *gmēčes*, *-īia*, *-īio* (17), мотивисаним глаголом *gmечи* у значењу „гњечи“, означава се онај „који је пуначак и онизак“ (Динић 2008: 102). Исто значење исказује се и придевским дериватом *здéīas*, *-īia*, *-īio* (12, 24).⁵⁰⁶

У једном ГЛ пункту забележен је придевски дериват *čéīvŗīān*, *-īina*, *-īino* (7), подстакнут семом изгледа. Иста лексема употребљава се и у домену „глава“.⁵⁰⁷

Семом изгледа успостављени су и бројни метафорички називи, од којих се једино назив *īamīūr*⁵⁰⁸ (4, 9, 23–24, 26), у примарном значењу „чеп од плуте, запушач“ (Динић 2008: 556), јавља у већем броју пунктова, док је

⁵⁰³ В. II. 3. 1. *Особа крајких ногу.*

⁵⁰⁴ В. II. 3. 1. *Особа крајких ногу.*

⁵⁰⁵ В. II. 8. 1. *Особа велика сјомака.*

⁵⁰⁶ В. II. 3. 1. *Особа крајких ногу.*

⁵⁰⁷ В. I. 1. 2. *Особа четиŗвŗиасће главе*; I. 14. 2. *Особа четиŗвŗиасће вилице.*

⁵⁰⁸ Јовановић (2004: 526) поред примарног значења бележи и фигуративно пејоративно значење „мали човек, човек ниског раста“. В. II. 3. 1. *Особа крајких ногу.*

употреба осталих назива ограничена: *бъчва*⁵⁰⁹ (21); *врчва* (21); *џибан*⁵¹⁰ (23, 26); *кубе*⁵¹¹ (26).

III. 1. 4.6) Мршава особа ниска раста

Ова микрогрупа обухвата ЛСГ придевских лексема: *жгѡљав*, -а, -о (15, 17); *сѣѣан*, -ѣна, -ѣно (6); *субѡњав*, -а, -о (4) и ЛСГ именичких лексема: *врайче* (23); *жгѡљна* (17); *калимѣро* (9, 21); *комърѣц* (7); *ѣрѣко* (6, 23); *ѣврле* (6), *ѣврѣко* (23); *ѣрѣѡљак* (6, 23); *шѣѣглицѣ* (4).

Особа мале физичке снаге и слаба телесна састава у само једном ТЛ пункту квалификује се придевом *сѣѣан*, -ѣна, -ѣно (6).

У једном ТЛ пункту особа оваква изгледа квалификује се придевом *субѡњав*, -а, -о (4), којим се, посредством суфикса -*оњав*, дата особина исказује у мањем степену.

За означавање телесно неразвијене, кржљаве особе употребљавају се придевски дериват *жгѡљав*, -а, -о (15, 17) и именички *жгѡљна* (17). Исте лексеме посведочене су и у другим доменима.⁵¹² Непожељан физички изглед на језичком плану условљава развој пејоративности.

Физички недовољно развијена особа именује се називом *ѣрѣко* (6, 23). Сема изгледа у којој је садржана информација о кочоперности условљава развој пејоративне семантичке компоненте.

Називима *ѣврле* (6), *ѣврѣко* (23); *ѣрѣѡљак* (6, 23) примарно се именује нешто што је мало, ситно, безначајно, али се фигуративно употребљавају и за именовање човека, при чему се развија пејоративна семантичка нијанса, која се везивањем суфикса -*ољак* у већој мери испољава у називу *ѣрѣѡљак* (6, 23).

Сема изгледа која садржи информацију о величини подстакла је зоометафоре *врайче* (23); *комърѣц* (7); *шѣѣглицѣ* (4), *калимѣро*⁵¹³ (9, 21).

III. 1. 5. Особа висока раста

Тематска подгрупа с доминантном семом „висок“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *голѣм*, -а, -ѡ (1, 4, 8–9, 12–15, 17, 19, 23–24); *дѣг*, -а, -ѡ (13) / *дљѣг*, -а, -о (18, 26), *дѣгачак*, -чка, -чко (13, 25) и ЛСГ именичких лексема: *дѣгша* (10) / *дљѣгша* (18, 22), *дљѣгна* (18, 22, 26); *људѣна* (23); *човѣѣна* (6).

⁵⁰⁹ В. III. 1. 6. *Изразиѣо дебела особа*.

⁵¹⁰ Лексеме *бъчва*, *врчва* и *џибан* налазе се у односу релативне синонимije јер се односе на именовање дрвених судова великих димензија различитих намена. *Бъчва* се користи за смуљано грожђе, *врчва* за туршију, а *џибан* за ракију.

⁵¹¹ В. II. 3. 1. *Особа краѣѣких ногу*.

⁵¹² В. I. 10. 2. *Особа уѣалих образа*; III. 1. 7. *Изразиѣо мршава особа*.

⁵¹³ *Калимѣро* је мало црно пиле, главни јунак јапанске цртане серије која се приказивала широм света, а код нас је била популарна седамдесетих година прошлог века.

Особа висока раста, код које се сема у којој је садржана информација о ухрањености не успоставља као доминантна, широм говорног подручја квалификује се придевом *голѐм*, -а, -о (1, 4, 8–9, 12–15, 17, 19, 23–24), који се у једном од секундарних значења подудару с примарним значењем придева *висок*. У истом значењу употребљавају се и придеви *дџг*, -а, -о (13) / *дљг*, -а, -о (18, 26), *дџгачак*, -чка, -чко (13, 25), као и једнако мотивисани називи *дџгша* (10) / *дљгша* (18, 22), *дљгна* (18, 22, 26).⁵¹⁴ Код већине забележених лексема не долази до семантичког нијансирања. Афирмативно значење се читава онда када сема „који је висок“ подстиче диференцијалну сему „који је наочит“. С друге стране, висок степен изражености особине утиче на модификовање семе у „који је превисок, несразмерно висок“ и развој пејоративности.

Када се именички деривати попут синонима *човечина* (6) и *људина* (23) употребљавају за означавање човека високих моралних особина, онда изведеница добија аугментативно значење с позитивним допунским семантичким нијансама. Међутим, при именовању човека на основу изражености телесних својстава, као у овом случају, може се развити аугментативно значење с допунским негативним семантичким нијансама.

Додатној спецификацији лексема којима се означава особа висока раста доприноси сема изгледа у којој је садржана информација о степену ухрањености, што утиче на успостављање двеју микрогрупа *Дебела особа висока расѿа* и *Мршава особа висока расѿа*.

III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста

Тематска микрогрупа с доминантном семом „висок и дебео“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *глџмазан*, -зна, -зно (20); *глџмуран*, -рна, -рно (20); *круѿан*, -ѿна, -ѿно (4, 12); *нџзграѿан*, -ѿна, -ѿно (15) и ЛСГ именичких лексема: *ала* (6, 9, 11); *арвалија* (15), *арвало* (6, 11); *бѿк* (20); *каракѳнѿула* (1, 5, 7, 12, 14, 17, 21); *медвѳд* (26), *мѳчка* (26); *чуруѳина* (9).

Квалитативним придевом *круѿан*, -ѿна, -ѿно (4, 12) примарно се означава изразито физички развијена особа⁵¹⁵ те се као пратећа компонента реализује сема позитивне оцене. Семантичком нијансирању и развоју пејоративности доприноси сема која указује на претерану гојазност и незграпност.

Гломазна, телесно нескладна особа квалификује се блискозначним придевима *нџзграѿан*, -ѿна, -ѿно (15), *глџмазан*, -зна, -зно (20); *глџмуран*, -рна, -рно (20).

На развој већине именовања дебеле особе висока раста кључну улогу имала је метафоричка семантичка компонента. Тако је широм говорне зоне

⁵¹⁴ В. II. 3. 2. *Особа дугих ногу.*

⁵¹⁵ В. II. 6. 2. *Особа широких рамена.*

забележен назив *караконцула* (1, 5, 7, 12, 14, 17, 21), какав се јавља и при означавању ружне особе.⁵¹⁶

У РСАНУ (1959: 157) лексема *арвар* забележена је у значењима „же-лудац, стомак“ и „надимак за трбушастог човека, шкембоња“. Пејоративне метафоре *арвалија* (15), *арвало* (6, 11) могу се довести у везу с овим називом.

Пејоративна метафора *ала* (6, 9, 11), у примарном значењу „mitološko čudovište srodno aždahi i zmaju“ (Škaljić 1966: 81; СМР 1970: 11–12), овде је употребљена за означавање халапљиве, незасите особе (Јовановић 2004: 336), а у једном од секундарних реализација семантички је изједначена с основним значењем лексеме *грдосија*⁵¹⁷ (Динић 2008: 4). Метафоричке значењске интерпретације с мотивном именицом *ала* забележене су и у другом доменима.⁵¹⁸

Скупини лексема којима се номинује телесно незграпна особа придружују се својим фигуративним пејоративним значењима и зоометафоре *бик*⁵¹⁹ (20); *медвед*, *мечка* (26).⁵²⁰ Овакво секундарно метафоричко значење развијено је на продуктивности сема „крупан“и „незграпан“.

Аугментативни и пејоративни назив *чуручина* (9) мотивисан је турцизмом *чурук* у основном значењу „покварен, неисправан, с маном“ (Škaljić 1966: 182; Skok 1971: 344). Рајковић Кожелјац (2014: 625) бележи значење „трула пањина“, из кога се на основу сема изгледа развило пејоративно метафоричко именовање човека.

III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста

Тематска микрогрупа с доминантном семом „висок и мршав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *мигљав*, *-а*, *-о* (1, 3), *мигљес*, *-џа*, *-џо* (21); *ширкљес*, *-џа*, *-џо* (19) и ЛСГ именичких лексема: *бандера* (3); *врлина* (5, 9); *грања* (23); *колџ* (3); *лабадина* (23); *моџка* (9, 17–18, 21, 23); *моџовило* (4, 12, 15, 24, 26); *осџорога* (25); *џоџиџираља* (23); *џракљача* (21, 23); *џриџка* (3, 4, 7, 12, 17, 24); *расомача* (2); *сноџача* (7, 14, 16); *ширк* (22).

Семом изгледа „који је танак и дугачак“ дефинисане су придевске лексеме *мигљав*, *-а*, *-о* (1, 3, 9), *мигљес*, *-џа*, *-џо* (21). Мотивну основу ових деривата представља глагол *џикаџи*, ономатопејског порекла, у значењу „расти у вис-

⁵¹⁶ В. III. 1. 2. *Ружна особа*.

⁵¹⁷ „Оно што је велико, огромно; оно што је ружно или страшно због величине (о човеку, животињи, предмету)“ (РСАНУ 1965: 598–599).

⁵¹⁸ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; II. 2. 2. *Особа са шесџи џрсиџију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; II. 6. 2. *Особа широких рамена*.

⁵¹⁹ В. I. 18. 2. *Особа дебела враџа*.

⁵²⁰ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*; III. 1. 6. *Изразиџо дебела особа*; III. 1. 8. *Маљава особа*.

ну“ (Skok 1971: 480). Семантичком нијансирању доприноси сема о недовољној ухрањености. Лексеме исте основе забележене су и у другим доменима.⁵²¹

Сва остала именована резултат су метафоричког повезивања на основу семе изгледа с различитим ентитетима сличне намене из човекова окружења, а које обједињује заједничка семантичка компонента „висок и танак“. У већем броју пунктова забележени су метафорички називи *моџика* (9, 17–18, 21, 23), *моџовило*⁵²² (4, 12, 15, 24, 26); *џриџика*⁵²³ (3, 4, 7, 12, 17, 24), *сноџљача*⁵²⁴ (7, 14, 16), *врљина*⁵²⁵ (5, 9) *џракљача*⁵²⁶ (21, 23), док су сви остали називи забележени само једном и резултат су асоцијације испитаника у вези с постављеним питањем, а не колективне представе говорне заједнице: *бандџера*⁵²⁷ (3); *грџања* (23); *кољџа* (3); *лабаџина*⁵²⁸ (23); *осџирога*⁵²⁹ (25); *џоџџираљка*⁵³⁰ (23); *расомача*⁵³¹ (2).

Квалитативни придевски дериват *шџџркљес*, *-џџа*, *-џџо* (19) и зоометафора *шџџрк* (22) забележени су у по једном СЗ пункту. Деривати исте мотивације потврђени су и у другим доменима.⁵³²

Ш. 1. 6. Изразито дебела особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „изразито дебео“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *дебџл*, *-а*, *-о* (1) и ЛСГ именичких лексема: *бу-*

⁵²¹ В. II. 12. 1. *Особа џџанка сџџрука*.

⁵²² *Моџовило* / *моџавило* је део ткачког прибора. То је штап који на једном крају има ракљу, а на другом попречну летвицу, служи да се на њега намота преџа (Динић 2008: 420). В. II. 1. 2. *Особа дугих руку*.

⁵²³ *Приџика* је колац за подупирање усева (Јовановић 2004: 575).

⁵²⁴ *Сноџљача* / *сноџјача* (синоним *набодња*, *лобаџина*) јесте мотка која служи за преношење снопова (жита) на њиви. (Јовановић 2004: 625; Рајковић Кожељац 2014: 255). Иста метафоричка употреба забележена је и у II. 12. 1. *Особа џџанка сџџрука*.

⁵²⁵ Лексема *врљина* у значењу „пречага, водоравно постављена мотка преко које се стављају поњаве, одећа, јастуци“ (Динић 2008: 84) забележена је и у тематској подгрупи II. 12. 1. *Особа џџанка сџџрука*.

⁵²⁶ Основно значење лексеме *џракљача* / *џраџљача* јесте „пљоснат комад дрвета с дршком којим се рубље удара, лупа кад се пере“ (РМС IV 1971: 852). Динић (2008: 639) бележи само метафоричко значење „висока, сува жена“.

⁵²⁷ В. II. 12. 1. *Особа џџанка сџџрука*.

⁵²⁸ *Лабаџина* јесте синоним лексеме *сноџљача*, у значењу „мотка која служи за преношење снопова (жита) на њиви“ (Рајковић Кожељац 2014: 255).

⁵²⁹ *Осџирога* је ракљасто дрво које служи као мердевине (Рајковић Кожељац 2014: 359).

⁵³⁰ *Поџџираљка* / *џоџџираљка* јесте штап, тојага (Рајковић Кожељац 2014: 416).

⁵³¹ Лексемом *расовача* означава се рачвасто дрво, ракља (Динић 2008: 715), а употребљава се и у домену „ноге“. В. II. 3. 2. *Особа дугих ногу*.

⁵³² В. I. 18. 3. *Особа дуга враџа*; II. 3. 2. *Особа дугих ногу*.

лудан (6); бумбар (23); буре (2, 7); бѣва (7); вейѣр (7), свиња (7, 10); врѣча (2); дебељан (2–4, 8–10, 12, 14–19, 21, 23–24, 26), дебељана (3–4, 8–9, 15–17, 20–21, 26), дебељко (5, 9, 13, 16, 18, 20), дебељуша (20); камара (23); мѣчка (11), медвѣд (18); сламарица (3); ѿрунѿов (3, 23).

Широм говорног подручја забележени су деривати мотивисани придевом *дебѣл*, *-а*, *-о* (1): *дебељан* (2–4, 8–10, 12, 14–19, 21, 23–24, 26), *дебељана* (3–4, 8–9, 15–17, 20–21, 26), *дебељко* (5, 9, 13, 16, 18, 20), *дебељуша* (20).⁵³³ Сема изгледа у којој је садржана информација о претераној ухрањености условила је развој пејоративне семантичке нијансе, која је, посредством суфикса *-ко*, у називу *дебељко* (5, 9, 13, 16, 18, 20) изражена у мањем степену.

Сви остали називи: *булудан*⁵³⁴ (6); *бумбар*⁵³⁵ (23); *буре* (2, 7); *бѣва*⁵³⁶ (7); *вейѣр* (7), *свиња*⁵³⁷ (7, 10); *врѣча* (2); *камара*⁵³⁸ (23); *мѣчка* (11), *медвѣд*⁵³⁹ (18); *сламарица* (3); *ѿрунѿов*⁵⁴⁰ (3, 23) метафоричке су природе и најчешће резултат субјективне оцене појединаца. Номинација је остварена метафоричким преносом значења, при чему су физичке карактеристике животиња и различитих ентитета из човекова окружења пренете на човека. На развој високог степена пејоративности, поред семе прекомерне тежине, утиче сема сликовитости, којом се остварује визуелно повезивање и ствара негативна субјективна оцена.

III. 1. 7. Изразито мршава особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „изразито мршав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *жгѿлав*, *-а*, *-о* (3, 5, 7, 12, 15, 17, 22) / *мгѿлав*, *-а*, *-о* (1, 25); *кошѿиѿи*, *-а*, *-о* (11), *кошѿиуњаѿв*, *-а*, *-о* (10, 13, 22) / *кошѿиуљаѿв*, *-а*, *-о* (10) / *кошѿиуљѿв*, *-а*, *-о* (10) / *кошѿиѿељѿв*, *-а*, *-о* (8) / *кошѿиурљѿв*, *-а*, *-о* (12); *мршав*, *-а*, *-о* (5, 13); *сиѿечен*, *-а*, *-о* (1, 4, 6–7, 12, 14, 19, 21, 23–24); *шкѿобав*, *-а*, *-о* (1, 3, 9, 12–14, 16, 18, 21), *шкѿѿлав*, *-а*, *-о* (26) и ЛСГ именичких лексема: *глисѿиѿа* (2); *жгѿља* (2, 7, 21), *жгѿљна* (8), *жгѿљаѿвко* (19); *кошѿиѿѿко* (15), *кошѿиѿѿља* (2, 7–8, 11) / *кошѿиѿѿља* (15); *лиѿсѿѿиѿина* (18); *мрѿѿина* (21); *мрѿа* (10), *мрѿља* (4, 6), *мрѿљаѿвко* (12, 20), *мрѿљаѿвка* (4), *мрѿѿѿиѿина* (13, 20–21, 24,

⁵³³ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа.*

⁵³⁴ В. I. 1. 3. *Особа округле главе.*

⁵³⁵ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа.*

⁵³⁶ В. III. 1. 3.а) *Дебела особа ниска расѿа.*

⁵³⁷ В. I. 10. 1. *Особа дебелих образа*; I. 12. 6. *Особа широких ноздрва.*

⁵³⁸ *Камара* је велика гомила саденутог сена или сламе (Динић 2008: 322).

⁵³⁹ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѿа*; III. 1. 8. *Маљава особа.*

⁵⁴⁰ Лексема *ѿрунѿов* дефинисана је једино у пејоративном значењу „готован, нерадник, паразит, ленштина“ (Рајковић Кожељац 2014: 560).

26), *мршља́к* (6); *скай̑ља* (23), *скай̑о̑џина* (3, 15, 24); *шкѡбља* (9, 14, 16, 18, 26), *шкѡбна* (9, 14, 16, 18, 26).

Квалитативним придевом *мршав*, *-а*, *-о* (5, 13) мотивисани су бројни пејоративни називи за именовање неухрањене, телесно потпуно исцрпљене особе: *мрша* (10), *мршља* (4, 6), *мршавко* (12, 20), *мршавка* (4), *мршѡџина* (13, 20–21, 24, 26), *мршља́к* (6). Висок степен пејоративности читава се у називима *мршѡџина* (13, 20–21, 24, 26), *мршља́к* (6), чему доприносе пејоративни суфикси, али и диференцијална сема којом се успоставља повезивање са стрвином, животињским лешом.⁵⁴¹ У однос синонимије с лексемама *мршѡџина* (13, 20–21, 24, 26) и *мршља́к* (6) ступају лексеме *лијсѡџина* (18) и *мрџина* (21). Блиско пејоративно значење „који је потпуно физички оронуо“ исказује се и метафоричким називима изражене пејоративности *скай̑ља* (23), *скай̑о̑џина* (3, 15, 24).⁵⁴²

Придевска лексема *жгѡљав*, *-а*, *-о* (3, 5, 7, 12, 15, 17, 22) / *џгѡљав*, *-а*, *-о* (1, 25), у значењу „телесно неразвијен, мршав, кржљав“ (РСАНУ 1968: 316; Јовановић 2004: 396), забележена је широм говорне зоне. У односу синонимије с придевском лексемом *жгѡљав*, *-а*, *-о* налазе се лексеме *шкѡбав*, *-а*, *-о* (1, 3, 9, 12–14, 16, 18, 21), *шкѡбљав*, *-а*, *-о* (26).⁵⁴³ Иста особина исказује се и називима *жгѡља* (2, 7, 21), *жгѡљна* (8), *жгѡљавко* (19), односно *шкѡбља* (9, 14, 16, 18, 26), *шкѡбна* (9, 14, 16, 18, 26). Сема изгледа којом се означава физичка закржљалост условљава развој пејоративног значењског обележја. Лексеме исте мотивације забележене су и при означавању особа упалих образа, као и мршавих ниских особа.⁵⁴⁴

Врло измршавило људско тело, тако да му се назире кости, у једном броју пунктова означава се придевским дериватом с мотивном именицом *кост̑и*: *кост̑и̑џи̑*, *-а*, *-о* (11). Из основе именице *кост̑и* добијени су и придевски деривати *кош̑и̑џу̑љав*, *-а*, *-о* (10, 13, 22) / *кош̑и̑џу̑љив*, *-а*, *-о* (10) / *кош̑и̑џу̑љив*, *-а*, *-о* (10) / *кош̑и̑џе̑љив*, *-а*, *-о* (8) / *кош̑и̑џур̑љив*, *-а*, *-о* (12); *кош̑и̑џе̑љко* (15), *кош̑и̑џе̑љна* (2, 7–8, 11) / *кош̑и̑џе̑љка* (15), који се примарно употребљавају за означавање ораха или каква друга коштуњава воћа.⁵⁴⁵

Широм ареала за квалификацију јако мршавих особа забележена је метафорички употребљена префиксално-суфиксална твореница *си̑џечен*, *-а*, *-о* (1, 4, 6–7, 12, 14, 19, 21, 23–24).⁵⁴⁶

Сема изгледа условила је успостављање зоометафоре *глис̑џи̑а* (2).

⁵⁴¹ В. I. 10. 2. *Особа у̑јалих образа*.

⁵⁴² В. I. 10. 2. *Особа у̑јалих образа*; III. 2. 1. *Болесна особа*.

⁵⁴³ В. I. 6. 4. *Особа рохава лица*; I. 10. 2. *Особа у̑јалих образа*.

⁵⁴⁴ В. I. 10. 2. *Особа у̑јалих образа*; III. 1. 4. б) *Мршава особа ниска рас̑џа*.

⁵⁴⁵ В. I. 3. 2. *Особа уска лица*; I. 10. 2. *Особа у̑јалих образа*.

⁵⁴⁶ В. I. 3. 2. *Особа уска лица*.

III. 1. 8. Маљава особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „длакав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бичевий̄и*, -а (26); *длакав*, -а (1, 5–7, 13–14, 16–17, 20–23, 25); *маљав*, -а (1, 7, 12, 14–16, 21); *руй̄иав*, -а (1–14, 18–26) и ЛСГ именичких лексема: *кѹрјак* (10); *маљавка* (16); *мајмун* (1–5, 9–10, 12–13, 15–18, 20–21, 24, 26), *мајмуница* (18), *мајмунка* (18); *медвѣд* (9–11, 15, 26), *мѣчка* (2, 3, 5–7, 9, 11–12, 15, 21, 26), *мечѣк* (6, 11); *руй̄иа* (3–4, 22), *руй̄иља* (21, 23, 26), *руй̄иавко* (4, 16, 20, 25), *руй̄иавка* (20), *руй̄иуша* (2), *руй̄иавина* (5), *руй̄иоња* (5, 10, 20, 22, 24), *руй̄иавишиина* (9).

За означавање особа којима су поједини делови тела (врат, груди, леђа, руке, ноге) обрасли длаком у мери у којој им та телесна особеност постаје доминантно обележје употребљавају се блискозначни придевски деривати *длакав*, -а (1, 5–7, 13–14, 16–17, 20–23, 25); *маљав*, -а (1, 7, 12, 14–16, 21); *руй̄иав*, -а (1–14, 18–26).⁵⁴⁷ С особином исказаном мотивном речју су и називи *маљавка* (16); *руй̄иа* (3–4, 22), *руй̄иља* (21, 23, 26), *руй̄иавко* (4, 16, 20, 25), *руй̄иавка* (20), *руй̄иуша* (2), *руй̄иавина* (5), *руй̄иоња* (5, 10, 20, 22, 24), *руй̄иавишиина* (9). Непријатан визуелни утисак на језичком плану исказује се пејоративношћу, која се код једног броја примера појачава пејоративним суфиксима. Поред дупунске семантичке нијансе пејоративности, све забележене лексеме су додатно спецификоване митолошком семантичком нијансом. Иако се особа оваква изгледа најпре доводи у везу с вуком – *кѹрјак*⁵⁴⁸ (10), односно вукодлаком, по народном веровању изразито демонском животињом (СМР 1970: 93), у народу постоји веровање да вука из заштитних разлога не треба помињати (Исто), због чега се прибегава другачијим метафоричким називима: *мајмун* (1–5, 9–10, 12–13, 15–18, 20–21, 24, 26), *мајмуница* (18), *мајмунка*⁵⁴⁹ (18); *медвѣд* (9–11, 15, 26), *мѣчка* (2, 3, 5–7, 9, 11–12, 15, 21, 26), *мечѣк*⁵⁵⁰ (6, 11), условљеним карактеристичним телесним особинама ових животињских врста (длакавост) и везом по сличности пренесеним на људско биће. Овакве метафоричке номинације садрже семе негативне оцене, али не и митолошку спецификацију.

III. 2. Тематска група здравствено стање

Тематска група с доминантном семом „здравствено стање“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа која је обележена неким телесним недостатком и/или лошим

⁵⁴⁷ В. I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*.

⁵⁴⁸ В. I. 15. 1. *Особа исѹурене вилице (горње / доње)*; II. 7. 1. *Особа широких груди*.

⁵⁴⁹ В. I. 5. 2. *Особа ниска чела*; I. 11. 4. *Особа длакавих ушију*; I. 15. 1. *Особа исѹурене вилице (горње / доње)*.

⁵⁵⁰ В. I. 2. 1. *Особа бујне косе*; III. 1. 5. а) *Дебела особа висока расѹа*; III. 1. 6. *Изразиѹо дебела особа*.

здравственим стањем. Карактеризација онога који пати од неке болести, а што се одражава на његово опште физичко стање, изражава се лексемама у оквиру тематских подгрупа *Болесна особа* и *Особа с телесним недосићајком*. Особа с телесним недостатком који се испољава као деформитет конкретног дела тела означава се лексемама обједињеним тематским подгрупима: *Особа која се ситално њресе*, *Особа која кашље*, *Особа која кија*, *Особа са секрецијом у носу*, *Особа с богињама*, *Особа са шугом*, *Особа с килом*, *Особа која балави (док њрича)*.

Лексеме којима се на лингвистичком плану означавају представе припадника једне заједнице о болестима неодвојиве су од социокултурног контекста у коме настају, тј. повезане су с концептом културе који обухвата све компоненте културног окружења (Павловић 1999: 95). Будући да се ради о руралној средини, појава многих болести приписује се магијско-религијским факторима, односно деловању натприродних сила.

III. 2. 1. Болесна особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „болестан“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *балдиса́л*, -а, -о (6–7, 11); *бо́лан*, -лна, -лно (23), *болешљѝв*, -а, -о (5, 12, 24); *вѝѝ*, -а, -о⁵⁵¹ (8); *гоѝѝов*, -а, -о (24); *доѝѝраја́л*, -а, -о (23); *изнемо́гал*, -гла, -гло (6); *ишчамрѝл*, -а, -о (6, 9) / *ичамрѝл*, -а, -о (23); *клајнѝл*, -а, -о (6); *млиѝѝав*, -а, -о (15, 25); *мрледан*, -дна, -дно (3, 6, 14); *ѝроја́л*, -а, -о (4); *скајѝосан*, -а, -о (26); *скркан*, -а, -о (17) и ЛСГ именичких лексема: *болешљѝвко* (20); *жуѝѝко* (19), *жуѝѝља* (24); *мрѝавѝѝ* (2); *скајѝља* (23, 26), *скајѝина* (26), *скајѝѝина* (21).

Квалитативни придев *бо́лан*, -лна, -лно (23) забележен је у само једном СЗ пункту. Придевским дериватом *болешљѝв*, -а, -о (5, 12, 24) квалификује се особа склона болести. Значење придева у основи задржава и именички дериват *болешљѝвко* (20).

Услед болести нерасположена и мрзоволна особа квалификује се придевским дериватом *мрледан*, -дна, -дно (3, 6, 14), чија семантика и веза са именицом *мрледи́на* са синхронијског становишта није јасна.⁵⁵²

Интензивнији степен испољености особине на језичком нивоу исказује се синонимним лексемама *изнемо́гал*, -гла, -гло (6), *балдиса́л*, -а, -о (6–7, 11), у значењу „изнемогао, без снаге“ (Јовановић 2004: 343; Динић 2008: 16), и *клајнѝл*, -а, -о (6), у секундарном значењу „малаксао од умора (и болести)“

⁵⁵¹ В. I. 4. 4. *Бледа особа*.

⁵⁵² Исто значење потврђују Јовановић (2004: 472) и Рајковић Кожељац (2014: 282), док Динић (2008: 422) бележи „слаботелесан, слабуњав“. Скок (1972: 465–466) изведеницу *мрледи́на* изводи из основе *мрл-*, настале превојем од индоевропске, општесловенске и прасловенске основе **ter-ti*.

(Динић 2008: 333). Блиска семантика реализује се и употребом придевске лексема *млийав*, -а, -о (15, 25).

Апсолутни степен испољености особине исказује се придевским дериватима *гойдов*, -а, -о (24); *доирајал*, -а, -о (23); *ишчамрел*, -а, -о (6, 9) / *ичамрел*, -а, -о⁵⁵³ (23) (у значењу „ископнио, нестао“); *їройал*, -а, -о⁵⁵⁴ (4). Блиско значење интензивније пејоративности исказује се дериватом *скајдсан*, -а, -о (26), као и једнако мотивисаним метафоричким називима *скајња* (23, 26), *скајна* (26), *скајоїшина* (21).⁵⁵⁵

Називи *жуїко* (19), *жуїња* (24) мотивисани су семом изгледа која се односи на боју тена, која је последица лошег здравственог стања.⁵⁵⁶

Метафорички назив *мрїавїц* (2) резултат је преноса значења по сличности спољашњег изгледа и поред пејоративне садржи и митолошку семантичку нијансу.⁵⁵⁷

III. 2. 2. Особа с телесним недостатком

Тематска подгрупа с доминантном семом „телесни недостатак“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *манїї*, -а, -о (1–3, 5–18, 21–22, 26), *манїїв*, -а, -о (18, 20, 24–25); *нїсїособан*, -бна, -бно (1, 4); *сакїї*, -а, -о (11, 19); *унакаїжен*, -а, -о (6); *фїличан*, -чна, -чно (23); *чурукїїв*, -а, -о (6, 7, 14) и ЛСГ именичких лексема: *богїл* (2, 7, 14), *богїлїна* (2, 7); *манїївко* (20); *наказа* (14).

Лексичке јединице у оквиру ове тематске подгрупе осим доминантном семом „телесни недостатак“ обједињене су и диференцијалном семом „трајни деформитет“, у којој је садржана информација о трајним видљивим естетским променама на појединим деловима тела, урођеним или насталим као последица повреде или болести, које код околине изазивају непријатне утиске.

Блискозначне лексема *манїї*, -а, -о (1–3, 5–18, 21–22, 26), *манїїв*, -а, -о (18, 20, 24–25), *манїївко* (20); *сакїї*, -а, -о (11, 19); *богїл* (2, 7, 14), *богїлїна* (2, 7) представљају опште лексема за означавање особа с урођеним или стеченим деформитетом и већ су обрађене у оквиру других домена.⁵⁵⁸ Особа која има какав телесни недостатак у једном СЗ пункту квалификује се и истозначним придевом *фїличан*, -чна, -чно (23). У два ТЛ пункта забележен је синонимни квалитативни придевски дериват *чурукїїв*, -а, -о (6,

⁵⁵³ В. I. 4. 5. *Бледа особа*.

⁵⁵⁴ В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*.

⁵⁵⁵ В. I. 10. 2. *Особа уїалих образа*; III. 1. 7. *Изразиїо мрїава особа*.

⁵⁵⁶ В. I. 4. 3. *Особа жуїїа їїена*; I. 2. 6. б) *Особа жуїїе / їлаве кесе*; I. 16. 3. б) *Човек жуїїе браде*.

⁵⁵⁷ В. I. 4. 5. *Бледа особа*; I. 4. 5. *Особа модра їїена*.

⁵⁵⁸ В. II. 1. 3. *Особа с деформїїїїїом руке / руку*; II. 1. 4. *Особа без руке*; II. 2. 1. *Особа којој недосїїају їрїїи*; II. 3. 3. *Особа с деформїїїїїом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*.

7, 14), настао према индеклинабилном придеву *чурук* (тур. *çürük*), у значењу „rokvařen, nezdrav, neispravan, sagnjio“ (Škaljić 1966: 182).⁵⁵⁹ У истом значењу употребљене су и префиксално-суфиксална твореница *унака́жен-а, -о* (9) и изведеница *на́каза* (14), с тим да спецификацији њиховог значења доприноси митолошка семантичка компонента.⁵⁶⁰

На конституисање лексеме *не́сјособан, -бна, -бно* (1, 4) поред доминантне семе „телесни недостатак“ утицала је потенцијална сема функционалности.

III. 2. 3. Особа која се стално тресе

Тематска подгрупа с доминантном семом „који се тресе“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *грозни́чав, -а, -о* (2, 5–7, 9, 11–12, 14–16, 20, 23, 26) / *грозни́чав, -а, -о* (4, 21) / *грозњи́чав, -а, -о* (6, 13) / *грозњи́чав, -а, -о* (1, 3); *огњи́чав, -а, -о* (6); *и́ресогла́в, -а, -о* (13, 18) и ЛСГ именичких лексема: *грозни́чавка* (6, 11); *и́ишћије* (21, 23, 25–26); *и́ошћрѣско* (9, 20), *и́ошћресѡјла* (5), *и́ошћресѡјла* (11), *и́ошћресѡја* (10), *и́ошћресу́ља* (11, 20); *и́рѣскавац* (18), *и́ресу́љак* (14), *и́ресу́љка* (14, 16), *и́ресѡјка* (2, 7); *и́ресогла́вац* (4, 12–13, 15, 17, 21, 26), *и́ресогла́вка* (4, 12, 15, 17).

Два су кључна мотивациона подстицаја за квалификацију и номинацију особа које се стално тресу. Будући да се ради о непожељној телесној особи која оставља непријатан визуелни утисак, у семантичкој структури свих забележених лексема присутна је сема негативне оцене.

Глаголом *и́ресе се* мотивисана је већина забележених именичких деривата, добијених по различитим творбеним моделима: *и́ошћрѣско* (9, 20), *и́ошћресѡјла* (5), *и́ошћресѡјла* (11), *и́ошћресѡја* (10), *и́ошћресу́ља* (11, 20); *и́рѣскавац* (18), *и́ресу́љак* (14), *и́ресу́љка* (14, 16), *и́ресѡјка* (2, 7). Сложено-суфиксална придевска твореница *и́ресогла́в, -а, -о* (13, 18), састављена од основа глагола *и́ресе* и именице *глава*, као и именичка сложеница *и́ресогла́вац* (4, 12–13, 15, 17, 21, 26) и њен женски корелатив *и́ресогла́вка* (4, 12, 15, 17) имају спецификовано значење и односе се на квалификацију и номинацију подстакнуту подрхтавањем конкретног дела тела – главе. Једнаку семантичку мотивацију има и пејоративни метафорички назив *и́ишћије* (21, 23, 25–26) (: пихтије ’врста јела, бистри месни желе’).

Именицом *грозница* у значењу „повишена телесна температура с дрхтавицом, као симбол разних болести“ (РСАНУ 1965: 664) мотивисан је придевски дериват *грозни́чав, -а, -о* (2, 5–7, 9, 11–12, 14–16, 20, 23, 26) / *грозни́чав,*

⁵⁵⁹ Придевску лексему *чурукљив, -а, -о* бележи једино Рајковић Кожељац (2014: 625), у значењу „болешљив (о стоци)“. В. II. 3. 4. *Особа без ноге*.

⁵⁶⁰ В. I. 13. 4. *Особа са зечјом усном*; II. 1. 3. *Особа с деформийејом руке / руку*; II. 2. 2. *Особа са шест и́рѣшћију*; II. 5. 2. *Особа с крилима*; III. 1. 2. *Ружна особа*.

-а, -о (4, 21) / *грозњи́чав*, -а, -о (6, 13) / *грожњи́чав*, -а, -о (1, 3). Значење исказа-но придевом *грозничав* преноси се и на именички дериват *грозњи́чавка* (6, 11).

У једном ТЛ пункту забележен је придевски дериват *огњи́чав*, -а, -о⁵⁶¹ (6) мотивисан именицом *огањ* у фигуративном значењу „температура“.

III. 2. 4. Особа која кашље

Тематска подгрупа с доминантном семом „који кашље“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *бркуло́зан*, -зна, -зно (6); *задүшљив*, -а, -о (10); (*јевџи́й-кав*, -а, -о (1–2, 6–7, 10–12, 14, 17, 21), *јевџи́йкљав*, -а, -о (2–4, 6–8, 13, 15, 18–22, 24–25) / *јавџи́йкљав*, -а, -о (5), (*јевџи́йчав*, -а, -о (11, 23); *кашљичав*, -а, -о (2, 5–7, 9–11, 23) / *кашљича́в*, -а, -о (12, 25); *магаричљав*, -а, -о (13); *йџишчав*, -а, -о (3); *суџеџи́љичав*, -а, -о (2, 7), *суџеџи́љив*, -а, -о (15); *џуберкуло́зан*, -зна, -зно (23) и ЛСГ именичких лексема: *јевџи́йкља* (6, 8), *јевџи́йкна* (20), *јевџи́йкљавка* (24–25), *евџи́йчавка* (6), (*јевџи́йкавиџи́ина* (1, 6, 11), *јевџи́йкљавиџи́ина* (9); *кашљича́вко* (20), *кашљича́вка* (20); *кашљоџрд*, *кашљоџрдна* (16); *кашљоџрџи* (6); *џубера́н* (16, 18, 20–21, 23, 26), *џубера́нка* (16, 18, 26), *џубера́на* (18, 20).

Именицом *кашљица* мотивисан је придевски дериват *кашљичав*, -а, -о (2, 5–7, 9–11, 23) / *кашљича́в*, -а, -о (12, 25) из кога су изведени именички корелативи *кашљича́вко*, *кашљича́вка* (20). Пејоративни синоними *кашљоџрд*, *кашљоџрдна* (16); *кашљоџрџи* (6), с основом глагола *кашље* у првом делу и опсеном ономатопејом у другом, забележени су у по једном СЗ и ТЛ пункту. Сема која носи информацију о лошем здравственом стању које се испољава надражајним кашљањем условљава развој потенцијалне семе негативне оцене.

Заразна плућна болест, која се, између осталог, манифестује сувим надражајним кашљем, означава се лексемама (*јевџи́йка* / *јавџи́йка* (грч. *hektikos*), *џуберкулоза* (лат. *tuberculum*). Већина деривата за квалификовање и именовање особе која кашље мотивисана је овим називима. (*Јевџи́йка* / *јавџи́йка* јесте основинска реч придевских деривата (*јевџи́йкав*, -а, -о (1–2, 6–7, 10–12, 14, 17, 21), *јевџи́йкљав*, -а, -о (2–4, 6–8, 13, 15, 18–22, 24–25) / *јавџи́йкљав*, -а, -о (5), (*јевџи́йчав*, -а, -о (11, 23) и именичког *јевџи́йкља* (6, 8), из којих су настали другостепени деривати *јевџи́йкна* (20), *јевџи́йкљавка* (24–25), *евџи́йчавка* (6), (*јевџи́йкавиџи́ина* (1, 6, 11), *јевџи́йкљавиџи́ина* (9). Синонимом *бркулоза* / *џуберкулоза* мотивисани су деривати: *бркуло́зан*, -зна, -зно (6); *џуберкуло́зан*, -зна, -зно (23); *џубера́н* (16, 18, 20–21, 23, 26). Мушким корелативом *џуберан* мотивисане су изведенице *џубера́нка* (16, 18, 26), *џубера́на* (18, 20) за означавање бића женског пола. Потенцијална сема негативне оцене заједнички је елемент у семантичкој структури свих забележених деривата. Виши степен пејоративности једног броја изведени-

⁵⁶¹ Исту лексему бележи и Рајковић Кожељац (2014: 337) у значењу „болестан од сунчанице“.

ца (*јевѝӣкљав*, -а, -о (2–4, 6–8, 13, 15, 18–22, 24–25) / *јавѝӣкљав*, -а, -о (5); *јевѝӣкља* (6, 8), (*ј*)*евѝӣкавишѝина* (1, 6, 11), *јевѝӣкљавишѝина* (9)) резултат је основинско-суфиксалне семантичке компатибилности.

Пејоративним метафоричким називом великог кашља, *магарица*, мотивисан је придевски дериват *магарѝкљав*, -а, -о (13).⁵⁶²

У једном ТЛ пункту потврђена је изведеница *задушљив*, -а, -о (10), мотивисана глаголском речју *задуша*, у значењу „отежава дисање“ (РСАНУ 1968: 716; Јовановић 2004: 403; Динић 2008: 207).⁵⁶³

Лексемама *суѝеѝљѝв*, -а, -о (15), *суѝеѝљѝчав*, -а, -о (2, 7); *ѝешичав*, -а, -о (3) нисмо успели одредити мотивисаност и примарно значење. Динић (2008: 568, 800) лексеме *ѝешица* и *суѝеѝлица*, које би могле бити мотивне, бележи у значењу „који је телесно слаб, ситан, мршав“.

III. 2. 5. Особа која кија

Тематска подгрупа с доминантном семом „који кија“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *кијав*, -а, -о (23) / *ћијав*, -а, -о (4), *кијавичав*, -а, -о (17, 21) / *ћијавичав*, -а, -о (2, 6–7, 9, 11, 13) и ЛСГ именичких лексема: *кијавко* (16, 21) / *кијавко* (25) / *ћијавко* (5), *кијавка* (16) / *кијавка* (25) / *ћијавка* (5), *кијавичар* (26), *кијавичарка* (26), *кијавишѝина* (18).

Глаголском речју *кија* / *ћија* мотивисан је придевски дериват *кијав*, -а, -о (23) / *ћијав*, -а, -о (4), који представља творбenu основу именичких деривата *кијавко* (16, 21) / *кијавко* (25) / *ћијавко* (5), *кијавишѝина* (18). У три пункта су из назива за мушка лица образовани и женски корелативи *кијавка* (16) / *кијавка* (25) / *ћијавка* (5). Придевски дериват *кијавичав*, -а, -о (17, 21) / *ћијавичав*, -а, -о (2, 6–7, 9, 11, 13) и именички *кијавичар* (26) мотивисани су именицом *кијавица*, док је дериват *кијавичарка* (26) настао према мушком корелативу *кијавичар* (26). Кијање је непријатан одбрамбени рефлекс који настаје услед надражаја носне слузнице. Физичка непријатност на језичком нивоу условљава пејоративну спецификованост, која се код деривата *кијавишѝина* (18) реализује у вишем степену.

III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу

Тематска подгрупа с доминантном семом „који је слинав“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *слинав*, -а, -о (2, 4, 7–8, 11, 23–24); *сомурѝӣ*, -а, -о (6), *сомурѝанес*, -ѝиа, -ѝио (2, 7); *соѝуљав*, -а, -о (5); *ѝинцав*, -а, -о (24) и ЛСГ

⁵⁶² В. I. 11. 1. *Особа великих / клемѝавих ушију*.

⁵⁶³ Лексему *задушљив*, -а, -о бележи и Динић (2008: 207) у значењу „који има оболеле дисајне органе, који има астму“. Лексему *задуха* / *задуа* / *задува*, коју бележи РСАНУ (1968: 715) у значењу „сипња, астма“, речници не потврђују.

именичких лексема: *сивља*, *сиван* (6); *мрсољавко*, *мрсољавка* (25); *слинча* (2, 4, 7–8, 11, 15, 17, 19, 21–22), *слинка* (15), *слинавко* (22); *сомуран* (1–5, 7–22, 24, 26), *сомурана* (1–10, 12–14, 16–18, 20–22), *сомуранко* (5, 16), *сомуранка* (15, 18–19, 24, 26), *сомуранче* (5, 13), *сомурча* (10), *сомурче* (2, 7), *сомурко* (14), *сомурљавко* (20), *сомурљавка* (20); *сојуљан* (5), *сојуљана* (5), *сојуљанче* (5); *усмрцан* (2, 7), *усмрцана* (2, 7), *шмркољак* (25).

За означавање особе којој тече слузава текућина из носа, *слина*, забележени су пејоративни придевски и именички деривати мотивисани синонимним именицама *слина*, *сомур*, *сојур*, *мрсољ*, *цинца*, *сива* или неким њиховим дериватом: *слинав*, *-а*, *-о* (2, 4, 7–8, 11, 23–24), *слинча* (2, 4, 7–8, 11, 15, 17, 19, 21–22), *слинка* (15), *слинавко* (22); *сомурати*, *-а*, *-о* (6), *сомуранес*, *-ија*, *-ија* (2, 7); *сомуран* (1–5, 7–22, 24, 26), *сомурана* (1–10, 12–14, 16–18, 20–22), *сомуранко* (5, 16), *сомуранка* (15, 18–19, 24, 26), *сомуранче* (5, 13), *сомурча* (10), *сомурче* (2, 7), *сомурко* (14), *сомурљавко*, *сомурљавка* (20); *сојуљав*, *-а*, *-о*; *сојуљан*, *сојуљана*, *сојуљанче* (5); *мрсољавко*, *мрсољавка* (25); *цинцав*, *-а*, *-о* (24) *сивља*, *сиван* (6).

Префиксално-суфиксалне творенице *усмрцан*, *усмрцана* (2, 7) и дериват *шмркољак* (25) мотивисани су глаголом *шмрка* у значењу „шмркће, увлачи слине“:

III. 2. 7. Особа с богињама

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има богиње“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *богињав*, *-а*, *-о* (14–17, 19, 21–22) / *богињав*, *-а*, *-о* (18, 23, 26) / *бођињав*, *-а*, *-о* (1–13) и ЛСГ именичких лексема: *богињавко* (14, 20, 25) / *бођињавко* (9), *богињавка* (14, 20) / *бођињавка* (6, 9).

Иако је основинска реч *богиње* лексичка позајмљеница (од *dnjēmt. pl. Rosken* (Skok 1971: 182)), на српском говорном подручју је потпуно одомаћена и фонетски и облички адаптирана те је просечан говорник и не препознаје као страну. Особа заражена богињама широм ареала квалификује се придевским дериватом *богињав*, *-а*, *-о* (14–15, 17, 19, 21–22) / *богињав*, *-а*, *-о* (18, 23, 26) / *бођињав*, *-а*, *-о* (1–13), мотивисаним именицом *богиње*. Називи *богињавко* (14, 20, 25) / *бођињавко* (9), *богињавка* (14, 20) / *бођињавка* (6, 9) мотивисани су придевом *богињав* / *бођињав*. У семантичкој структури свих забележених деривата присутна је потенцијална сема негативне оцене.

III. 2. 8. Особа са шугом

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има шугу“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *шугав*, *-а*, *-о* (1–12, 14, 17, 19–20, 23–24), *шугљав*, *-а*, *-о* (1) и ЛСГ именичких лексема: *шукча* (2, 7), *шугља* (1–26), *шугна* (2–7, 9–10, 12–22, 24–26), *шугавијина* (3, 8).

Шуга је заразна површинска иритација коже која проузрокује интензиван свраб. Особа њоме заражена означава се придевским дериватима *шугав*, -а, -о (1–12, 14, 17, 19–20, 23–24), *шугљав*, -а, -о (1). Именицом *шуга* мотивисани су називи *шукча* (2, 7), *шугља* (1–26) према којима се развија женски корелатив *шугна* (2–7, 9–10, 12–22, 24–26). С мотивном речју *шугав* забележен је назив *шугавишина* (3, 8). Семи која носи информацију о непријатном кожном обољењу придружује се потенцијална сема „који је неуредан, прљав“, што успоставља пејоративност високог степена.

III. 2. 9. Особа с килом

Тематска подгрупа с доминантном семом „који има килу“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *килав*, -а, -о (14, 17, 19, 21, 23) / *ћилав*, -а, -о (1–2, 4–8, 11) и ЛСГ именичких лексема: *килча* (2, 7, 12, 14–15, 17–26) / *ћилча* (2–7, 9–11, 13), *килша* (16), *килна* (2, 7, 12, 14–16, 18, 20, 22–26) / *ћилна* (2–3, 5, 7, 9–10, 13), *килоња* (17), *килавко* (20) / *килавко* (21).

Особа који има килу, болест трбушних органа, широм говорног подручја означава се придевским и именичким дериватима с основинском речју *кила* (од општесл. и прасл. **kyla* (Skok 1972: 79)). Придевски деривати *килав*, -а, -о (14, 17, 19, 21, 23) / *ћилав*, -а, -о (1–2, 4–8, 11) и именички *килча* (2, 7, 12, 14–15, 17–26) / *ћилча* (2–7, 9–11, 13), *килша* (16), *килна* (2, 7, 12, 14–16, 18, 20, 22–26) / *ћилна* (2–3, 5, 7, 9–10, 13), *килоња* (17) изведени су директним везивањем суфикса за основу мотивне именице *кила*, док је назив *килавко* (20) / *килавко* (21) изведен из придева *килав*. Развој пејоративности забележених лексема остварен је њиховим секундарним значењем „који је неспособан, слаботелесан“. Везивањем пејоративних суфикса -ча, -ша, -оња за пејоративну основу пејоративност се читава у већој мери.

III. 2. 10. Особа која балави (док прича)

Тематска подгрупа с доминантном семом „који балави“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *балав*, -а, -о (23); *љигав*, -а, -о (2, 6–7, 11–14, 17, 19) и ЛСГ именичких лексема: *балча* (23–24); *љикша* (1–4, 6–22, 25–26), *љигна* (1–4, 7–10, 12–22, 25–26), *љигавче* (2, 7, 13, 16), *љигавац*, *љигавица* (5), *љигавишина* (1).

Особа којој док говори иду бале, љиге из уста пејоративно је оквалификована придевским дериватима са синонимним именицама *бале* или *љиге* у основи: *балав*, -а, -о (23); *љигав*, -а, -о (2, 6–7, 11–14, 17, 19).

Значење придевских деривата *балав*, -а, -о, *љигав*, -а, -о својом целином преноси се и на значење именичких деривата за означавање носилаца негативне особине „који је балав, љигав“: *балча* (23–24); *љикша* (1–4, 6–22, 25–26), *љигавац* (5), *љигавишина* (1). Широм говорне зоне према називи-

ма мушких лица *љикша*, *љигавац* развијају се и женски корелативи *љигна* (1–4, 7–10, 12–22, 25–26), *љигавица* (5), као и назив граматички средњег рода *љигавче* (2, 7, 13, 16). Док се код деривата *љигавче* (2, 7, 13, 16) посредством суфикса *-че* пејоративност читава у мањем степену, њеној интензификацији код деривата *бџла* (23–24), *љикша* (1–4, 6–22, 25–26), *љигавиштина* (1) доприноси основинско-суфиксална пејоративна семантичка компатибилност.

III. 3. Тематска група говор

Тематска група с доминантном семом „говор“ и истоименим називом садржи придевске и именичке лексеме којима се описује и именује особа на основу специфичног говора. Потпуно одсуство говора функционална је сема која обједињује придевске и именичке лексеме у оквиру тематске подгрупе *Нема особа*. Опште лексеме за означавање особа с дефектом говора концентрисане су у оквиру подгрупе *Особа с говорном маном*. Функционална сема у којој је садржана информација о дефектима говорних органа који онемогућавају јасно артикулисање појединих гласова утицала је на конституисање тематских подгрупа: *Особа која замуцкује*, *Особа која шушка када говори*, *Особа која говори „кроз нос“*, *Особа која не изговара све гласове*.

III. 3. 1. Нема особа

Тематска подгрупа с доминантном семом „нем“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *муџав*, *-а*, *-о* (1–5, 7–9, 12, 14–19, 21–26); *нџм*, *-а*, *-о* (1, 6, 13) и ЛСГ именичких лексема: *муџа* (2–3, 7–8, 15, 21–23), *муџавац* (23, 26), *муџавко*, *муџавка* (25), *муџавица* (26), *муџавче* (25), *муџавиштина* (8), *муџља* (2, 7–8, 19–20), *муџла* (20); *нџмча* (6, 20, 25), *нџмша* (6, 10), *нџмка* (25), *нџмџ* (6, 11), *нџмџиња* (6, 11).

Особа лишена способности говора означава се бројним придевским и именичким дериватима мотивисаним синонимним придевима *нем* и *муџав*. Ове две лексеме налазе се у односу релативне синонимије јер семантички садржај лексеме *муџав* укључује експресивност као додатно семантичко обележје. Порекло придева *нем* није потпуно разјашњено (Skok 1972: 516). Овај квалитативни придев забележен је у три ТЛ пункта – *нџм*, *-а*, *-о* (1, 6, 13) и није експресивно обојен. Извесна пејоративност, успостављена употребом продуктивних пејоративних суфикса *-ча*, *-ша*, реализује се у значењу неких њиме мотивисаних назива *нџмча* (6, 20, 25), *нџмша* (6, 10), *нџмка* (25), *нџмџ*, *нџмџиња* (6, 11).

Знатно ширу употребу имају деривати мотивисани придевом *муџав*, *-а*, *-о* (1–5, 7–9, 12, 14–19, 21–26): *муџа* (2–3, 7–8, 15, 21–23), *муџавац* (23, 26), *муџавко*, *муџавка* (25), *муџавица* (26), *муџавче* (25), *муџавиштина* (8), *муџља* (2, 7–8, 19–20), *муџла* (20). Пејоративна семантичка компонента остварена је

секундарним значењем основинске речи „који није довољно паметан, који је несналажљив“. Интензификација пејоративности код једног броја именичких деривата резултат је основинско-суфиксалне компатибилности.

III. 3. 2. Особа с говорном маном

Тематска подгрупа с доминантном семом „који неразговетно говори“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *брбљив*, -а, -о (4, 22); *манџи*, -а, -о (2, 6–7, 11, 20), *манљив*, -а, -о (23) и ЛСГ именичких лексема: *брбља* (12, 15–16, 24), *брбљивац* (9), *брбљивко* (4, 22), *брбљивка* (22), *брбљавко*, *брбљавка*, *брбљавче* (25), *брбљало* (9); *брбосџан* (2, 7, 10), *брбосџанка* (10), *брбосан* (1, 6), *брбосанка* (1).

Особа с говорном маном, која неразговетно говори, у већем броју пунктова квалификује се придевским дериватима *манџи*, -а, -о (2, 6–7, 11, 20), *манљив*, -а, -о (23), мотивисаним именицом *мана*, која спада у опште лексеме за означавање особа с урођеним или стеченим деформитетом.⁵⁶⁴

Ономатопејска балтословенска основа *brb-*, која подсећа на звук извирања воде (Skok 1971: 204), присутна је код већег броја деривата. У основи деривата *брбљивац* (9), *брбљивко* (4, 22), *брбљивка* (22), *брбљавко*, *брбљавка*, *брбљавче* (25) јесте ономатопејски придев *брбљив*, -а, -о (4, 22) / *брбљав*, -а, -о, мотивисан глаголом *брбља*, чија се ономатопејност заснива на подражавању звука који се стално понавља. Глаголом *брбља* мотивисани су још и називи *брбља* (12, 15–16, 24), *брбљало* (9).

Мотивну реч назива *брбосџан* (2, 7, 10), *брбосџанка* (10), *брбосан* (1, 6), *брбосанка* (1) представља глагол *брбоси* / *брбоси*, у значењу „неразговетно говори, брбља, преплиће језиком“ (Рајковић Кожељац 2014: 39), чија је основинска реч ономатопејска именица *брбои*⁵⁶⁵, која се додавањем ономатопејског суфикса *-ои*⁵⁶⁶ директно изводи из ономатопејске основе *брб-*.

III. 3. 3. Особа која замуцкује

Тематска подгрупа с доминантном семом „који замуцкује“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. У оквиру ЛСГ придевских лексема потврђена је само лексема *јџкав*, -а, -о (16). ЛСГ именичких

⁵⁶⁴ В. II. 1. 3. *Особа с деформитетом руке / руку*; II. 2. 1. *Особа којој недостигају њрсџи*; II. 2. 2. *Особа са шесџ њрсџију*; II. 3. 3. *Особа с деформитетом ноге / ногу*; II. 3. 4. *Особа без ноге*; III. 2. 2. *Особа с телесним недостигајком*.

⁵⁶⁵ У РСАНУ (1962: 132) лексема *брбои* дефинисана је као „шум који се чује кад ваздушни, гасни мехурићи излазе из неке течности, клокотање“.

⁵⁶⁶ Термин „ономатопејски суфикс“ преузели смо од Скока (Skok 1971: 496). Наравно, ономатопејност суфикса је условна и остварује се „само у споју са ономатопејском творбеном основом“ (Драгићевић 1998: 126).

лексема обухвата лексеме: *заецкоја* (2, 7), *заецко* (2, 7); *јецкавац* (1, 2, 7), *јецкоња* (11, 22), *јецкало* (4, 9–10, 12, 15, 17–18, 21, 24); *муцавац* (18, 21, 23), *муцавко* (21), *муцко* (16), *муцало* (3, 17, 26).

Особа која запиње у говору, тешко говори, означава се дериватима мотивисаним синонимним глаголима *муца* и *јеца*. Директно из глаголске основе различитим творбеним моделима изведени су придевски дериват *јецкав*, *-а*, *-о* (16) и именички деривати *јецкоња* (11, 22), *јецкало* (4, 9–10, 12, 15, 17–18, 21, 24), *заецкоја* (2, 7), *заецко* (2, 7); *муцко* (16), *муцало* (3, 17, 26), док су деривати *јецкавац* (1, 2, 7) и *муцавац* (18, 21, 23), *муцавко* (21) мотивисани придевима *јецкав*, *-а*, *-о* и *муцав*, *-а*, *-о*.

III. 3. 4. Особа која шушка када говори

Тематска подгрупа с доминантном семом „који шушка“ обухвата ЛСГ придевских лексема и ЛСГ именичких лексема. ЛСГ придевских лексема садржи само лексему *шодшав*, *-а*, *-о* (10), док су у оквиру ЛСГ именичких лексема потврђене лексеме: *шојѐљћа* (1–3, 5–7, 9, 11) / *шојѐљка* (12, 16, 24), *шојѐљко* (16); *шодшка* (4, 10), *шодшкало* (10); *шушља* (20, 23), *шушина* (16, 20), *шушкавац* (23), *шушљавко* (25), *шушљавка* (25).

Пејоративност забележених деривата остварена је продуктивношћу семе која носи информацију о дефекту говора.

Глаголима оноματοпејског порекла *шошка* / *шушка* у значењу „говори шушкајући“ мотивисани су придевски дериват *шодшав*, *-а*, *-о* (10) и именички деривати *шодшка* (4, 10), *шодшкало* (10); *шушља* (20, 23), *шушина* (16, 20). С мотивним придевима *шушкав* / *шушљав* забележени су именички деривати *шушкавац* (23), *шушљавко*, *шушљавка* (25).

Именички деривати *шојѐљћа* (1–3, 5–7, 9, 11) / *шојѐљка* (12, 16, 24), без граматичке дистинкције по полу, и мушки корелатив *шојѐљко* (16) мотивисани су глаголом оноματοпејског порекла *шојѐља* / *шојѐљка* / *шојѐљћа*, у значењу „шушкета док говори“.⁵⁶⁷

III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“

Тематска подгрупа с доминантном семом „који говори ’кроз нос’“ обухвата ЛСГ придевских лексема: *ѐнђав*, *-а*, *-о* (2, 7) / *анђав*, *-а*, *-о* (1) / *ањђав*, *-а*, *-о* (13) / *уњђав*, *-а*, *-о* (3, 6, 11) / *уњкав*, *-а*, *-о* (22); *њуњав*, *-а*, *-о* (3, 16) и ЛСГ именичких лексема: *ѐнђа* (2, 7) / *анђа* (5), *анђало* (10), *уњча* (18), *уњка*

⁵⁶⁷ Овај глагол је оноματοпејског порекла и у његовој основи је прасловенски корен **sop-*, који са суфиксом *-oij* у бугарском твори назив за мали дувачки инструмент (Skok 1973: 306).

(18), *уњакавац* (23, 26), *уњкавица* (26), *уњкалица* (18), *уњкало* (15, 17, 19–21), *уњкација* (24); *њуња* (14), *њуњало* (3, 9, 12, 14, 16, 21).

Различите фонетске варијанте ономатопејске глаголске речи *њнћа* / *њнћа* / *њнћа* / *уњћа* / *уња* мотивисале су бројне придевске и именичке деривате за означавање онога који говори кроз нос. Један број деривата настао је директним везивањем суфикса за глаголску основу: *њнћав*, -а, -о (2, 7) / *њнћав*, -а, -о (1) / *њнћав*, -а, -о (13) / *уњћав*, -а, -о (3, 6, 11) / *уњћав*, -а, -о (22); *њнћа* (2, 7) / *њнћа* (5), *њнћало* (10), *уњча*, *уња* (18), *уњкалица* (18), *уњкало* (15, 17, 19–21), *уњкација* (24), док је дериват *уњакавац* (23, 26), изведен из придева *уњкав*. Назив *уњкавица* (26) изведен је из корелатива за означавање мушких лица. Иста ономатопеја јесте у основи и глаголске речи *њуња* / *њуња* „говори кроз нос, уња“ (РСАНУ 2001: 103), којом су мотивисани придевски дериват *њуњав*, -а, -о (3, 16) и именички *њуња* (14), *њуњало* (3, 9, 12, 14, 16, 21).

III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове

Тематска подгрупа с доминантном семом „који не изговара све гласове“ обухвата само ЛСГ именичких лексема: *врскоја* (2, 7), *врсколо* (3, 12, 17, 20–21), *врскољан* (16), *врсколица* (24), *врсковац*, *врсковица* (26), *врсково*, *врсковка* (25), *њреврскоја* (8).

Сви именички деривати којима се означава особа која при говору не изговара све гласове (најчешће глас *р*) мотивисани су глаголом *врско* или неким његовим дериватом. Један број деривата је различитим творбеним моделима изведен директно из глаголске основе: *врскоја* (2, 7), *врсколо* (3, 12, 17, 20–21), *врсколица* (24), *њреврскоја* (8), док су деривати *врсковац* (26) и *врсково* (25) изведени из придева *врсков*. Називи женских лица *врсковица* (26) и *врсковка* (25) образовани су према мушким корелативима. Именички дериват *врскољан* (16) изведен је из основе придева *врскољав*.

ТВОРБА ИМЕНИЦА И ПРИДЕВА⁵⁶⁸

Творба речи призренско-тимочке дијалекатске области до сада није монографски описана, али постоји више посебних радова који се баве проблемима творбе на овом језичком материјалу.⁵⁶⁸ У мери коју нам грађа омогућава, своје опсервације самерили смо постојећим, користивши диференцијални приступ у односу на радове који се баве творбом у књижевном језику (Стевановић, 1975; Бабић, 1986; Драгићевић, 2001; Клајн, 2002, 2003).

Творбеном анализом нису обухваћене именичке и придевске речи с метафоричком интерпретацијом, као ни деривати из њих изведени.

Међу прикупљеном грађом заступљена су сва три начина творбе – суфиксални, који је основни и најзаступљенији, префиксално-суфиксални и сложено-суфиксални.

Ради боље прегледности и уочавања продуктивности суфикса и појединих творбених типова⁵⁷⁰, систематизација грађе у творбено-семантичкој категорији назива људи извршена је по азбучном реду суфикса, при чему се истовремено скретала пажња и на значење.

Творба именица

Нулти суфикс

Нулти суфикс је непродуктиван и у нашој грађи заступљен је у само две изведенице од глаголске основе: *кост̄ир̄еш* (: костреш се 'неуредно штрчи

⁵⁶⁸ Користили смо само радове из дијалекатске творбе који су тематски блиски нашем раду (в. Литературу). Њихов број је свакако већи уколико се узму у обзир зборници и монографије у којима је обично један део посвећен творби.

⁵⁶⁹ Творбеном анализом обухваћене су само оне речи које са синхонијске равни посматрано припадају изведеним речима. У творби речи увек постоје две корелативне лексичке јединице – основинска реч и изведеница – које стоје у одговарајућем мотивационом односу: основинска реч формално-семантички мотивише изведеницу. Творбена основа се разликује од основне или основинске речи, при чему се код изведеница, на пример, у улогу творбене основе, може наћи цела основна реч или њен део. Поред тога, улогу творбене основе могу преузети и мотивисане речи (Ћорић 2008: 23-40).

⁵⁷⁰ Творбени тип је основна јединица творбеног система. Он се карактерише јединством форманта, јединством категоријалне припадности основинске речи и јединством творбеног значења (Ћорић 2008: 33).

попут кострети (козје длаке’), *йуль*⁵⁷¹ (: пуљи ’истура уста’). Обе изведенице су пејоративно спецификоване и значе особу која је окарактерисана радњом глагола у основи.

С нултим суфиксом су и сложено-суфиксалне творенице са сложеном основном састављеном од основа глагола и ономатопејске речи – *кашљоѿрд*, *кашљоѿрѿи*, односно од основа придева и именице – *мрѿивоѿул*, *мушкокоз*. Изразита пејоративна обележеност сложеница *кашљоѿрд*, *кашљоѿрѿи* условљена је вулгарним значењем саставних делова (*ѿрд*, *ѿрѿи*), док пејоративност сложеница *мрѿивоѿул*, *мушкокоз* потиче из синтагматског споја два неспојива појма – „мртво пувало“⁵⁷² и „мушка коза“.

Суфикс -а

Суфиксом -а граде се бројне изведенице од придевских и глаголских основа, а забележено је и неколико изведеница с основном именичког порекла. У нашој грађи изведенице са суфиксом -а претежно су граматичког мушког рода, мада се у великом броју примера употребљавају за означавање и мушких и женских лица (в. Регистар). Женског рода су једино изведенице *врѿка* (: врѿка се ’у ходу извија задњицу) и *гара* (: гарав ’који је црне боје’).

Од основе именичког порекла су: *брѿка* (: брк), *зуба* (: зуб), *скѿмба / шкѿмба / шћѿмба* (: шкембе ’стомак’). Овим изведеницама означава се особа која се одликује величином појма означеног мотивном именицом.

Од основе придевског порекла су: *врѿга / верга* (: вргав ’који има бубуљице’), *гара* (: гарав ’који је црне боје’), *жгоља* (: жгољав ’који је превише мршав’), *клѿмѿа* (: клѿмпав ’који је великих ушију’), *крѿња* (: крѿњ ’који нема нос или има затупаст нос’), *краѿка* (: краѿкат ’који је дугих ногу’), *лиѿса* (: лис ’који је неједнаке боје’), *луња* (: луњав ’који има тамне флеке на лицу’), *мрша* (: мршав), *муса* (: мусав ’који беле браде и бркова’), *муѿѿа* (: мутав ’који је нем’), *ѿѿѿѿра* (: патрав ’који је с деформитетом ноге / ногу’), *ѿѿѿга* (: пѿгав), *ѿѿѿѿѿа* (: пѿѿѿѿав ’који је ситан, мршав’), *риѿѿа / риѿѿа* (: риѿѿ / риѿѿ), *роѿша* (: роѿшав ’који је рохава лица’)⁵⁷³, *руѿѿа* (: руѿѿав ’који је маљав’), *ѿѿрша* (: тршав ’који је коврѿаве косе’), *ћѿѿа* (: ћѿѿлав), *ћѿѿра* (: ћѿѿрав ’који има дефект вида’), *ћѿѿса* (: ћѿѿс ’који је ћѿѿлав’), *чеѿѿа* (: чеѿѿлав ’који је с телесним недостатком’), *чоѿѿѿа* (чѿѿѿтав ’који је кривих ногу’), *чоѿѿа* (: чоѿѿ ’који је крив,

⁵⁷¹ Изведеница *йуль* може се тумачити и као мотивисана придевом *йуљав*.

⁵⁷² Изведеница *йувало* мотивисана је глаголом *йува* у значењу „дише, дубоко дише“ (Динић 2008: 693).

⁵⁷³ Називе *врѿга / верга*, *луња*, *роѿша*, *ћѿѿа* тумачимо као изведенице образоване из редукованих основа придева *вргав*, *луњав*, *роѿшав*, *ћѿѿлав* мада се могу схватити и као секундарни називи настали механизмом синегдохе.

искривљен’), *чуља* (: чуљ ’који је без једног ува (с окрњеним увом)’), *шиља* (: шиљ ’који је шиљаст’).⁵⁷⁴

Од основе глаголског порекла су: *њнћа* / *анћа* (: *њнћа* / *анћа* ’говори кроз нос’), *брбља* (: брбља ’говори нејасно’), *врџка* (: врџка се ’у ходу извија задњи део тела’), *гџга* (: гџга се), *гизда* (: гизди се ’кити се, дотерује’), *жмура* (: жмури), *сиља* (: сиљи ’гледа с напором, чкиљи’), *њуња* (: њуња ’говори кроз нос’), *џрћа* (: прћи се ’уздиже се’), *џрча* (: прчи се ’уздиже се’), *џрчка* (: прчи се ’уздиже се’), *ћџба* (: оћебури / оћебуљи ’опусти се, повиси, обори, оклембеси’), *ћоџа* (: ћопа ’храмље’), *уњча* (: уњка ’говори „кроз нос’), *џџвра* (: исџвтри ’ослаби, смрша’), *шанџџа* (: шанта ’храмље’), *шеџа* (: шџпа ’храмље’), *шоџка* (: *шоџка* / *шуџка* ’говори шуџкајући’).⁵⁷⁵

Док је у књижевном језику моциони суфикс⁵⁷⁶ -а непродуктиван у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva* (Ћорић 1982: 156–158) и потврђен само у ознакама сродства (Клајн 2003: 19), у говорима сврљишког краја врши функцију моционог суфикса код већег броја назива женских лица: *бељузана* (: бељузан ’човек светле пути’), *бркана* (: бркан ’човек великих бркова’), *бубрељана* (: бубрељан ’човек широка лица; човек дебелих

⁵⁷⁴ Већина назива изводи се из редукованих придевских основа.

⁵⁷⁵ Многе изведенице с глаголском основом могле би се тумачити и као изведенице настале из редуковане придевске основе: *џрћа* (: прћав), *џрча* (: прчав), *ћоџа* (: ћопав), *шанџџа* (: шантав), *шеџа* (: шџпав) и др.

⁵⁷⁶ Б. Ћорић именичку моцију дефинише као творбени начин обележавања разлике у полу, односно као способност језика да помоћу одређених суфиксних форманата гради називе за женска лица од корелативних именица мушкога рода, при чему мовирани женски корелатив „остаје у оквирима семантичке области мушког корелатива, а деривацијом је само пол промењен“ (Ћорић 1982: 6). Речју, „моциони суфикс служи као допунски знак: њиме се значење творбене основе само модификује, док основно значење остаје неизмењено“ (Ћорић 1982: 8).

Полазећи од наведених поставки, поимање појма *моција* употребљавамо у донекле ширем значењу које подразумева постојање назива за женска лица у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva*, без обзира на то да ли су они настали од мушких еквивалентних форми. Наиме, моционим се сматрају и они суфикси који не улазе у моциони однос с неким другим суфиксом за извођење мушког корелатива, али означавају женски пол (Вагић 1987: 9). Такође, у неким случајевима корелација изостаје јер се „моциони суфикс појави као творачки, а не само модификациони елемент творбе“ (Ћорић 1982: 11).

Дакле, нашом анализом обухваћени су деривати настали интегралном моцијом, када читав мушки назив, односно његова граматичка основа улази у састав деривата са значењем лица женског пола и суплетивном именичком моцијом, када женски назив настаје извођењем од окрњеног мушког назива, односно, мушка ознака бића губи свој суфикс и на његово место долази моциони суфикс (Бошковић 1936: 25; Ћорић 1982: 8), али и деривати изведени од других врста речи додавањем одговарајућих моционих суфикса. Међутим, иако је у раду управо највише примера који нису настали извођењем од еквивалентних речи из категорије мушких лица, искуства стечена на терену, по којима називу за женска лица готово увек претходи мушки назив, надамо се, макар делимично оправдавају наше опредељење да називе за женска лица изводимо од еквивалентних именица мушког рода.

образа'), *бубуљана* (: бубуљан 'човек с бубуљицама на лицу'), *бубурана* (: бубуран 'човек широка лица'), *већана* (: већан 'човек великих обрва'), *врпуљана* (: врпуљан*⁵⁷⁷ 'особа која њише куковима док хода'), *главурана* (: главуран 'човек велике главе'), *главурдана* (: главурдан 'човек велике главе'), *главуцана* (: главуцан 'човек велике главе'), *гргуљана* (: гргуљан 'човек гргураве косе'), *гргурана* (: гргуран 'човек гргураве косе'), *гузана* (: гузан 'човек велике задњице'), *гузичана* (: гузичан 'човек велике задњице'), *дебелјана* (: дебелјан 'дебео човек'), *жљебурана* (: жљебуран 'човек великих уста'), *кебуљана* (: кебуљан 'човек пуних, избачених уста'), *келана* (: келан 'човек без косе'), *коколана* (: коколан 'човек крупних очију; човек буљавих очију'), *космурана* (: космуран 'човек дуге, неуредне косе'), *крмељана* (: крмељан 'човек крмељивих очију'), *маљузана* (: маљузан 'човек ниска раста'), *модрељана* / *модруљана* (: модрељан / модруљан 'човек плавих очију'), *мустакана* / *мустаћана* (: мустакан / мустаћан 'човек великих бркова'), *носурана* (: носуран 'човек велика носа'), *образана* (: образан 'човек дебелих образа'), *пашњакана* (: пашњакан 'човек велика стомака'), *пупурана* (: пупуран 'човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста'), *пурпузана* (: пурпузан 'човек пуних, избачених уста'), *рејкозубана*⁵⁷⁸ (: реткозубан 'човек ретких зуба'), *рићана* (: рићан 'човек рићих косматих површина'), *рњана* (: рњан 'човек широких ноздрва'), *сомурана* (: сомуран 'човек са секрецијом у носу'), *сопуљана* (: сопуљан 'човек са секрецијом у носу'), *туберана* (: туберан 'човек који има туберкулозу'), *ћебурана* (: ћебуран 'човек пуних, избачених уста'), *усмрцана* (: усмрцан 'човек са секрецијом у носу'), *чакарана* (: чакаран 'разрок човек'), *шавелјана* / *шевелјана* (: шавелјан / шевелјан 'који не иде право, врлуда, тетура се').

Суфикс *-а* заступљен је и код једног броја сложених назива. То су углавном исконструисане сложено-суфиксалне творенице настале или према истозначним сложеним придевима или према синтагмама сачињеним од придева и именица чије основе улазе у њихов састав (*придев + сјојни вокал о + именица + -а*). Сложенице које је могуће протумачити на оба начина, сматрамо да су пре настале извођењем из сложеног придева: *беловећа*

⁵⁷⁷ У тексту ће корелативни облици који нису потврђени, а могуће их је реконструисати бити обележени звездицом (*).

⁵⁷⁸ Називи попут творенице *рејкозубана* могу се тумачити као изведенице настале моционом творбом према истозначним сложеним називима мушких лица или као сложенице исконструисане према синтагмама сачињеним од придева и именица чије основе улазе у њихов састав. Предност извођењу у односу на префиксално-суфиксалну или сложено-суфиксалну творбу дајемо јер је извођење својственије српском језику. Сличан приступ имао је и С. Бабић (1986: 62). Такође, Б. Ћорић сматра да именичку моцију карактерише само суфиксни творбени начин (Ћорић 2008: 200), односно да се „префиксацијом, инфиксацијом или композицијом не изражавају моциони односи“ (Ћорић 1982: 7).

(: беловећ 'који је белих обрва'), *беломуја* (: беломујес 'који је светле косе и тена'), *голобрада* (: голобрад 'који је без браде'), *голошија* (: голошијес 'који је дуга врата'), *дебелошија* (: дебелошијес 'који је дебела врата'), *длогошија* / *длагошија* / *дугошија* (: дугошијес 'који је дуга врата'); *крајикошија* (: краткошијес 'који је кратка врата'), *кривошија* (: кривошијес 'који је крива врата'), *танкошија* / *танкошија* (: танкошијес 'који је танка врата').

По обрасцу *йрилог* + *сјојни вокал о* + *глагол* + *суфикс -а* добијена је једино сложеница *кривојѣда* којом се истовремено именују и мушка и женска лица.

Именица за означавање човека са суфиксом *-ја* (палатална форма суфикса *-а*) је мало. С придевом у творбеној основи потврђено је пет примера: *бѣља* (: бел / бео), *гѣља* (: гал 'црн'), *жућа* (: жут), *мѣља* (: мали), *црња* (: црн). С глаголом у творбеној основи забележен је само један пример: *цѣкља* (: *цѣкли* 'гледа нетремице, широм отворених очију, буљи'). Док изведенице с глаголском основом имају пејоративно значење, изведенице с придевом у основи су најчешће хипокористици.

Суфикс *-ава*

Суфикс *-ава* особеност је сврљишких говора. Потврђен је код изведеница женског рода *кљунѣва* (: кљун), *рњава* (: рња 'ноздрава') од именичких основа и изведенице *белѣва* (: бел) с придевском основом. Пејоративност је условљена значењем изведеница.

Суфиксом *-ак*

Суфиксом *-ак* твори се мањи број изведеница од придевских, глаголских и бројевних основа. Граматички род ових изведеница је мушки, али оне по правилу значе и мушка и женска лица.⁵⁷⁹

Придевску основу распознајемо код изведеница *деснак* (: десни 'дешња'), *кривак* (: крив), *левак* (: леви 'левак'), *ћосак* (: ћос 'који је ћелав').

Од глаголске основе је изведеница *стрижак* (: стриже 'скраћује маказама, шиша'), а од бројевне *шестак* (: шест).

Сем изведеница *деснак*, *левак*, којима се именују десноруке и леворуке особе, све остале изведенице са суфиксом *-ак* означене су извесном дозом пејоративности, код већине примера узроковане основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу.

Палатална форма овог суфикса (*-јак*) продуктивна је код придевских основа на *-н*: *бубрењак* (: набубрен 'који је надут'), *десњак* / *дешњак* (: десни), *румењак* (: румен), *сметењак* (: сметен 'који је с телесним недостатком').

⁵⁷⁹ У неким случајевима од исте основе постоје и изведенице са женским суфиксом.

Суфикс *-јак* потврђен је и код префиксално-суфиксалне творенице *ѝричудњак* (: чудан). Значење умањења особине „који је мало чудан“ реализује се употребом префикса *ѝри-* са значењем „непотпуност, ограниченост, ублажавање особине исказане основним придевом“ (Клајн 2002: 220).

Сложеним суфиксима *-ољак* и *-уљак* из глаголских основа образоване су изведенице изражене пејоративности *мршѝољак* (: мршти се), *ѝресуљак* (: тресе се), *шмркољак* (: шмрка 'шмркће, увлачи слине').

Суфикс *-ак* и сложени суфикс *-ољак* распознајемо и код назива *заѝрѝшак* и *црѝољак*. Иако се суфикси јасно издвајају, са синхронијског становишта гледано мотивисаност није лако докучива па о овим именицама не можемо говорити као о изведеницама.

Суфикс *-ан*

Суфикс *-ан* један је од најзаступљенијих суфикса у извођењу именица мушког рода. Додаје се на именичке, придевске и глаголске основе, а у једном примеру потврђен је и у префиксално-суфиксалној творби. Њихово значење условљено је значењем мотивних речи.

Од основе именичког порекла су: *бубуљан* (: бубуљица), *већан* (: већа 'обрва'), *вргуљан* (: вргуљ 'увијени прамен косе'), *главуран* (: главура) *главурдан* (: главурда), *главујан* (: главуца), *гргуљан* (: гргуљ 'увијени прамен косе'), *гргуран* (: гргур 'увијени прамен косе'), *гузан* (: гуз), *гузичан* (: гузича), *дуйан* (: дупе), *зубан* (: зуб), *сиван* (: сива 'слина'), *космуран* (: космурак), *кракан* (: крак 'нога'), *кривуљан* / *кривељан* (: кривуљ / кривељ 'онај који храмље'), *крмељан* (: крмељ), *мадежан* (: мадеж 'младеж'), *мусѝшакан* / *мусѝшаћан* (: мустак 'брк'), *носуран* (: носура), *образан* (: образ), *ѝашњакан* (: пашњак 'стомак'), *рњан* (: рња 'ноздрва'), *сомуран* (: сомур 'слина'), *сојуљан* (: сопуљ 'слина'), *ѝрбан* (: трба 'стомак'), *ѝуберан* (: туберкулоза), *ћубан* (: ћуба), *шијан* (: шија 'врт').

Од основе придевског порекла су: *врскуљан* (: врскуљав 'који не изговара све гласове'), *дебелан* (: дебел 'дебео'), *жљебуран* (: жљебурат 'човек великих уста'), *криван* (: крив), *модрељан* / *модруљан* (: модруљав 'који је плавкаст'), *рићан* / *риѝан* (: рић / риѝ), *ѝршан* (: тршав 'који је коврѝав'), *ћосан* (: ћос 'који је ћелав'), *чакаран* / *чекеран* (: чакараc 'који је шарених очију'), *чуљан* (: чуљ 'који је без једног ува (с окрњеним умом)').

Од основе глаголског порекла су: *брбосан* (: брбоси 'неразговорно говори, брбља, преплиће језиком'), *брбосѝан* (: брбости 'неразговорно говори, брбља, преплиће језиком'), *бубуран* (: *бубури* 'бубри, дује се, надима се'), *зрикан* (: зрика 'разроко, врљаво гледа'), *кебуљан* (*оћебури* / *оћебуљи* / *оћебуси* 'опусти се, повиси, оклембеси'), *коколан* (: коколи 'широм отвара очи, колачи очи, буљи'), *ѝунѝуран* (: пунпури 'надиже се, клобуч'), *ѝуѝуран*

(: пупури 'надиже се, клобучи'), *йурйузан* (: пупури 'надиже се, клобучи'), *ћебуран* (: оћебури 'опусти се, повиси, оклембеси'), *шавелан* / *шевелан* (: *шавела* / *шевела* 'не иде право, врлуда, тетура се'). Префиксално-суфиксалном творбом добијен је назив *усмрцан* (: усмрца 'увлачи слине').

Сложени суфикс *-узан*, потврђен у примерима *бељузан* (: беља 'човек светле косе и тена'), *маљузан* (: маља 'низак човек') с именицама у општем делу.

Исконструисани сложени називи *дебелошијан* и *рејкозубан* изведени су из основа истозначних сложених придева *дебелошијас* ('који је дебела врата'), *рејкозуб* ('који је ретких зуба').

Суфикс *-ар*

Суфикс *-ар* потврђен је само у образовању изведеница мушког рода од именичке основе: *гузичар* (: гузица), *кијавичар* (: кијавица), *косар* (: коса), *носар* (: нос), *шкембар* (: шкембе 'стомак'). Како у књижевном језику тако и у дијалекту изведенице од именичких основа и суфикса *-ар* примарно се везује за категорију *nomina agentis*, односно „највећим делом се односе на људска бића, и то претежно као ознаке занимања“ (Клајн 2003: 44), те овакве изведенице обично немају експресивну конотацију. Пејоративан тон овог суфикса при образовању изведеница за означавање бића може бити условљен вулгарним значењем мотивних речи (гузица, шкембе), или његова експресивност може проилазити из споја творбене основе и суфикса и развоја значења које се односи на прекомерну величину (*косар*, *носар*).

Изведеница *кијавичар* (једина са суфиксом *-јар*) означава болесника, тј. оног који има кијавицу.

Суфикс *-ара*

Суфиксом *-ара* творе се пејоративи за женска лица од именичких основа: *гузара* (: гуз), *сисара* (: сиса), *чумара* (: чума). Једино је пејоратив *гузичара* (: гузица) изведен додавањем палаталне варијанте *-јара*. Изведеницама *гузара*, *гузичара*, *сисара* означава се жена с предимензионираним деловима тела означеним именицама у основи.

Суфикс *-(а)ц*

У анализираној грађи суфиксом *-(а)ц* творе се изведенице мушког рода од придевске основе: *брбљивац* (: брбљив 'који говори нејасно'), *вргавац* (: вргав 'који има бубуљице'), *врскавац* (: врскав 'који не изговара све гласове'), *грбавец* (: грбав 'који има грбу'), *јецкавац* (: јецкав 'који муца'), *луњавац* (: луњав 'који има пеге'), *љигавац* (: љигав 'који балави'), *муџавац* (: мутав

'нем'), *муцавац* (: муцав 'који муца'), *немџ* (: нем), *слѣџац* / *слейџац* / *слейџи* (: слеп), *уњкавац* (: уњкав 'који муца'), *црџац* (: црн), *ћуџавац* / *чуџавац* (: чу-пав). Будући да све изведенице значе исто што и придев у творбеној основи, пејоративни карактер појединих изведеница условљен је пејоративношћу мотивних придева.

С глаголском осномом потврђен је само један пример *кукљџи* (: скукуљи се 'згрчи се, склупча се').

Сложени суфикс *-ав(а)џ* у два примера везује се за глаголску основу: *џпрѣскавац* (: треска), *шушкавац* (: шушка). Ове изведенице могле су настати и из придевске основе – *џпрескав*, *шушкав*, али будући да се пре могу изразити формулом „онај који врши радњу исказану глаголом“, сматрамо да је у њиховој основи глаголска реч.

С једном потврдом забележен је и сложени суфикс *-ар(џ)џ* везан за придевску основу *жуџарџи* (: жут).

Сложено-суфиксалне творенице са суфиксом *-(а)џ* изведене су из основа исконструисаних сложених придева: *белоглавац* (: белоглав 'који је седе косе'), *белџпрѣџац* (: белотреп(ав) 'који је белих трепавица'), *дебелобразац* (: дебелобраз 'који је дебелих образа'), *краџкочѣлац* (: краткочелес 'који је ниска чела'), *рѣџкозубац* (: реткозуб 'који је ретких зуба'), *џпресоглавац* (: тресоглав 'који тресе главом'), *шѣџџоџѣрац* (: шестопер 'који има шест прстију'), *шиљоглавац* (: шиљоглав 'који је шиљасте главе').

Суфикс *-ача*

Суфиксом *-ача* образовани су женски пејоративи *бубуљача* (: бубуљица), *мустџакача* (: мустак 'брк'), *носурџача* (: носура) од основе именичког порекла и изведеница *белџача* (: бел) с придевском творбеном осномом.

Суфикс *-аџ*

У творби суфиксацијом суфикс *-аџ* јавља се само једном код изведенице с именичком осномом *крилаџи* (: крило). Један пример потврђен је и у сложено-суфиксалној творби код сложенице *равноџџабанаџи*, настале везивањем суфикса *-аџ* за основу сложеног придева *равноџџабанаџи* ('који је равних табана').

Суфикс *-џа*

Суфикс *-џа* потврђен је код изведенице *грозоџџа* (: грозота) и префиксално-суфиксалне творенице *џџпресџа* (: потреса се 'подрхтава') које се истовремено употребљавају за именовање мушких и женских лица. Обе именице су стилски обележене.

Суфикс *-ина*

Суфикс *-ина* везује се за именичке и придевске основе. Иако су изведенице граматички женског рода, њима се углавном могу означавати и мушка и женска лица. Њихово најчешће значење је аугментативно, коме се у зависности од значења основне речи и контекста прикључују и различите стилске вредности, обично пејоративна (Бабић 1986: 218).

Пејоративност изведеница *главурина* (: главура), *сакайуљина* (: сакагуља 'особа с телесним недостатком'), *руџавина* (: рутав 'длакав') проистиче из значења именица и придева у основи: *главура*, *сакайуља*, *руџав*. Из значења изведеница *људина* (: људи), *мужина* (: муж), *човечина* (: човек) којима се именује човек на основу изражених телесних особина које нису у складу с естетским мерилима говорне заједнице, најчешће се развија аугментативно значење с допунским пејоративним семантичким обележјима. Међутим, у другачијим ситуацијама, када се њима именује јак, стасит и здрав мушкарац, ове изведенице добијају афирмативно значење.

Изведеница *мустачина* (: мустак 'брк') значи човека окарактерисана величином појма означеног мотивном именицом. Извесна пејоративна означеност резултат је именовања подстакнутог величином бркова који нису у складу с осталим деловима лица.

Пејоративност префиксално-суфиксалне творенице *солујина* условљена је значењем мотивног глагола *олуји* у значењу 'превише ошиша'.

Сложеним суфиксом *-чина* образована је једино изведеница *луњавачина* (: луњав 'који има пеге'), чија је пејоративност условљена значењем мотивног придева, а интензивирана додавањем суфикса.

Према речима И. Клајна, у савременом српском језику сложени суфикс *-ојина* долази готово искључиво на глаголске основе (Клајн 2003: 182). Језички материјал који је био предмет наше обраде, показује да се суфикс *-ојина* пре везује за основе трпног или радног глаголског придева: *липсалојина* (: липсал 'који је потпуно телесно ослабљен'), *ишчепенојина* (: ишчепен 'који је кривих удова'), *набрчкојина* (: набрчкан 'који има боре'), *нарејојина* (: нарепан 'који је лоше ошишан'), *почепенојина* (: почепен 'који је кривих удова'), *скапојина* (: скапан 'који је потпуно телесно ослабљен'). Пејоративност забележених деривата најпре проистиче из значења мотивних речи, али њеној интензификацији доприноси и аугментативни суфикс *-ојина*.

Изузетак чини пејоратив *мршобојина* (: мрша 'животињски леш') настао везивањем суфикса *-ојина* за именичку основу.

Суфиксом *-ијина* из придевских основа творе се изведенице с доминантним пејоративним значењем условљеним основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу: *вргавијина* (: вргав 'који има бубуљице'),

грбавишићина (: грбав), *дрљавишићина* (: дрљав 'крмељив'), *јевтићавишићина* (: јевтићав 'који има туберкулозу'), *јевтићкљавишићина* (: јевтићкљав 'који има туберкулозу'), *кијавишићина* (: кијав), *кљакавишићина* (: кљакав 'који је телесно ослабљен'), *луњавишићина* (: луњав 'који има пеге'), *љигавишићина* (: љигава 'који балави док прича'), *мућавишићина* (: мутав 'нем'), *паћавишићина* (: патрав 'који је с деформитетом ноге / ногу'), *разокавишићина* (: разокав 'који је с разрок'), *рућавишићина* (: рутава 'који је маљав'), *ћелавишићина* (: ћелав), *ћосавишићина* (: ћосав 'који је без браде и бркова'), *челјавишићина* (: челјав 'који је с телесним недостатком'), *шугавишићина* (: шугав). Исти суфикс суделује и у префиксално-суфиксалној творби: *подбуљавишићина* (: подбуљ 'који је натечена лица'), *почепенишићина* (: почепен 'који је кривих удова').

Суфикс *-ица*

Суфикс *-ица* забележен је и код изведеница *бркица* (: брк), *гузица* (: гуз),⁵⁸⁰ где се његово значење не може ближе одредити, осим да означава појам који је у вези с именицом у основи (Клајн 2003: 117).

Од глаголске основе једино су изведенице *заводница* (: заводи се 'заноши се у ходу, њише задњицом у ходу') и *мазница* (: мазни се 'лади се, заглађује').

Изведенице *врскалица* (: врска 'не изговара све гласове'), *уњкалица* (: уња 'говори „крз нос“') с глаголском творбеном осномом, изведене су помоћу сложеног суфикса *-лица*. Ове изведенице граматички су женског рода, али означавају особе оба пола којима је „типично својство вршење радње означене глаголом“ (Клајн 2003: 147). Њихова блага стилска обојеност условљена је негативним значењем мотивних глаголских речи.

Иако је суфикс *-ица* је у књижевном језику најзаступљенији моциони суфикс (Бошкових 1936: 9; Ћорић 1979: 34; Клајн 2003: 116), у говорима сврљишког краја његова продуктивност у моционој функцији није велика. Потврђен је у образовању изведеница са значењем женских бића према мушким корелативним именицама изведеним суфиксима:

-(а)и: *врскавица* (: врскавац 'човек који не изговара све гласове'), *кудраница* (: кудравац 'човек гргураве косе'), *љигавица* (: љигавац 'човек који балави док прича'), *мућаница* (: мутавац 'човек који замуцкује'), *паганица* (: пегавац 'човек с пегама на лицу'), *уњкавица* (: уњавац 'човек који говори „крз нос“');

-енко: *убавица* (: убавенко 'леп човек');

-ик: *цакленница* (: цакленик 'човек крупних очију; човек буљавих очију');

-ча: *кљунница* (: кљунча 'човек кукаста носа').

⁵⁸⁰ Бабић именицу *гузица* убраја у немотивисане (Бабић 1986: 140).

Суфикс *-ка*

Најзаступљенији моциони суфикс у говорима сврљишког краја јесте суфикс *-ка*,⁵⁸¹ који и у књижевном језику представља врло продуктиван суфикс у образовању изведеница за означавање женских бића добијених од корелатива мушког рода (Ћорић 1979: 35–37; Клајн 2003: 133). Велики број примера у нашој грађи настао је интегралном моцијом:

богаљка / *богаљћа* (: богаљ 'човек с телесним недостатком'), *брбосанка* (: брбосан 'човек с говорном маном'), *брбосијанка* (: брбостан 'човек с говорном маном'), *брчкољка* / *брчкољћа* (: брчкољ 'особа изборана чела'), *бубулејка* (: бубулеја 'особа дебелих образа'), *бубуљанка* (: бубуљан 'човек с бубуљицама на лицу'), *вратиоњка* / *вратиоњћа* (: вратиоња 'човек дебела врата'), *голошијка* (: голошија 'човек дуга врата'), *дебелошијанка* (: дебелошијан 'човек дебела врата'), *дебелошиј(ј)ка* (: дебелошија 'човек дебела врата'), *длагошијка* / *длогошијћа* / *длогошијка* / *дугошијка* (: длагошија / длгошија / дугошија 'човек дуга врата'), *зубоњка* / *зубоњћа* (: зубоња 'човек великих зуба'), *кијавичарка* (: кијавичар 'човек који кија'), *кицошлијка* (: кицошлија 'човек стамена стаса'), *коколанка* (: коколан 'човек крупних очију; човек буљавих очију'), *крајикошијка* / *крајикошијћа* (: краткошија 'човек кратка врата'), *кривојетика* (: кривоједа 'човек кривих уста'), *кривошијка* / *кривошијћа* (: кривошија 'човек крива врата'), *лејпојанка* (: лепотан 'леп човек'), *модрељанка* (: модрељан 'човек плавих очију'), *носуранка* (: носуран 'човек велика носа'), *пунпуранка* (: пунпуран 'човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста'), *рицовка* (: рицов* 'особа риђих косматих површина'), *сомуранка* (: сомуран 'човек са секрецијом у носу'), *танкошиј(ј)ка* / *тънкошијка* (: танкошија / тънкошија 'човек крива врата'), *туберанка* (: туберан 'човек који има туберкулозу'), *цаклованка* / *цьклованка* (: цаклован / цьклован 'човек буљавих, стакластих очију'), *церозубоњћа* (: церозубоња 'човек ретких зуба'), *чакарлијка* (: чакарлија 'разрок човек'); *чекеранка* (: чекеран 'разрок човек').

У говорима сврљишког краја суфиикс *-ка* чешћи је у суплетивној него у интегралној моцији. Женски мовирани облици настају наспрам редукованих мушких назива који се завршавају суфиксима:

-(в)ц / *-(а)ц*: *белоглавка* (: белоглавац 'сед човек'), *жутијарка* (: жутарџц 'човек жуте косе'), *крајкочелка* (: краткочелац 'човек ниска чела'), *мазноглавка* (: мазноглавац 'човек зализане косе'), *реткозубијка* (: реткозубац 'чо-

⁵⁸¹ Суфикс *-ка* јесте најпродуктивнији и најзаступљенији моциони суфикс и у македонским и бугарским говорима (Бошковић 1936: 25, 46–52). Снажна интерференција која се остварује међу суседним бугарским и македонским говорима и говорима српске призренско-тимочке дијалекатске области утицала је на значајне промене на свим језичким нивоима. О томе в. шире у: Радић 2003; Милорадовић 2007.

век ретких зуба'), *т̄ресогла̀вка* (: тресоглавац 'човек који се стално тресе'), *шиљогла̀вка* (: шиљоглавац 'човек шпицасте главе');

-ко: *беличка* (: беличко 'човек природно светле косе; човек светле пути'), *бестрѐйка* (: бестрепко 'човек без трепавица'), *беловѐшка* (: беловешко 'човек белих обрва'), *богиња̀вка* / *бођиња̀вка* (: богињавко / бођињавко 'човек с богињама'), *брбља̀вка* (: брбљавко 'човек с говорном маном'), *брбљивка* (: брбљивко 'човек с говорном маном'), *бу̀чка* (: буцко 'дебео човек'), *вргавка* (: вргавко 'човек с бубуљицама'), *врска̀вка* (: врскавко 'човек који не изговара све гласове'), *врторѐйка* (: врторепко* 'особа која њише куковима док хода'), *гара̀вка* (: гаравко 'човек црне косе; човек тамна тена'), *голочелка* (: голочелко 'човек висока чела'), *горелѝвка* / *гурелѝвка* (: гореливко 'човек крмеливих очију'), *грознича̀вка* (: грозничавко 'човек који се стално тресе'), *жлџа̀јка* / *жута̀јка* (: жлтајко / жутајко* 'човек жуте косе; човек жута тена'), *жу̀йка* (: жућко 'човек жуте косе; човек жута тена'), *жу̀шка* (: жушко 'човек жуте косе; човек жута тена'), *зализа̀нка* / *зализанка* (: зализанко 'човек зализане косе'), *јевџи́кља̀вка* (: јевџикљавко 'човек који кашље'), *јевџи́чавка* (: јевџичавко 'човек који кашље'), *кашљича̀вка* (: кашљичавко 'човек који кашље'), *кија̀вка* / *кија̀вка* / *ћија̀вка* (: кијавко / ћијавко 'човек који кија'), *клемпа̀вка* (: клемпавко 'човек клемпавих ушију'), *кострѐшка* (: кострешко 'човек јаких обрва'), *лиса̀вка* (: лисавко 'човек с праменовима различите боје'), *лисџѐнка* (: лисџенко 'човек с праменовима различите боје'), *лиска* (: лиско 'човек с праменовима различите боје'), *лиша̀вка* (: лишавко* 'човек с праменовима различите боје'), *луња̀вка* (: луњавко 'човек с пегам на лицу'), *мадежа̀вка* (: мадежавко 'човек с младежом на лицу'), *маља̀вка* (: маљавко 'маљав човек'), *модри́чка* (: модричко 'човек модра тена; човек плавих очију'), *мрсоља̀вка* (: мрсољавко 'човек са секрецијом у носу'), *мрша̀вка* (: мршавко 'мршав човек'), *мута̀вка* (: мутавко 'нем човек'), *прџка* (: прџко 'човек прџаста носа'), *пупња̀вка* (: пупњавко 'човек великих дебелих образа'), *пупурка* (: пупурко 'човек пуних, избачених уста'), *разоканка* (: разоканко 'разрок човек'), *расцѐйка* (: расцепко 'човек са зечјом усном'), *риџа̀јка* / *рица̀јка* (: риџајко / рицајко* 'човек риџих косматих површина'), *риџка* / *рицка* (: риџко* / рицко* 'човек риџих косматих површина'), *роша̀вка* / *роша̀вка* (: рошавко 'човек рошава лица'), *румѐнка* (: руменко 'човек црвених образа'), *рута̀вка* (: рутавко 'маљав човек'), *сакатљивка* (: сакатљивко 'човек с телесним недостатком'), *седиња̀вка* (: седињавко 'човек седе косе'), *сомурља̀вка* (: сомурљавко 'човек са секрецијом у носу'), *т̄ресојка* (: тресојко* 'човек који се стално тресе'), *т̄ресу̀лка* (: тресуљко 'човек који се стално тресе'), *тршља̀вка* (: тршљавко 'човек гргураве косе'), *ћела̀вка* / *кела̀вка* (: ћелавко / келавко 'човек без косе'), *ћоса̀вка* (: ћосавко 'човек без обрва'), *ћуба̀нка* (: ћубанко 'човек бујне косе'), *убавѐнка* (: убавенко 'леп човек'), *убавка* (: убавко 'леп човек'), *цвѐтика* (: цветко 'човек с младежом на лицу'), *цигља̀вка*

(: цигљавко 'човек танка струка'), *челѐнка* (: челенко 'човек висока чела'), *четйврѝка* (: четвртко 'човек четвртасте главе'), *чольавка* (: чољавко* 'човек с деформитетом удова'), *шойѐлка* / *шойѐлѝа* (: *шойѐљко* 'човек који шушкета док говори'), *шушљавка* (: шушљавко 'човек који шушка када говори');

-ља: *белотрѝрѝка* (: белотрепља 'човек белих трепавица'), *врѝодуѝка* (: вртодупља* 'особа која њише куковима док хода'), *кривозуѝка* (: кривоzubља 'човек кривих зуба'), *цѝрозуѝка* (: цѝрозубља 'човек ретких зуба');

-оња: *кривозубоњка* / *кривозубоњѝа* (: кривоzubоња 'човек кривих зуба'), *кривоноска* (: кривоносоња 'човек крива носа'), *шилобрадка* (: шилобрадоња 'човек истурене вилице');

-ча: *бѐлка* (: белча 'човек светле косе; човек светла тена'), *беломујка* (: беломујча 'човек светлих косматих површина'; 'човек светле пути'), *белотрѝрѝка* (: белотрепча, 'човек белих трепавица'), *гарка* (: гарча 'човек црне косе; човек тамна тена'), *гуљка* (: гуљча 'човек без обрва; превише ошишан човек'), *ђумка* (: џумча 'човек с џубом на глави'), *климка* (: климча 'човек који се гѝга у ходу'), *кљунка* (: кљунча 'човек кљунаста носа'), *кривка* (: кривча 'човек који храмље'), *крњка* / *крњѝка* (: крњча 'човек кратка затупаста носа; човек без носа'), *немка* (: немча 'нем човек'), *илавка* (: плавча 'човек светле косе; човек светла тена'), *рњка* / *рњѝка* (: рњча 'човек широких ноздрва'), *рошѝка* (: рошча 'човек рошава лица'), *сурка* (: сурча 'човек седе косе'), *ћойка* (: ћопча 'човек који храмље'), *црњка* (: црнча 'човек тамне косе; човек тамна тена'), *цѝкљивка* (: цѝкљивча* 'човек буљавих, стакластих очију'), *чуљка* (: чуљча 'човек без једног ува (с окрњеним увом)'), *шарка* (: шарча 'човек с праменовима различите боје').

Сложени суфикс *-аљка* додаје се на глаголске основе: *мрдаљка* (: мрда), *њишалаљка* (: њише), *подевалаљка* (: подева 'изазива'). Изведенице с овим суфиксом имају пејоративно значење јер означавају женску особу чије понашање није у складу с нормама патријархалне заједнице.

Суфикс *-ко*

На основу материјала из књижевног језика М. Стевановић запажа мали број пејоративно спецификованих изведеница са суфиксом *-ко* када „означавају имаоце особине означене основним придевом“ (Стевановић 1975: 485). Међутим, И. Клајн (2003: 141) закључује да је посреди „пре шалвив него пејоративан“ тон ових изведеница. С друге стране Р. Жугић (2010а: 102) говори о суфиксу *-ко* као најпродуктивнијем пејоративном суфиксу на призренско-тимочком говорном подручју, којим је „образован највећи број пејоратива за мушке особе“. И у нашем материјалу суфикс *-ко* спада у високопродуктивне суфиксе који учествују у образовању пејоратива за мушка лица. Блажа или јача пејоративност забележених изведеница може бити резултат везивања за

пејоративне творбене основе, а често може произлазити и из контекста. Свакако, ни пејоративна семантика суфикса *-ко* није примарна, већ настаје у процесу преношења пејоративности с мотивних речи.

С основном именичког порекла су изведенице: *бубуља̀нко* (: бубуљан 'човек с бубуљицама'), *ду̀йко* (: дупе), *лѝско* (: лиса 'прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега'), *лѝшко* (: лиша 'лишај, болест коже'), *малѝшко* (: малиша 'низак човек'), *мешин̀ко* (: мешина 'стомак'), *модреља̀нко* (: модрељан 'човек плавих очију'), *мустѝа̀чко* (: мустач 'брк'), *ѝерчин̀ко* (: перчин 'прамен косе'), *сому̀рко* (: сомур 'слина'), *сомура̀нко* (: сомуран 'слинав човек'), *стиуѝа̀лко* (: ступало 'стопало'), *ћел̀ко* (: ћела), *цвеѝко* (: цвет).

Највећи број изведеница настао је од придева: *белужња̀вко* (: белужњав 'који је беличаст'), *бледуња̀вко* (: бледуњав 'који је мало блед'), *богиња̀вко* / *бођиња̀вко* (: богињав 'који има богиње'), *болешљив̀ко* (: болешљив 'који је склон болести'), *брбља̀вко* (: брбљав 'који говори нејасно'), *брбљив̀ко* (: брбљив 'који говори нејасно'), *вр̀скавко* (: врскав 'који не изговара све гласове'), *гизда̀вко* (: гиздав 'који је дотеран'), *гргуља̀вко* (: гргуљав 'који је коврцаве косе'), *грчка̀вко* (: грчкав 'који је коврцаве косе'), *гурељив̀ко* (: гурељив 'који је крмељивих очију'), *дебел̀ко* (: дебел 'који је дебео'), *жгоља̀вко* (: жгољав 'који је превише мршав'), *жуѝко* (: жут), *жућко* (: жут), *зелен̀ко* (: зелен), *кашљича̀вко* (: кашљичав 'који има кашаљ'), *кија̀вко* / *кија̀вко* / *ћија̀вко* (: кијав 'који има кијавицу'), *кила̀вко* / *кила̀вко* (: килав 'који је телесно изнемогао'), *лиса̀вко* (: лисав 'који има прамен длаке или косе који се издваја по боји'), *луња̀вко* (: луњав 'који има пеге'), *мадежа̀вко* (: мадежав 'који има младеже'), *манљив̀ко* (: манљив 'који је с телесним недостатком'), *мрсоља̀вко* (: мрсољав 'слинав / белих бркова и браде'), *мриша̀вко* (: мршав), *муѝавко* (: мутав 'нем'), *муца̀вко* (: муцав 'који муца'), *пуља̀вко* (: пуљав 'који је истурених уста'), *пуѝиња̀вко* (: пупњав 'који је истурених уста'), *разокан̀ко* (: разокан 'који је разрок'), *рића̀вко* (: рићав 'рић'), *рићко* (: рић), *роша̀вко* / *роша̀вко*, (: рошав 'који је рохава лица'), *румен̀ко* (: румен), *руѝа̀вко* (: рутав 'маљав'), *сакатљив̀ко* (: сакатљив 'који је с телесним недостатком'), *седиња̀вко* / *седиња̀вко* (: сединав / седињав 'који је прилично сед'), *сирења̀вко* (: сирењав 'који је светле пути'), *слина̀вко* (: слинав), *сомурља̀вко* (: сомурљав 'слинав'), *суѝеѝиљив̀ко* (: супетљив 'који кашље'), *ѝириша̀вко* (: тршав 'који је коврцав'), *ѝиришљив̀ко* (: тршљив 'који је коврцав'), *ћелавко* / *ћелавко* / *келавко* (: ћелав / келав 'који је без косе'), *убавко* (: убав 'леп'), *цигља̀вко* (: цигљав 'који је мршав, а висок'), *челавко* (: челав 'који је с телесним недостатком'), *чеѝврѝко* (: четвртас 'који је четвртасте главе, вилице; који је низак и дебео'), *чуљко* (: чуљ 'који је без једног ува (с окрњеним увом)'), *чуѝа̀вко* (: चुпав 'који је неуредне косе'), *шарен̀ко* (: шарен 'који је неједнаке боје'), *шарко* (: шарен 'који је неједнаке боје'), *шиљко* (: шиљ(ас) 'који је шиљаст'), *шушља̀вко* (: шушљав 'који шушка док говори'). С придевском основном и суфиксом *-ко* су и префиксално-суфиксалне творенице:

зализанко / *зализанко* (: *зализан* 'који је зализане косе'), *надувенко* (: *надуван* 'који је дебелих образа'), *нарејанко* / *наријанко* (: *нарепан* / *нарпан* 'који је лоше ошишан'), *огуљенко* (: *огуљен* 'који је превише ошишан'), *олујенко* (: *олупен* 'који је превише ошишан'), *расцејико* (: *расцепен* 'који има зечју усну').

С основном глаголског порекла су изведенице: *буљко* (: *буљи* 'гледа широм отворених очију'), *грчко* (: *грчи* се 'скупља се, савија'), *жмирко* (: *жмири*), *костирешко* (: *костреша* се 'неуредно штрчи попут кострети (козје длаке)'), *муцко* (: *муца*), *иричко* (: *иричи* се 'уздиже се'), *иричко* (: *иричи* се 'уздиже се'), *пупурко* (: *пупури* 'надиже се, клобуч'), *шопелко* (: *шопелја* 'шушкета док говори') и префиксално-суфиксалне творенице *зајцко* (: *јеца* / *јецка* 'муца'), *иоирешко* (: *тресе* се).

Изведенице *беличко*, *модричко* и *цакличко* могле би се протумачити као деноминалне, али будући да нема одговарајућих именица, морамо говорити о сложеном суфиксу *-ичко* који се код изведеница *беличко* (: *бел*), *модричко* (: *модар*) везао за придевску, а код изведенице *цакличко* (: *цакли* 'гледа нетремице, широм отворених очију') за глаголску основу.

Са суфиксом *-ко* потврђене су и сложено-суфиксалне творенице *белотрешко* (: *белотреш*(ав) 'који је белих трепавица'), *големочелко* (: *големочелес* 'који је висока чела'), *голочелко* (: *голочелес* 'који је високих зализака') настале везивањем суфикса *-ко* за сложене придевске основе.

Суфикс *-ла*

Моциони суфикс *-ла*, непознат књижевном језику, у говорима сврљишког краја потврђен је код назива *мујила* (: *мутља* 'нем човек') добијеног суплетивном моцијом из мушког корелатива са суфиксом *-ља*. Насупрот стању у књижевном језику, у призренско-тимочкој дијалекатској области суфикс *-ла* има статус продуктивног суфикса, посебно у говорима призренско-јужноморавског говорног тип. Према истраживањима Р. Жугић (2009: 89–90) суфикс *-ла* представља веома продуктиван суфикс при образовању пејоратива за именовање женских лица негативних телесних особина, што потврђује и М. Илић (2012), која бележи 44 изведенице добијене везивањем суфикса *-ла* за различите основе, од којих највећи број означава женске особе карактеристичне по изгледу или по некој другој особини. Н. Богдановић (2000) у попису инвентара морфолошке проблематике призренско-тимочких говора наводи однос суфикса *-ла* : *-ља* као доминантно обележје изведеница са значењем женска / мушка особа носилац неке особине.

Неколико примера настало је и везивањем сложеног суфикса *-ојла* за основе различитих речи: *врцојла* (: *врцоја** 'особа која њише куковима док хода'), *зализојла* (: *зализоја* 'човек зализане косе'), *иоиресојла* / *иоирисојла* (: *потресоја* / *потрисоја* 'човек који се стално тресе'), *сакатојла* (: *сакатоја*

’човек с телесним недостатком’), *умрђојла* (: умрђоја* ’особа која њише куковима док хода’).

Суфикс *-лија*

Суфикс *-лија* представља адаптациону форму суфикса преузетог из турског језика. Њиме се у нашој грађи од различитих основа граде изведенице „у значењу особе која се карактерише каквим спољним квалитетом, тј. особином која се манифестује у спољашњем виду“ (Радић 2001: 37).

С именичком основом је изведеница *џабанлија* (: табан).

С придевском основом су: *сакаџлија* (: сакат), *чакерлија* / *чекарлија* (: чакарас ’који је шарених очију’),⁵⁸² *широклија* (: широк).

Суфиксни дериват *-алија* развио се према различитим турским образовањима где се јављао као завршетак, одакле се осамосталио и као суфикс везао за многе нетурске основе (Радић 2001: 115). Такве су изведеница *ћосалија* (: ћос ’који је без браде и бркова’) од придевске основе и изведенице *гегалија* (: гега се), *рмбалија* (: рмба ’напорно ради’) од глаголских основа.

Код изведенице *бркајлија* / *бркајлија* (: брк) распознајемо суфиксни дериват *-ајлија*.

Суфикс *-ло*

Суфиксом *-ло* творе се изведенице од глаголских основа и негативно означавају особе сва три рода⁵⁸³ које имају неку говорну ману: *анћало* (: анћа ’говори кроз нос’), *брбљало* (: брбља ’говори нејасно’), *врскало* (: врска ’не изговара све гласове’), *јецкало* (: јецка ’муца’), *муцало* (: муца), *њуњало* (: њуња ’говори кроз нос’), *уњкало* (: уњка ’говори кроз нос’), *шошало* (: шошка ’шушка док говори’). Једино се изведеницом *врцало* (: врца / врца ’њише куковима док хода’) карактерише жена која неприлично извија кукове у ходу.

С именичком основом и сложеним суфиксом *-ало* потврђена је само именичка изведеница *мустакало* (: мустак ’брк’). Суфикс *-ало* успостављен је аналошки према завршетку изведеница с глаголском основом.

Суфикс *-ља*

Р. Жугић (2010а: 103–106) је бавећи се истраживањем пејоратива за мушка лица у јабланичком говору, дошла до закључка да суфикс *-ља* спада

⁵⁸² Суфикс *-лија* и његови деривати су се накнадно могли везати и за неке турске основе: *сакаџлија*, *ћосалија*, *чакерлија* / *чекарлија*.

⁵⁸³ Граматички род ових изведеница је средњи, али се по правилу исти облик може употребити за сва три рода.

међу четири најпродуктивнија суфикса ове лексичко-семантичке групе. Потврду таквој тврдњи налазимо и у нашој грађи, где се суфиксом *-ља* образује већи број пејоратива за мушке носиоце особина од именичке, придевске и глаголске основе.

Од именичких основа су изведенице: *врџља* (: врга 'бубуљица'), *грбља* (: грба), *дујља* (: дупе), *зубља* (: зуб), *сивља* (: сива 'слина'), *јевџиља* (: јевтика 'туберкулоза'), *џрџиља* (: тртица), *чумља* (: чума), *шугља* (: шуга). Међу њима је и префиксално-суфиксална твореница *бестрџиља* (: трепка 'трепавица').

Од придевских основа су: *бледља* (: блед), *бучља* (: бучав 'који је бујне и неуредне косе'), *дријља* (: дрипав 'који је кудрав'), *жујља* (: жут), *кривља* (: крив), *мршља* (: мршав), *мутља* (: мутав 'нем'), *рујља* (: рутав 'маљав'), *скајља* (: скапан 'који је изразито мршав'), *скубља* (: раскубен 'чупав'), *џршља* (: тршав 'коврцав'), *чџиља* (: чепав 'који је кривих удова'), *чујља* (: чупав), *шкобља* (: шкобав 'који је изразито мршав'), *шџрбља* (: штрб 'који је без зуба'), *шџрџиља* (: штрокав).

Од глаголских основа су изведенице: *грчља* (: грчи се 'скупља се, савија се'), *жмиљља* (: жмика 'намигује'), *сџријжља* (: стриже 'скраћује маказама, шиша'), *шушља* (: шушка) и префиксално-суфиксална твореница *нестџријжља* (: стриже 'скраћује маказама, шиша').

Пејоративност забележених изведеница најчешће проистиче из основе, некада може бити условљена контекстом, а некада је оваква стилска обојеност резултат основинско-суфиксалне компатибилности.

Пејоративни суфикс *-ља* потврђен је и код сложено-суфиксалне творенице *кривозубља*, настале према истозначном придеву *кривозуб* у значењу 'који је кривих зуба'.

Суфикс *-на*

Суфикс *-на* у моционој функцији није познат књижевном језику. С друге стране, у говорима сврљишког краја суфикс *-на* представља један од најпродуктивнијих суфикса у творби назива за женска лица. Мушки корелативи завршавају се суфиксима:

-а: *бркна* (: брка 'човек с брковима'), *жгџљна* (: жгоља 'мршав човек'), *шкџбна* (: шкемба 'човек велика стомака');

-ан: *гузна* (: гузан 'човек велике задњице'), *дујна* (: дупан 'човек велике задњице'), *зубна* (: зубан 'човек великих зуба'), *риђна* / *риџна* (: риђан / риџан 'човек риђих косматих површина'), *џрбна* (: трбан 'човек велика стомака');

-ља: *вржна* (: вржља 'човек с бубуљицама'), *грбна* (: грбља 'човек с грбом'), *дујна* (: дупља 'човек велике задњице'), *зубна* (: зубља 'човек великих зуба'),

јевџијкна (: јевтикља 'човек који кашље'), *кашљоџрдна* (: кашљопрдља 'човек који кашље'), *кривозубна* (: кривозубља 'човек кривих зуба'), *мрдна* (: мрдља* 'особа која нише кукуовима кад хода'), *музна* (: музља* 'особа великих дојки'), *реткозубна* (: реткозубља 'човек ретких зуба'), *скајйна* (: скапља 'мршав човек'), *скубна* (: скубља 'човек дуге, неуредне, рашчупане косе'), *џрџина* (: тртља 'човек велике задњице'), *џкна* (: џкља 'човек буљавих, стакластих очију'), *чујйна* (: чупља 'човек неуредне косе'), *широкодујйна* (: широкодупља 'човек широких кукова'); *шкџбна* (: шкџбља 'човек рошава лица'), *шиџрџкна* (: штрџкља 'неуредан човек'), *шугна* (: шугља 'човек који има шугу'), *шиџрџбна* (: штрџбља 'човек без зуба'), *шушйна* (: шушља 'човек који шушка када говори');

-ња: *длџгна* / *длаџгна* (: длгња 'висок човек');

-оња: *кривџкна* (: кривџкџоња 'човек с деформитетом ногу'), *џерозубна* (: џерозубџоња 'човек ретких зуба');

-ча: *буљна* (: буљча 'човек буљавих очију'), *глувна* (: глувча 'глув човек'), *гривна* (: гривча 'човек јаких обрва'), *грџбна* (: грпча 'човек с грбом'), *гурна* (: гурча 'човек крмељивих очију'), *дрљна* (: дрљча 'човек крмељивих очију'), *ђумна* (: џумча 'човек с џубом на глави'), *жљџбна* (: жљџпча 'човек великих уста'), *жмџрна* (: жмирча 'човек ситних очију'), *жмџрна* (: жмурча 'човек ситних очију'), *сиљна* (: сиљча 'човек ситних очију'), *киљна* / *ћилна* (: килча / ћилча 'човек с килом'), *кљна* (: кљча 'човек истурених предњих зуба'), *кривна* (: кривча 'човек који храмље'), *љигна* (: џикча 'човек који балави'), *џркна* (: пркча 'човек прџаста носа'), *пуљна* (: пуљча 'човек пуних избачених уста'), *рљна* (: рљча 'човек широких ноздрва'), *слџйна* (: слџпча 'слеп човек'), *ћџйна* (: ћџпча 'човек с деформитетом ноге'), *ћџрна* (: ћџрча 'слеп човек'), *џџрна* (: џџрча 'човек ретких зуба'), *џљна* (: џљча 'човек с деформитетом ногу'), *чуљна* (: чуљча 'који је без једног ува (с окрњеним увом)'), *шиџрџкна* (: штрџкча 'неуредан човек'), *шугна* (: шукча 'човек који има шугу');

-ша: *глувна* (: глувша 'глув човек'), *грџбна* (: грпша 'човек с грбом'), *длџгна* / *длаџгна* (: длгша 'висок човек'), *дујйна* (: дупша 'човек велике задњице'), *клемна* (: клемша 'човек великих, клемпавих ушију'), *клијйна* (: клипша 'човек великих, клемпавих ушију'), *љигна* (: џикша 'човек који балави'), *ћџйна* (: ћџпша 'човек који храмље'), *ћџрна* (: ћџрша 'слеп човек');

Суфикс -оја

Суфикс *-оја* специфичност је ових говора и представља варијанту суфикса *-оје*, који „се у књижевном језику јавља искључиво у мушким именима“ (Клајн 2003: 176). С придевском основом забележене су изведенице и префиксално-суфиксалне творенице: *зализџоја* (: зализан), *набрџкџоја* (: набрџкан 'који има боре'), *сакџиџоја* (: сакат 'који је с телесним недостатком'), а с

глаголском основном: *врскоја* (: врска 'који не изговара све гласове'), *заецкоја* (: јецка 'који муца'), *ѿреврскоја* (: врска 'који не изговара све гласове'). Ови називи употребљавају се и за мушка и за женска лица. Њихова пејоративна стилска обојеност узрокована је пејоративношћу творбене основе.

Суфикс *-оња*

Суфиксом *-оња* творе се пејоративне изведенице мушког рода од именичких, придевских и глаголских основа.

Највећи број изведеница је с именичком основном: *брадоња* / *брадоња* (: брада), *бркоња* / *бркоња* (: брк), *брљоња* (: брна 'зубне десни'), *веђоња* (: веђа 'обрва'), *врајтоња* / *врајтоња* (: врат), *главоња* / *главоња* (: глава), *грудоња* / *грудоња* (: груди), *гузоња* (: гуз), *дујоња* / *дујоња* (: дупе), *зубоња* / *зубоња* (: зуб), *килоња* (: кила), *кракоња* (: крак 'нога'), *носоња* (: нос), *рамоња* (: раме), *рејоња* (: реп), *ѿрбоња* (: трба 'стомак'), *шајоња* (: шапа), *шкѣмбоња* / *шкѣмбоња* / *шѣмбоња* (: шкѣмбе 'стомак'). С именичком основном су и префиксално-суфиксалне творенице *безвѣцоња* (: веца 'обрва'), *бесѣјтоња* (: пета), *бесѿрејоња* (: трепка 'трепавица'). Пејоративност већине изведенице условљена је именовањем подстакнутим величином онога што означава основинска именица (Ђорић 2012: 27). На аугментативну компоненту суфикса *-оња*, која се придружује пејоративној упућује и Р. Жугић (2010а: 107). С афирмативним значењем су једино изведенице *грудоња* / *грудоња* (: груди) и *рамоња* (: раме) којима се карактерише крупан и снажан мушкарац.

С особиним исказаном мотивним придевом су изведенице *жујоња* (: жут), *клѣмјоња* (: клѣмпав), *риђоња* (: риђ), *рујоња* (: рутав 'маљав'), *ћосоња* (: ћос(ав) 'који је без браде и бркова'), *шајроња* (: шатрав 'хром'), све пејоративно означене.

Пејоративна стилска обојеност одлика је и две изведенице с глаголском основном – *јѣцкоња* (: јеца / јецка 'муца'), *кѣжоња* (: кези се).

Суфикс *-оња* велику продуктивност има и у сложено-суфиксалној творби код назива изведених из сложених придевских основа: *белобрадоња* (: белобрад 'који је беле браде'), *белобркоња* (: белобрк 'који је белих бркова'), *беловеђоња* (: беловеђ 'који је белих обрва'), *белоѿрејоња* (: белотреп 'који је белих трепавица'), *голѣмоногоња* (: голѣмоног 'који је дугачких ногу'), *голѣмочѣлоња* (: голѣмочѣлес 'који је висока чеља'), *голѣмочѣлоња* (: голѣмочѣлес 'који је високих зализака'), *длѣокракоња* (: длѣокрак 'који је дугачких ногу'), *длѣоногоња* / *длагоногоња* (: длѣног / длагоног 'који је дугачких ногу'), *дугоносоња* (: дугонос 'који је дуга носа'), *дугорѣкоња* / *длагорѣкоња* (: дугорѣк / длагорѣк 'који је дугачких руку'), *жујтобрадоња* (: жутобрад 'који је жуте браде'), *жујтобркоња* (: жутобрк 'који је жутих бркова'), *крајѣкѣноногоња* (: кратконог 'који је кратких ногу'), *кривозубоња* (: криво-

зуб 'који је кривих зуба'), *кривоклоња* (: кривоклк 'који је кривих кукова'), *кривоногоња* (: кривоног 'који је кривих ногу'), *кривоносоња* (: кривонос 'који је крива носа'), *рејкозубоња* (: реткозуб 'који је ретких зуба'), *риђобрадоња* (: риђобрад 'који је риђе браде'), *церозубоња* (: церозубес 'који је ретких зуба'), *шестіојрстіоња* (: шестопрс 'који има шест прстију'), *шиљобрадоња* / *шиљобрадоња* (: шиљобрад 'који има шиљасту главу'), *широкогрудоња* (: широкогруд 'који је широких груди').

Суфикс *-оша*

Суфиксом *-оша* образује се мањи број изведеница граматички женског рода, али које семантички подразумевају припаднике оба пола.

С именичком основом су изведенице: *бокоша* (: бок), *веђоша* (: веђа 'обрва'), а с придевском основом *риђош* / *риђоша* (: риђ).

Исти суфикс јавља се и код сложено-суфиксалних твореница *беловеђоша* (: беловеђ 'који је белих обрва'), *кривоклоша* (: кривоклк 'који је кривих кукова') образованих додавањем суфикса *-оша* на основу сложеног придева.

Суфикс *-уља*

Суфикс *-уља* се код изведенице *главуља* (: глава) везао за именичку основу.

С придевском основом су изведенице *модруља* (: модар) и *сакатуља* (: сакат).

Глаголску основу распознајемо код изведенице *мазнуља* (: мазни 'гладди, заглађује').

Изузев назива *главуља* (: глава) пејоративност осталих изведеница условљена је основинско-суфиксалном значењском компатибилношћу.

Суфикс *-уша*

Изведенице са суфиксом *-уша* настале су од придевских основа: *гаравуша* (: гарав 'који је тамне косе и тена'), *дебелуша* (: дебели 'дебео'), *модруша* (: модар), *рутауша* (: рутав 'маљав'). Док се блага стилска обојеност распознаје код изведеница које значе женску особу према боји косе или тена – *гаравуша* (: гарав), *модруша* (: модар), израженија пејоративност распознаје се код изведеница које означавају жену непријатна изгледа – *дебелуша* (: дебели), *рутауша* (: рутав).

Суфикс *-ча*

Супротно стању у књижевном језику где је *-ча* непродуктиван и претежно хипокористични суфикс (Стевановић 1975: 532; Клајн 2003: 203), у го-

ворима призренско-тимочког дијалекатског подручја суфикс *-ча* представља веома продуктиван суфикс у творби пејоратива за мушка лица (Жугић 2010а: 109–110), што је потврђено и материјалом из сврљишког краја.

С именичком основном су: *брњча* (: брња 'њушка, губица; усна, уста'), *главча* (: глава), *гривча* (: грива), *грџча* (: грба), *гурча* (: гурељ 'крмељ'), *дрљча* (: дрља 'крмељ'), *ђумча* (: ђума / ђумка 'ђуба на глави'), *ждрљча* (: ждрља 'крмељ'), *киљча / ћиљча* (: кила / ћила), *кљунча* (: кљун), *криљча* (: крило), *рљча / рњча* (: рња 'ноздрва'), *рошча* (: роша 'рупа на лицу'), *слинча* (: слина), *сомурча* (: сомур 'слина'), *ћелча / келча* (: ћела), *челча* (: чело), *шукча* (: шуга).

С придевском основном су: *балча* (: балав), *белча* (: бел), *гарча* (: гарав), *глувча* (: глув), *гуљча* (: огуљен), *кљакча* (: кљакав 'који је изнемогао'), *кривча* (: крив), *крнча / крњча* (: крњ 'који је мала, оштећена носа'), *немча* (: нем), *плавча* (: плав), *рујча* (: рујев 'који је црвенкастонаранцасте боје'), *слейча* (: слеп), *сурча* (: сур 'који је пепељастосиве боје'), *ћорча* (: ћорав 'слеп'), *црнча* (: црн), *челча* (: челјав 'који је с телесним недостатком'), *чейча* (: чепав 'крив'), *чуљча* (: чуљ 'који је без једног ува (с окрњеним увом)'), *шарча* (: шарен), *шћирокча* (: штрокав).

С глаголском основном су: *буљча* (: буљи), *жљејча* (: жљеби се 'говори кривећи и растежући уста'), *жмирча* (: жмири), *жмурча* (: жмури), *сиљча* (: сиљи 'гледа с напором, чкиљи'), *кљча* (: клати се), *пуљча* (: пуљи се 'истура, пружа, помаља'), *ћојча* (: ћопа 'храмље'), *цјрча* (: цери се 'бесциљно, без разлога, будаласто се смеје').

Ове изведенице су углавном пејоративно означене. Везивањем за пејоративне основе и сам суфикс *-ча* постаје носилац пејоративности коју потом преноси на основе другачијег значења (*главча*, (: глава), *криљча* (: крило), *белча* (: бел), *црнча* (: црн) и сл.).

Суфикс *-ча* учествује и у образовању префиксално-суфиксалних твореница с основном трпног глаголског придева *нарџча* (: нарпан 'који је лоше ошишан') и с основном радног глаголског придева *јодбуљча* (: подбул 'који је надувен, отечен').

Суфикс *-ча* је присутан и код сложеница *беломујча*, *белојрјейча* изведених из основа сложених придева *беломујес* ('који је светле косе и тена'), *белојрјейав* ('који је белих трепавица')

Суфикс *-че*

У говорима сврљишког краја суфикс *-че* представља најпродуктивнији деминутивни суфикс у извођењу назива деце⁵⁸⁴ и младих људских бића.

⁵⁸⁴ У нашој грађи изведенице са суфиксом *-че* искључиво значе децу јер су добијене као одговор на питање: „Како се назива дете одређене телесне особине?“.

Сем деминутивности суфикс *-че* „обухвата хипокористичност типа доброг / позитивног осећања и оријентацију на децу, младе, драге особе и кућне љубимце“ (Ристић и остали 2005: 613), што омогућава да „чак и деминутиви настали од именица с негативним значењем могу бити додатно позитивно маркирани у смислу хипокористичног значења“ (Јовановић 2010: 43). Укорењивање суфикса *-че* и висока продуктивност у говорима сврљишког краја и на читавом призренско-тимочком говорном подручју (в. Жугић 2012, Савић-Грујић 2013) може се приписати присуству балканистичких језичких момената, на шта је посебно указао П. Радић (1987).⁵⁸⁵

Највећи број изведеница је с именичком основном: *бељуза̀нче* (: бељузан ’човек светла тена и косматих површина’), *главура̀нче* (: главуран ’човек велике главе’), *главурда̀нче* (: главурдан ’човек велике главе’), *ђума̀нче* (: ђума ’ћуба на глави’), *жуџиарчѐ* (: жутарџ ’човек светлих / жутих косматих површина’), *зубо̀нче* (: зубоња ’човек великих зуба’), *коколанчѐ* (: коколан ’човек крупних очију’), *лепо̀нче* (: лепотан), *модреља̀нче* (: модрељан ’човек плавих очију човек модра тена’), *пу̀нче* (: пупуран ’човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста’), *пурпуза̀нче* (: пурпузан ’човек пуних, избачених уста’), *сомура̀нче* (: сомуран ’слинав човек’), *сому̀рче* (: сомуран ’слинав човек’), *сопуља̀нче* (: сопуљан ’слинав човек’), *ћебура̀нче* (: ћебуран ’човек пуних, избачених уста’), *цаклова̀нче* (: цаклован ’човек буљавих очију’).

С придевском основном су изведенице: *белчѐ* (: бел), *брбља̀вче* (: брбљав ’који говори нејасно’), *галчѐ* (: гал ’црн’), *гргуља̀вче* (: гргуљав ’који је коврцаве косе’), *зализа̀нче* (: зализан ’који је зализане косе’), *крњчѐ* (: крњ ’који је мала, оштећена носа’), *љигавчѐ* (: љигав ’балав’), *му̀тваче* (: мутав ’нем’), *румѐнче* (: румен), *црнчѐ* (: црн), *чу̀лче* (: чуљ ’који је без једног ува (с окрњеним увом)’).

Најмањи број изведеница је с глаголском основном: *бу̀љче* (: буљи), *жму̀рче* (: жмури), *сѝљче* (: сиљи ’гледа с напором, чкиљи’), *коколчѐ* (: коколи ’колачи очи, буљи’).

Значењском вредношћу суфикса *-че* бавила се и Р. Жугић, истичући високу продуктивност овог суфикса у призренско-тимочким говорима и тројаку семантичку реализацију изведеница – деминутивну, хипокористичку и деминутивно-пејоративну (Жугић 2012: 224, 227).⁵⁸⁶ На основу

⁵⁸⁵ П. Радић (1984) писао је и о систему творбених модела изведеница с именичким суфиксима *-че* и *-иче* и значењским категоријама које се јављају у оквиру различитих творбених модела. Његова анализа заснива се на лексичком материјалу села Милошева, чији говор припада ресавском говорном типу.

⁵⁸⁶ Семантичким аспектом деминутивизације, али на материјалу књижевног српског језика бавила се и Р. Ђурић (2004: 152–153), која закључује да значење деминутива „полази од изражавања објективне, физичке величине па све до позитивних или негативних субјективних судова. Дакле, деминутиви могу и да изражавају симпатију, нежност, благонаклоност, хипо-

њених истраживања, семантичка реализација која се односи на именовање деце према некој телесној (или карактерној) особини, јесте деминутивно-пејоративна и „овакве изведенице обично према себи имају пејоративне називе за именовање одраслих мушких или женских лица“ (Жугић 2012: 227). Резултати нашег истраживања указују на постојање још једне семантичке реализације – хипокористично-пејоративне, јер иако се ради о именовању деце, велики број именовања подстакнут је величином одређеног дела тела (*главурџанче* (: главуран 'који је велике главе'), *главурданче* (: главурдан 'који је велике главе'), *зубоњче* (: зубоња 'који је великих зуба) па не може бити речи о деминутивима.

С афирмативном семантичком реализацијом је изведеница *лејоџџанче* (: лепотан), а називи *бѣлче* (: бел), *румѣнче* (: румен), *црнче* (: црн) карактеришу дете према боји косе или тена и имају деминутивну и хипокористичну вредност без присуства пејоративне семантичке компоненте. Стилска вредност многих других изведеница условљена је контекстом и колективним вредновањем говорне заједнице.

Суфикс *-че* присутан је и код сложено-суфиксалних твореница: *беломујче* (: беломуја 'човек светле пути и косматих површина'), *белоџрејче* (: белотрепча 'човек белих трепавица'), *длогошџче* / *дугошџче* (: длгошија / дугошија 'човек дуга врата'), *крајикошџче* (: краткошија 'човек кратка врата'), *кривошџче* (: кривошија 'човек крива врата').

Суфикс *-ша*

Пејоративни суфикс *-ша* специфичност је говора сврљишког краја.⁵⁸⁷ Најзаступљеније су изведенице с придевском основом, али су потврђене и с основама именичког и глаголског порекла.

С именичком основом су изведенице: *бѣљша* (: беља 'човек светле пути и косматих површина'), *главша* (: глава), *грџша* (: грба), *дујша* (: дупе), *киљша* (: кила). Код изведеница с именичком основом пејоративност је условљена или значењем именице у основи (*грба*, *кила*) или значењем изведеница које се односи на поседовање појма израженог мотивном именицом у величини већој од нормалне (*беља* (: 'који је превише бео'), *глава*, *дује*).

С придевском основом су: *глувша* (: глув), *длџша* (: длг 'дуг'), *клѣмша* (: клемпав), *клијша* (: клипав 'који опуштено виси'), *кљѣкша* (: кљѣкав 'који је изнемогао; који је с деформитетом ногу'), *кривша* (: крив 'хром'), *љикша* (: љигав 'балав'), *нѣмша* (: нем), *чуљша* (: чуљ(ав) 'који је без једног ува

користичност, али и иронију и поругу, ниподаштавање, презир (тј. пејоративност), што значи да су деминутивни суфикси вишезначни“.

⁵⁸⁷ Суфикс *-ша* у овом значењу не постоји у савременом српском језику, а не спомиње га ни Р. Жугић (2010а).

(с окрњеним увом)'). Пејоративност забележених изведеница условљена је значењем мотивних придева, а интензивирана суфиксом *-ша*.

С глаголском основном су: *гѣгша* / *ћѣгша* (: гега се / ђега се), *клімиша* (: клима се 'клати се'), *ћоїиша* (: ћопа 'храмље'). Пејоративно значење ових изведеница потиче од значења глагола у основи.

У раду је забележено и више суфикса с по једном потврдом: *-ага* у *му-жарáга*, *-аја* у *глува́ја*, *-ајло* у *бркајло*, *-аћ* у *глува́ћ*, *-ач* у *надгризáч*, *-ача* у *мушкара́ча*, *-е* у *їуїе*, *-ик* у *галаїи́ник*, *-иња* у *їлавоїи́иња*, *-ич* у *цккліч*, *-иши* у *шáїириши*, *-иша* у *мáлиша* / *маліиша*, *-оба* у *ругóба*, *-ољ* у *брчкољ*, *-уља* у *їоїиресу́ља*, *-уна* у *белу́на*, *-ур* у *клемїу́р*.

Творба придева

Суфикс *-ав*

Суфиксом *-ав* изводе се придевски деривати којима се квалификује особа на основу неке специфичне особине. Овај веома продуктиван суфикс везује се за именичке, придевске и глаголске основе.

Према мишљењу С. Бабића (1986: 426–427) придевске изведенице с именичком основном значе опскрбљеност и обиље, што потврђује и Р. Драгићевић (2001: 92), издвајајући два типа деноминалних придева – „који има оно што значи мотивна реч“ и „који има много онога што значи мотивна реч“. И. Клајн (2003: 254) прецизира да придевски деривати са суфиксом *-ав* „претежно значе неку видљиву појаву на телу“ а наше истраживање указује и на квалификацију условљену присуством неке болести. Начелно, можемо разликовати неколико значењских типова деривата са суфиксом *-ав*, али није могуће међу њима успоставити оштру границу. Тако, рецимо, придеви *богиња́в* / *бођиња́в* и *шугав* означавају особе које имају неку видљиву појаву на телу као последицу болести; придевом *бубуљича́в* квалификује се особа „која има оно што значи мотивна реч“, али и особа „која има много онога што значи мотивна реч“, односно истовремено значи и опскрбљеност и обиље.

Будући да није могуће установити прецизну семантичку класификацију придевских деривата са суфиксом *-ав*, наводимо их обједињено:⁵⁸⁸ *ба́лав*, *-а*, *-о* (: бала), *богиња́в*, *-а*, *-о* / *богиња́в*, *-а*, *-о* / *бођиња́в*, *-а*, *-о* (: богиња), *бубуља́в*, *-а*, *-о* (: бубуљица), *бубуљича́в*, *-а*, *-о* / *бубуљича́в*, *-а*, *-о* (: бубуљица), *бу́чав*, *-а*, *-о* (: буч 'ћуба на коси или глави као клупко'), *вр́гав*, *-а*, *-о* (: врга 'бубуљица'), *вргуља́в*, *-а*, *-о* (: вргуљка 'коврца'), *га́рав*, *-а*, *-о* (: гар), *гр́бав*, *-а*, *о* (: грба), *гргуља́в*, *-а*, *-о* (: гргуљ 'увијен прамен косе'), *гргурáв*, *-а*, *-о* (: гргур 'увијен прамен косе'), *грознича́в*, *-а*, *-о* / *грознича́в*, *-а*, *-о* / *грозњи́чав*,

⁵⁸⁸ Доследно смо следили исти принцип како трагање за прецизном класификацијом не би нарушило суштинску концепцију рада.

-а, -о / *грозњичав*, -а, -о (: грозница), *гүрав*, -а, -о (: гура 'грба'), *гурељав*, -а, -о (: гурел 'крмел'), *длакав*, -а, -о (: длака), *дрљав*, -а, -о (: дрља 'крмел'), *ждрљав*, -а, -о (: ждрља 'крмел'), *згүрав*, -а, -о (: гура 'грба'), *злójчав*, -а, -о (: злојча), *јевтйичав*, -а, -о (: јевтика 'туберкулоза'), *кашљичав*, -а, -о / *кашљичав*, -а, -о (: кашљика), *келав*, -а, -о (: ћела), *кијавичав*, -а, -о / *ћијавичав*, -а, -о (: кијавица), *килав*, -а, -о / *ћилав*, -а, -о (: кила), *кљунав*, -а, -о (: кљун), *коврцав*, -а, -о (: коврца), *кудрав*, -а, -о (: кудра 'увијен прамен косе'), *кундрав*, -а, -о (: кундра 'увијен прамен косе'), *лисав*, -а, -о (: лис 'прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега'), *лишав*, -а, -о (: лиша 'лишај (болест коже)'), *луњав*, -а, -о (: луња 'пега'), *љигав*, -а, -о (: љига 'бала'), *мадежјав*, -а, -о (: мадеж 'младеж'), *маљав*, -а, -о (: маља), *молав*, -а, -о (: мола 'буђ, плесан'), *носурјав*, -а, -о (: носура), *огњичав*, -а, -о (: огањ 'температура'), *йегав*, -а, -о (: пега), *йешичав*, -а, -о (: пешица), *йуйав*, -а, -о (: пуп 'стомак'), *рњав*, -а, -о (: рња 'ноздрва'), *рошав*, -а, -о (: роша 'рупа на лицу'), *слинав*, -а, -о (: слина), *сојуљав*, -а, -о (: сопуљ 'слина'), *суйейљичав*, -а, -о (: супетљика), *ћелав*, -а / *келав*, -а (: ћела), *цинцав*, -а, -о (: цинца 'слина'), *чунав*, -а, -о (: чума), *цукљав*, -а, -о (: цука 'дебела уста'), *шкѐмбав*, -а, -о / *ићѐмбав*, -а, -о (: шкембе 'стомак'), *шпјрокав*, -а, -о (: штрока), *шугав*, -а, -о (: шуга).

Насупрот стању у књижевном језику, где је број изведеница с придевском основном занемарљив (Клајн 2003: 254–255), у говорима сврљишког краја потврђене су изведенице *крњав*, -а, -о (: крњ 'којему је одломљен, одбијен или на други начин откинут један део'), *рињав*, -а, -о / *рицав*, -а, -о (: рић), *ћосав*, -а, -о (: ћос), *чуљав*, -а, -о (чуљ 'који је осакаћених ушију'). Негативна особина изражена придевом у основи исказује се и изведеницама *крњав*, -а, -о, *ћосав*, -а, -о, *чолјав*, -а, -о, *чуљав*, -а, -о, те је суфикс -ав хиперпродуктиван и само врши функцију накнадног морфолошког уобличавања без утицаја на семантику деривата. С друге стране, посредством суфикса -ав се код изведенице *рињав*, -а, -о / *рицав*, -а, -о истакнута особина изражава у мањем степену – 'који није потпуно рић'.⁵⁸⁹

Изведенице с глаголском основном односе се на особу која типично врши радњу означену глаголом у творбеној основи (Babić 1986: 414; Драгићевић 2001: 93; Клајн 2003: 254) или пак која трпи радњу означену глаголом, на шта посебно скреће пажњу М. Стевановић (1975: 550), истичући да „особина која се казује оваквим придевима с наставком -ав не мора се односити увек на вршиоца радње, односно носиоца стања. Њима се може казивати и особина објекта на коме је вршена или која изгледа као да је на њему вршена радња основног глагола“. У нашој грађи потврђени су придевски дерива-

⁵⁸⁹ У народном веровању црвенкасто колористичко својство има изражено демонско значење јер асоцира на ђавола и симболизује ватру и крв, што на језичком плану утиче на пејоративну и митолошку обележеност лексема (СМР, 1970: 127–130).

ти оба типа: *брчкав*, -а, -о (: брчка се⁵⁹⁰ 'набора се'), *буљав*, -а, -о (: буљи), *врчкава* (: врчка се), *гѣгав*, -а, -о / *ћѣгав*, -а, -о (: гега се), *грчав*, -а, -о (: грчи се), *гмѣчав*, -а, -о (: гмечи се 'гњечи се'), *жљѣбав*, -а, -о (: жљеби се 'говори кривећи и растежући уста'), *жмурав*, -а, -о (: жмури), *зрикав*, -а, -о (: зрика 'разроко, врљаво гледа'), *сиљав*, -а, -о (: сиља 'гледа с напором, чкиљи'), *јѣцкав*, -а, -о (: јецка 'муца'), *кијав*, -а, -о / *ћијав*, -а, -о (: кија), *клийав*, -а, -о (: клипа се 'хода климајући се'), *њуњав*, -а, -о (: њуња 'говори кроз нос, уњка'), *јуљав*, -а, -о (: пуљи 'истура уста'), *јујињав*, -а, -о (: пупни 'надиже се, клобучи'), *ћојав*, -а, -о (: ћопа), *цигљав*, -а, -о (: цигља 'расте у висину'), *цѣклав*, -а, -о / *цѣклив*, -а (: цѣкли 'гледа нетремице, широм отворених очију, буљи'), *чѣйав*, -а, -о (: чѣпи 'криви'), *чујав*, -а, -о (: чупа), *цигљав*, -а, -о (: цигља 'расте у висину'), *шанѣйав*, -а, -о (: шанта 'храмље'), *шејав*, -а, -о (: шѣпа 'храмље'), *шошкав*, -а, -о (: шошка 'шушка'), *ѣнђав*, -а, -о / *анђав*, -а, -о / *анђав*, -а, -о / *уњћав*, -а, -о / *уњћав*, -а, -о / *уњћав*, -а, -о (: ѣнђа 'говори кроз нос, уњка').

Са суфиксом -ав забележено је и неколико сложено-суфиксалних твореница добијених везивањем суфикса -ав за основе истозначних сложених придева: *белоклѣйав*, -а, -о (: белоклеп 'особа белих трепавица'), *белојирѣйав*, -а, -о (: белотреп 'особа белих трепавица'), *једноокав*, -а, -о (: једноок), *разокав*, -а, -о (: разок).

Сложени суфикс -љав присутан је код већег броја назива добијених различитим творбеним моделима. Свима је својствена изразита пејоративност условљена основинско-суфиксалном семантичком компатибилношћу. О семантичкој вредности суфикса и њиховој способности да утичу на конотацију изведеница писала је Р. Драгићевић (2001: 94), истичући да суфикси „не могу уносити конотације у значење речи и да је њихова улога у првом реду трансформациона... Међутим, временом се форманти 'специјализују' за спојеве са творбеним основама одређених мотивних речи, а пошто се такви спојеви стално понављају, и суфикс накнадно добија одређену семантичку вредност“.

С именичком основом и суфиксом -љав потврђене су фонетске варијанте изведенице *јавѣйкљав*, -а, -о / *јевѣйкљав*, -а, -о (: јавтика / јевтика 'туберкулоза') и изведеница *шугљав*, -а, -о (: шуга).

Везивањем суфикса -љав за придевску основу настале су изведенице *дријљав* (: дрипав 'који је кудрав'), *јиршљав*, -а, -о (: тршав), *шкѣбљав*, -а, -о (: шкѣбав).

Сложеница *разѣкљав*, -а, -о настала је из основе сложеног придева *разок*.

⁵⁹⁰ Будући да говори призренско-тимочке дијалекатске области не познају инфинитив, глаголе дајемо у облику 3. л. једине презенте.

Сложеним суфиксима *-иљав*, *-инав*, *-ињав*, *-ичав*, *-кав*, *-оњкав*, *-ужњава*, *-уљав*, *-уњав* образује се мањи број изведеница од придевске основе. Р. Драгићевић (2001: 38–39) ове форманте назива суфиксима субјективне оцене којима се означава умањен степен особине исказане мотивним придевом, што потврђује и Р. Жугић (2006: 386), која на основу опсежног истраживања творбе у говорима признено-тимочке дијалекатске области долази до закључка да су најпродуктивнији суфикси за извођење придевских деминутива суфикс *-ав* и сложени суфикси са суфиксом *-ав* у другом делу: *-ужњава*, *-кав*, *-иљав*, *-уљав*, *-ињкав*, *-ишкав*, *-икав*, *-ињав*, *-ичав*, *-ушкав*.

Суфикс *-иљав* јавља се само у изведеници *жуџиљав*, *-а*, *-о* (: жут), којом се исказује снижени степен интензитета боје. Исто значење остварује се и везивањем суфикса *-инав* / *-ињав* за основу придева *сед* (*сединав*, *-а* / *сединав*, *-а* / *седињава*, *-а* / *седињава*, *-а*). Пејоративност садржана у значењу мотивног придева исказује се у мањем степену код изведенице *шаниињава*, *-а*, *-о* (: шантава 'хром') посредством суфикса *-ињава*.

Потврђен је само један дериват *јевџичав*, *-а*, *-о* (: јевтика 'туберкулоза') с именичком основом и суфиксом *-ичав*. Значењска разлика између деривата *јевџикава* и *јевџичав* огледа се у интензитету испољености особине. Тако би *јевџикава* био 'онај који је оболео од јевтике', а *јевџичав* 'онај који делује као да је оболео од јевтике'.

Деминутивни суфикс *-ичав* присутан је и код префиксално-суфиксалних твореница *наглувачав*, *-а*, *-о* (: глув) и *наћоравичав*, *-а*, *-о* (: ћорав). Умањен степен испољавања пејоративности у односу на мотивне придеве остварује се и употребом префикса *на-*, чије је основно значење слабије изражена особина означена основним придевом (Клајн 2002: 214).

По један придевски деминутив забележен је и са суфиксима *-кав*: *грчкава*, *-а*, *-о* (: грчав), *-оњкава*: *субоњкава*, *-а*, *-о* (: сув), *-ужњава*: *белужњава*, *-а*, *-о* (: бел), *-уњава*: *бледуњава*, *-а*, *-о* (: блед). Свим овим дериватима је, на значењском нивоу, својствено означавање умањеног степена особине исказане мотивним придевом.

Суфикс *-ак* (*-њк*)⁵⁹¹

Општи придевски суфикс *-ак* у грађи није потврђен, али јесу суфикси *-ачак* у *дугачак*, *-чка*, *-чко* (: длг), *-еџак* у *мњеџак*, *-џка*, *-џко* / *малеџак*, *-џка*, *-џко* и *-ечак* у *мљечак*, *-чка*, *-чко* / *мљечак*, *-чка*, *-чко* (: мали). Сви наведени суфикси у књижевном језику деминутивно су спецификовани (Драгићевић 2001: 39; Клајн 2003: 256). Посматрано из синхронијске перспективе, како у књижевном језику тако и у дијалекту, придев *дугачак* више нема експресивну вредност и по значењу је еквивалент простог придева *дуг* те код њега

⁵⁹¹ Историјским развојем суфикса *-ак*, *-ан* у раду се нећемо бавити.

суфикс не утиче на развој деминутивности. Ни остали сложени суфикси, потврђени у изведеницама *м̄нецак*, *-џка*, *-џко* / *м̄алецак*, *-џка*, *-џко*, *м̄лечак*, *-џка*, *-џко* / *м̄лечак*, *-џка*, *-џко*, немају изражену експресивну вредност. Блага деминутивна нијанса резултат је везе с придевом *мали*, мада се све ове изведенице увелико доживљавају као идиоматизоване лексеме.

Суфикс *-ан* (*-џн*)

Суфикс *-ан* представља продуктиван суфикс при образовању придевских изведеница из основа именичког и глаголског порекла, док деривати с придевском основом, које бележи Р. Драгићевић (2001: 72), у нашој грађи нису потврђени.

Придевске изведенице мотивисане именицама означавају разнолике односе према њима условљене управо семантичком вредношћу именичких лексема: *б̄олан*, *-лна*, *-лно* (: бол = болест), *г̄лоџан*, *-џна*, *-џно* (: глота 'нечистоћа, прљавштина'), *г̄роџан*, *-зна*, *-зно* (: гроза), *лиџан*, *-чна*, *-чно* (: лик), *м̄рледан*, *-дна*, *-дно* (: мрледица)⁵⁹², *наџан*, *-зна*, *-зно* (: наказа), *џуберкулоџан*, *-зна*, *-зно* (: туберкулоза). Будући да су изведенице *грозан*, *личан* и *мрледан* готово изгубиле везу с мотивним речима, можемо их сматрати лексикализованим.

С основом глаголског порекла забележене су изведенице: *г̄алаџан*, *-џна*, *-џно* (: галати 'постаје ружан'), *м̄ргодан*, *-дна*, *-дно* (: мргоди се), *скаџан*, *-а*, *-о* (: скапује 'пропада'), *слуџан*, *-џна*, *-џно* (: слуги 'постаје ружан') и префиксално-суфиксалне творенице: *залиџан*, *-а*, *-о* (: лиже), *збрџкан*, *-а* (: брчка се 'добива наборе'), *збуџан*, *-а*, *-о* (: бута се 'гура се, сабија се'), *набрџкан*, *-а* (: брчка се 'добива наборе'), *нарџан*, *-а*, *-о* / *нарџан*, *-а*, *-о* (: репа), *уљудан*, *-дна*, *-дно* (: уљуди се 'среди се').

У творби придева суфиксом *-ан* учествују и глаголске основе изведене пејоративним суфиксом *-оса*, који је анализиран у више засебних радова⁵⁹³: *маносан*, *-а*, *-о* (: маносује), *скаџосан*, *-а*, *-о* (: скапоше). Ове изведенице су пејоративно обележене и значењем основинских глаголских лексема.

Са значењем негиране могућности глаголске радње забележена је префиксално-суфиксална твореница *неџокреџан*, *-џна*, *-џно* (: креће се).

⁵⁹² Услед болести нерасположена и мрзоволна особа квалификује се придевским дериватом *мрледан*, *-дна*, *-дно*, чија семантика и веза са именицом *мрледица* са синхронијског становишта није јасна. Скок (1972, стр. 465–466) изведеницу *мрледица* изводи из основе *мрл*, настале превојем од индоевропске, општесловенске и прасловенске основе **mer-ti*.

⁵⁹³ Између осталих, о суфиксу *-оса* писали су Богдановић (1984), Радић (2012, 2013). Говорећи о суфиксу *-оса* као страном језичком елементу П. Радић (2013: 158–159) истиче: „Могуће је да су облици на *-оса* улазећи у српски и шири, балканословенски језички ареал добијали одређену социо-културну конотацију стварану у миљеу својеврсног односа према 'другом' и 'другачијем'“.

Суфикс *-ac / -ec*

Суфикс *-ac / -ec* је врло продуктиван.

Највећи број изведеница јесте с именичком основом: *боћес, -ѿа, -ѿо* (: бок), *брњас, -ѿа, -ѿо* (: брња 'зубне десни'), *буџкас, -ѿа, -ѿо / буџмас, -ѿа, -ѿо* (: буцко), *вѣргас, -ѿа, -ѿо* (: врга 'бубуљица'), *главурдѿнес, -ѿа, -ѿо* (: главурда), *грѿвес, -ѿа, -ѿо* (: грива), *дуѿас, -ѿа, -ѿо* (: дупе), *ђумес, -ѿа, -ѿо* (: ђума 'ђуба на глави'), *кљѿнас, -ѿа, -ѿо / кљѿнес, -ѿа, -ѿо* (: кљун), *лабрњас, -ѿа, -ѿо* (: лабрња 'њушка, губица; усна, уста'), *лисес, -ѿа, -ѿо / лисас, -ѿа, -ѿо* (: лис 'прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега'), *масуљесѿа / масурѿсѿа / масурѣсѿа* (: масуљ / масур 'млечне жлезде на грудима животиње'), *ноћес, -ѿа, -ѿо* (: нође), *ѿаѿѿѿас, -ѿа, -ѿо* (: патуљак), *ѿлечѿс* (: плеча), *смѿгрес, -ѿа, -ѿо* (: угар), *сомурѿнес, -ѿа, -ѿо* (: сомур 'слина'), *ѿвѣѿас, -ѿа, -ѿо / ѿвѣѿес, -ѿа, -ѿо* (: цвет).

Придевске изведенице с именичким општим делом означавају поседовање појма означеног именицом и то најчешће у мери већој од нормалне или пак сличност с неком особином или детаљем мотивне именице (Babić 1986: 433; Драгићевић 2001: 113; Клајн 2003: 273).

С придевском основом су изведенице: *ваљувѿс, -ѿа, -ѿо* (: ваљуват 'овалан'), *ѿѿѿкас, -ѿа, -ѿо / ѿѿѿкес, -ѿа, -ѿо* (: витак), *ѿѿѿес, -ѿа, -ѿо* (: жут), *окруѿглас, -ѿа, -ѿо* (: округал), *рићес, -ѿа, -ѿо* (: рић), *ѿѿѿас, -ѿа, -ѿо* (: чель 'с телесним недостатком'), *ѿѿѿас, -ѿа, -ѿо / ѿѿѿес, -ѿа, -ѿо* (: чуљ 'који је малих или осакаћених ушију'). Њима се, посредством суфикса *-ac/-ec*, особина исказана мотивним придевом означава у мањој мери.

Супротно стању у књижевном језику, где изведенице с глаголском основом нису забележене (Babić 1966; Драгићевић 2001) или јесу у незнатном броју (Клајн 2003: 274), број оваквих изведеница у говорима сврљишког краја није занемарљив: *бубрењѿс, -ѿа, -ѿо* (: бубрее 'бубри, дује се, надима се'), *бубурѿс, -ѿа, -ѿо / бубурѣс, -ѿа, -ѿо / бумбурѣс, -ѿа, -ѿо* (: бубури 'бубри, дује се, надима се'), *ѿрѿкасѿа* (: врѿка се), *гмѣчес, -ѿа, -ѿо* (: гмечи 'гњечи'), *кѿнес, -ѿа, -ѿо* (: клати се) *ѿрћас, -ѿа, -ѿо / ѿрћес, -ѿа, -ѿо / ѿрчес, -ѿа, -ѿо* (: прћи се / прчи се), *ѿунѿурѿс, -ѿа, -ѿо, ѿѿѿурѿс, -ѿа, -ѿо / ѿѿѿурѣс, -ѿа, -ѿо* (: пупури 'надиже се, клобучи'), *смѿђес, -ѿа, -ѿо* (: осмуди), *ѿѣрес, -ѿа, -ѿо* (: цери се), *ѿѿгљес, -ѿа, -ѿо* (: цигља 'расте у висину').⁵⁹⁴

⁵⁹⁴ За многе од ових придева не можемо са сигурношћу утврдити да ли су глаголског или придевског порекла. На пример, придеве *бубурѿс* и *ѿѿѿурѿс* анализирали смо као девербативне с мотивним глаголима *бубури* 'бубри, дује се, надима се' и *ѿѿѿури* 'надиже се, клобучи'. Међутим, могуће их је посматрати и као деривате мотивисане придевима *бубураѿи* и *ѿѿѿураѿи* којима се карактерише апсолутније присуство особина, док је придевским дериватима на *-асѿи* исказана особина изражена у мањој мери. Предност смо дали девербативном пореклу јер смо дошли до закључка да говорници овог идиома на тај начин доживљавају њихову творбу.

У значењу приближног изгледа у односу на особину исказану придевом у основи забележена је једино изведеница *дугуља̀с*, *-џа*, *-џо* изведена помоћу сложеног суфикса *-уља̀с*.

Велики број придевских сложеница настао је додавањем суфикса *-ас* / *-ес* на основе сложених придева заснованих на истозначним синтагмама типа *џридев* + *именица*. Иако се суфикс *-ас* / *-ес* везује за придевску основу, не утиче на развој деминуције као код придевских изведеница. Значење је исто као код придева с нултим наставком.

Један број сложених придева потврђен је и са нултим наставком и са наставком *-ас* / *-ес*: *белобра̀дес*, *беловѐђас*, *-џа*, *-џо*, *бледолѝкас*, *-џа*, *-џо*, *големобра̀зес*, *-џа*, *-џо*, *големоду̀јас*, *-џа*, *-џо*, *големоно̀гас*, *-џа*, *-џо*, *голобра̀дес*, *головѐмас*, *-џа*, *-џо* / *головѐмес*, *-џа*, *-џо*, *голоо̀кас*, *-џа*, *-џо*, *дебелобра̀зас*, *-џа*, *-џо* / *дебелобра̀зес*, *-џа*, *-џо*, *дебелоу̀сџас*, *-џа*, *-џо*, *длгобра̀зес*, *-џа*, *-џо* / *дугообра̀зес*, *-џа*, *-џо* / *длгообра̀зес*, *-џа*, *-џо* / *дугобра̀зес*, *-џа*, *-џо*, *длгокра̀ћес*, *-џа*, *-џо*, *длгоно̀гес*, *-џа*, *-џа* / *длгоно̀ђес*, *-џа*, *-џо* / *длгоно̀гас*, *-џа*, *-џо* / *длагоно̀гес*, *-џа*, *-џо*, *длгоно̀сас*, *-џа*, *-џо*, *дугору̀кас*, *-џа*, *-џо* / *длгору̀кас*, *-џа*, *-џо* / *длгору̀ћес*, *-џа*, *-џо* / *длагору̀кас*, *-џа*, *-џо* / *длагору̀кес*, *-џа*, *-џо*, *једносѝра̀нес*, *-џа*, *-џо* / *једносѝра̀њес*, *-џа*, *-џо*, *крајико̀видес*, *-џа*, *-џо*, *крајико̀но̀гас*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀но̀гес*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀но̀ђес*, *-џа*, *-џо*, *крајико̀ру̀кас*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀ру̀кес*, *-џа*, *-џо* / *крајико̀ру̀ћес*, *-џа*, *-џо*, *кривозу̀бес*, *-џа*, *-џо*, *кривокл̀кас*, *-џа*, *-џо*, *кривоно̀гас*, *-џа*, *-џо* / *кривоно̀гес*, *-џа*, *-џо* / *кривоно̀ђес*, *-џа*, *-џо*, *кривоно̀сес*, *-џа*, *-џо*, *кривоу̀сџас*, *-џа*, *-џо* / *кривоу̀сџес*, *-џа*, *-џо*, *разнолѝкес*, *-џа*, *-џо*, *рејко̀бра̀дес*, *рејко̀зу̀бас*, *-џа*, *-џо* / *рејко̀зу̀бес*, *-џа*, *-џо*, *џњкосѝру̀кес*, *-џа*, *-џо*, *џерозу̀бас*, *-џа*, *-џо* / *џерозу̀бес*, *-џа*, *-џо*, *џрноо̀кас*, *-џа*, *-џо* / *џрноо̀кес*, *-џа*, *-џо*, *џиљобра̀дес*, *-џа*, *-џо*, *џиљога̀вес*, *-џа*, *-џо*, *џирокобра̀дес*, *-џа*, *-џо*, *џироковѐмас*, *-џа*, *-џо*, *џирокогрудас* / *џирокогрудес*, *џирокоду̀јас*, *-џа*, *-џо* / *џирокоду̀јес*, *-џа*, *-џо*, *џирококу̀кас*, *-џа*, *-џо*, *џироколѝцес*, *-џа*, *-џо*.

Неке од ових сложеница уобичајене су само у облику са суфиксом *-ас* / *-ес*: *белому̀јес*, *-џа*, *-џо*, *високочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *големочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *голочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *дебелозѝјес*, *-џа*, *-џо* / *дебелозѝјас*, *-џа*, *-џо*, *длгошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *длгошѝјес*, *-џа*, *-џо* / *длагошѝјес*, *-џа*, *-џо* / *длагошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *дугошѝјес*, *-џа*, *-џо*, *једнорамес*, *-џа*, *-џо*, *крајикошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *крајикошѝјес*, *-џа*, *-џо*, *криворамес*, *-џа*, *-џо*, *кривошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *кривошѝјес*, *-џа*, *-џо*, *малочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *нискорамес*, *-џа*, *-џо*, *нискочѐлес*, *-џа*, *-џо*, *џњкошѝјас*, *-џа*, *-џо* / *џњкошѝјес*, *-џа*, *-џо* / *џанкошѝјас*, *-џа*, *-џо*, *џрномџњес*, *-џа*, *-џо* / *џрномџњес*, *-џа*, *-џо* / *џрномџњас*, *-џа*, *-џо*, *џироко̀рамес*, *џироко̀рњес*, *-џа*, *-џо*, *џирокочѐлес*, *-џа*, *-џо*.

Суфикс *-а̄ӣ*

Суфикс *-а̄ӣ* има велику продуктивност у извођењу придева од именичких основа. Значење ових придевских изведеница најчешће је у вези с величином посебно истакнутог дела тела, тј. оне „означавају израженост онога што значи мотивна именица. А мотивна именица скоро редовно означава део тела“ (Драгићевић 2001: 125): *бокáӣ*, -а, -о (: бок), *вимáӣа* (: виме), *главáӣ*, -а, -о (: глава), *главурáӣ*, -а, -о (: главура), *грудáӣ* (: груди), *гузáӣ*, -а, -о (: гуз), *гузичáӣ* (: гузица), *дуйáӣ*, -а, -о (: дупе), *зубáӣ*, -а, -о (: зуб), *каракáӣ*, -а, -о (: крак), *космурáӣ*, -а, -о (: космура), *кракáӣ*, -а, -о (: крак), *кукáӣ*, -а, -о (: кук), *мешинáӣ*, -а, -о (: мешина ’стомак’), *ногáӣ*, -а, -о (: нога), *носáӣ*, -а, -о (: нос), *носурáӣ*, -а, -о (: носура), *окáӣ*, -а, -о (: око), *ӣаӣшњакáӣ*, -а, -о (: пашњак ’стомак’), *ӣрсáӣ* (: прса), *рукáӣ*, -а, -о (: рука), *сисáӣа* (: сисе), *сомурáӣ*, -а, -о (: сомур ’слина’), *ӣабанáӣ*, -а, -о (: табан), *челáӣ*, -а, -о (: чело), *шкeмбáӣ*, -а, -о / *ӣшeмбáӣ*, -а, -о (: шкембе ’стомак’). Некада може значити и само поседовање појма означеног мотивном именицом, што се може представити формулом „онај који има“: *брáдáӣ* (: брада), *бркáӣа* (: брк), *крилáӣ*, -а, -о (: крило), *мустáкáӣ* (: мустак), *рејáӣ*, -а, -о (: реп). Аугментативно значење обично подстиче и развој пејоративности чија је интензивираност код неких примера условљена значењем мотивних именица.

С глаголском основном потврђене су само изведенице: *бубрењáӣ*, -а, -о (: бубрее ’бубри, дује се, надима се’), *жљебурáӣ*, -а, -о (: жљеби се ’говори кривећи и растежући уста’), *коколáӣ*, -а, -о (: коколи ’широм отвара очи, колачи очи, буљи’), *ӣујурáӣ*, -а, -о (: пупури ’надиже се, клобучи’). Значење основинских глаголских речи утицало је на пејоративну обележеност придевских изведеница.

Суфикс *-ен*

С придевским суфиксом *-ен* потврђена је само изведеница *шарéн*, -а, -о⁵⁹⁵ (: шара) и префиксално-суфиксалне творенице именичког порекла: *залишен*, -а, -о (: лиша ’лишај (болест коже)’), *обелéжен*, -а, -о⁵⁹⁶ (: белег).⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ И. Клајн (2003: 280) говори о нејасној мотивацији једног броја придева. Према његовим речима „шарен се само делимично везује за појам шара, јер му је најчешће значење ’разнобојан’, које овој именици недостаје.“ Ипак, шарен је у вези са шаренилом којим се означава разноврсност, разнобојност.

⁵⁹⁶ У функцији мотивне речи могао би се наћи и глагол *обележи*, али изведени придев по смислу не одговара њему него именици *белег* – *обележен* је онај који има *белег*.

⁵⁹⁷ Суфиксом *-ен* завршавају се бројни примери трпног глаголског придева, који у синтагматским спојевима с именицама добијају функцију описних придева. С истом функцијом забележени су и примери радног глаголског придева.

Суфикси *-ив* и *-љив*

Суфикси *-ив* и *-љив* се у науци о савременом српском језику посматрају као један наставак (Стевановић 1975: 550–558; Клајн 2003: 281–288), који може означавати склоност (пасивни положај) или сталну особину (активни положај) (Babić 1986: 423–424). Стевановић (1975: 556–557) сматра да је суфикс *-љив* настао из суфикса *-ив* тамо где је било фонетских услова за његову појаву, а потом се аналошки везао и за многе друге основе. Клајн (2003: 282) истиче да су облици најчешће синонимни и да се изведеница од глагола може направити с било којим од њих, с тим да су „међу придевима ’пасивног’ значења *-ив* и *-љив* приближно једнако заступљени, док је међу онима ’активног значења’ далеко чешће *-љив*“. Осим тога, на избор суфикса утиче и завршетак основе.

Значење поседовања појма означеног мотивном именицом, односно значење карактеристичне појединости имају придевске изведенице с основном именичког порекла и суфиксом *-ив*: *горелјив, -а, -о* / *гурљав, -а, -о* / *гурљив, -а, -о* / *гурелјив, -а, -о* / *гурњив, -а, -о* (: гурел ’крмељ’), *сујейљив, -а, -о* (: супетљица).⁵⁹⁸

Придевске изведенице од именичке основе и са суфиксом *-љив*: *болешљив, -а, -о* (: болес), *мадежљив, -а, -о* (: мадеж), *манљив, -а, -о* (: мана), *урокљив, -а, -о* (: урок) значе склоност ка учесталом испољавању особине коју означавају (Драгићевић 2001: 104–105).

Стална особина исказује се придевским дериватима с глаголском основном: *брбљив, -а, -о* (: брбља), *шантљив, -а, -о* (: шанта ’храмље’) и у том случају суфикс *-ив* представља синоним суфикса *-ав* у категорији „људско биће које типично врши радњу означену глаголом“ (Клајн 2003: 254).

Са суфиксом *-љив* и глаголском основном је изведеница *задужљив, -а, -о* (: задужа ’отежава дисање’), специјализована у „пасивном значењу“.

Сложеница *разокљив, -а, -о* јесте синоним сложенице *разок, -а, -о* с нултим суфиксом. У овом случају суфикс *-љив* доприноси пејоративном нијансирању, али не и промени значења.

Суфикс *-ић*

Придевске изведенице са суфиксом *-ић* потврђене су само с именичким основама: *костич, -а, -о* (: кост), *манич, -а, -о* (: мана), *стасич, -а, -о* (: стас). Суфикс је неутралан те изведенице имају уопштено значење особине.

⁵⁹⁸ Творбена основа ових именица завршава се на *љ-*, што ствара привид о постојању суфикса *-љив*, иако се заправо ради о суфиксу *-ив*.

Нулти суфикс

С нултим суфиксом забележен је велики број придевских сложеница чија су значења заснована на синтагматском споју типа *придев + именица*. Значење је углавном прозирно и условљено значењима придева, који могу садржати информацију о:

– боји дела људског тела означеног именицом: *белобрк, белоглав, -а, бледолик, -а, -о, жутиобрк, модроок, -а, -о, разноок, -а, -о, разок, -а, -о, риђобрад / рицобрад, риђобрк / рицобрк, црноок, -а, -о*;

– квантитету или квалитету дела људског тела означеног именицом: *големобраз, -а, -о, дебелоус, -ӣа, -ӣо, длгоко̄с, -а, -о, дльгоног, -а, -о / длагоног, -а, -о / дугоног, -а, -о, дугорук, -а, -о / длагорук, -а, -о, кра̄ӣковӣд, -а, -о⁵⁹⁹, кра̄ӣко̄но̄г, -а, -о, кра̄ӣко̄рӯк, -а, -о, ре̄ӣко̄бр̄ад, сӣӣно̄ок, -а, -о, слабовид, -а, -о*.

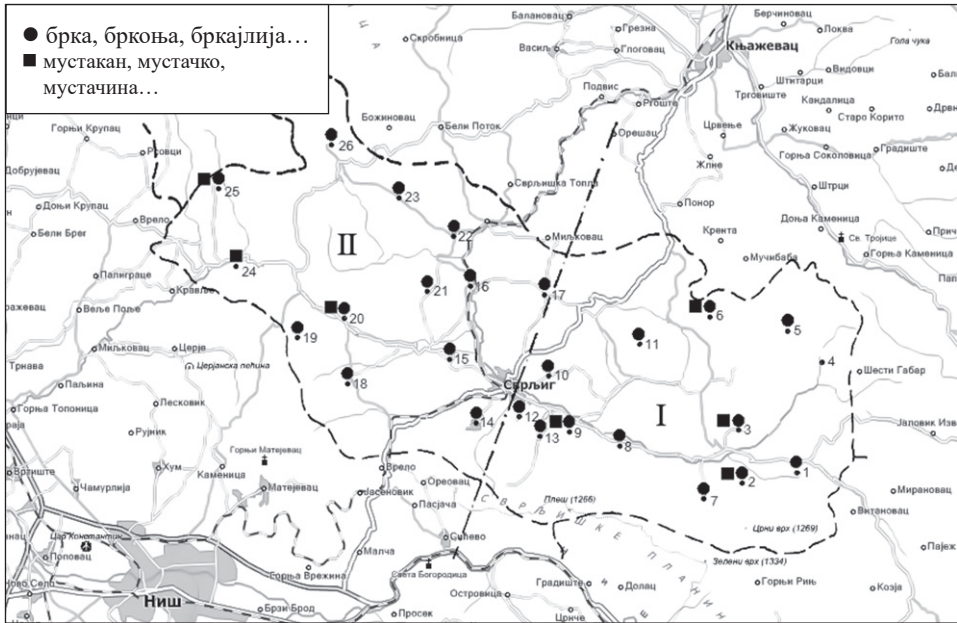
– општем изгледу дела људског тела означеног именицом: *голобрад, гологлав, -а, -о, деснорук, -а, -о, крѣзуб, -а, -о, кривозуб, -а, -о, кривоклик, -а, -о, кривоног, -а, -о, кривонос, -а, -о, кривоус, -ӣа, -ӣо, џе̄ӣо̄ус, -ӣа, -ӣо, че̄љо̄д̄ӯй, -а, -о, шӣљо̄бр̄ад, -а, -о, шӣљо̄г̄ла̄в, -а, -о, шӣљо̄ок, -а, -о, шӣроко̄гр̄уд*.

Нулти суфикс присутан је и код сложенице *ӣресоглав, -а, -о*, настале према непродуктивном типу *глагол + именица*.

⁵⁹⁹ Сложенице *кра̄ӣковӣд, -а, -о* и *слабовид, -а, -о* могу бити засноване и на синтагми *ӣрилог + глагол*. Клајн сложеницу *слабовид* тумачи као насталу из синтагме *слаб вид* (Клајн, 2002, стр. 99), док сложеницу *далековид* на основу значења потврђеног у РМС сврстава у тип *ӣрилог + глагол* (Клајн 2002: 119).

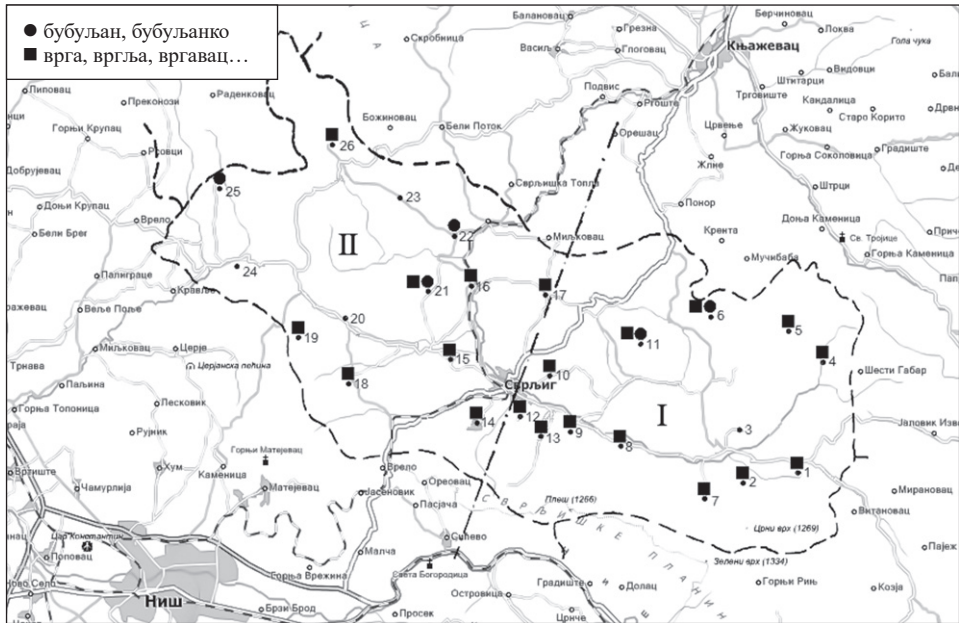
АРЕАЛНИ ПРИКАЗ

Распоредом одабраних симбола на картама с обрађеним пунктовима представљена је територијална распрострањеност лексема које репрезентују испољавање различитих лексичких односа у оквирима сврљишког говорног подручја. У изради карата користили смо картографску методу детаљно представљену у раду „Лингвистички атласи – ’централни инструмент’ савремене дијалектологије“ (Милорадовић 2012: 146–147).

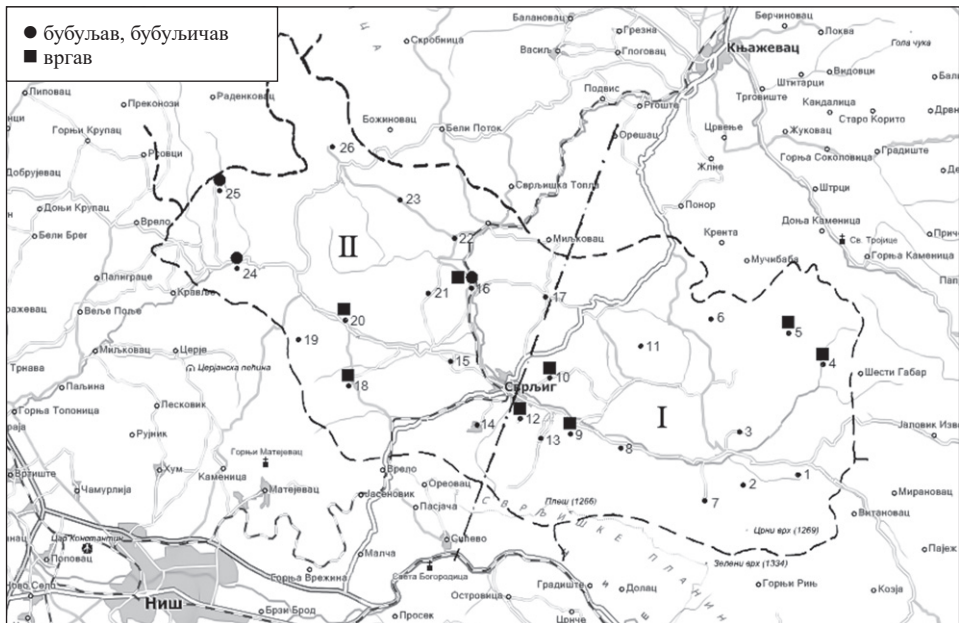

Карта I: Човек великих бркова

Широм сврљишког говорног подручја за именовање човека великих бркова употребљавају се називи мотивисани синонимним именицама *брк* и *мустѿаћ*. У већем броју пунктова (2–3, 6, 9, 20, 25) регистровано је постојање деривата изведених из обе основе. Иако картографисан материјал не указује на ареална раслојавања, може бити добар пример генерацијског раслојавања језика јер смо називе с мотивном именицом *мустѿак* бележили искључиво у разговору са старијим испитаницима.

Карта II: Особа с бубуљицама – именице

Карта III: Особа с бубуљицама – придеви

Картама II и III прецизира се географско распрострање придевских и именичких лексема којима се означава особа с бубуљицама на лицу. Картама је репрезентован доминантан однос деривата изведених из основе именице *врга* у односу на деривате с мотивном именицом *бубуљица*. У мањем броју пунктова потврђена су оба синонима, а самостална употреба деривата с мотивном именицом *бубуљица* регистрована је само у три периферна СЗ пункта (22, 24, 25). Деривати мотивисани именицом *бубуљица* резултат су интерференције с књижевним језиком и потврђени су у разговору с млађим испитаницима.

Карта IV: Особа крупних очију

Картом IV представљен је географски распоред придевских лексема *коколати* и *окаати* којима се квалификује особа крупних очију. Датом картом не указује се ни на какву диференцијацију унутар говорног подручја, већ картографисане језичке чињенице представљају потврду диференцијацији у односу на књижевни језик. Иако је стање у књижевном језику ирелевантно за наш вид истраживања, не можемо га занемарити јер су многе иновације, чија је инкорпорираност посебно уочљива у говору млађег становништва, настале под његовим утицајем. Ако картографисан материјал – придевске лексема упоредимо с некартографисаним материјалом – именичким лексемама, видећемо да придевска лексема *окаати* ни у једном пункту не егзистира самостално, а да су придевски и именички деривати с мотивним глаго-

лом *коколи* потврђен у свим пунктовима. Речју, придевска лексема *коколаӣ* представља старину, док је употреба лексеме *окаӣ* новијег датума.⁶⁰⁰

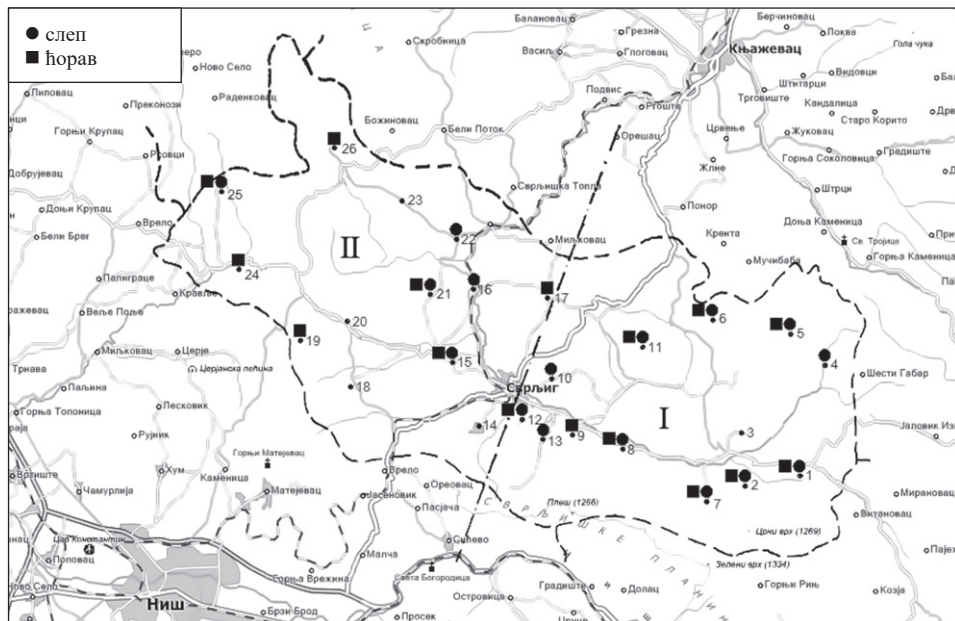
Карта V: Особа крмеливих очију

Географски распоред придевских лексема којима се означава особа крмеливих очију представљен је на карти V. Ово је једина карта на којој се издвојио ареал који обухвата средишње и источне тимочко-лужничке пунктове где се употребљавају придевски деривати с мотивном именицом *гурљ*. Овакво стање потврђује и некартографисан материјал који садржи именичке лексеме. Деривати с основом *дрља-* потврђени су широм истраживаног подручја.

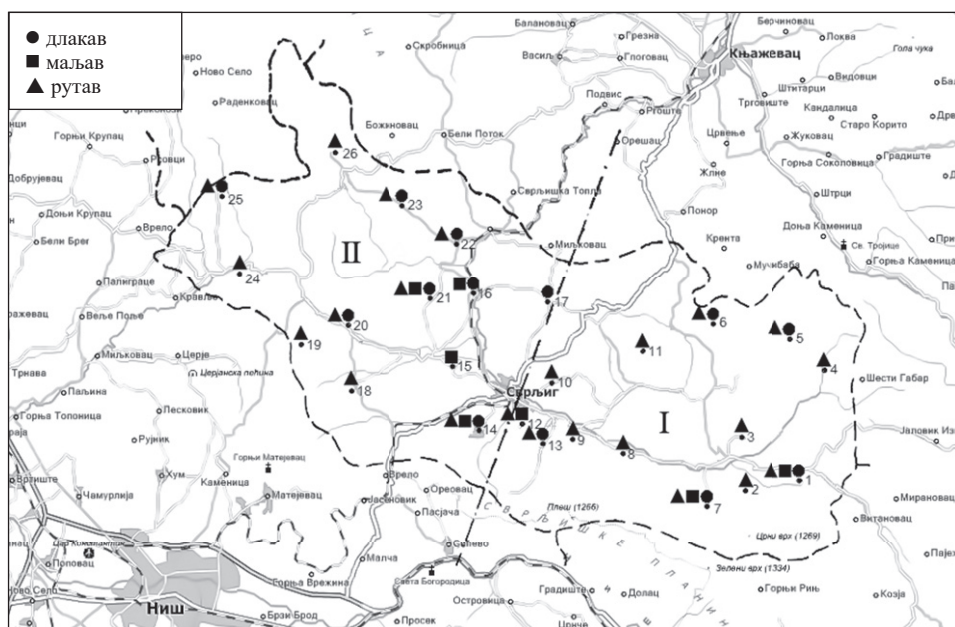
Картом VI репрезентован је географски распоред придевских лексема *слеј* и *ћорав* којима се квалификује особа с дефектом вида. Картографисан материјал представља потврду паралелној употреби деривата с домаћом и турском основом широм говорне зоне. Истоветан географски распоред потврђују и некартографисани именички деривати изведени из истих основа. Доследна истовремена употреба оправдана је разликом на експресивном плану.

Географским распоредом придевских лексема којима се означава мањава особа показано је да се широм истраживане зоне употребљава при-

⁶⁰⁰ Однос између ових лексема ствара могућност за даљу и дубљу анализу, која би укључивала семантичку мотивацију и стилску обележеност лексема.

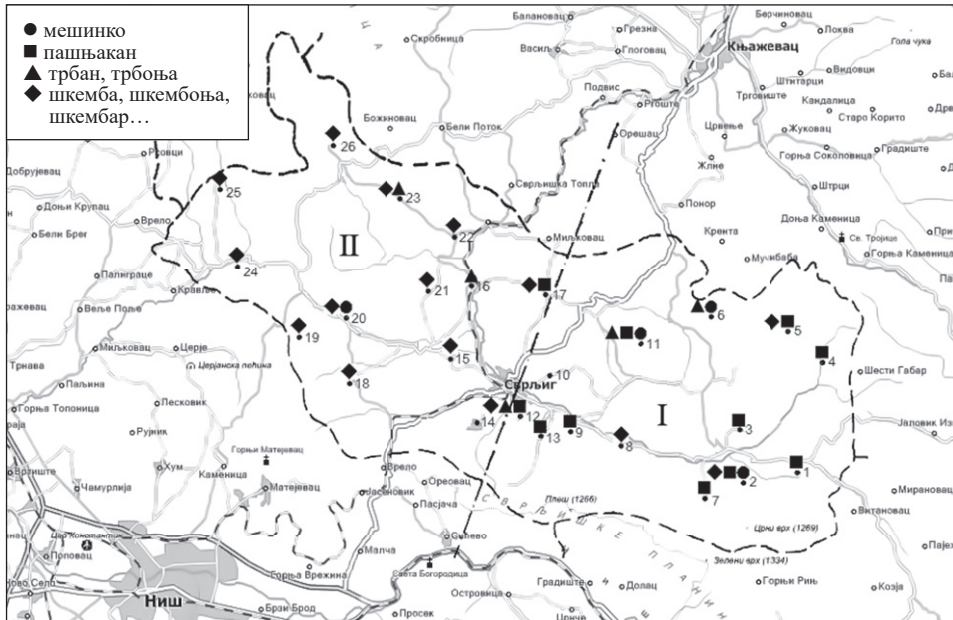

Карта VI: Особа с дефектом вида

Карта VII: Маљава особа

девска лексема *руџав* с којом у однос релативне синонимије ступају апсолутни синоними *длакав* и *маљав*. Лексема *маљав* доспела је посредством књижевног језика и ни у једном пункту није потврђена њена самостална употреба.

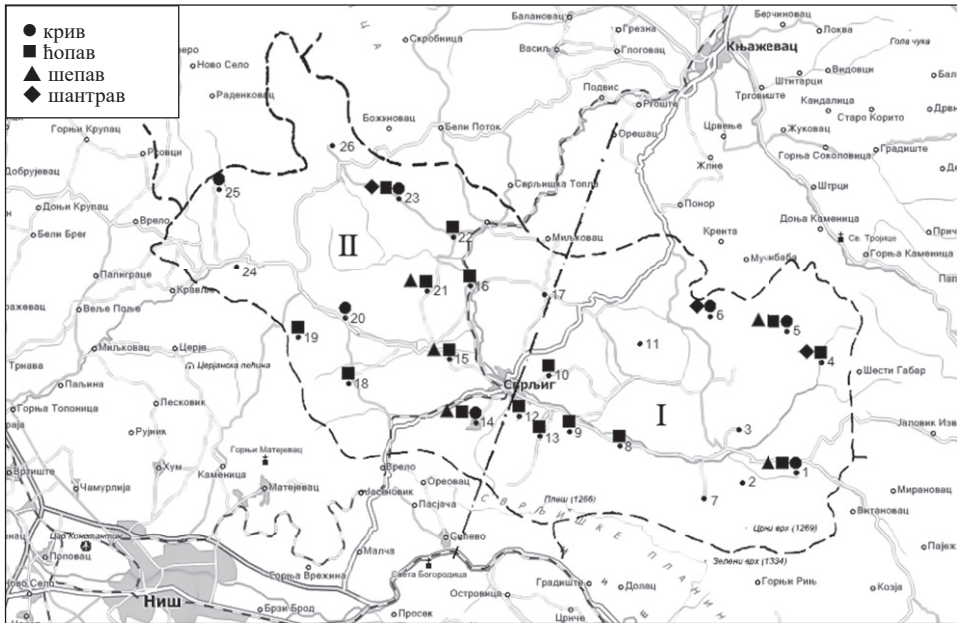

Карта VIII: Особа велика стомака

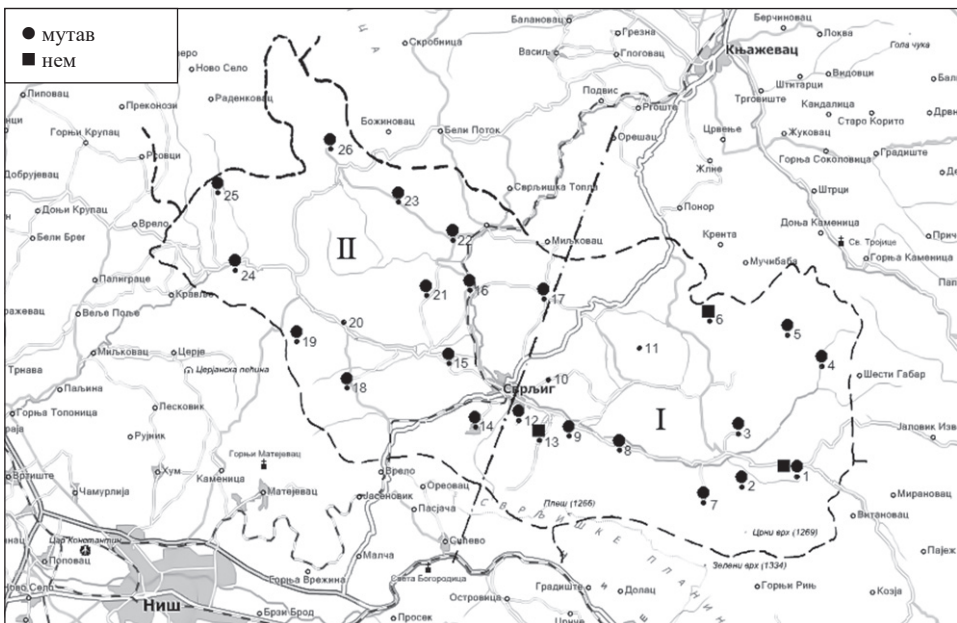
На карти VIII приказана је географска распрострањеност именичких лексема којима се означава особа велика стомака. Ово је једина карта на којој се издвојио тимочко-лужнички ареала *џашњак*-. У сврљишко-заплањској говорној зони најзаступљенији су називи с основом *шкемб*-, мада су једнако мотивисани деривати потврђени на целој територији. У неколико пунктова широм говорне зоне потврђени су и називи мотивисани иманицама *мешина* и *џрбух*.

Територијална распрострањеност придевских лексема којима се квалификује особа с деформтетом ноге приказана је на карти IX. Најраспрострањенији је турцизам *ћоџав*, настао из интерференције с турским језиком која се вековима одвијала у овим крајевима. У већем броју пунктова потврђена је и придевска лексема *крив*. Придевске лексеме *шеџав* и *шанџрав*, вероватно доспеле посредством књижевног језика, употребљавају се напоредо с неким устаљенијим обликом.

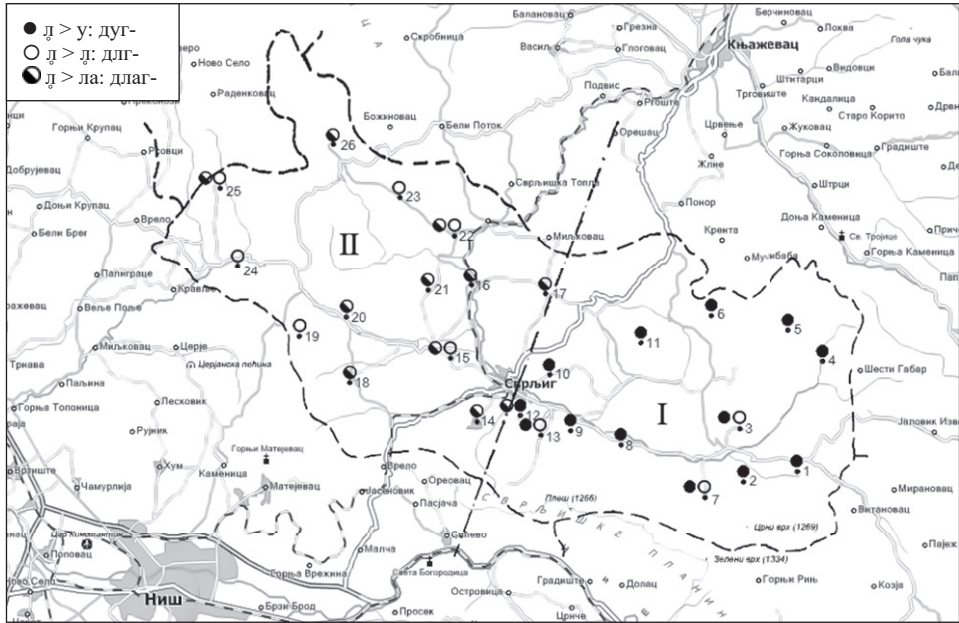
Картографисањем придевских лексема *муџав* и *нем* којима се квалификује особа лишена способности говора репрезентован је доминантан однос експресивно обојеног деривата *муџав*.

Карта IX: Особа с деформитетом ноге, особа која храмље

Карта X: Нема особа

Карта XI: Рефлекс *д*

Карта XII: Рефлекс *к* испред *и*

Карта XIII: Рефлекс ε испред i

Карта XIV: Рефлекс групе $*dj$

Насупрот приложеним картама којима се репрезентује прилична уједначеност на лексичком нивоу, картама XI–XIV укузује се на јасну границу тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говорног типа успостављену на фонетском нивоу. Свакако, приметна су и извесна одступања настала под утицајем друштвених промена која првенствено одликују говор младих генерација и то у разговору са страним лицем и у службеним околностима. По правилу, страдају оне одлике које највише маркирају дијалекатског говорника. Дијалекатском говорнику нису непознати облици који не припадају дијалекту, иако ти облици нису у пуном складу с књижевним језиком и обично се јављају као дублети, што се читава и на картама.

РЕГИСТАР

- áвет** ж*⁶⁰¹ III. 1. 2. Ружна особа (6)
- áкреп** м* III. 1. 2. Ружна особа (6, 8, 14, 23, 26)
- áла** ж* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (6, 9, 11)
- áлен, -а, -о** I. 10. 3. Особа црвених образа (24)
- áлипав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (9)
- аловít, -а, -о** I. 4. 5. Бледа особа (9); II. 2. 2. Особа са шест прстију (2, 5, 7)
II. 5. 2. Особа с крилима (2, 7); II. 6. 2. Човек широких рамена (7)
- áљав, -а, -о** I. 2. 10. Особа неуредне косе (5)
- áнђел** м* II. 5. 2. Особа с крилима (9, 18, 21)
- áнђео** в. **áнђел**
- áнђа** м* (2, 5, 7), III. 3. 5. Особа која говори „крз нос“
- áнђав, -а, -о** III. 3. 5. Особа која говори „крз нос“ (1–3, 6–7, 11, 13, 22)
- áнђало** с* III. 3. 5. Особа која говори „крз нос“ (10)
- áнђав, -а, -о** в. **áнђав, -а, -о** / **Ѓнђав, -а, -о** / **Ѓњкав, -а, -о** / **Ѓњћав, -а, -о**
- Арáп** м I. 4. 2. Особа тамне пути (3)
- áрвалија** ж* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (15)
- áрвало** с* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (6, 11)
- Ѓнђа** в. **áнђа**
- Ѓнђав, -а, -о** в. **áнђав, -а, -о** / **áнђав, -а, -о** / **Ѓњћав, -а, -о** / **Ѓњкав, -а, -о**
- бабура́н** м I. 12. 1. Особа велика носа (21–22)
- бабу́рес, -та, -то** I. 12. 1. Особа велика носа (11)
- баксу́з** м* I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (1–3, 5, 7, 13–14, 16, 20, 22–24, 26); I. 12. 5. Особа прђаста носа (1, 4–5, 9, 12, 14, 22, 26)
- баксузáна** ж I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2, 7); I. 12. 5. Особа прђаста носа (26)
- баксу́скиња** ж I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (5, 13 / 16)
- баксу́щиња** в. **баксу́скиња**
- ба́лав, -а, -о** III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (23)
- балдисáл, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (6–7, 11)

⁶⁰¹ Звездицом (*) смо обележили оне лексеме код којих се исти облик употребљава за све родове.

- ба̀лча** м III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (23–24)
- бамбура̀т, -а, -о** I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (6)
- банде́ра** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (3)
- барбу̀л** м I. 1. 3. Особа округле главе (18)
- бедеви́ја** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (18)
- безвѐцоња** м I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (3, 10)
- бѐл, -а́, -о́ / бѐл, -а, -о** I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (7); I. 4. 1. Особа светле пути (1–2, 9, 16, 19, 21, 25–26); I. 16. 3. а) Човек беле браде (25)
- бела̀ва** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (19, 25–26); I. 4. 1. Особа светле пути (21, 24–25)
- бела̀ча** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (6, 11); I. 4. 1. Особа светле пути (6)
- бели́чка** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (1), I. 4. 1. Особа светле пути (1, 10)
- бели́чко** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (1, 24); I. 4. 1. Особа светле пути (10, 24)
- бѐлка** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (3, 11–12, 23, 26); I. 4. 1. Особа светле пути (1, 3, 6–7, 9–13, 15–16, 19–20, 26); I. 7. 3. Особа белих обрва (2–3, 7, 13, 18–19); I. 8. 2. Особа белих трепавица (4)
- белобра̀дес** I. 16. 3. а) Човек беле браде (26)
- белобра̀доња** м I. 16. 3. а) Човек беле браде (2–3, 9–10, 12, 17, 24–25)
- белобр̀к** I. 16. 4. а) Човек белих бркова (6, 9–10, 16–17, 22–23, 25–26)
- белобр̀коња** м I. 16. 4. а) Човек белих бркова (1, 10, 15, 17, 20, 25)
- белове́ђа** м/ж I. 7. 3. Особа белих обрва (10, 18, 20, 22–25)
- белове́ђас, -та, -то** I. 7. 3. Особа белих обрва (16, 22)
- белове́ђоња** м I. 7. 3. Особа белих обрва (17, 20)
- белове́ђоша** м/ж I. 7. 3. Особа белих обрва (12, 20)
- белове́ђка** ж I. 7. 3. Особа белих обрва (10, 16–18, 24–25)
- белогла̀в, -а** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (17)
- белогла̀вац** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (9)
- белогла̀вка** ж I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (9, 17)
- белоклѐнав, -а, -о** I. 8. 2. Особа белих трепавица (1–7, 9, 11)
- белому̀ја** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (18); I. 4. 1. Особа светле пути (7, 15, 18–19); I. 7. 3. Особа белих обрва (5, 7, 19, 26); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7, 19)
- белому̀јес, -та, -то** I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (9, 23); I. 4. 1. Особа светле пути (4–5, 7, 18, 23); I. 7. 3. Особа белих обрва (3–7, 9, 15, 21, 26); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7–8); I. 16. 3. а) Човек беле браде (4, 11, 23); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (1, 4, 8, 11)

- беломујка** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (18); I. 4. 1. Особа светле пути (18); I. 7. 3. Особа белих обрва (15, 26); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5)
- беломујча** м I. 4. 1. Особа светле пути (1–2, 7, 19); I. 7. 3. Особа белих обрва (7, 21); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7, 19); I. 16. 3. а) Човек беле браде (19); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (19)
- беломујче** с I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (18); I. 4. 1. Особа светле пути (7); I. 7. 3. Особа белих обрва (7); I. 8. 2. Особа белих трепавица (5, 7)
- белотрѐпав, -а, -о** I. 8. 2. Особа белих трепавица (6)
- белотрѐпац** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (16)
- белотрѐпка** ж I. 8. 2. Особа белих трепавица (2, 9–10, 12, 16, 18, 20–21, 23–26)
- белотрѐпко** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (10, 12, 23, 25)
- белотрѐпоња** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (2, 9, 15–16, 18, 20–21, 24–26)
- белотрѐпча** м I. 8. 2. Особа белих трепавица (15)
- белотрѐпче** с I. 8. 2. Особа белих трепавица (2, 25)
- белужња̀в, -а, -о** I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (24); I. 8. 2. Особа белих трепавица (17)
- белужња̀вко** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (24)
- белу̀на** ж I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (12, 14); I. 4. 1. Особа светле пути (14)
- бѐлча** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (1–3, 6, 9, 11, 13–14, 20, 23); I. 4. 1. Особа светле пути (3, 6–7, 9, 11–12, 14, 19–20, 23, 25–26); I. 7. 3. Особа белих обрва (1–3, 7, 15, 18–19, 23); I. 8. 2. Особа белих трепавица (4, 15); I. 16. 3. а) Човек беле браде (8, 15, 19, 23); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (3, 7–9, 13, 19, 24)
- бѐлче** с I. 4. 1. Особа светле пути (9, 13)
- бѐља** м I. 2. 6. а) 1. Особа природно светле косе (6); I. 4. 1. Особа светле пути (6, 13, 16, 21); I. 7. 3. Особа белих обрва (13, 16); I. 16. 3. а) Човек беле браде (21); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (2, 5, 13, 21)
- бѐљуза̀н** м I. 4. 1. Особа светле пути (4, 6–7)
- бѐљуза̀на** ж I. 4. 1. Особа светле пути (6–7, 21)
- бѐљуза̀нче** с I. 4. 1. Особа светле пути (7)
- бѐљша** м I. 4. 1. Особа светле пути (6)
- беспѐтоња** м II. 4. 2. Особа равних табана (14)
- бестрѐпка** ж I. 8. 1. Особа без трепавица (2)
- бестрѐпља** м I. 8. 1. Особа без трепавица (23),
- бестрѐпоња** I. 8. 1. Особа без трепавица (2),
- бѝк** м I. 18. 2. Особа дебела врата (5, 7, 19, 24); III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (20)
- бѝлмез** м I. 2. 3. Особа дуге косе (12, 17–18, 23)

- би́тлес** м I. 2. 3. Особа дуге косе (5, 7, 12, 15, 23)
- би́цман** м I. 2. 3. Особа дуге косе (12)
- бичевит, -а** III. 1. 8. Маљава особа (26)
- блѐд, -а́, -о́** I. 4. 5. Бледа особа (2, 5–8, 12, 14, 16–17, 22)
- блѐдља** м I. 4. 5. Бледа особа (24)
- бледоли́к, -а, -о** I. 4. 5. Бледа особа (6)
- бледоли́кас, -га, -то** I. 4. 5. Бледа особа (6, 11)
- бледуња́в, -а, -о** I. 4. 5. Бледа особа (9, 13–14, 17, 19, 21)
- бледуња́вко** м I. 4. 5. Бледа особа (14, 21)
- бога́љ** м* II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (10, 16, 21–23, 26); II. 1. 4. Особа без руке (12, 16–17, 22, 26); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (16); II. 3. 4. Особа без ноге (7, 9–10, 12, 15, 17, 20–22, 26); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (2, 7, 14)
- бога́љка** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (16, 26); II. 1. 4. Особа без руке (26); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (16); II. 3. 4. Особа без ноге (7, 26); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (2, 7)
- бога́љћа** в. **бога́љка**
- богиња́в, -а, -о / богиња́в, -а, -о** III. 2. 7. Особа с богињама (1–19, 21–23, 26)
- богиња́вка** ж III. 2. 7. Особа с богињама (6, 9, 14, 20)
- богиња́вко** м III. 2. 7. Особа с богињама (9, 14, 20, 25)
- бођиња́в, -а, -о** в. **богиња́в, -а, -о**
- бођиња́вка** в. **богиња́вка**
- бођиња́вко** в. **богиња́вко**
- бокáт, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2–3, 7); II. 11. 1. Особа широких кукова (6)
- бо́коша** м/ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2–3, 7)
- бо́лан, -лна, -лно** III. 2. 1. Болесна особа (23)
- болешли́в, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (5, 12, 24)
- болешли́вко** м III. 2. 1. Болесна особа (20)
- бо́ћес, -га, -то** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (4)
- брада́т** I. 16. 1. Човек јаке браде (2–3, 6–9, 25)
- брада́та** I. 16. 4. Жена с брадом (1, 12)
- брадо́ња / брадо́ња** м I. 16. 1. Човек јаке браде (1–23, 25–26)
- брбља́** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (12, 15–16, 24)
- брбља́вка** ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (25)
- брбља́вко** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (25)
- брбља́вче** с III. 3. 2. Особа с говорном маном (25)
- брбља́ло** с* III. 3. 2. Особа с говорном маном (9)
- брбљи́в, -а, -о** III. 3. 2. Особа с говорном маном (4, 22)
- брбљи́вац** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (9)
- брбљи́вка** ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (22)

- брбљивко** м III. 3. 2. Особа с говорном маном (4, 22)
брбосан м III. 3. 2. Особа с говорном маном (1, 6)
брбосанка ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (1)
брбостан м III. 3. 2. Особа с говорном маном (2, 7, 10)
брбостанка ж III. 3. 2. Особа с говорном маном (10)
брёмес, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (12)
бррка м I. 17. 1. Човек великих бркова (1, 5, 7–11, 13–16, 18–23); I. 17. 2. Човек малих бркова (4, 10, 12, 17, 21, 25)
брркајла ж (12), I. 16. 6. Жена с брковима
брркајлија / брркајлија м I. 17. 1. Човек великих бркова (7–8, 13, 17, 21, 26)
брркајло м I. 17. 1. Човек великих бркова (12)
брркана ж I. 16. 6. Жена с брковима (23, 26)
бррката I. 16. 6. Жена с брковима (1, 3, 8, 12–13, 15, 20–21, 24)
брркица ж I. 17. 2. Човек малих бркова (15, 17, 21, 25–26)
бррна ж I. 16. 6. Жена с брковима (25)
брркоња / брркоња м I. 17. 1. Човек великих бркова (2–3, 6, 11, 16, 25)
брркулозан, -зна, -зно III. 2. 4. Особа која кашље (6)
бррљоња м I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (25)
бррњас, -та, -то I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (26)
бррња м I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (16)
бррчкав, -а I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (1, 12–13)
бррчкољ м* I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (9–10, 23)
бррчкољка ж I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (9–10)
бррчкољћа в. **бррчкољка**
бубрељан м I. 3. 1. Особа широка лица (21); I. 10. 1. Особа дебелих образа (21)
бубрељана ж I. 3. 1. Особа широка лица (21); I. 10. 1. Особа дебелих образа (21)
бубрењак м I. 3. 1. Особа широка лица (17)
бубрењас, -та, -то I. 3. 1. Особа широка лица (12, 17); I. 10. 1. Особа дебелих образа (2, 12, 14, 17)
бубрењат, -а, -о I. 3. 1. Особа широка лица (12)
бубулеја м* I. 10. 1. Особа дебелих образа (6, 18)
бубулејка ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (18)
бубуљаџ, -а, -о I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (25)
бубуљан м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16, 24)
бубуљана ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16, 24)
бубуљанка ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (25)
бубуљанко м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (25)
бубуљаџа ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (24)

- бубуљичав, -а, -о / бубуљичав, -а, -о** I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (6, 11, 21–22)
- бубуран** м I. 3. 1. Особа широка лица (21)
- бубурана** ж I. 3. 1. Особа широка лица (21)
- бубурас, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (4); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1, 11)
- бубурес, -та, -то** в. **бубурас, -та, -то**
- булуван** м* I. 1. 3. Особа округле главе (20); III. 1. 6. Изразито дебела особа (6)
- буљча** м I. 5. 1. Особа висока чела (6, 11)
- буљчес, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (3)
- буљав, -а, -о** I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3, 5–7, 11–12, 14, 17)
- буљина** ж* I. 9. 3. Особа буљавих очију (4–5, 7–8, 10, 12, 15–18, 23)
- буљинче** с I. 9. 3. Особа буљавих очију (18)
- буљко** м I. 9. 3. Особа буљавих очију (7, 20)
- буљна** ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3–4, 7, 9–10, 12–14, 17, 19–22, 24–26)
- буљча** м I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3–10, 12–14, 16–19, 21–26)
- буљче** с I. 9. 3. Особа буљавих очију (7, 13, 25)
- бумбар** м* I. 10. 1. Особа дебелих образа (3, 18); III. 1. 6. Изразито дебела особа (23)
- бумбарача** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (3)
- бумбарка** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (18)
- бумбарче** с I. 10. 1. Особа дебелих образа (18)
- бумбурес, -та, -то** I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (6, 11)
- бунцав, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (23)
- бунцула** ж* I. 2. 1. Особа бујне косе (9, 16)
- буре** с* III. 1. 6. Изразито дебела особа (2, 7)
- буцка** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (10, 15)
- буцкас, -та, -то** I. 10. 1. Особа дебелих образа (5, 13, 22)
- буцко** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (4–5, 10, 15)
- буцмас, -та, -то** I. 10. 1. Особа дебелих образа (4–5)
- бучав, -а, -о** I. 2. 1. Особа бујне косе (6)
- бучља** м I. 2. 1. Особа бујне косе (6, 11)
- бѣнгав, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (21)
- бѣчва** ж* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (21); III. 1. 6. Изразито дебела особа (7)
- ваљувас, -та, -то** I. 1. 3. Особа округле главе (13)
- ваљуват, -а, -о** I. 1. 3. Особа округле главе (26)
- вашив, -а, -о** I. 2. 11. Особа која има вашке (6, 7, 11, 14)
- вашља** м I. 2. 11. Особа која има вашке (2–7, 9–12, 14–16, 18–20, 22–23)

- вашљив**, -а, -о I. 2. 11. Особа која има вашке (1–2, 5, 7–8, 10, 13, 17, 20, 23, 26)
- вашљивка** ж I. 2. 11. Особа која има вашке (5, 8–9, 14, 21, 24–25),
- вашљивко** м I. 2. 11. Особа која има вашке (1, 8, 13–14, 16–17, 20–23, 25–26)
- вашљивче** с I. 2. 11. Особа која има вашке (25)
- вашљивштина** ж* I. 2. 11. Особа која има вашке (1).
- вашна** ж I. 2. 11. Особа која има вашке (2–4, 6–7, 9–13, 15–16, 18–23, 26)
- веђан** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (23–24)
- веђана** ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (23)
- веђоња** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (20)
- веђоша** м/ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (12, 20–22)
- велеричан**, -чна, -чно II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (22)
- вепър** м III. 1. 6. Изразито дебела особа (7)
- верга** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16)
- вергас**, -та, -то I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (16)
- вет**, -а, -о / **вѣт**, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (21, 26); III. 2. 1. Болесна особа (8)
- вештица** ж I. 2. 10. Особа неуредне косе (3, 13, 26); I. 4. 5. Бледа особа (1, 3–5, 9–10, 14–17, 20, 22–23, 26)
- вила** ж III. 1. 3. Особа стамена стаса (15)
- вилтрес**, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (9)
- вимата** II. 7. 2. Жена великих дојки (7–8)
- високочелес**, -та, -то I. 5. 1. Особа висока чела (8, 16, 21)
- витак**, -тка, -тко II. 12. 1. Особа танка струка (2–3, 6–7, 10, 14–16, 21); III. 1. 3. Особа стамена стаса (9)
- виткас**, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (1–2, 7)
- вицкес**, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (26)
- воденичар** м I. 4. 5. Бледа особа (23)
- вол** I. 1. 3. Особа округле главе (26); I. 12. 6. Особа широких ноздрва (9–10); I. 18. 2. Особа дебела врата (10, 23)
- волина** м I. 1. 3. Особа округле главе (26)
- вошчар** м I. 4. 3. Особа жута тена (26)
- врапче** с III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (23)
- вратоња** / **вратоња** м I. 18. 2. Особа дебела врата (1, 3–6, 14–16, 18, 22, 25–26)
- вратоњка** / **вратоњка** ж I. 18. 2. Особа дебела врата (16, 18, 25–26)
- врѣга** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (4, 10, 18)
- врѣгав**, -а, -о I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (1–2, 4–15, 17–19, 21, 26)
- врѣгавец** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (12)
- врѣгавка** ж I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (18)
- врѣгавштина** ж* I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (5, 9)
- врѣгља** м I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (20)

- вр̑гна** I. 6. 1. Особа с бубуљицама на лицу (12, 20)
вр̑гуља̑в, -а, -о I. 2. 4. Особа гр̑гураве косе (9)
вр̑гуља̑н м I. 2. 4. Особа гр̑гураве косе (9)
вр̑реча ж* III. 1. 6. Изразито дебела особа (2)
вр̑рлина ж* II. 12. 1. Особа танка струка (9); III. 1. 5. б) Мршава особа висока
раста (5, 9)
вр̑пуља̑на ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (7)
вр̑скавац м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (26)
вр̑скавица ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (26)
вр̑скавка ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (25)
вр̑скавко м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (25)
вр̑скалица ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (24)
вр̑скало с* III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (3, 12, 17, 20–21)
вр̑скоја м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (2, 7)
вр̑скуља̑н м III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (16)
вр̑тодуп̑ка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (5, 7, 25)
вр̑тореп̑нка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (5, 9, 23)
вр̑цало с* II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (1)
вр̑цка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (24)
вр̑цкава II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (12, 17)
вр̑цкаста II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (24)
вр̑цџла ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (23)
вр̑чва ж* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (21)
вр̑чвес, -га, -то II. 11. 1. Особа широких кукова (1)
в̑шља̑ив, -а, -о в. **вашља̑ив, -а, -о**
в̑шља̑ивац м I. 2. 11. Особа која има вашке (24)
в̑шља̑ивка в. **вашља̑ивка**
в̑шља̑ивко в. **вашља̑ивко**
в̑шља̑ивча м I. 2. 11. Особа која има вашке (9)
в̑шко м I. 2. 11. Особа која има вашке (2, 7),
в̑шла в. **вашља**
в̑шна в. **вашна**

гав̑галь м I. 2. 6. г) Особа црне косе (7, 19)
гав̑галька ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (19)
гав̑гальче с I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)
гав̑вран м I. 2. 6. г) Особа црне косе (15); I. 4. 2. Особа тамне пути (18)
гальатан, -тна, -тно III. 1. 2. Ружна особа (4, 7, 11)
гальатник м* III. 1. 2. Ружна особа (7)
галька ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)
гальче с I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)

- га̀ља** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (7)
- га̀ра** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (8–9, 15, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (9)
- га̀рав, -а, -о** I. 2. 6. г) Особа црне косе (9, 16, 19, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (3, 8, 14–15, 17, 24–25)
- га̀равка** ж I. 4. 2. Особа тамне пути (3)
- га̀раву̀ша** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (3, 12, 16, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 14)
- га̀рага̀н** м I. 4. 2. Особа тамне пути (18–19, 23)
- га̀рага̀нка** ж I. 4. 2. Особа тамне пути (18)
- га̀рван** в. **га̀врџан**
- га̀ргџанка** в. **га̀рага̀нка**
- га̀рка** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (23, 26); I. 4. 2. Особа тамне пути (26)
- га̀рча** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (8, 12, 21, 23, 26); I. 4. 2. Особа тамне пути (3, 9, 14, 17, 21)
- гѐга** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (10, 16)
- гѐгав, -а, -о** II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (3, 7, 12, 17)
- гѐгалија** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (26)
- гѐгша** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (7, 18)
- гѐца** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (6, 9, 13, 20, 24)
- гѐцна** ж II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (9, 13, 20)
- гџ̀зда** м/ж III. 1. 3. Особа стамена стаса (21)
- гџ̀здавко** м III. 1. 3. Особа стамена стаса (21)
- гилѝнтер** м I. 2. 3. Особа дуге косе (2)
- глава̀т, -а, -о** I. 1. 1. Особа велике главе (6, 13, 25)
- главо̀ња / главо̀ња** м I. 1. 1. Особа велике главе (3–4, 7, 10, 12, 14–19, 22–23)
- главу̀ља** ж I. 1. 1. Особа велике главе (25)
- главура̀н** м I. 1. 1. Особа велике главе (5–7, 20, 22)
- главура̀на** ж I. 1. 1. Особа велике главе (5–7, 18, 20)
- главура̀нче** с I. 1. 1. Особа велике главе (5, 7)
- главура̀т, -а, -о** I. 1. 1. Особа велике главе (1, 5, 17, 20); I. 1. 3. Особа округле главе (5)
- главу̀рда** ж* I. 1. 1. Особа велике главе (1, 11, 16, 26)
- главурудџ̀ан** м I. 1. 1. Особа велике главе (1–9, 11–18, 21, 23, 25–26)
- главурудџ̀ана** ж I. 1. 1. Особа велике главе (1–9, 14–15, 17–18, 21, 23, 25)
- главурудџ̀анес, -та, -то** I. 1. 1. Особа велике главе (8)
- главурудџ̀анка** ж I. 1. 1. Особа велике главе (7, 26)
- главурудџ̀анче** с I. 1. 1. Особа велике главе (2, 5, 7)
- главу̀рина** ж* I. 1. 1. Особа велике главе (22)
- главуца̀н** м I. 1. 1. Особа велике главе (23)
- главуца̀на** ж I. 1. 1. Особа велике главе (23)
- главџ̀ча** м I. 1. 1. Особа велике главе (6)

- гла́вша** м I. 1. 1. Особа велике главе (5–6, 11, 19, 25)
- гла́ста** ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (2)
- гло́бус** м* I. 1. 3. Особа округле главе (3)
- гло́мазан, -зна, -зно** III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (20)
- гло́муран, -рна, -рно** III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (20)
- гло́тан, -тна, -тно** III. 1. 2. Ружна особа (7–8, 14)
- глу́в, -а, -о** I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (1–2, 7, 11, 16, 19, 21–22)
- глува́ја** ж* I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (7, 12)
- глува́ћ** м I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (7, 18, 26)
- глу́вна** ж I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (1–10, 12–18, 20–26)
- глу́вча** м I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (2, 6–7, 13, 17–18, 22–23)
- глу́вша** м I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним) (1–10, 12, 14–15, 18–21, 24–26)
- гме́чав, -а, -о** III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (21)
- гме́чес, -та, -то** III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (17)
- голём, -а, -о** III. 1. 5. Особа висока раста (1, 4, 8–9, 12–15, 17, 19, 23–24)
- големобра́з, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (1)
- големобра́зес, -та, -то** I. 10. 1. Особа дебелих образа (1)
- големоду́пас, -та, -то** II. 10. 1. Особа велике задњице (8)
- големоно́гас, -та, -то** (25); II. 4. 1. Особа великих стопала
- големоно́гоња** II. 4. 1. Особа великих стопала (25)
- големочёлес, -та, -то** I. 2. 8. Особа високих зализака (7); I. 5. 1. Особа висока чела (1, 8)
- големочёлко** м I. 5. 1. Особа висока чела (5)
- големочёлоња** м I. 5. 1. Особа висока чела (9)
- голобра́д** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (11)
- голобра́да** м I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (15)
- голобра́дес** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (15)
- голове́цас, -та, -то** I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (2, 7)
- голове́цес, -та, -то** в. **голове́цас, -та, -то**
- гологла́в, -а, -о** I. 2. 9. Лоше ошишана особа (9)
- голоо́кас, -та, -то** I. 8. 1. Особа без трепавица (9)
- голочёлес, -та, -то** I. 2. 8. Особа високих зализака (4)
- голочёлка** ж I. 2. 8. Особа високих зализака (15); I. 5. 1. Особа висока чела (15, 20)
- голочёлко** м I. 2. 8. Особа високих зализака (15); I. 5. 1. Особа висока чела (15, 20)

- голочелоња** м I. 2. 8. Особа високих зализака (14)
- голошија** м/ж I. 18. 3. Особа дуга врата (21)
- голошика** ж I. 18. 3. Особа дуга врата (21)
- горелјив, -а, -о** I. 9. 6. Особа крмеливих очију (1–6, 11)
- горелјивка** ж I. 9. 6. Особа крмеливих очију (2)
- гѳростас** м III. 1. 3. Особа стамена стаса (10)
- горун** м III. 1. 3. Особа стамена стаса (15)
- готѳв, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (24)
- грања** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (23)
- грбав, -а, о** II. 5. 1. Особа с грбом (1–6, 8, 10–13, 17, 19, 21–23); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (15, 17)
- грбавац** м II. 5. 1. Особа с грбом (6, 17)
- грбавштина** ж* II. 5. 1. Особа с грбом (6)
- грбља** м II. 5. 1. Особа с грбом (5–7, 9, 14, 16, 18–19, 22–23, 26)
- грбна** ж II. 5. 1. Особа с грбом (2–3, 5, 7–10, 12–16, 18–22, 24–26); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (15, 20, 25)
- гргуљаѳв, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (2, 5, 8, 10, 12–16, 18–21, 24)
- гргуљаѳво** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (2–3, 5, 14, 21)
- гргуљаѳвче** с I. 2. 4. Особа гргураве косе (2, 5)
- гргуљаѳн** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (20, 24)
- гргуљаѳна** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (20)
- гргурав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (17, 23)
- гргуран** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (17, 23)
- гргурана** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (17, 23)
- грдосија** м II. 6. 2. Човек широких рамена (18)
- гривес, -га, -то** I. 7. 1. Особа јаких обрва (9)
- гривна** ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (9)
- гривча** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (9)
- грожњичав, -а, -о** III. 2. 3. Особа која се стално тресе (1–7, 9, 11–16, 20–21, 23, 26)
- грѳзан, -зна, -зно** III. 1. 2. Ружна особа (1–6, 9–10, 12–14, 17–19, 21, 23–24, 26)
- грозниѳк** м* III. 1. 2. Ружна особа (3, 8, 10, 12)
- грозниѳчав, -а, -о / грозничав, -а, -о в. грожњичав, -а, -о / грозњичав, -а, -о**
- грозниѳчавка** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (6, 11)
- грозњичав, -а, -о в. грожњичав, -а, -о / грозниѳчав, -а, -о / грозничав, -а, -о**
- грозѳта** ж* III. 1. 2. Ружна особа (7)
- грозѳтија** ж* III. 1. 2. Ружна особа (1, 5, 7, 22, 26)
- грпча** м II. 5. 1. Особа с грбом (3, 13)
- грпша** м II. 5. 1. Особа с грбом (7, 10, 15, 19–21, 24–25); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (15, 20, 25)

- грѹб, -а, -о** III. 1. 2. Ружна особа (1–2, 7, 15, 16, 20, 25)
- грудат** II. 7. 1. Човек широких груди (3, 6, 14, 19)
- грудата** II. 7. 2. Жена великих дојки (5, 18, 20)
- грѹдоња / грудоња** м II. 7. 1. Човек широких груди (1, 5–6, 9, 11–12, 15, 17–18, 20–22, 24–26)
- грѹчав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (13); I. 18. 4. Особа кратка врата (1)
- грѹчав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (1–8)
- грѹчавко** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (11)
- грѹчко** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (13)
- грѹчља** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (11)
- гвнѹар** м I. 5. 1. Особа висока чела (10)
- гузѹн** м II. 10. 1. Особа велике задњице (9)
- гузѹна** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (3, 9, 23)
- гузѹра** ж* II. 10. 1. Особа велике задњице (1, 5–6, 10–12, 15)
- гузѹт, -а, -о** II. 10. 1. Особа велике задњице (3, 6, 9, 12–13, 19, 23)
- гузица** ж* II. 10. 1. Особа велике задњице (23, 25)
- гузичѹн** м II. 10. 1. Особа велике задњице (17)
- гузичѹна** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (5, 17)
- гузичѹр** м II. 10. 1. Особа велике задњице (4); II. 11. 1. Особа широких кукова (4)
- гузичѹра** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (4, 17); II. 11. 1. Особа широких кукова (4)
- гузичѹт, -а, -о** II. 10. 1. Особа велике задњице (5); II. 11. 1. Особа широких кукова (4)
- гѹзна** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (15); II. 10. 1. Особа велике задњице (16, 18, 21, 26)
- гѹзоња** м II. 10. 1. Особа велике задњице (1, 5, 7, 10–13, 15–19, 23)
- гѹлка** ж I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (2)
- гѹљча** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (23); I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (2)
- гѹрав, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (14); II. 5. 1. Особа с грбом (13)
- гурељѹв, -а, -о** в. **горељѹв, -а, -о** / **гѹрљав, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гѹрљав, -а, -о** / **гурљѹв, -а, -о** / **гурњѹв, -а, -о**
- гурељѹв, -а, -о** в. **горељѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гѹрљав, -а, -о** / **гурљѹв, -а, -о** / **гурњѹв, -а, -о**
- гурељѹвка** ж I. 9. 6. Особа крмеливих очију (3, 5)
- гурељѹвко** м I. 9. 6. Особа крмеливих очију (3, 5)
- гѹрљав, -а, -о** в. **горељѹв, -а, -о** / **гурљѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурњѹв, -а, -о**
- гурљѹв, -а, -о** в. **горељѹв, -а, -о** / **гѹрљав, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурељѹв, -а, -о** / **гурњѹв, -а, -о**

- гурна** ж I. 9. 6. Особа крмељивих очију (3)
гурњи́в, -а, -о в. **горељи́в, -а, -о** / **гурља́в, -а, -о** / **гурљи́в, -а, -о** / **гурељи́в, -а, -о** / **гуреља́в, -а, -о**
гурча м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (1)
гуса́н м I. 18. 3. Особа дуга врата (18)
гу́тав, -а, -о I. 18. 4. Особа кратка врата (10)
гушче с II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (18)
- дебел, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (14); III. 1. 6. Изразито дебела особа (1)
дебелобра́зас, -та, -то I. 10. 1. Особа дебелих образа (5, 24)
дебелобра́зак м I. 10. 1. Особа дебелих образа (24)
дебелобра́зес, -та, -то в. **дебелобра́зас, -та, -то**
дебелоу́с, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (26)
дебелоу́стас, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (26)
дебелоши́(ј)ка ж I. 18. 2. Особа дебела врата (21, 24)
дебелоши́ја м/ж I. 18. 2. Особа дебела врата (21, 24)
дебелошија́н м I. 18. 2. Особа дебела врата (17)
дебелошија́нка ж I. 18. 2. Особа дебела врата (17)
дебелоши́јас, -та, -то I. 18. 2. Особа дебела врата (7–8, 12–13)
дебелоши́јес, -та, -то в. **дебелоши́јас, -та, -то**
дебелја́н м I. 10. 1. Особа дебелих образа (4, 26); III. 1. 6. Изразито дебела особа (2–4, 8–10, 12, 14–19, 21, 23–24, 26)
дебелја́на ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (4, 26); III. 1. 6. Изразито дебела особа (3–4, 8–9, 15–17, 20–21, 26)
дебелјко м I. 10. 1. Особа дебелих образа (12); III. 1. 6. Изразито дебела особа (5, 9, 13, 16, 18, 20)
дебелју́ша ж III. 1. 6. Изразито дебела особа (20)
делија́ м III. 1. 3. Особа стамена стаса (5, 23, 26)
десна́к м II. 1. 5. Особа вештије десне руке (1–26)
деснакиња́ ж II. 1. 5. Особа вештије десне руке (2, 5, 7, 14, 17–19, 21, 23–26)
деснаћиња́ в. **деснакиња́** / **дешњакиња́** / **дешњакиња́**
деснору́к, -а, -о II. 1. 5. Особа вештије десне руке (13)
десња́к в. **десна́к** / **дешња́к**
дешња́к в. **десна́к** / **десња́к**
дешњакиња́ / **дешњакиња́** в. **деснакиња́** / **деснаћиња́**
дла́гна ж II. 3. 2. Особа дугих ногу (18, 20–21); III. 1. 5. Особа висока раста (18, 22, 26)
длагњо́вес, -та, -то в. **длгњо́вас, -та, -то**
длагно́г, -а, -о II. 3. 2. Особа дугих ногу (16–17, 24–25)
длагно́гес, -та, -то II. 3. 2. Особа дугих ногу (5, 8, 12–14, 21)

- длагон^огоња м II. 3. 2. Особа дугих ногу (12–13, 15)
- длагор^ук, -а, -о II. 1. 2. Особа дугих руку (14–15, 20–21, 24–25)
- длагор^укас, -та, -то II. 1. 2. Особа дугих руку (1–9, 11, 13–14, 17, 22, 26)
- длагор^укес, -та, -то в. длагор^укас, -та, -то / длгор^укас, -та, -то / длгор^ућес, -та, -то / дугор^укас, -та, -то
- длагор^укоња м II. 1. 2. Особа дугих руку (15, 20, 25)
- длагош^ија м/ж I. 18. 3. Особа дуга врата (3, 6–7, 9–11, 13–15, 17–21, 23, 25–26)
- длагош^ијас, -та, -то I. 18. 3. Особа дуга врата (1–5, 7–8, 12–14, 16–17, 22, 24, 26)
- длагош^ијес, -та, -то в. длагош^ијас, -та, -то / длгош^ијас, -та, -то / длгош^ијес, -та, -то / дугош^ијес, -та, -то
- длагош^ијка ж I. 18. 3. Особа дуга врата (7, 9–10, 15, 17–21, 25–26)
- дла^кав, -а, -о I. 11. 4. Особа длакавих ушију (1); III. 1. 8. Маљава особа (1, 5–7, 13–14, 16–17, 20–23, 25)
- длг^новас, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (14)
- длгобр^азес, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (5, 8, 22)
- длгобр^азес, -та, -то I. 3. 2. Особа уска лица (2–5, 7, 13, 21, 24)
- длгок^ос, -а, -о I. 2. 3. Особа дуге косе (1, 5–6)
- длгокр^акоња м II. 3. 2. Особа дугих ногу (10)
- длгокр^аћес, -та, -то II. 3. 2. Особа дугих ногу (6)
- длгон^ог, -а, -о в. длагон^ог, -а, -о / длъгон^ог, -а, -о / дугон^ог, -а, -о
- длгон^огас, -та, -то в. длагон^огес, -та, -то / длгон^оћес, -та, -то / длгон^огес, -та, -то
- длгон^огес, -та, -то в. длагон^огес, -та, -то / длгон^оћес, -та, -то / длгон^огас, -та, -то
- длгон^огоња в. длагон^огоња
- длгон^оћес, -та, -то в. длагон^огес, -та, -то / длгон^огес, -та, -то / длгон^огас, -та, -то
- длгон^осас, -та, -то I. 12. 1. Особа велика носа (2)
- длгообр^азес, -та, -то в. длгобр^азес, -та, -то / дугобр^азес, -та, -то / длъгообр^азес, -та, -то
- длгош^ија в. длагош^ија / длъгош^ија / дугош^ија
- длгош^ијас, -та, -то в. длагош^ијас, -та, -то / длагош^ијес, -та, -то / длгош^ијес, -та, -то / дугош^ијес, -та, -то
- длгош^ијес, -та, -то в. длагош^ијас, -та, -то / длагош^ијес, -та, -то / длгош^ијас, -та, -то / дугош^ијес, -та, -то
- длгош^ијћа в. длагош^ијка / длгош^ијка / дугош^ијка / длъгош^ијка
- длгош^ијка в. длагош^ијка / длгош^ијћа / длъгош^ијка / дугош^ијка
- длгош^иче с I. 18. 3. Особа дуга врата (7, 25)
- длъгон^ог, -а, -о в. длгон^ог, -а, -о / длагон^ог, -а, -о / дугон^ог, -а, -о

длѣгообрáзес, -та, -то в. дугобрáзес, -та, -то / длгобрáзес, -та, -то / длгоо-
брáзес, -та, -то

длѣгоши́ја в. длгоши́ја / длагоши́ја / дугоши́ја

длѣгоши́ка в. длгоши́ка / длагоши́јка / длгоши́јџа / дугоши́јка

длѣ́г, -а, -о в. дѣ́г, -а́, -о́ / дѣ́г, -а, -о

длѣ́гна в. дѣ́гња / дѣ́гна / дѣ́гна

длѣ́гња в. длѣ́гна / дѣ́гна / дѣ́гна

длѣ́гша в. дѣ́гша

дотраја́л, -а, -о III. 2. 1. Болесна особа (23)

дри́пља ж* I. 2. 3. Особа дуге косе (2, 5, 7)

дри́пљав, -а, -о I. 2. 3. Особа дуге косе (5)

дрѣ́лав, -а, -о I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (7, 11, 14, 20)

дрѣ́лавшина ж* I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (11)

дрѣ́лна ж I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (7–10, 12–26)

дрѣ́лча м I. 9. 6. Особа крмелјивих очију (7–10, 12–26)

дрѣ́сна ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (11); II. 11. 1. Особа
широких кукова (18)

дуба́р м* II. 3. 4. Особа без ноге (18)

ду́гачак, -чка, -чко III. 1. 5. Особа висока раста (13, 25)

дугобрáзес, -та, -то в. длгобрáзес, -та, -то / длгоообрáзес, -та, -то / длѣгоо-
брáзес, -та, -то

дуголобра́дес, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (7)

дугоно́г, -а, -о в. длагоно́г, -а, -о / длгоно́г, -а, -о

дугоно́соња м I. 12. 1. Особа велика носа (8)

дугообрáзес, -та, -то в. длгобрáзес, -та, -то

дугору́к, -а, -о в. длагору́к, -а, -о

дугору́кас, -та, -то в. длагору́кас, -та, -то / длагору́кес, -та, -то / длгору́-
кас, -та, -то / длгору́ћес, -та, -то

дугору́коња в. длагору́коња

дугоши́ја в. длагоши́ја / длгоши́ја

дугоши́јес, -та, -то в. длагоши́јас, -та, -то / длагоши́јес, -та, -то / длгоши́јас,
-та, -то / длгоши́јес, -та, -то

дугоши́јка в. длагоши́јка / длгоши́јџа / дугоши́јка

дугоши́че в. длгоши́че

дугуља́с, -та, -то I. 3. 2. Особа уска лица (22, 25)

дупа́н м II. 10. 1. Особа велике задњице (6, 14)

ду́пас, -та, -то II. 10. 1. Особа велике задњице (13, 23)

дупа́т, -а, -о II. 10. 1. Особа велике задњице (3, 5–7, 18, 21–22, 25)

ду́пко м II. 10. 1. Особа велике задњице (14)

ду́пља м II. 10. 1. Особа велике задњице (21, 26)

- дўпна** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (20); II. 10. 1. Особа велике задњице (6–8, 11, 14, 16, 19–21, 24, 26)
- дўпоња / дупоња** м II. 10. 1. Особа велике задњице (1, 6, 11, 17, 20–22, 24–25)
- дўпша** м II. 10. 1. Особа велике задњице (6)
- дўрма** м/ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (7)
- дустаба́н** м II. 4. 2. Особа равних табана (6, 11),
- дустабанли́ја** м II. 4. 2. Особа равних табана (21)
- длїгна** в. **дла̀гна / длї̀гна / длї̀гна**
- длїгша** м III. 3. 2. Особа дугих ногу (18); III. 1. 5. Особа висока раста (10, 18, 22)

ђе́гав, -а, -о в. **ге́гав, -а, -о**

ђе́гша в. **ге́гша**

ђуђума́ча ж I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

ђу́ма ж I. 2. 1. Особа бујне косе (13)

ђу́мес, -та, -то I. 2. 1. Особа бујне косе (4, 7, 12–13, 15, 17)

ђу́мка ж I. 2. 1. Особа бујне косе (15)

ђу́мна ж I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

ђу́мча м I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

ђу́мче с I. 2. 1. Особа бујне косе (7)

жго́ља м III. 1. 7. Изразито мршава особа (2, 7, 21)

жго́љав, -а, -о I. 10. 2. Особа упалих образа (5); III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (15, 17); III. 1. 7. Изразито мршава особа (1, 3, 5, 7, 12, 15, 17, 22, 25)

жгоља́вко м I. 10. 2. Особа упалих образа (25); III. 1. 7. Изразито мршава особа (19)

жго́љна ж III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (17); III. 1. 7. Изразито мршава особа (8)

ждр́ља м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (6)

ждр́љав, -а, -о I. 9. 6. Особа крмељивих очију (6)

ждр́љча м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (6)

жена́ ж* I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (23)

жира́фа ж* I. 18. 3. Особа дуга врата (18)

жї́т I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (1)

жлта́јћа ж I. 4. 3. Особа жута тена (6, 9, 15, 17); I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (9, 12)

жље́бав, -а, -о I. 13. 1. Особа великих уста (1, 5)

жље́бна ж I. 13. 1. Особа великих уста (21)

жљебура́н м I. 13. 1. Особа великих уста (1, 4)

жљебура́на ж I. 13. 1. Особа великих уста (1, 4)

жљебура́т, -а, -о I. 13. 1. Особа великих уста (4)

- жљѣпча** м I. 13. 1. Особа великих уста (1, 21)
- жмѣкља** м I. 9. 2. Особа ситних очију (5)
- жмѣрко** м I. 9. 2. Особа ситних очију (23)
- жмѣрна** ж I. 9. 2. Особа ситних очију (21)
- жмѣрча** м I. 9. 2. Особа ситних очију (10, 21)
- жмѣра** м I. 9. 2. Особа ситних очију (6, 11)
- жмѣрав, -а, -о** I. 9. 2. Особа ситних очију (1–3, 6–7, 12, 14, 17)
- жмѣрна** ж I. 9. 2. Особа ситних очију (1–4, 6, 8–10, 12–22, 24–26)
- жмѣрча** м I. 9. 2. Особа ситних очију (1, 3–4, 6–22, 24–26)
- жмѣрче** с I. 9. 2. Особа ситних очију (7, 25)
- жуга** м/ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6)
- жуѣл** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (24); I. 4. 3. Особа жута тена (24)
- жуја** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (11); I. 4. 3. Особа жута тена (6)
- жујка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (4, 13, 18)
- жуѣт, -а, -о / жуѣт, -а, -о;** I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (1, 3, 5, 7, 9–11, 16, 19, 21, 25); I. 4. 3. Особа жута тена (1–2, 5–6, 17, 25); I. 16. 3. б) Човек жуте браде (5, 8, 14, 25)
- жутајка** в. **жлтајћа**
- жугарка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (7)
- жугарче** с I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (7)
- жугарѣц** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (7); I. 4. 3. Особа жута тена (14), I. 16. 3. б) Човек жуте браде (14).
- жуѣлиаѣв, -а, -о** (26) I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе
- жуѣтка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (3, 10, 15, 17, 21, 23–25); I. 4. 3. Особа жута тена (14, 16, 20, 24–25)
- жуѣтко** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (3, 19, 25), I. 4. 3. Особа жута тена (20–21, 23); III. 2. 1. Болесна особа (19)
- жуѣтља** м III. 2. 1. Болесна особа (24)
- жуѣтобрадоња** м I. 16. 3. б) Човек жуте браде (9)
- жуѣтобрѣк** I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (16, 26)
- жуѣтобрѣкоња** м I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (25)
- жуѣтоња** м I. 4. 3. Особа жута тена (19),
- жуѣћа** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (1–8, 10, 13, 15–18, 21–22, 26); I. 4. 3. Особа жута тена (1, 6, 9–10, 15–16, 18, 21, 23, 25); жуѣћа I. 16. 3. б) Човек жуте браде (1, 5, 7, 10–11, 13–14, 21–23); I. 16. 4. б) Човек жутих бркова (3–5, 10–11, 13, 17, 21)
- жуѣћес, -та, -то** I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (17)
- жуѣћка** ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (10, 12)
- жуѣћко** м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (16, 23); I. 16. 3. б) Човек жуте браде (23)

- за́водница** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (10)
- за́држна** II. 7. 2. Жена великих дојки (23); II. 10. 1. Особа велике задњице (23); II. 11. 1. Особа широких кукова (11)
- заду́шљив, -а, -о** III. 2. 4. Особа која кашље (10)
- зае́цко** м III. 3. 3. Особа која замуцкује (2, 7)
- заецко́ја** м* III. 3. 3. Особа која замуцкује (2, 7)
- за́јац** м* I. 13. 4. Особа са зечјом усном (23); I. 14. 1. Особа великих зуба (23); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (3, 19, 21)
- за́јко** м* I. 13. 4. Особа са зечјом усном (19)
- зали́зан, -а, -о** I. 2. 5. Особа зализане косе (1–4, 7, 9, 12–15, 17, 19–22, 25–26); I. 2. 8. Особа високих зализака (19)
- зализа́нка / зали́занка** ж I. 2. 5. Особа зализане косе (7, 10, 16, 18, 23, 26)
- зализа́нко / зали́занко** м I. 2. 5. Особа зализане косе (7, 10, 14, 16, 18, 21, 23, 25); I. 2. 8. Особа високих зализака (10, 19)
- зализа́нче** с (7), I. 2. 5. Особа зализане косе
- зализо́јла** ж (6, 24), I. 2. 5. Особа зализане косе
- зализо́јло** м (24), I. 2. 5. Особа зализане косе
- зали́сен, -а, -о** I. 2. 8. Особа високих зализака (8, 13, 20)
- зали́шен, -а, -о** в. **зали́сен, -а, -о**
- запунаве́л, -а, -о** II. 9. 1. Особа велика стомака (7)
- заһи́тен, -а, -о** I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (11)
- збр́чкан, -а** I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (4–6, 8, 11–14, 20, 22–23)
- збу́цан, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (4)
- згме́чен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (4, 9)
- зго́дан, -дна, -дно** II. 12. 1. Особа танка струка (18); III. 1. 3. Особа стамена стаса (1, 9, 12, 22)
- згу́жвен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (15)
- згу́рав, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (13)
- згу́рен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (4, 9, 15, 26)
- згу́цав, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (3)
- згу́цан, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (5)
- зде́пас, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (5, 12); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (12, 24)
- зе́ка** м* I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (4); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (23); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (3)
- зе́кас, -та, -то** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (23)
- зе́коња** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (9); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (4)
- зеленко** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (7–8, 15, 18–19, 21); I. 16. 3. а) Човек беле браде (19, 21); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (21)

- зловремац м I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (6, 17)
 злџна ж I. 12. 5. Особа прђаста носа (7)
 злџча м I. 12. 5. Особа прђаста носа (7)
 злџчав, -а, -о I. 12. 5. Особа прђаста носа (7)
 змеј м II. 5. 2. Особа с крилима (2, 7, 26)
 змеовит, -а, -о II. 5. 2. Особа с крилима (6, 11)
 змијоглт, -а, -о I. 18. 3. Особа дуга врата (6)
 зријкав, -а, -о I. 9. 4. Разрока особа (23)
 зрикџн м I. 9. 4. Разрока особа (23)
 зуба м I. 14. 1. Особа великих зуба (23)
 зубџн м I. 14. 1. Особа великих зуба (7, 23); I. 14. 5. Особа истурених предњих
 зуба (23)
 зубџт, -а, -о I. 14. 1. Особа великих зуба (7, 13, 19, 23, 26)
 зубља м I. 14. 1. Особа великих зуба (23)
 зубна ж I. 14. 1. Особа великих зуба (5, 12, 14, 20, 23); I. 14. 5. Особа истуре-
 них предњих зуба (20)
 зубоња / зубоња м (21), I. 14. 1. Особа великих зуба (1, 5–8, 10–17, 19–22, 26);
 I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (20)
 зубоњка ж I. 14. 1. Особа великих зуба (7, 15)
 зубоњћа в. зубоњка
 зубоњче с I. 14. 1. Особа великих зуба (7)
- сивџн м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (6)
 сивља м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (6)
 сиља м I. 9. 2. Особа ситних очију (21, 26)
 сиљав, -а, -о I. 9. 2. Особа ситних очију (21)
 сиљна ж I. 9. 2. Особа ситних очију (25)
 сиљча м I. 9. 2. Особа ситних очију (25)
 сиљче с I. 9. 2. Особа ситних очију (25)
- иземчес, -га, -то / иземчес, -га, -то III. 1. 3. Особа стамена стаса (6, 11, 26)
 измичан, -чна, -чно II. 12. 1. Особа танка струка (1)
 изнемогал, -гла, -гло; III. 2. 1. Болесна особа (6)
 инвалид м* II. 3. 4. Особа без ноге (9, 14, 26)
 ињав, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (3)
 искалџл, -а, -о I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (7)
 искрџвен, -а, -о II. 5. 1. Особа с грбом (11)
 искривоклчен, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11)
 исциврџл, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (18); I. 18. 1. Особа танка врата (18)
 ичамрџл, -а, -о I. 4. 5. Бледа особа (21, 26); III. 2. 1. Болесна особа (6, 9, 23)
 ишчавуљен, -а, -о II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (14)
 ишчамрџл, -а, -о в. ичамрџл, -а, -о

ишчѐпен, -а, -о I. 13. 3. Особа кривих уста (3–4, 12); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (4, 14)

ишчепóтина ж* I. 13. 3. Особа кривих уста (3–4)

јабучáр м I. 1. 3. Особа округле главе (2)

јавтíкљав, -а, -о, III. 2. 4. Особа која кашље (2–8, 13, 15, 18–22, 24–25)

јарьџ м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (7)

јевтíкав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (1–2, 6–7, 10–12, 14, 17, 21)

јевтíкавштина ж* III. 2. 4. Особа која кашље (1, 6, 11)

јевтíкља м* III. 2. 4. Особа која кашље (6, 8)

јевтíкљав, -а, -о в. **јавтíкљав, -а, -о**

јевтíкљавка ж III. 2. 4. Особа која кашље (24–25)

јевтíкљавштина ж* III. 2. 4. Особа која кашље (9)

јевтíкна ж III. 2. 4. Особа која кашље (20)

јевтíчав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (11, 23)

јевтíчавка ж III. 2. 4. Особа која кашље (6)

једноо́кав, -а, -о I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (6)

једнорáмес, -та, -то II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (26)

једнострáнес, -та, -то I. 13. 3. Особа кривих уста (1); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (1, 7, 12, 18–19, 21)

једнострáњес, -та, -то в. **једнострáнес, -та, -то**

јелá ж* II. 12. 1. Особа танка струка (10, 23)

јереби́ца ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (4)

јѐцкав, -а, -о III. 3. 3. Особа која замуцкује (16)

јѐцкавац м III. 3. 3. Особа која замуцкује (1, 2, 7)

јѐцкало с* III. 3. 3. Особа која замуцкује (4, 9–10, 12, 15, 17–18, 21, 24)

јѐцкоња м III. 3. 3. Особа која замуцкује (11, 22)

кабада́хија м II. 6. 2. Човек широких рамена (9)

калиме́ро м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (9, 21)

камáра ж* III. 1. 6. Изразито дебела особа (23)

карака́т, -а, -о II. 3. 2. Особа дугих ногу (19–21)

карака́ча ж* II. 3. 2. Особа дугих ногу (7, 13)

карако́нцула ж* III. 1. 2. Ружна особа (5, 13); III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (1, 5, 7, 12, 14, 17, 21)

карапа́н м II. 4. 1. Особа великих стопала (21)

ка́рлица ж* I. 13. 1. Особа великих уста (12, 17, 23–24)

ка́рча м I. 13. 1. Особа великих уста (12, 21)

ка́шљичав, -а, -о / кашљичáв, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (2, 5–7, 9–12, 23, 25)

кашљичáвка ж III. 2. 4. Особа која кашље (20)

- кашљича́вко** м III. 2. 4. Особа која кашље (20)
- кашљопр́д** м III. 2. 4. Особа која кашље (16)
- кашљопр́дна** ж III. 2. 4. Особа која кашље (16)
- кашљотр́т** м III. 2. 4. Особа која кашље (6)
- кебуља́н** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (18)
- кебуља́на** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (18)
- ке́жоња** м I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (22)
- ке́лав, -а** I. 2. 2. Особа без косе (1–26); I. 2. 8. Особа високих зализака (1, 5)
- ке́лав, -а, -о** I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (15)
- ке́лавка** ж I. 2. 2. Особа без косе (3, 25)
- кела́вко** м I. 2. 2. Особа без косе (3, 16, 25)
- кела́на** ж I. 2. 2. Особа без косе (14)
- ке́лча** м I. 2. 2. Особа без косе (1, 6–7, 9–10, 12–15, 18–23); I. 2. 8. Особа високих зализака (1, 5, 14, 16)
- ке́па** м III. 1. 4. Особа ниска раста (10, 18)
- кепе́ц** м III. 1. 4. Особа ниска раста (1, 5–7, 9, 21–22); II. 3. 1. Особа кратких ногу (23)
- кесѐр** м* I. 1. 4. Особа шпицасте главе (2, 7, 16, 19, 21–22, 24); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (7, 14–16, 19–20)
- кесерана́** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (16); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (16)
- кесѐрко** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (10–11), I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (20)
- кесуља́н** м I. 9. 8. Особа с подочњацима (10)
- кија́в, -а, -о** III. 2. 5. Особа која кија (4, 23)
- кијавичав, -а, -о** III. 2. 5. Особа која кија (2, 6–7, 9, 11, 13, 17, 21)
- кијавича́р** м III. 2. 5. Особа која кија (26)
- кијавича́рка** ж III. 2. 5. Особа која кија (26)
- кија́вка / кија́вка** ж III. 2. 5. Особа која кија (5, 16, 25)
- кија́вко / кија́вко** м III. 2. 5. Особа која кија (5, 16, 21, 25)
- кијавштина** ж* III. 2. 5. Особа која кија (18)
- кила́в, -а, -о** III. 2. 9. Особа која има килу (1–2, 4–8, 11, 14, 17, 19, 21, 23)
- кила́вко / кила́вко** м III. 2. 9. Особа која има килу (20–21)
- килна** ж III. 2. 9. Особа која има килу (2–3, 5, 7, 9–10, 12–16, 18, 20, 22–26)
- килоња́** м III. 2. 9. Особа која има килу (17)
- килча** м III. 2. 9. Особа која има килу (2–7, 9–15, 17–26)
- килша** м III. 2. 9. Особа која има килу (16),
- кинѐз** м III. 1. 4. Особа ниска раста (24)
- кисѐр** в. **кесѐр** / **ћесѐр**
- кисерѐс, -та, -то** I. 1. 4. Особа шпицасте главе (24)

- кйцош** м I. 17. 2. Човек малих бркова (1, 3, 5–6, 11, 13, 19, 23–24); III. 1. 3. Особа стамена стаса (7, 14)
- кйцошлїка** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (2–3); III. 1. 3. Особа стамена стаса (7, 14)
- клапнѹл, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (6)
- клѣмна** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (24)
- клѣмпа** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (4–5, 8, 10, 12–15, 17–19, 21, 23, 26)
- клѣмпав, -а, -о** I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (1, 4–7, 11–12, 14, 17, 21, 23)
- клѣмпавка** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (26)
- клѣмпоња** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (16)
- клемпѹр** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (10)
- клѣмша** м I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (24)
- клѣчка** м/ж II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (7)
- клїмка** ж II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (25)
- клїмша** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (25)
- клїпав, -а, -о** I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (2, 6)
- клїпес, -та, -то** I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (6, 11)
- клїпна** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (2–3, 7, 20, 22, 25)
- клїпша** ж I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (2–4, 6–7, 16, 19–20, 22, 25)
- клинес, -та, -то** I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (9)
- кљакав, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6)
- кљакавштина** ж* II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6)
- кљунав, -а, -о** I. 12. 3. Особа кукаста носа (1)
- кљунѡва** ж I. 12. 3. Особа кукаста носа (5)
- кљунас, -та, -то** I. 12. 3. Особа кукаста носа (2, 12, 25)
- кљунѡт, -а, -о** I. 12. 3. Особа кукаста носа (4)
- кљунес, -та, -то** в. **кљунас, -та, -то**
- кљунїца** ж I. 12. 3. Особа кукаста носа (3, 17)
- кљунка** ж I. 12. 3. Особа кукаста носа (2, 4–5, 7–8, 10, 12, 14–16, 18–22, 25–26)
- кљунча** м I. 12. 3. Особа кукаста носа (1–5, 7–10, 12–26)
- кобилѡча** ж II. 11. 1. Особа широких кукова (21)
- коврѡцав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (12)
- козѡ** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (7)
- коколѡн** м I. 9. 1. Особа крупних очију (1–26); I. 9. 3. Особа буљавих очију (4, 9–10, 13–14, 18, 20, 22–24, 26)
- коколѡна** ж I. 9. 1. Особа крупних очију (1–2, 4–9, 11–12, 14, 16, 18, 20, 23–25); I. 9. 3. Особа буљавих очију (4, 9, 14, 18, 20, 22–24)

- коколáнка** ж I. 9. 1. Особа крупних очију (3, 8, 10, 13, 17, 19, 21, 26); I. 9. 3. Особа буљавих очију (10, 13, 26)
- коколáнче** с I. 9. 1. Особа крупних очију (2–3, 5–7, 13, 16, 18, 22, 25)
- коколáт, -а, -о** I. 9. 1. Особа крупних очију (1, 6, 8, 11–12, 18)
- коколáче** с I. 9. 1. Особа крупних очију (25)
- коко́шка** ж* I. 9. 2. Особа ситних очију (19)
- кољáц** м* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (3)
- компíр** м* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (18)
- комьрѣц** м* III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (7)
- кондилáт, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (6)
- кондилáча** ж II. 3. 2. Особа дугих ногу (6)
- ко́њ** м I. 14. 1. Особа великих зуба (23)
- косáр** м I. 2. 1. Особа бујне косе (6); I. 2. 3. Особа дуге косе (6, 11)
- космáт, -а, -о** I. 2. 1. Особа бујне косе (14)
- космура́н** м I. 2. 1. Особа бујне косе (17, 20–21, 23–24); I. 2. 3. Особа дуге косе (5, 13, 21, 23)
- космура́на** ж I. 2. 1. Особа бујне косе (14, 17, 20–21, 23–24); I. 2. 3. Особа дуге косе (5, 23)
- космура́т, -а, -о** I. 2. 1. Особа бујне косе (1, 5, 8, 14, 21); I. 2. 3. Особа дуге косе (13, 19)
- костíт, -а, -о** III. 1. 7. Изразито мршава особа (11)
- кострéш** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (26)
- кострéшка** ж I. 7. 1. Особа јаких обрва (15, 26)
- кострéшко** м I. 7. 1. Особа јаких обрва (15)
- коштелѝв, -а, -о** I. 3. 2. Особа уска лица (8); I. 10. 2. Особа упалих образа (8, 15); III. 1. 7. Изразито мршава особа (8, 10, 12–13, 22);
- коштелѝвка** ж III. 1. 7. Изразито мршава особа (8)
- коштéлка** ж I. 3. 2. Особа уска лица (6); I. 10. 2. Особа упалих образа (15); III. 1. 7. Изразито мршава особа (2, 7, 11, 15)
- коштéлко** м I. 10. 2. Особа упалих образа (15); III. 1. 7. Изразито мршава особа (15)
- коштéлка** в. коштéлка
- коштуља́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштуња́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о
- коштуља́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштуња́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о
- коштуња́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о
- коштурља́в, -а, -о** в. коштелѝв, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштуља́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о / коштуња́в, -а, -о / коштурља́в, -а, -о

- коштурљив, -а, -о** в. **коштељив, -а, -о** / **коштуља́в, -а, -о** / **коштуљив, -а, -о**
/ **коштуња́в, -а, -о** / **коштурља́в, -а, -о**
- кра́ка** м II. 3. 2. Особа дугих ногу (3)
- крака́н** м II. 3. 2. Особа дугих ногу (23)
- крака́т, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (5–7, 11, 13, 16, 19, 21–24, 26)
- кра́коња** м II. 3. 2. Особа дугих ногу (3)
- кра́ставица** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (23)
- краткови́д, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)
(1–2, 5, 7, 12, 14, 16–18, 20–22)
- краткови́дес, -та, -то** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)
(24)
- кратконо́г, -а, -о** II. 3. 1. Особа кратких ногу (16, 23–25)
- кратконо́гас, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (5, 14, 16, 21, 25)
- кратконо́гес, -та, -то** в. **кратконо́гас, -та, -то** / **кратконо́ђес, -та, -то**
- кратконо́гоња** м II. 3. 1. Особа кратких ногу (8, 20)
- кратконо́ђес, -та, -то** в. **кратконо́гас, -та, -то** / **кратконо́гес, -та, -то**
- краткору́к, -а, -о** II. 1. 1. Особа кратких руку (1, 15, 20–21, 24–26)
- краткору́кас, -та, -то** II. 1. 1. Особа кратких руку (1–5, 7–9, 12, 17, 22, 25–26)
- краткору́кес, -та, -то** в. **краткору́кас, -та, -то** / **краткору́ђес, -та, -то**
- краткору́ђес, -та, -то** в. **краткору́кас, -та, -то** / **краткору́кес, -та, -то**
- краткочела́ц** м I. 5. 2. Особа ниска чела (20)
- краткочелка** ж I. 5. 2. Особа ниска чела (20)
- краткоши́ја** м/ж I. 18. 4. Особа кратка врата (2, 4, 6–7, 13, 16–21, 23–25)
- краткоши́јас, -та, -то** I. 18. 4. Особа кратка врата (1–2, 5, 7–8, 12, 16, 20, 22, 24)
- краткоши́јес, -та, -то** в. **краткоши́јас, -та, -то**
- краткоши́јћа** в. **краткоши́ка**
- краткоши́ка** ж I. 18. 4. Особа кратка врата (7–8, 16–22, 24–25)
- краткоши́че** с I. 18. 4. Особа кратка врата (25)
- крéзав, -а, -о** I. 14. 3. Особа без зуба (26)
- крéзуб, -а, -о** I. 14. 3. Особа без зуба (16, 21)
- кри́в, -а́, -о́** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 6, 14, 20, 23, 25); II.
3а. 1. Особа која храмље (5)
- крива́к** м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (17, 23)
- крива́н** м I. 13. 3. Особа кривих уста (15)
- крива́нка** ж I. 13. 3. Особа кривих уста (15)
- кривеља́н** м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11)
- кри́вка** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (12, 14–17, 24–25); II. 3а.
1. Особа која храмље (6, 16–17)
- кри́вља** м II. 3а. 1. Особа која храмље (23)
- кри́вна** ж I. 13. 3. Особа кривих уста (11); II. 3. 3. Особа с деформитетом
ноге / ногу (13–14, 17, 20, 26), II. 3а. 1. Особа која храмље (12, 20, 24–26)

- кривоу́б, -а, -о** I. 14. 4. Особа кривих зуба (23)
кривоу́бес, -та, -то I. 14. 4. Особа кривих зуба (26)
кривоу́пка ж I. 14. 4. Особа кривих зуба (3, 8, 16, 20)
кривоу́бља м I. 14. 4. Особа кривих зуба (24)
кривоу́бна ж I. 14. 4. Особа кривих зуба (2, 4–5, 9, 13, 16, 18, 24–25)
кривоу́боња м I. 14. 4. Особа кривих зуба (1–5, 7–9, 12–13, 15–18, 20, 25)
кривоу́боњка ж I. 14. 4. Особа кривих зуба (7, 15)
кривоу́боња в. **кривоу́боњка**
кривоје́да м I. 13. 3. Особа кривих уста (7)
кривоје́тка ж I. 13. 3. Особа кривих уста (7)
кривокле́чка м/ж II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (9)
кривокле́к, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2, 9)
кривокле́кас, -та, -то II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2)
кривокле́кна ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2, 9)
кривокле́коња м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10)
кривокле́коша м/ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10)
кривонóг, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (16, 24–26)
кривонóгас, -та, -то II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5, 13, 21)
кривонóгес, -та, -то в. **кривонóгас, -та, -то** / **кривонóђес, -та, -то**
кривонóгоња м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25)
кривонóђес, -та, -то в. **кривонóгас, -та, -то** / **кривонóгес, -та, -то**
кривонóс, -а, -о I. 12. 2. Особа крива носа (2–3, 11, 13, 16, 23, 25–26)
кривонóсес, -та, -то I. 12. 2. Особа крива носа (2, 9)
кривонóска ж I. 12. 2. Особа крива носа (6, 12, 16–17, 26)
кривонóсоња м I. 12. 2. Особа крива носа (1, 5, 7, 10, 12, 15–18, 24–25)
кривора́мес, -та, -то II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (3)
кривоу́с, -та, -то I. 13. 3. Особа кривих уста (23)
кривоу́стас, -та, -то I. 13. 3. Особа кривих уста (24, 26)
кривоу́стачка ж I. 13. 3. Особа кривих уста (26)
кривоу́стес, -та, -то в. **кривоу́стас, -та, -то**
кривоши́ја м/ж I. 18. 5. Особа крива врата (1–26)
кривоши́јас, -та, -то I. 18. 5. Особа крива врата (1–2, 5, 7–8, 13)
кривоши́јес, -та, -то в. **кривоши́јас, -та, -то**
кривоши́јка ж I. 18. 5. Особа крива врата (3, 5, 7–10, 12, 14–22, 24–26)
кривоши́јка в. **кривоши́јка**
кривоши́че с I. 18. 5. Особа крива врата (7, 18, 25)
криву́љан в. **кривељан**
кривча м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11, 13, 15, 17, 23); II.
 3а. 1. Особа која храмље (6, 11, 17)

- крѝвша** м I. 13. 3. Особа кривих уста (11); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 11–12, 15–16, 20, 24, 26); II. 3а. 1. Особа која храмље (6, 11–12, 15–16, 20, 24–26); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (10)
- крилѝт, -а, -о** II. 5. 2. Особа с крилима (23)
- крилѝш** м II. 5. 2. Особа с крилима (3)
- крилѝча** м II. 5. 2. Особа с крилима (16)
- крѝлна** ж I. 12. 7. Особа без носа (2–5, 7–8, 14–19, 21–22, 24–26); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (5)
- крмељѝн** м I. 9. 6. Особа крмељивих очију (23)
- крмељѝна** ж (23). I. 9. 6. Особа крмељивих очију
- крѝн, -ѝ, -ѝ / крѝњ, -ѝ, -ѝ** I. 12. 7. Особа без носа (1–3, 9–10, 14, 19, 25)
- крѝнка** в. **крѝлна / крѝнка**
- крѝнча** м I. 12. 7. Особа без носа (1–4, 8–12, 14–18, 21–22, 24–26)
- крѝња** м I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа (14–15, 19, 21); I. 12. 7. Особа без носа (5–7, 9–12, 16–17, 19, 21, 23–24); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (5)
- крѝњав, -а, -о** I. 12. 7. Особа без носа (1, 7, 17)
- крѝнка** в. **крѝлна / крѝнка**
- крѝнча** в. **крѝнча**
- крѝнче** с I. 12. 7. Особа без носа (18, 25)
- крошѝњѝр** м I. 1. 3. Особа округле главе (1, 16)
- крошѝњѝра** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (19)
- крѝшѝњес, -га, -то** I. 1. 3. Особа округле главе (16); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (16)
- крѝт** м* I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (16)
- крѝпан, -пна, -пно** II. 6. 2. Човек широких рамена (18, 25); III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (4, 12)
- крѝбе с*** II. 3. 1. Особа кратких ногу (26); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (26)
- крѝдрав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (16)
- крѝдрица** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (16)
- куѝка** ж* I. 18. 5. Особа крива врата (23)
- куѝкѝт, -а, -о** II. 11. 1. Особа широких кукова (20)
- куѝкљѝц** м* II. 5. 1. Особа с грбом (6)
- куѝмѝта** м/ж I. 2. 3. Особа дуге косе (16)
- куѝндрав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (26)
- куѝрѝјак** м* I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (23); II. 7. 1. Човек широких груди (10); III. 1. 8. Маљава особа (10)
- куѝтлас, -га, -то** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (12)
- кѝлна** ж I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (18)
- кѝлча** м I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (18)

- лабади́на ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (23)
- ла́брњас, -та, -то I. 13. 1. Особа великих уста (16)
- ла́ђа ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (18)
- лева́к м II. 1. 6. Особа вештије леве руке (1–26)
- леваки́ња / лева́киња ж II. 1. 6. Особа вештије леве руке (2, 5, 14, 17–19, 21, 23–26)
- лемез́ м* II. 1. 2. Особа дугих руку (23)
- лепотан́ м III. 1. 1. Лепа особа (7, 13, 16, 24); III. 1. 3. Особа стамена стаса (16, 18, 24)
- лепотан́ка ж III. 1. 1. Лепа особа (7, 24)
- лепотан́че с III. 1. 1. Лепа особа (7)
- лепоти́ца ж III. 1. 1. Лепа особа (24); III. 1. 3. Особа стамена стаса (18, 24, 26)
- липсоти́на ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (18)
- ли́са м/ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (19)
- ли́сав, -а, -о I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (3, 14)
- ли́савка ж I. 7. 4. Особа различитих обрва (3)
- лисавко́ м I. 7. 4. Особа различитих обрва (3)
- ли́сас, -та, -то I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (1–2, 4, 6–7, 9–14, 16–19, 21–22, 26); I. 7. 4. Особа различитих обрва (1, 7, 10, 13–15, 21–26); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (2)
- лисѐнка ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (9)
- ли́сес, -та, -то в. ли́сас, -та, -то
- лиси́ца ж* I. 2. 6. в) Особа риђе косе (5, 21)
- ли́ска ж I. 2. 5. Особа зализане косе (20); I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (15); I. 7. 4. Особа различитих обрва (26)
- ли́ско м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (10, 15); I. 7. 4. Особа различитих обрва (10)
- ли́чан, -чна, -чно III. 1. 1. Лепа особа (23)
- ли́шав, -а, -о I. 7. 4. Особа различитих обрва (25)
- ли́шавка ж I. 7. 4. Особа различитих обрва (25)
- ли́шко м I. 2. 8. Особа високих зализака (8, 20); I. 7. 4. Особа различитих обрва (10, 25)
- лубени́ца ж* I. 1. 3. Особа округле главе (16)
- лу́лес, -та, -то II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (8, 9)
- лу́ња м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (26)
- лу́њав, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (1–23, 25–26)
- лу́њавац м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (20)
- лу́њавка ж I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (16, 19–20, 26)
- лу́ња́вко м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (3–4, 9, 19–21)
- лу́ња́вчина ж* I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (9)

љуњавштина ж* I. 6. 1. Особа с пегамa на лицу (2)

љу́гав, -а, -о III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (2, 6–7, 11–14, 17, 19)

љу́гавац м III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (5)

љу́гавица ж III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (5)

љу́гавче с III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (2, 7, 13, 16)

љу́гавштина ж* III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (1)

љу́гна ж III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (1–4, 7–10, 12–22, 25–26)

љу́кша м III. 2. 10. Особа која балави (док прича) (1–4, 6–22, 25–26)

љу́ди́на м III. 1. 5. Особа висока раста (23)

љуштімир м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (23)

мага́ре с* I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију (9, 12)

магарі́чљав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (13)

мадежа́вка ж I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (25)

мадежа́вко м I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (25)

мадежа́н м I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (23–24)

мадежљі́в, -а, -о I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (1)

мадижа́в, -а, -о I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (26)

мазни́ца ж I. 2. 5. Особа зализане косе (6, 11)

мазногла́вка ж I. 2. 5. Особа зализане косе (6)

мазну́ља ж I. 2. 5. Особа зализане косе (6, 11)

мајму́н м* I. 5. 2. Особа ниска чела (10, 26); I. 11. 4. Особа длакавих ушију (10, 18); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (6); III. 1. 8.

Маљава особа (1–5, 9–10, 12–13, 15–18, 20–21, 24, 26)

мајмуни́ца ж I. 5. 2. Особа ниска чела (10); III. 1. 8. Маљава особа (18)

мајму́нка ж I. 5. 2. Особа ниска чела (26); III. 1. 8. Маљава особа (18)

ма́лецак, -цка, -цко III. 1. 4. Особа ниска раста (6, 8–9, 14, 17 / 25 / 12)

ма́лечак, -чка, -чко в. **ма́лецак**, -цка, -цко / **ма́лечак**, -чка, -чко

ма́лиша / **мали́ша** м III. 1. 4. Особа ниска раста (5)

мали́шко м III. 1. 4. Особа ниска раста (5)

малока́ван, -вна, -вно I. 4. 3. Особа жута тена (3)

малочéлес, -га, -то I. 5. 2. Особа ниска чела (8)

ма́ља м III. 1. 4. Особа ниска раста (2–3, 6, 11)

ма́љав, -а, -о I. 11. 4. Особа длакавих ушију (14); III. 1. 8. Маљава особа (1, 7, 12, 14–16, 21)

маља́вка ж III. 1. 8. Маљава особа (16)

маљі́ца м/ж II. 3. 1. Особа кратких ногу (19)

маљуза́н м III. 1. 4. Особа ниска раста (20)

маљуза́на ж III. 1. 4. Особа ниска раста (20)

- манџит**, -а, -о П. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1, 3–8, 11–14, 17–18, 21, 26); П. 2. 1. Особа којој недостају прсти (1, 3–4); П. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 3–5, 7, 13–14, 20, 22); П. 3. 4. Особа без ноге (14); Ш. 2. 2. Особа с телесним недостатком (1–3, 5–18, 21–22, 26); Ш. 3. 2. Особа с говорном маном (2, 6–7, 11, 20)
- манџив**, -а, -о П. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (24); П. 2. 1. Особа којој недостају прсти (15, 24); П. 2. 2. Особа са шест прстију (20); П. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25); Ш. 2. 2. Особа с телесним недостатком (18, 20, 24–25); Ш. 3. 2. Особа с говорном маном (23)
- манџивко** м Ш. 2. 2. Особа с телесним недостатком (20)
- манџсан**, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегам на лицу (23)
- масуљѣста** П. 7. 2. Жена великих дојки (7)
- масураста** П. 7. 2. Жена великих дојки (6–7, 15)
- масураста** в. **масураста**
- медвѣд** м Ш. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (26); Ш. 1. 6. Изразито дебела особа (18); Ш. 1. 8. Маљава особа (9–11, 15, 26)
- мејунџав**, -а, -о I. 9. 8. Особа с подочњацима (7)
- мељунка** ж I. 9. 8. Особа с подочњацима (14)
- мељунко** м I. 9. 8. Особа с подочњацима (14)
- мечка** ж I. 2. 1. Особа бујне косе (22); Ш. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (26); Ш. 1. 6. Изразито дебела особа (11); Ш. 1. 8. Маљава особа (2, 3, 5–7, 9, 11–12, 15, 21, 26)
- мечџк** м Ш. 1. 8. Маљава особа (6, 11)
- мешинат**, -а, -о П. 9. 1. Особа велика стомака (5–6, 11, 14)
- мешинко** м П. 9. 1. Особа велика стомака (2, 6, 11, 20)
- млитав**, -а, -о Ш. 2. 1. Болесна особа (15, 25)
- модар**, -дра, -дрџ I. 4. 5. Особа модра тена (1–2, 12, 20, 23, 26)
- модрељан** м I. 4. 5. Особа модра тена (6, 14–16, 18, 21, 24); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (1–5, 7–10, 12–14, 16–26)
- модрељана** ж I. 4. 5. Особа модра тена (6, 14–16, 21, 24); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (1–2, 4–5, 7–9, 13–14, 16–20, 22–26)
- модрељанка** ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (3, 21, 26)
- модрељанко** м I. 9. 5. б) Особа плавих очију (16)
- модрељанче** с I. 9. 5. б) Особа плавих очију (1–2, 5, 7, 13, 25)
- модрџчка** ж I. 4. 5. Особа модра тена (12); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (19)
- модрџчко** м I. 4. 5. Особа модра тена (12, 17); I. 9. 5. б) Особа плавих очију (7, 13, 19)
- модрокџц** м I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 11)
- модроџк**, -а, -о I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 10, 23)
- модруља** ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (11)
- модруљан** в. **модрељан**

- модруља́н** м I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 11, 15)
модруља́на в. **модреља́на**
модруља́на ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (6, 10, 15)
модру́ша ж I. 9. 5. б) Особа плавих очију (18)
мо́дър, -дра, -дро в. **мода́р, -дра́, -дро́**
мо́лав, -а, -о I. 4. 5. Особа модра тена (7)
мо́тка ж* II. 12. 1. Особа танка струка (17); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (9, 17–18, 21, 23)
мо́товило с* II. 1. 2. Особа дугих руку (23); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (4, 12, 15, 24, 26)
мо́гуд м* I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2–3, 7, 9–10, 18, 20–21, 26)
мо́гудан, -дна, -дно I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2, 7)
мо́рдаљка ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (22)
мо́рдна ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (26)
мо́рледан, -дна, -дно III. 2. 1. Болесна особа (3, 6, 14)
мо́рсоља́вка ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (25)
мо́рсоља́вко м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (25)
мо́ртави́ц м* I. 4. 5. Бледа особа (1–2, 17, 22); I. 4. 5. Особа модра тена (5, 10); III. 2. 1. Болесна особа (2)
мо́ртва́к м* I. 4. 5. Бледа особа (12)
мо́рци́на ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (21)
мо́рша ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (10)
мо́ршав, -а, -о II. 12. 1. Особа танка струка (13); III. 1. 7. Изразито мршава особа (5, 13)
мо́рша́вка ж III. 1. 7. Изразито мршава особа (4)
мо́рша́вко м I. 10. 2. Особа упалих образа (25); III. 1. 7. Изразито мршава особа (12, 20)
мо́ршља́ м III. 1. 7. Изразито мршава особа (4, 6)
мо́ршља́к м* I. 10. 2. Особа упалих образа (7); III. 1. 7. Изразито мршава особа (6)
мо́ршо́тина ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (13, 20–21, 24, 26)
мо́ршто́љак м* I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (12)
мо́уж м II. 6. 2. Човек широких рамена (22); II. 7. 1. Човек широких груди (23)
мо́жара́га ж I. 16. 4. Жена с брадом (6, 11–12, 14, 16–17); I. 16. 6. Жена с брковима (6, 11, 14, 16–17)
мо́уж-же́на ж I. 16. 4. Жена с брадом (21, 23); I. 16. 6. Жена с брковима (23),
мо́жи́на м II. 6. 2. Човек широких рамена (7, 17); II. 7. 1. Човек широких груди (7)
мо́зна ж II. 7. 2. Жена великих дојки (21)
мо́уса м I. 16. 3. а) Човек беле браде (18).
мо́усава I. 16. 4. Жена с брадом (19); I. 16. 6. Жена с брковима (19)

- мѹсес** I. 16. 3. а) Човек беле браде (18)
мѹсеста I. 16. 4. Жена с брадом (15)
мустака̀ло с* I. 16. 6. Жена с брковима (2)
мустака̀н м I. 17. 1. Човек великих бркова (2, 9, 20, 24–25)
мустака̀на ж I. 16. 4. Жена с брадом (5, 7, 10, 18, 20); I. 16. 6. Жена с бркови-
 ма (2–7, 9–10, 18, 20, 26)
мустака̀т I. 17. 1. Човек великих бркова (4–6, 11)
мустака̀та I. 16. 4. Жена с брадом (5); I. 16. 6. Жена с брковима (4–6, 8)
мустака̀ча ж I. 16. 6. Жена с брковима (2)
муста̀ћ м I. 17. 2. Човек малих бркова (16)
муста̀ћан в. **мустака̀н**
муста̀ћана в. **мустака̀на**
мустачѝна м I. 17. 1. Човек великих бркова (2)
муста̀чко м I. 17. 1. Човек великих бркова (3, 6)
мѹта м III. 3. 1. Нема особа (2–3, 7–8, 15, 21–23)
мѹтав, -а, -о III. 3. 1. Нема особа (1–5, 7–9, 12, 14–19, 21–26)
мѹтавац м III. 3. 1. Нема особа (23)
мѹтавица ж III. 3. 1. Нема особа (26)
мѹтавка ж III. 3. 1. Нема особа (25)
мѹтавко м III. 3. 1. Нема особа (25)
мѹтавче с III. 3. 1. Нема особа (25)
мѹтавштина ж* III. 3. 1. Нема особа (8)
мѹтко м III. 3. 1. Нема особа (8, 26)
мѹтла ж III. 3. 1. Нема особа (20)
мѹтља м III. 3. 1. Нема особа (2, 7, 19–20)
мѹцавац м III. 3. 3. Особа која замуцкује (18, 21, 23)
мѹцавко м III. 3. 3. Особа која замуцкује (21)
мѹцало с* III. 3. 3. Особа која замуцкује (3, 17, 26)
мѹцко м III. 3. 3. Особа која замуцкује (16)
мѹшка жена̀ ж I. 16. 4. Жена с брадом (7, 23)
мушкара̀ча ж I. 16. 4. Жена с брадом (26); I. 16. 6. Жена с брковима (6)
мушкоко̀з ж I. 16. 4. Жена с брадом (2–3, 9)
мѡлечак, -чка, -чко в. **ма̀лецак, -цка, -цко** / **ма̀лечак, -чка, -чко**
мѡнецак, -цка, -цко III. 1. 4. Особа ниска раста (1, 3, 7)
набр̀чкан, -а I. 5. 3. I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (9, 17, 19, 21,
 24–26)
набрчк̀оја м/ж (21); I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела
набрчк̀отина м/ж I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (2)
наглу̀вичав, -а, -о I. 11. 5. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)
 (6, 9, 11, 17)

- надгрѝзач** м I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (4)
- надѝван, -а, -о** I. 10. 1. Особа дебелих образа (17)
- надувѝнко** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (19)
- наѝказ** м/ж I. 13. 4. Особа са зечјом усном (13); II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (10); II. 2. 2. Особа са шест прстију (11, 13); II. 5. 2. Особа с крилима (5); III. 1. 2. Ружна особа (2, 7, 9, 14, 18, 23); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (14, 27)
- наѝказа** в. **наѝказ**
- наѝказан, -зна, -зно** III. 1. 2. Ружна особа (14)
- нањѝрен, -а, -о** I. 5. 2. Особа ниска чела (16)
- напупѝљен, -а, -о** (6); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста
- нарѝпан, -а, -о** I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1–5, 7–10, 12–26)
- нарѝпанко** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3, 10, 13, 18, 23, 25)
- нарѝпѝтина** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (16)
- нарѝпан, -а, -о** в. **нарѝпан, -а, -о**
- нарѝпанко** в. **нарѝпанко**
- нарѝпча** м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3)
- наслѝтен, -а, -о** I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3, 5)
- натѝнтен, -а, -о** I. 7. 1. Особа јаких обрва (6–7, 11)
- наћорѝвичав, -а, -о** (6); I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпу-
ним)
- неѝграпан, -пна, -пно** III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (15)
- неѝм, -а, -о** III. 3. 1. Нема особа (1, 6, 13)
- неѝмка** ж III. 3. 1. Нема особа (25)
- неѝмѝиња** ж III. 3. 1. Нема особа (6, 11)
- неѝмча** м III. 3. 1. Нема особа (6, 20, 25)
- неѝмша** м III. 3. 1. Нема особа (6, 10)
- неѝмѝц** м III. 3. 1. Нема особа (6, 11)
- неѝпокретан, -тна, -тно** (24); II. 3. 4. Особа без ноге
- неѝспособан, -бна, -бно** II. 3. 4. Особа без ноге (12–13, 23); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (1, 4)
- нестриѝжља** м I. 2. 3. Особа дуге косе (6)
- ниѝсак, -ска, -ско** III. 1. 4. Особа ниска раста (11)
- нискорѝмес, -та, -то** II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (16)
- нискочѝлес, -та, -то** I. 5. 2. Особа ниска чела (7, 21, 24)
- ногѝт, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (23); II. 4. 1. Особа великих стопала (6)
- ноћѝс, -та, -то** II. 4. 1. Особа великих стопала (13)
- носѝр** м I. 12. 1. Особа велика носа (6, 11)
- носѝра** ж (10), I. 12. 1. Особа велика носа
- носѝт, -а, -о** I. 12. 1. Особа велика носа (3, 6–7, 16–17, 24)
- носѝча** ж I. 12. 1. Особа велика носа (16)

- носоња** м I. 12. 1. Особа велика носа (1, 4–7, 10–14, 16–24, 26)
носура̀в, -а, -о (1) I. 12. 1. Особа велика носа
носура̀н м I. 12. 1. Особа велика носа (4, 7, 9, 12, 15, 17)
носура̀на ж I. 12. 1. Особа велика носа (4, 7, 9–10, 19–20, 26)
носура̀нка ж I. 12. 1. Особа велика носа (15)
носура̀т, -а, -о I. 12. 1. Особа велика носа (1, 4, 22)
носура̀ча ж I. 12. 1. Особа велика носа (26)
носуру̀г м I. 12. 1. Особа велика носа (4, 7)
носуру̀га ж I. 12. 1. Особа велика носа (7)
- њиша̀љка** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (21)
њу̀ња м/ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (14)
њу̀њав, -а, -о III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (3, 16)
њу̀њавка ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (16)
њу̀њало с* III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (3, 9, 12, 14, 16, 21)
- обелѐжен, -а, -о** I. 6. 1. Особа с пегамa на лицу (6, 23)
образа̀н м I. 10. 1. Особа дебелих образа (24)
образа̀на ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (24)
овицѝр м II. 12. 1. Особа танка струка (24)
овицѝрка ж II. 12. 1. Особа танка струка (24)
овура̀т, -а, -о II. 12. 1. Особа танка струка (1)
овца̀ ж I. 2. 9. Лоше ошишана особа (20–21)
овџ̀н м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (20)
огњи́чав, -а, -о III. 2. 3. Особа која се стално тресе (6)
огу̀љен, -а, -о I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1–2, 7, 10, 13, 15, 17–22, 24, 26)
огу̀љенко м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (13, 20)
ока̀т, -а, -о I. 9. 1. Особа крупних очију (3, 8, 14, 23)
окру̀гал, -гла, -гло I. 1. 3. Особа округле главе (13)
окру̀глас, -та, -то I. 1. 3. Особа округле главе (8)
олу̀пен, -а, -о I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1, 3–6, 8, 11–12, 14, 21)
олу̀пенко м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (3)
опана̀к м* I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (20–21)
опла̀зал, -зла, -зло I. 10. 2. Особа упалих образа (1, 16)
опу̀зал, -зла, -зло в. **оплзал, -зла, -зло**
опџ̀нак в. **опана̀к**
орџ̀л м I. 12. 3. Особа кукаста носа (23)
осења̀ ж* I. 4. 5. Бледа особа (6, 11, 21, 23–24); I. 8. 1. Особа без трепавица (26)
осиња̀ в. **осења̀**
осму̀ден, -а, -о I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (5–6, 11, 17); I. 8. 1. Особа без трепавица (6); I. 16. 4. а) Особа белих бркова (23)

осмуђен, -а, -о в. осмуђен, -а, -о

острижен, -а, -о I. 2. 9. Лоше ошишана особа (1, 3, 5–6, 9, 16, 21)

острога ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (25)

павуница ж I. 2. 3. Особа дуге косе (18)

пампур м* II. 3. 1. Особа кратких ногу (12); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (4, 9, 23–24, 26)

па́тра м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (8, 18, 22)

па́трав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (3–9, 11–12, 14–15, 17–19, 21, 26)

па́травштина ж* II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (9, 26)

патуљак м III. 1. 4. Особа ниска раста (7, 15)

патуљас, -та, -то II. 3. 1. Особа кратких ногу (15); III. 1. 4. Особа ниска раста (15)

пашњака́н м II. 9. 1. Особа велика стомака (1–5, 7, 9, 11–13, 17)

пашњака́на ж II. 9. 1. Особа велика стомака (1–2, 4–5, 7, 9, 11–13, 17)

пашњака́т, -а, -о II. 9. 1. Особа велика стомака (3–5, 7, 13)

пе́га м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (23)

пе́гав, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (9, 23–24)

пе́гавица ж I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (9)

пе́рес, -га, -то I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (3)

перчи́нко м I. 2. 3. Особа дуге косе (25)

петли́чко м III. 1. 4. Особа ниска раста (23)

печенка ж* I. 1. 3. Особа округле главе (12); I. 2. 2. Особа без косе (21); I. 5.

1. Особа висока чела (10); I. 10. 1. Особа дебелих образа (20)

печенка́р м I. 5. 1. Особа висока чела (10)

пе́шичав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (3)

пи́кља м II. 3. 1. Особа кратких ногу (21, 23, 25–26)

пити́је ж* III. 2. 3. Особа која се стално тресе (21, 23, 25–26)

пла́в, -а, -о I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (25); I. 4. 1. Особа светле пути (25)

пла́вка ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6, 14, 25); I. 4. 1. Особа светле пути (11)

плаво́тиња м/ж I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6)

пла́вча м I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (6, 14)

пла́шило с* III. 1. 2. Ружна особа (11, 17, 22, 24)

плéвња ж* I. 13. 1. Особа великих уста (23)

плевња́р м I. 13. 1. Особа великих уста (20)

плеча́с II. 6. 2. Човек широких рамена (3, 10)

плова́н м II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (12, 18, 26); II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (13, 21)

- плóвес**, -га, -то II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (26)
- плóвка** ж* II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (1–2, 5, 9, 13, 24, 26); II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (13, 21); II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (16)
- плóвче** с II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (3, 9, 13, 18, 21–22)
- плóвчес**, -га, -то II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (5)
- плочáјко** м I. 5. 1. Особа висока чела (3)
- плочáк** м I. 5. 1. Особа висока чела (3)
- плóчас**, -га, -то I. 1. 2. Особа четвртасте главе (5, 8–9, 20)
- плóчес**, -га, -то в. **плóчас**, -га, -то / **пльóчас**, -га, -то / **пльóчес**, -га, -то
- пльочáн** м I. 1. 2. Особа четвртасте главе (9)
- пльочáс**, -га, -то I. 5. 1. Особа висока чела (5)
- пльóчес**, -га, -то в. **плóчас**, -га, -то / **пльóчас**, -га, -то / **пльóчас**, -га, -то
- погáнац** м* I. 9. 2. Особа ситних очију (5)
- подбúл**, -а, -о I. 9. 8. Особа с подочњацима (1–4, 6, 11–14, 21, 26); I. 10. 1. Особа дебелих образа (22)
- подбúлча** м I. 9. 8. Особа с подочњацима (13)
- подбúлштина** ж* I. 9. 8. Особа с подочњацима (1)
- подева́лка** ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (17)
- помодрéл**, -а, -о I. 4. 5. Особа модра тена (5–7, 9, 17, 19)
- пóп** м I. 16. 1. Човек јаке браде (15, 24)
- потпира́лка** ж III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (23)
- потресíја** м/ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (10)
- потрéско** м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (9, 20)
- потресóјла** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (5, 11)
- потресу́ља** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (11, 20)
- потрисóјла** в. **потресóјла**
- потúтен**, -а, -о II. 5. 1. Особа с грбом (6)
- почéпен**, -а, -о I. 13. 3. Особа кривих уста (10, 12, 17); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (6, 11); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (15); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (6)
- почéпенштина** ж* I. 13. 3. Особа кривих уста (10); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (12)
- почепóтина** ж* I. 13. 3. Особа кривих уста (6, 9); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (6)
- пракљача** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (21, 23)
- преврско́ја** м/ж III. 3. 6. Особа која не изговара све гласове (8)
- преру́бен**, -а, -о I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (9)
- прítка** ж* III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (3, 4, 7, 12, 17, 24)
- пр́кна** ж I. 12. 5. Особа прђаста носа (3)
- пр́кча** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (3)

- прљкас**, -та, -то I. 12. 5. Особа прђаста носа (22)
- прљко** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (5)
- провалија** ж* I. 13. 1. Особа великих уста (9)
- пропáл**, -а, -о I. 10. 2. Особа упалих образа (23); III. 2. 1. Болесна особа (4)
- прсáт** II. 7. 1. Човек широких груди (23)
- прђа** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (18–21, 23)
- прђас**, -та, -то I. 12. 5. Особа прђаста носа (1, 9, 13, 17, 21)
- прђес**, -та, -то в. **прђас**, -та, -то / **прђес**, -та, -то
- прђка** ж I. 12. 5. Особа прђаста носа (10, 21)
- прђко** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (10, 20)
- прцко** м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6, 23)
- прча** м I. 12. 5. Особа прђаста носа (1, 22)
- прчес**, -та, -то в. **прђас**, -та, -то / **прђес**, -та, -то
- пуљ** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (14)
- пуљав**, -а, -о I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (14, 20)
- пуљáвко** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пуљна** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3, 9, 14, 20)
- пуљча** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3, 9, 20)
- пунпура́н** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пунпура́нка** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пунпура́с**, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (3)
- пу́пав**, -а, -о III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (6, 16, 21, 25)
- пу́пе** с* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (22)
- пу́пњав**, -а, -о I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (25)
- пу́пњáвка** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (25)
- пу́пњáвко** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (25)
- пупура́н** м I. 10. 1. Особа дебелих образа (7, 9); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1–2, 4, 7, 9–10, 12–13, 15–17)
- пупура́на** ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (7), I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1–2, 4, 7, 9, 12, 15–17)
- пупура́нче** с I. 10. 1. Особа дебелих образа (7); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1–2, 7)
- пупура́с**, -та, -то I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (10, 13, 15, 17)
- пупура́т**, -а, -о I. 10. 1. Особа дебелих образа (7, 9); I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (1, 9)
- пупу́рес**, -та, -то в. **пупура́с**, -та, -то
- пупу́рка** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (20)
- пупу́рко** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (20)
- раванлија** м II. 6. 2. Човек широких рамена (6, 11); III. 1. 3. Особа стамена таса (6, 11)

- равнотабанаш** м II. 4. 2. Особа равних табана (19)
- разведѐн, -а, -о** II. 11. 1. Особа широких кукова (3)
- развијен** II. 6. 2. Човек широких рамена (22)
- разноликес, -та, -то** I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (16)
- разноо̀к, -а, -о** I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (23)
- разо̀к, -а, -о** I. 9. 4. Разрока особа (8); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (24)
- разо̀кав, -а, -о** I. 9. 4. Разрока особа (1–8, 10–15, 17–23); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (10, 21)
- разо̀кавштина** ж* I. 9. 4. Разрока особа (4, 6, 8–9, 11–12)
- разоканка** ж I. 9. 4. Разрока особа (20)
- разоканко** м I. 9. 4. Разрока особа (20)
- разо̀кљав, -а, -о** I. 9. 4. Разрока особа (6, 24–25)
- разо̀кљив, -а, -о** в. **разо̀кљав, -а, -о**
- ра̀моња** м II. 6. 2. Човек широких рамена (20)
- раску̀бен, -а, -о** I. 2. 10. Особа неуредне косе (7)
- расовача** ж* II. 3. 2. Особа дугих ногу (7, 10); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (2)
- расо̀мача** в. **расовача**
- расту̀пен, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5)
- расцѐпка** ж I. 13. 4. Особа са зечјом усном (20)
- расцѐпко** м I. 13. 4. Особа са зечјом усном (20)
- рацѐпен, -а, -о** I. 13. 4. Особа са зечјом усном (12)
- рачѐпен, -а, -о** II. 11. 1. Особа широких кукова (12)
- репа̀т, -а, -о** I. 2. 3. Особа дуге косе (3)
- репо̀ња** м I. 2. 3. Особа дуге косе (3, 9, 13)
- реткобра̀д** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (23)
- реткобра̀дес** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (2–3, 21)
- реткозуба̀н** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (9)
- реткозуба̀на** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (9)
- реткозу̀бас, -та, -то** I. 14. 2. Особа ретких зуба (14, 24, 26)
- реткозу̀бац** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (16)
- реткозу̀бес, -та, -то** в. **реткозу̀бас, -та, -то**
- реткозу̀пка** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (16)
- реткозу̀бна** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (2, 24–25)
- реткозу̀боња** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (2, 8, 12, 25)
- риђ**, -а, -о I. 2. 6. в) Особа риђе косе (1–2, 4–8, 12–14, 16–17, 22, 24); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (1, 7, 12, 14); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (1, 4, 11, 14, 20)

- риђа** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (1, 5–6, 9–16, 18, 20–21, 26); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (4, 6, 8, 10–16, 21, 26); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (2–6, 8, 10, 12–16, 21)
- риђав** I. 16. 3. в) Човек риђе браде (4, 17, 21); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (17, 21)
- риђавко** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (25); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (20)
- риђајка** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (9, 15)
- риђан** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (23); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (9, 23); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (23)
- риђана** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (23)
- риђес, -га, -то** I. 2. 6. в) Особа риђе косе (17)
- риђка** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (10, 24)
- риђко** м I. 16. 3. в) Човек риђе браде (21, 23), I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (21)
- риђна** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (14–15)
- риђобрад** I. 16. 3. в) Човек риђе браде (9, 17, 26)
- риђобрадоња** м I. 16. 3. в) Човек риђе браде (24)
- риђобрк** I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (9, 23, 26)
- риђоња** м I. 16. 3. в) Човек риђе браде (25)
- риђош** м I. 2. 6. в) Особа риђе косе (20); I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (24)
- риђоша** м/ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (20, 24); I. 16. 3. в) Човек риђе браде (12)
- риц, -а, -о** в. **риђ, -а, -о**
- рица** в. **риђа**
- рицав** в. **риђав**
- рицајка** в. **риђајка**
- рицан** в. **риђан**
- рицка** в. **риђка**
- рицна** в. **риђна**
- рицобрад** в. **риђобрад**
- рицобрк** в. **риђобрк**
- рицовка** ж I. 2. 6. в) Особа риђе косе (11)
- рљав, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (23)
- рљна** ж I. 12. 6. Особа широких ноздрва (2–3, 7, 13, 16–17, 20)
- рљча** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (20–21)
- рмбалија** м II. 6. 2. Човек широких рамена (21); III. 1. 3. Особа стамена стаса (17, 21, 23–24)
- рмбалика** ж III. 1. 3. Особа стамена стаса (17, 24)
- рнка** ж (16) I. 12. 6. Особа широких ноздрва (16, 18, 21)
- рња** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (23)
- рњав, -а, -о** I. 12. 6. Особа широких ноздрва (6)

- рња́ва** ж I. 12. 6. Особа широких ноздрва (25)
- рња́н** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (12)
- рња́на** ж I. 12. 6. Особа широких ноздрва (12)
- рња́ка** в. **рнка**
- рња́ча** м I. 12. 6. Особа широких ноздрва (1, 3, 7, 13, 16–18, 21, 25)
- ро́ша** м I. 6. 4. Особа рохава лица (2, 10, 23)
- ро́шав**, **-а**, **-о** I. 6. 4. Особа рохава лица (1–26)
- роша́вка** / **рошавка** ж I. 6. 4. Особа рохава лица (3, 20)
- роша́вко** / **рошавко** м I. 6. 4. Особа рохава лица (3–4, 11, 20)
- ро́шка** ж I. 6. 4. Особа рохава лица (14, 21, 23)
- ро́шча** м I. 6. 4. Особа рохава лица (20)
- руго́ба** ж* III. 1. 2. Ружна особа (20–21, 24)
- руј́ча** м I. 16. 4. в) Човек риђих бркова (10)
- рука́т**, **-а**, **-о** II. 1. 2. Особа дугих руку (23)
- румѐн**, **-а́**, **-о́** / **румѐн**, **-а**, **-о** I. 10. 3. Особа црвених образа (1–4, 6–8, 11–13, 17, 19, 21)
- румѐнка** ж I. 10. 3. Особа црвених образа (3, 8–9, 12–14, 18–19, 22, 25–26)
- румѐнко** м I. 10. 3. Особа црвених образа (3, 8–9, 13, 25)
- румѐнче** с I. 10. 3. Особа црвених образа (25)
- румења́к** м I. 10. 3. Особа црвених образа (4, 26)
- ру́та** м I. 11. 4. Особа длакавих ушију (1–2, 7, 12, 19, 25); III. 1. 8. Маљава особа (3–4, 22)
- ру́тав**, **-а**, **-о** I. 11. 4. Особа длакавих ушију (1–2, 7, 12, 19, 25); III. 1. 8. Маљава особа (1–14, 18–26)
- рутави́на** ж* III. 1. 8. Маљава особа (5)
- рута́вка** ж III. 1. 8. Маљава особа (20)
- рута́вко** м I. 11. 4. Особа длакавих ушију (25); III. 1. 8. Маљава особа (4, 16, 20, 25)
- рутавшти́на** ж* III. 1. 8. Маљава особа (9)
- ру́тља** м III. 1. 8. Маљава особа (21, 23, 26)
- ру́тоња** м III. 1. 8. Маљава особа (5, 10, 20, 22, 24)
- ру́туша** м/ж III. 1. 8. Маљава особа (2)
- сакáт**, **-а**, **-о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1–7, 9–10, 12–13, 15–17, 19, 21–22, 24–26); II. 1. 4. Особа без руке (1–11, 13–14, 16, 18–24); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (2–5, 8, 12, 19–21, 23–25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 9–10, 12–13, 15–17, 21–23, 26); II. 3. 4. Особа без ноге (1–5, 8–9, 11, 13, 19, 21–24); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (11, 19)
- сакáтка** ж II. 1. 4. Особа без руке (24)

- сакатлија** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (7, 18); II. 1. 4. Особа без руке (8, 10, 15, 18); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (15, 18); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (15)
- сакатлика** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (18); II. 1. 4. Особа без руке (15, 18); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (18); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (15)
- сакатљивка** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (25); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (25)
- сакатљивко** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (25); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (25)
- сакатоја** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (6)
- сакатојла** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (6)
- сакатуља** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6)
- сакатуљина** ж* II. 1. 4. Особа без руке (4); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (4)
- санчаг, -а, -о** II. 4. 1. Особа великих стопала (24)
- свиња** ж* I. 10. 1. Особа дебелих образа (26); I. 12. 6. Особа широких ноздрва (5); III. 1. 6. Изразито дебела особа (7, 10)
- сед, -а** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (8, 22); I. 16. 3. а) Човек беле браде (25)
- сединав, -а / сединав, -а** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (2–3, 5–7, 13, 20); I. 16. 3. а) Човек беле браде (5–6, 16)
- сединавко** м I. 16. 3. а) Човек беле браде (16)
- сединав, -а / сединав, -а в. сединав, -а / сединав, -а**
- сединавка** ж I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (20)
- сединавко** м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (20)
- сирењавко** м I. 4. 1. Особа светле пути (23)
- сисара** ж II. 7. 2. Жена великих дојки (12)
- сисата** II. 7. 2. Жена великих дојки (1, 3–5, 7, 9–10, 13–14, 16, 18–26)
- ситан, -тна, -тно** III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6)
- ситноок, -а, -о** I. 9. 2. Особа ситних очију (16, 23)
- скапан, -а, -о** I. 10. 2. Особа упалих образа (23)
- скапља** м I. 10. 2. Особа упалих образа (21, 23); III. 1. 7. Изразито мршава особа (23); III. 2. 1. Болесна особа (23, 26)
- скапна** ж III. 2. 1. Болесна особа (26)
- скапсан, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (26)
- скапотина** ж* III. 1. 7. Изразито мршава особа (3, 15, 24); III. 2. 1. Болесна особа (21)
- скемба** м II. 9. 1. Особа велика стомака (5, 8, 12, 17–18, 21–24, 26)
- скркан, -а, -о** III. 2. 1. Болесна особа (17)
- скубља** м I. 2. 3. Особа дуге косе (7–8, 14, 22); I. 2. 10. Особа неуредне косе (7–8)

- скѹбна** ж I. 2. 3. Особа дуге косе (7); I. 2. 10. Особа неуредне косе (7–8)
- скѹчен, -а, -о** I. 18. 4. Особа кратка врата (1)
- слабовид, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (9, 11–12, 16, 21)
- сламарица** ж* III. 1. 6. Изразито дебела особа (3)
- сламњача** ж* II. 11. 1. Особа широких кукова (9)
- слѣп, -а, -о / слѣп, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (1–2, 4–8, 10–13, 15–16, 21–22, 25)
- слѣпак** м* I. 9. 2. Особа ситних очију (7)
- слѣпац / слѣпац** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (3, 7, 11–12, 22–24)
- слѣпен, -а, -о** II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (22)
- слѣпкиња** ж I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (3–5, 7–8, 10–11, 13–14, 16, 22)
- слѣпна** ж I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (24)
- слѣпњиња** в. **слѣпкиња**
- слѣпча** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (3–8, 11–14, 18, 21, 24)
- слѣпѣц** в. **слѣпац / слѣпац**
- слинав, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 4, 7–8, 11, 23–24)
- слинавко** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (22)
- слинча** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 4, 7–8, 11, 15, 17, 19, 21–22)
- слѹтан, -тна, -тно** I. 4. 5. Бледа особа (25); I. 5. 2. Особа ниска чела (25); III. 1. 2. Ружна особа (13, 15, 20, 22–23, 25)
- сметењак** м* I. 16. 4. Жена с брадом (15)
- смрштен, -а, -о** I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела (15)
- смѹгрес, -га, -то** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (17)
- смѹђес, -га, -то** I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (26)
- снопљача** ж* II. 12. 1. Особа танка струка (14); III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (7, 14, 16)
- соленица** ж* I. 1. 3. Особа округле главе (17)
- солѹпина** ж* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (25)
- сомѹжица** ж I. 16. 4. Жена с брадом (6)
- сомуран** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (1–5, 7–22, 24, 26)
- сомурана** ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (1–10, 12–14, 16–18, 20–22)
- сомуранес, -га, -то** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
- сомуранка** ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (15, 18–19, 24, 26)
- сомуранко** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5, 16)
- сомуранче** с III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5, 13)
- сомурант, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (6)
- сомѹрко** м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (14)

- сомурља́вка** ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (20)
сомурља́вко м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (20)
сому́рча м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (10)
сому́рче с III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
сопуља́в, -а, -о III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
сопуља́н м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
сопуља́на ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
сопуља́нче с III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (5)
спече́н, -а, -о I. 3. 2. Особа уска лица (11); III. 1. 7. Изразито мршава особа (1, 4, 6–7, 12, 14, 19, 21, 23–24)
стаси́т, -а, -о III. 1. 3. Особа стамена стаса (17, 23)
стрижа́к м* I. 2. 9. Лоше ошишана особа (7, 11)
стрижа́ља м I. 2. 9. Лоше ошишана особа (11, 23)
стунти́л, -а, -о I. 5. 2. Особа ниска чела (26)
ступа́лко м II. 4. 1. Особа великих стопала (20)
суво́њкав, -а, -о III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (4)
супетља́ив, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (15)
супетља́ичав, -а, -о III. 2. 4. Особа која кашље (2, 7)
су́р, -а, -о I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (7)
су́рка ж I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (3)
су́рча м I. 2. 6. а) 2. Особа седе косе (3, 13); I. 16. 3. а) Човек беле браде (3); I. 16. 4. а) Човек белих бркова (3, 12)
таба́нат, -а, -о II. 4. 2. Особа равних табана (19)
таба́нлија м II. 4. 2. Особа равних табана (3, 5–7, 10, 22, 24)
таба́нлика ж II. 4. 2. Особа равних табана (5, 7, 22, 24)
танкоши́ја м/ж I. 18. 1. Особа танка врата (1, 3–5, 7–8, 10–11, 13, 15–17, 19–22, 24–26)
танкоши́јас, -та, -то I. 18. 1. Особа танка врата (1–9, 12–15, 17, 20, 22, 24–26)
тараба́н м I. 14. 2. Особа ретких зуба (23)
тараба́нка ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (23)
те́нак м II. 6. 2. Човек широких рамена (24)
тењи́ц м* I. 4. 5. Бледа особа (23)
ти́ква ж* I. 1. 3. Особа округле главе (16, 23); I. 4. 3. Особа жута тена (2)
тиква́н м I. 1. 1. Особа велике главе (24); I. 1. 3. Особа округле главе (6)
трба́н м II. 9. 1. Особа велика стомака (23)
трба́на ж II. 9. 1. Особа велика стомака (16)
трбоња́ м II. 9. 1. Особа велика стомака (6, 11–12, 16, 23)
треса́к м III. 1. 3. Особа стамена стаса (15)
трескава́ц м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (18)
тресогла́в, -а, -о III. 2. 3. Особа која се стално тресе (13, 18)

- тресогла́вац** м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (4, 12–13, 15, 17, 21, 26)
- тресогла́вка** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (4, 12, 15, 17)
- тресојка** ж* III. 2. 3. Особа која се стално тресе (2, 7)
- тресу́љак** м III. 2. 3. Особа која се стално тресе (14)
- тресу́љка** ж III. 2. 3. Особа која се стално тресе (14, 16)
- т́рмка** ж* I. 2. 1. Особа бујне косе (5, 26)
- т́ртља** м II. 10. 1. Особа велике задњице (16)
- т́ртна** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (16)
- трунто́в** м III. 1. 6. Изразито дебела особа (3, 23)
- тру́п** м* III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (23, 25)
- трупелја́н** м II. 3. 1. Особа кратких ногу (4)
- трупелја́с, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (4); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (4)
- тру́пина** ж* II. 3. 4. Особа без ноге (8)
- т́рша** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (1, 3–4, 10, 15–16, 18–19, 21–22)
- т́ршав, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (1, 3, 18, 22, 26)
- т́ршавко** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (22)
- т́рша́н** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (19)
- т́ршља** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (24)
- т́ршља́в, -а, -о** I. 2. 4. Особа гргураве косе (24–25)
- т́ршља́вка** ж I. 2. 4. Особа гргураве косе (25)
- т́ршља́вко** м I. 2. 4. Особа гргураве косе (25)
- тубера́н** м III. 2. 4. Особа која кашље (16, 18, 20–21, 23, 26)
- туберана́** ж III. 2. 4. Особа која кашље (18, 20)
- туберанка́** ж III. 2. 4. Особа која кашље (16, 18, 26)
- туберкуло́зан, -зна, -зно** III. 2. 4. Особа која кашље (23)
- тупа́н** м* II. 3. 1. Особа кратких ногу (7, 12–13, 17); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (2–4, 7, 13–15, 20–21, 24)
- тупа́нес, -та, -то** II. 3. 1. Особа кратких ногу (7, 17); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (15)
- тупа́нка** ж III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (15, 24)
- тупа́нче** с II. 3. 1. Особа кратких ногу (7); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (2–4, 7, 13)
- т́њак, -нка, -нко** II. 12. 1. Особа танка струка (6, 21, 23)
- т́њкостру́кес, -та, -то** II. 12. 1. Особа танка струка (26)
- т́њкоши́ја** в. **танкоши́ја**
- т́њкоши́јас, -та, -то** в. **танкоши́јас, -та, -то** / **т́њкоши́јес, -та, -то**
- т́њкоши́јес, -та, -то** в. **танкоши́јас, -та, -то** / **т́њкоши́јас, -та, -то**
- т́њкоши́ка / танкоши́(ј)ка** ж I. 18. 1. Особа танка врата (10, 16, 20–22, 25–26)
- ће́ба** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (16)

- ћебура̀н** м I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (7)
- ћебура̀на** ж I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (7)
- ћебура̀нче** с I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (7)
- ћела** м I. 2. 2. Особа без косе (7, 17); I. 2. 8. Особа високих зализака (1, 5); I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (16)
- ћелав, -а** в. **ке́лав, -а**
- ћелавка** в. **ке́лавка**
- ћелавко / ћелавко** в. **ке́лавко**
- ћелавштина** м/ж I. 2. 2. Особа без косе (2); I. 2. 8. Особа високих зализака (5).
- ћелко** м I. 2. 2. Особа без косе (5)
- ћелча** в. **ке́лча**
- ћепец** в. **кепе́ц**
- ћесер** в. **кесер** / **кисер**
- ћесерат, -а, -о** I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (4)
- ћесерка** ж I. 1. 4. Особа шпицасте главе (10)
- ћесерко** в. **кесерко**
- ћијав, -а, -о** в. **кијав, -а, -о**
- ћијавичав, -а, -о** в. **кијавичав, -а, -о**
- ћијавка** в. **кијавка / кијавка**
- ћијавко** в. **кијавко / кијавко**
- ћилав, -а, -о** в. **ки́лав, -а, -о**
- ћилна** в. **ки́лна**
- ћилча** в. **ки́лча**
- ћицош** в. **ки́цош**
- ћопа** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (23, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (4, 10, 14, 16, 18, 23, 26)
- ћопав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (12, 18, 23, 25–26); II. 1. 4. Особа без руке (23, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 4–5, 8–10, 12–14, 16, 18–19, 21–23); II. 3а. 1. Особа која храмље (10, 13–15, 19); II. 3. 4. Особа без ноге (25)
- ћопка** ж II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (16)
- ћопна** ж II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (20, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (3, 8–10, 12–13, 18–20, 22–24, 26); II. 3а. 1. Особа која храмље (5, 8–10, 12, 14–15, 18, 21–22); II. 3. 4. Особа без ноге (25)
- ћопча** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (23); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (13, 18, 22–24); II. 3а. 1. Особа која храмље (18)
- ћопша** м II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (20, 26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (2–3, 5, 7–10, 12, 17–21, 26); II. 3а. 1. Особа која храмље (5, 8–10, 12, 15, 18, 21–22)

- ћора** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (15, 23)
- ћорав, -а, -о** I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (1–2, 5–9, 11–12, 15, 17, 19, 21, 24–26)
- ћорлеја** м* I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (6)
- ћорна** ж I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (2–14, 16–26)
- ћорча** м I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним) (1–7–10, 12–26)
- ћос** I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (5)
- ћоса** м I. 7. 2. Човек ретких обрва / без обрва (10, 12, 14, 23); I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (1–5, 7–10, 12–18, 20–26); I. 17. 3. Човек без бркова (1–2, 4–5, 7–8, 10, 12–14, 18–23, 25–26)
- ћосав, -а, -о** I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (1, 9, 12–14, 19, 23, 26); I. 8. 1. Особа без трепавица (1, 9, 12–13); I. 16. 2. Особа ретке браде / без браде (2, 4, 7, 9–10, 12–19, 21, 23, 25–26); I. 17. 3. Особа без бркова (2–3, 7, 9, 11, 14, 17–19, 24, 26)
- ћосавка** ж I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (9)
- ћосавштина** м/ж I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва (9)
- ћосак** м I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (6, 7, 11, 21); I. 17. 3. Човек без бркова (6, 11)
- ћосалија** м I. 17. 3. Човек без бркова (6)
- ћосан** м I. 7. 2. Човек ретких обрва / без обрва (13)
- ћосоња** м I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (13)
- ћубан** м I. 2. 1. Особа бујне косе (19)
- ћубанка** ж I. 2. 1. Особа бујне косе (19)
- ћупавац** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (8)
- ћуран** м I. 18. 3. Особа дуга врата (10)
- убав, -а, -о** I. 2. 6. г) Особа црне косе (20, 22); I. 1. 3. Особа округле главе (1, 20–21); I. 10. 3. Особа црвених образа (2, 7); III. 1. 1. Лепа особа (1–12, 15, 17–18, 20–26); III. 1. 3. Особа стамена стаса (2–4, 7, 12–13, 17, 20, 25)
- убавенка** ж III. 1. 1. Лепа особа (7)
- убавенко** м III. 1. 1. Лепа особа (3, 6–7, 10–11, 13–14, 16, 19, 23, 26); III. 1. 3. Особа стамена стаса (3, 20–21)
- убавица** ж III. 1. 1. Лепа особа (3, 6, 11, 13, 26); III. 1. 3. Особа стамена стаса (3, 13, 20)
- убавка** ж III. 1. 1. Лепа особа (3, 14, 19, 21)
- убавко** м III. 1. 1. Лепа особа (21); III. 1. 3. Особа стамена стаса (21)
- убит, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (6, 14); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 9, 14)
- углобен, -а, -о** I. 10. 2. Особа упалих образа (2–3)

- уједен, -а, -о II. 1. 4. Особа без руке (7); II. 3. 4. Особа без ноге (1–3, 5, 7, 21, 25)
- ујет, -а, -о II. 3. 4. Особа без ноге (3, 6, 8, 11–12, 15, 26)
- уљудан, -дна, -дно III. 1. 1. Лепа особа (7)
- умрђојла ж II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (12)
- унакажен -а, -о II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (9); III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (6)
- уњака ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (18)
- уњакав, -а, -о в. ањава, -а, -о / ањава, -а, -о / бњава, -а, -о / уњава, -а, -о
- уњакавац м III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (23, 26)
- уњакавица ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (26)
- уњакалица ж III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (18)
- уњкало с* III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (15, 17, 19–21)
- уњкација м III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (24)
- уњава, -а, -о в. ањава, -а, -о / ањава, -а, -о / бњава, -а, -о / уњава, -а, -о
- уњака м III. 3. 5. Особа која говори „кроз нос“ (18)
- урокуљив, -а, -о I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (23)
- усмрцањ м III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
- усмрцања ж III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (2, 7)
- устрџас, -та, -то II. 12. 1. Особа танка струка (5, 18)
- утвара ж* III. 1. 2. Ружна особа (10)
- учопрчен, -а, -о I. 12. 5. Особа прџаста носа (11)
- ушљамен, -а, -о I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (3)
- фаљичан, -чна, -чно III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (23)
- цакленџ м I. 9. 3. Особа буљавих очију (14, 17)
- цакленџа ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (12, 14, 17)
- цакленџко м I. 9. 3. Особа буљавих очију (9, 24)
- цаклован м I. 9. 3. Особа буљавих очију (2–3)
- цаклованка I. 9. 3. Особа буљавих очију (2–3)
- цаклованче с I. 9. 3. Особа буљавих очију (2)
- цвекло с I. 10. 3. Особа црвених образа (21, 23)
- цвелџка ж* II. 12. 1. Особа танка струка (21)
- цветана ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (3); I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (14)
- цветас, -та, -то I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (15, 20–21)
- цветес, -та, -то в. цветас, -та, -то
- цветка ж I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (14)
- цветко м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (3, 15, 19–21, 23–24); I. 6. 1. Особа с младежом на лицу (14)

- цвр̑ле** м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6)
- цвр̑цко** м III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (23)
- цѣпка** ж I. 13. 4. Особа са зечјом усном (16)
- цѣп̑ан** м I. 1. 2. Особа четвртасте главе (1); I. 3. 1. Особа широка лица (10),
- цѣп̑анес, -та, -то** I. 1. 2. Особа четвртасте главе (7, 12–13); I. 3. 1. Особа широка лица (7–8); I. 10. 1. Особа дебелих образа (3, 7, 9, 20)
- цѣп̑анка** ж I. 1. 2. Особа четвртасте главе (1, 7, 12, 17); I. 3. 1. Особа широка лица (7, 10, 14); I. 10. 1. Особа дебелих образа (3, 9, 12); I. 13. 4. Особа са зечјом усном (16)
- цепо̑с, -та, -то** I. 13. 4. Особа са зечјом усном (6, 11)
- цѣрес, -та, -то** I. 14. 2. Особа ретких зуба (5, 7)
- цѣрна** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (19); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (16)
- цероз̑бас, -та, -то** I. 14. 2. Особа ретких зуба (4, 6, 11); I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (5)
- цероз̑бес, -та, -то** в. **цероз̑бас, -та, -то**
- цероз̑пка** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (3); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (16)
- цероз̑бна** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (11, 25)
- цероз̑боња** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (1, 3–4, 6–7, 15, 19, 25); I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба (1); I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба (1, 5, 14)
- цероз̑боња** ж I. 14. 2. Особа ретких зуба (7)
- цѣрча** м I. 14. 2. Особа ретких зуба (19)
- цѣвра** м/ж I. 18. 1. Особа танка врата (18)
- Цѣга** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (10); I. 4. 2. Особа тамне пути (10–11, 18)
- Цѣганин** м I. 2. 6. г) Особа црне косе (18–19); I. 4. 2. Особа тамне пути (15, 21, 23, 26)
- Цѣганка** ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (18); I. 4. 2. Особа тамне пути (10, 15)
- Цѣганче** с I. 2. 6. г) Особа црне косе (6, 18)
- цѣг̑лав, -а, -о** II. 12. 1. Особа танка струка (25)
- циг̑лавка** ж II. 12. 1. Особа танка струка (25)
- циг̑лавко** м II. 12. 1. Особа танка струка (25)
- цигу̑лав, -а, -о** III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (9)
- цигу̑лавка** ж III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (9)
- цѣнцав, -а, -о** III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (24)
- црв̑ен, -а̑, -о̑** I. 10. 3. Особа црвених образа (2, 4–5, 7, 11)
- црѣп̑ња** ж* I. 1. 1. Особа велике главе (26); I. 1. 3. Особа округле главе (23)
- црѣп̑нар** м I. 3. 1. Особа широка лица (1, 19, 24)
- црѣп̑арес, -та, -то** I. 3. 1. Особа широка лица (26)
- црѣп̑арка** ж I. 3. 1. Особа широка лица (1, 19)

црѣпњас, -та, -то I. 1. 3. Особа округле главе (5); I. 3. 1. Особа широка лица (1, 6, 11, 23, 26); I. 5. 1. Особа висока чела (26); I. 10. 1. Особа дебелих образа (5–6, 11)

црѣпњес, -та, -то в. **црѣпњас, -та, -то**

црепуљан м I. 10. 1. Особа дебелих образа (19)

црепуљана ж I. 10. 1. Особа дебелих образа (19)

црн, -а, -о / црн, -а, -о I. 2. 6. г) Особа црне косе (5, 9, 12, 25); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 11–12, 16, 19, 22)

црнац м I. 2. 6. г) Особа црне косе (19); I. 4. 2. Особа тамне пути (20)

црнка ж I. 2. 6. г) Особа црне косе (3–4, 11–14, 20, 23); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 12–13, 16, 20)

црноманьес, -та, -то I. 2. 6. г) Особа црне косе (1–2, 4, 9, 11–15, 17, 19, 21); I. 4. 2. Особа тамне пути (1–2, 4–8, 12, 17, 21–22)

црноманьас, -та, -то в. **црноманьес, -та, -то / црноманьес, -та, -то**

црноманьес, -та, -то в. **црноманьес, -та, -то / црноманьас, -та, -то**

црноок, -а, -о I. 9. 5. а) Особа црних очију (1–2, 4, 6–12, 15–17, 20, 24–26)

црноокас, -та, -то I. 9. 5. а) Особа црних очију (4, 16)

црноокес, -та, -то в. **црноокас, -та, -то**

црнча м I. 2. 6. г) Особа црне косе (3, 6)

црнче с I. 2. 6. г) Особа црне косе (3); I. 4. 2. Особа тамне пути (3)

црња м I. 2. 6. г) Особа црне косе (6, 9, 12–13, 20, 23–24); I. 4. 2. Особа тамне пути (6, 13, 16, 23),

црцолѣак м* III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (6, 23)

цѣклив, -а, -о в. **цѣклав, -а, -о**

цѣкливка ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (3)

цѣклич м I. 9. 3. Особа буљавих очију (3)

цѣклован в. **цаклован**

цѣклованка в. **цаклованка**

цѣклав, -а, -о I. 9. 3. Особа буљавих очију (1, 3–4)

цѣкља м I. 9. 3. Особа буљавих очију (11)

цѣкна ж I. 9. 3. Особа буљавих очију (9)

чакаран м I. 9. 4. Разрока особа (19, 25)

чакарана ж I. 9. 4. Разрока особа (25)

чакарас, -та, -то I. 9. 4. Разрока особа (2, 7, 11, 25–26); I. 9. 5. в) Особа очију неједнаке боје (5–6, 8, 11)

чакарес, -та, -то в. **чакарас, -та, -то / чькѣрес, -та, -то / чекарес, -та, -то / чекрљес, -та, -то**

чакарлија м I. 9. 4. Разрока особа (19, 26)

чакарлика ж I. 9. 4. Разрока особа (26)

чалапан м II. 4. 1. Особа великих стопала (4)

- чалапа́т, -а, -о** II. 4. 1. Особа великих стопала (4)
- чекáрес, -та, -то** в. **чакара́с, -та, -то** / **чакарес, -та, -то** / **чѣкѣрес, -та, -то** / **чекрѣлес, -та, -то**
- чекерáн** в. **чакара́н**
- чекерáнка** ж I. 9. 4. Разрока особа (19)
- чекерли́ја** в. **чакарли́ја**
- чекрѣлес, -та, -то** в. **чакара́с, -та, -то** / **чакарес, -та, -то** / **чѣкѣрес, -та, -то** / **чекáрес, -та, -то**
- челáт, -а, -о** I. 5. 1. Особа висока чела (20)
- челéнка** ж* I. 5. 1. Особа висока чела (14, 25)
- челéнко** м I. 5. 1. Особа висока чела (3, 14, 25)
- чѣлча** м I. 5. 1. Особа висока чела (23, 25)
- чѣља** м I. 5. 1. Особа висока чела (13); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (21, 26)
- чѣљав, -а, -о** I. 13. 3. Особа кривих уста (25); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (25–26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (24)
- чѣљавко** м I. 13. 3. Особа кривих уста (25)
- чѣљавштина** м/ж I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (25)
- чѣљас, -та, -то** I. 5. 1. Особа висока чела (13)
- чѣљна** ж I. 13. 3. Особа кривих уста (25); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (24–26); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (24)
- чѣљоду́п, -а, -о** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (25)
- чѣљча** м I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (24); II. 6. 1. Особа с избаченим раменом (24)
- чѣпав, -а, -о** I. 13. 3. Особа кривих уста (2, 25); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 3, 7, 12, 15)
- чѣпља** м I. 13. 3. Особа кривих уста (21)
- чѣпча** м I. 13. 3. Особа кривих уста (2, 21)
- чѣтвртан, -тна, -тно** I. 1. 2. Особа четвртасте главе (5); I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (12); III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (7)
- четвѣртка** ж I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (26)
- четвѣртко** м I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (14, 19, 26)
- чивѣт** м* I. 4. 5. Особа модра тена (2, 8, 20–21)
- човечѣйна** м III. 1. 5. Особа висока раста (6)
- чóлта** м* II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1)
- чóлтав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (1)
- чóља** м II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (1, 6–7, 26)
- чóљав, -а, -о** II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (15); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (1, 3, 6–7, 9–14, 17, 21–22, 26)
- чóљавка** ж II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (26)

- чуљ**, -а́, -о́ / **чуљ**, -а, -о I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (3–4, 6, 8–9, 11–12, 21, 25)
- чуља** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (2, 5, 8–14, 17, 21)
- чуљав**, -а, -о I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (1–3, 5, 7, 9, 14, 17, 19, 23, 26)
- чуља́н** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (23)
- чуљас**, -та, -то II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку (3); II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (3, 13)
- чуљес**, -та, -то в. **чуљас**, -та, -то
- чуљка** ж I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (5, 12, 14–15, 21)
- чуљко** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (1, 4, 8, 12, 15–16, 18, 20–26)
- чуљна** ж I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (2–5, 8–9, 12–13, 16, 18, 20, 22, 24–25)
- чуљча** м I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (23)
- чуљче** с I. 11. 3. Особа без једног ува (с окрњеним увом) (25)
- чуљша** м II. 2. 1. Особа којој недостају прсти (3)
- чума** ж* I. 2. 10. Особа неуредне косе (3, 11); I. 4. 5. Бледа особа (3)
- чумав**, -а, -о I. 2. 10. Особа неуредне косе (6, 11)
- чума́ра** ж* I. 2. 10. Особа неуредне косе (6)
- чумља** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (6, 11)
- чупав**, -а, -о I. 2. 10. Особа неуредне косе (5); I. 11. 4. Особа длакавих ушију (25)
- чупавац** м I. 2. 1. Особа бујне косе (25); I. 2. 3. Особа дуге косе (4)
- чупавко** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (21)
- чупља** м I. 2. 3. Особа дуге косе (8); I. 2. 10. Особа неуредне косе (23)
- чупна** ж I. 2. 10. Особа неуредне косе (23)
- чурук** м* II. 3. 4. Особа без ноге (14)
- чурукљи́в**, -а, -о III. 2. 2. Особа с телесним недостатком (6, 7)
- чуручи́на** ж* III. 1. 5. а) Дебела особа висока раста (9)
- чутура** ж* I. 1. 3. Особа округле главе (3, 16, 25)
- чутура́н** м I. 1. 1. Особа велике главе (21, 23–24); I. 1. 3. Особа округле главе (3, 6, 16); I. 5. 1. Особа висока чела (22)
- чутура́на** ж I. 5. 1. Особа висока чела (22)
- чькь́рес**, -та, -то в. **чакара́с**, -та, -то / **чакарес**, -та, -то / **чекя́рес**, -та, -то / **чекрљес**, -та, -то
- цaпaлáт**, -а, -о II. 4. 1. Особа великих стопала (6, 11)
- цгoљaв**, -а, -о I. 10. 2. Особа упалих образа (25)
- цгoљaв**, -а, -о в. **жгoљaв**, -а, -о
- циба́н** м III. 1. 4. а) Дебела особа ниска раста (23, 26)

- цйгљав, -а, -о** III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (1, 3)
цйгљес, -та, -то III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (21)
цўкљав, -а, -о I. 13. 2. Особа пуних, избачених уста (5)
- шавелјан** м II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (6, 8, 11, 13)
шавелјана ж II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (8, 11); II. 3а. 10. Жена која
 њише куковима док хода (14)
- шажјес, -та, -то** II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (1, 3)
шантав, -а, -о I. 6. 4. Особа рохава лица (2, 12, 14)
шантив, -а, -о I. 6. 4. Особа рохава лица (13)
шантињав, -а, -о I. 6. 4. Особа рохава лица (13)
шантрав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (6, 23)
шапат, -а, -о II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (2, 8); II. 4. 1. Особа
 великих стопала (5)
шапоња м II. 4. 1. Особа великих стопала (5, 19)
шарен, -а, -о I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (25); I. 6. 4. Особа
 рохава лица (8); I. 7. 4. Особа различитих обрва (25); I. 9. 5. в) Особа
 очију неједнаке боје (25); I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде (3)
шаренко м I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (3)
шарка ж I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (20); I. 6. 1. Особа с
 пегама на лицу (18)
шарко м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (20)
шарча м I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје (23); I. 6. 1. Особа с
 пегама на лицу (18)
шатрав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (4); II. 3а. 2. Особа
 која се гега у ходу (5)
шатриш м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5)
шатроња м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5); II. 3а. 2. Особа која
 се гега у ходу (5)
- шевелјан** в. **шавелјан**
шевелјана в. **шавелјана**
- шепа** м II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (23)
шепав, -а, -о II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (5, 15, 21); II. 3а. 1.
 Особа која храмље (1, 5, 14–15)
шестак м II. 2. 2. Особа са шест прстију (9, 17, 21)
шестоперац м II. 2. 2. Особа са шест прстију (18)
шестопрстоња м II. 2. 2. Особа са шест прстију (1, 3, 8, 12, 14, 16, 22, 26)
шијан м I. 18. 2. Особа дебела врата (9, 23)
шило с* II. 12. 1. Особа танка струка (22)
шилорадка ж I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (2)
шилорадоња м I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (2, 12)

- шиљ**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (12); I. 3. 2. Особа уска лица (15)
- шиља** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (1, 6, 13, 18, 21); I. 3. 2. Особа уска лица (10, 18–19)
- шиљав**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (1, 13); I. 3. 2. Особа уска лица (1, 10)
- шиљас**, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (13); I. 3. 2. Особа уска лица (14)
- шиља́т**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (4, 13); I. 3. 2. Особа уска лица (15)
- шиљка** ж I. 1. 4. Особа шпицасте главе (7, 18, 20–21); I. 3. 2. Особа уска лица (16, 18, 23, 26); II. 12. 1. Особа танка струка (19)
- шиљкав**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (26); I. 3. 2. Особа уска лица (12)
- шиљко** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (18–21); I. 3. 2. Особа уска лица (1, 15–16, 23, 26); II. 12. 1. Особа танка струка (19)
- шиљна** ж II. 12. 1. Особа танка струка (19)
- шиљобра́д**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (17); I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (12)
- шиљобра́дес**, -та, -то I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (12)
- шиљобра́доња** в. **шилобра́доња**
- шиљога́вес**, -та, -то I. 1. 4. Особа шпицасте главе (6)
- шиљогла́в**, -а, -о I. 1. 4. Особа шпицасте главе (10)
- шиљогла́вац** м I. 1. 4. Особа шпицасте главе (23)
- шиљогла́вка** ж I. 1. 4. Особа шпицасте главе (6, 10, 23)
- шиљоо́к**, -а, -о I. 9. 2. Особа ситних очију (16)
- шиљћа** в. **шиљка**
- шини́к** м* I. 1. 1. Особа велике главе (5, 20–22); I. 1. 3. Особа округле главе (1, 3, 7, 9–10, 15, 17–18, 21, 23–24, 26)
- шинича́р** м I. 1. 1. Особа велике главе (2); I. 1. 3. Особа округле главе (7, 10)
- шинича́рка** ж I. 1. 1. Особа велике главе (2)
- шинича́рче** с I. 1. 1. Особа велике главе (2)
- шипáнза** м* I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње) (1)
- широкли́ја** м II. 6. 2. Човек широких рамена (6)
- широкобра́дес**, -та, -то I. 14. 2. Особа која има четвртасту вилицу (16)
- широковéчас**, -та, -то I. 7. 1. Особа јаких обрва (7)
- широкогру́д** II. 7. 1. Човек широких груди (8–10, 24)
- широкогру́дас** II. 7. 1. Човек широких груди (2, 4, 7–8, 13, 16)
- широкогру́дес** в. **широкогру́дас**
- широкогру́доња** м II. 7. 1. Човек широких груди (3, 16)
- широкодупас**, -та, -то II. 10. 1. Особа велике задњице (2); II. 11. 1. Особа широких кукова (7)
- широкодупес**, -та, -то в. **широкодупас**, -та, -то

- широкодупна** ж II. 10. 1. Особа велике задњице (2)
- ширококѹкас, -га, -го** II. 11. 1. Особа широких кукова (2)
- широколицес, -га, -го** I. 3. 1. Особа широка лица (16)
- широкорамес** II. 6. 2. Човек широких рамена (8, 16, 24)
- широкорњес, -га, -го** I. 12. 6. Особа широких ноздрва (2, 7, 24, 26)
- широкочелес, -га, -го** I. 5. 1. Особа висока чела (4, 7)
- шишкава** II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (19)
- шкѣбна** II. 9. 1. Особа велика стомака (19, 24)
- шкѣмба** в. **скѣмба / шћѣмба**
- шкѣмбав, -а, -о** II. 9. 1. Особа велика стомака (6, 8, 11, 17)
- шкѣмбар** м II. 9. 1. Особа велика стомака (12, 20)
- шкѣмбат, -а, -о** II. 9. 1. Особа велика стомака (3, 5, 18)
- шкѣмбоња / шкѣмбѣња** II. 9. 1. Особа велика стомака (2, 5, 15, 19–21, 24–26)
- шкѣбав, -а, -о** I. 6. 4. Особа рохава лица (7); I. 10. 2. Особа упалих образа (1–3, 6–7, 11–14, 18–22, 24, 26); III. 1. 7. Изразито мршава особа (1, 3, 9, 12–14, 16, 18, 21)
- шкѣбља** м I. 6. 4. Особа рохава лица (7); I. 10. 2. Особа упалих образа (4, 6–7, 9, 13–14, 17–21, 26); III. 1. 7. Изразито мршава особа (9, 14, 16, 18, 26)
- шкѣбљав, -а, -о** I. 10. 2. Особа упалих образа (13, 17, 25); III. 1. 7. Изразито мршава особа (26)
- шкѣбна** ж I. 10. 2. Особа упалих образа (4, 6, 9, 14, 17–21, 24, 26); III. 1. 7. Изразито мршава особа (9, 14, 16, 18, 26)
- шмрѣкољак** м* III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу (25)
- шѣндрав, -а, -о** I. 6. 1. Особа с пегама на лицу (7–8)
- шѣпѣљана** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (16)
- шѣпѣљка** ж* III. 3. 4. Особа која шушка када говори (1–3, 5–7, 9, 11–12, 24)
- шѣпѣљко** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (16)
- шѣпѣљна** в. **шѣпѣљка**
- шѣтан** м II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (12, 26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10); II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу (23)
- шѣтка** ж II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима (5, 12, 19, 26); II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу (10); II. 3а. 10. Жена која њише куковима док хода (16)
- шѣшка** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (4, 10)
- шѣшкав, -а, -о** III. 3. 4. Особа која шушка када говори (10)
- шѣшкало** с* III. 3. 4. Особа која шушка када говори (10)
- шѣглица** ж* III. 1. 4. б) Мршава особа ниска раста (4)
- шѣрѣб, -а, -о / шѣрѣб, -а, -о** I. 14. 3. Особа без зуба (1, 3, 6–7, 10–11, 15, 19–21, 25)
- шѣрѣбља** м I. 14. 3. Особа без зуба (1–10, 12–24, 26)
- шѣрѣбна** ж I. 14. 3. Особа без зуба (2–22, 24–26)

- штѐрк** м* I. 18. 3. Особа дуга врата (7); II. 3. 2. Особа дугих ногу (7, 17–18);
 III. 1. 5. б) Мршава особа висока раста (22)
- штѐркљав, -а, -о** II. 3. 2. Особа дугих ногу (4–5)
- штѐркљас, -га, -то** (7, 19), II. 3. 2. Особа дугих ногу; III. 1. 5. б) Мршава особа
 висока раста
- штѐркљес, -га, -то** в. **штѐркљас, -га, -то**
- штѐрокав, -а, -о** I. 2. 10. Особа неуредне косе (20)
- штѐроќља** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (1–3, 9, 12–14, 16–20, 22, 24–26)
- штѐроќна** ж I. 2. 10. Особа неуредне косе (1–4, 9, 12–14, 16–22, 24–26)
- штѐроќча** м I. 2. 10. Особа неуредне косе (1, 3–4, 21)
- шћѐмба** в. **скѐмба / шкѐмба**
- шћѐмбав, -а, -о** в. **шкѐмбав, -а, -о**
- шћѐмбѐт, -а, -о** в. **шкѐмбѐт, -а, -о**
- шћѐмбоња** в. **шкѐмбоња / шкѐмбоња**
- шѐгав, -а, -о** III. 2. 8. Особа која има шугу (1–12, 14, 17, 19–20, 23–24)
- шѐгавштина** ж* III. 2. 8. Особа која има шугу (3, 8)
- шѐгља** м III. 2. 8. Особа која има шугу (1–26)
- шѐгљав, -а, -о** III. 2. 8. Особа која има шугу (1)
- шѐгна** ж III. 2. 8. Особа која има шугу (2–7, 9–10, 12–22, 24–26)
- шѐкча** м III. 2. 8. Особа која има шугу (2, 7)
- шѐћур** м* I. 2. 6. б) Особа жуте / плаве косе (18)
- шѐшкавац** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (23)
- шѐшља** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (20, 23)
- шѐшља̀вка** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (25)
- шѐшља̀вко** м III. 3. 4. Особа која шушка када говори (25)
- шѐшна** ж III. 3. 4. Особа која шушка када говори (16, 20)

ЗАКЉУЧАК

Монографија „Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ“ бави се изучавањем лексичког фонда којим се означава човек према физичким особинама у говорима једне периферне регије српског језика.

Семантичко микропоље „телесне особине“ као део семантичког поља „људске особине“ и асоцијативног поља „човек“ јесте комплексан систем, а његово истраживање омогућило је да се установи основни обим антропографске лексике (именичких и придевских лексичких јединица) која функционише у лексичком систему сврљишког говорног подручја.

Антропографска лексика тиче се свакодневног живота и формира у различитим окружењима (породица, генерација, насеље, говорни тип). Она носи дијалекатске одлике призренско-тимочких говора које су изложене утицају друштвених промена (школа, медији, међуљудска комуникација).

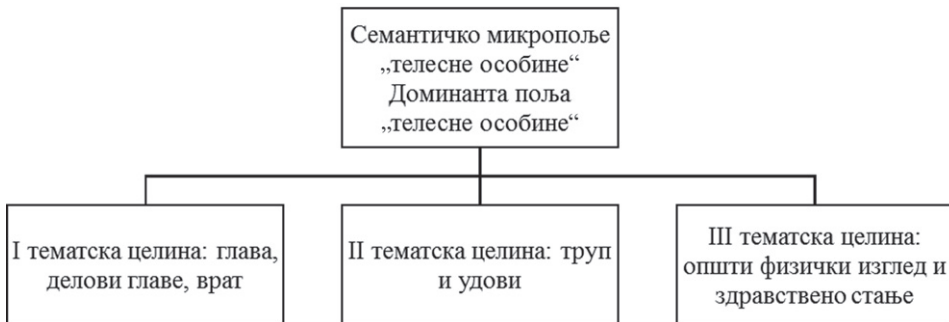
Детаљна анализа фундирана на релевантној и обимној грађи, прикупљеној на терену, пружила је могућност да се кроз језичку перспекти-

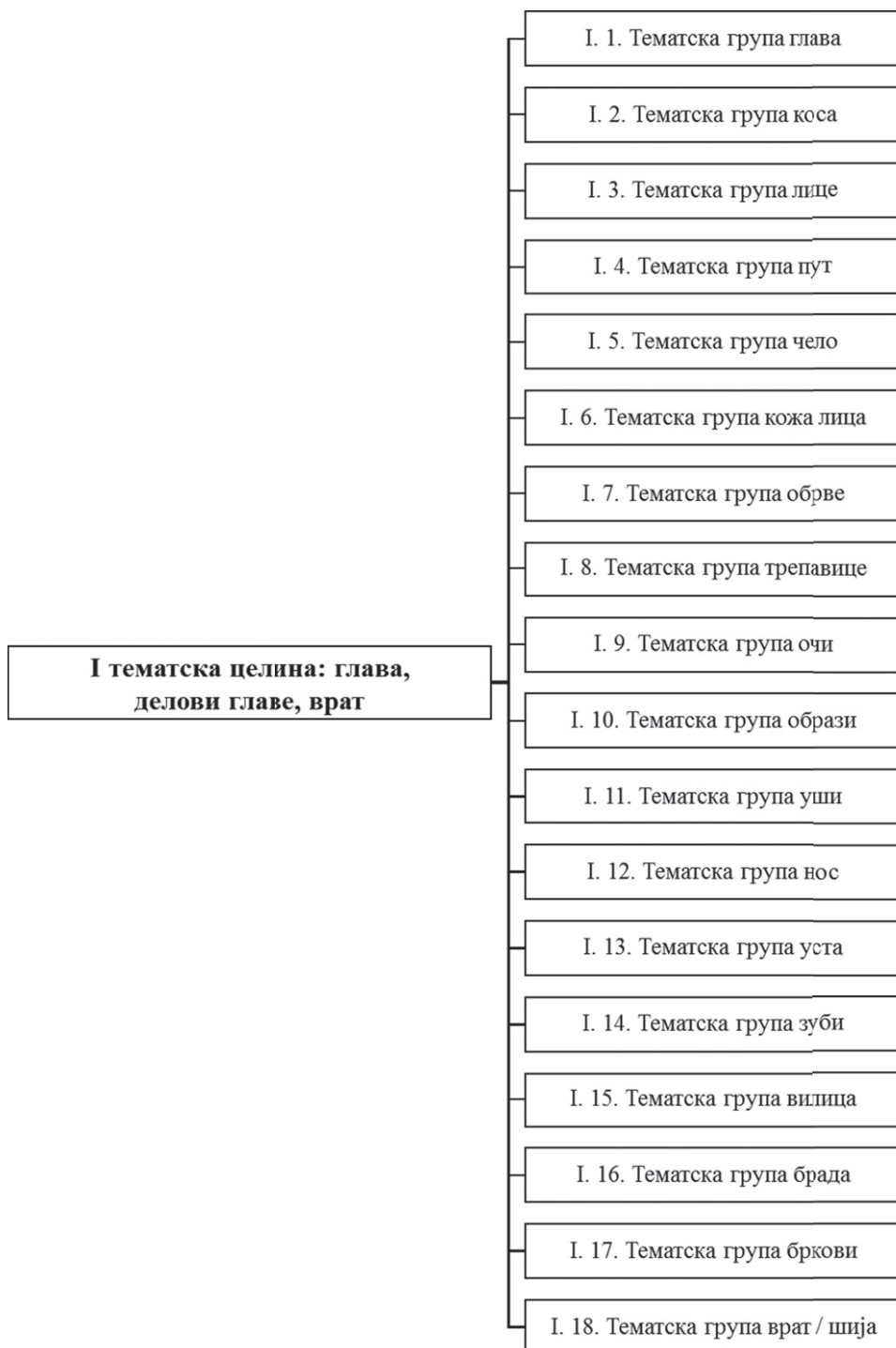
ву сагледа како се конкретна језичка заједница односи према једном делу друштвене стварности – човеку и његовим телесним карактеристикама.

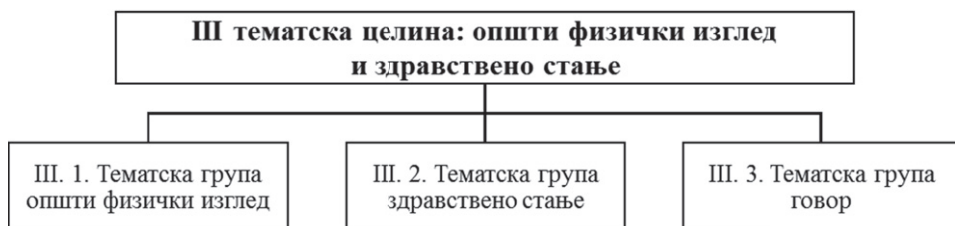
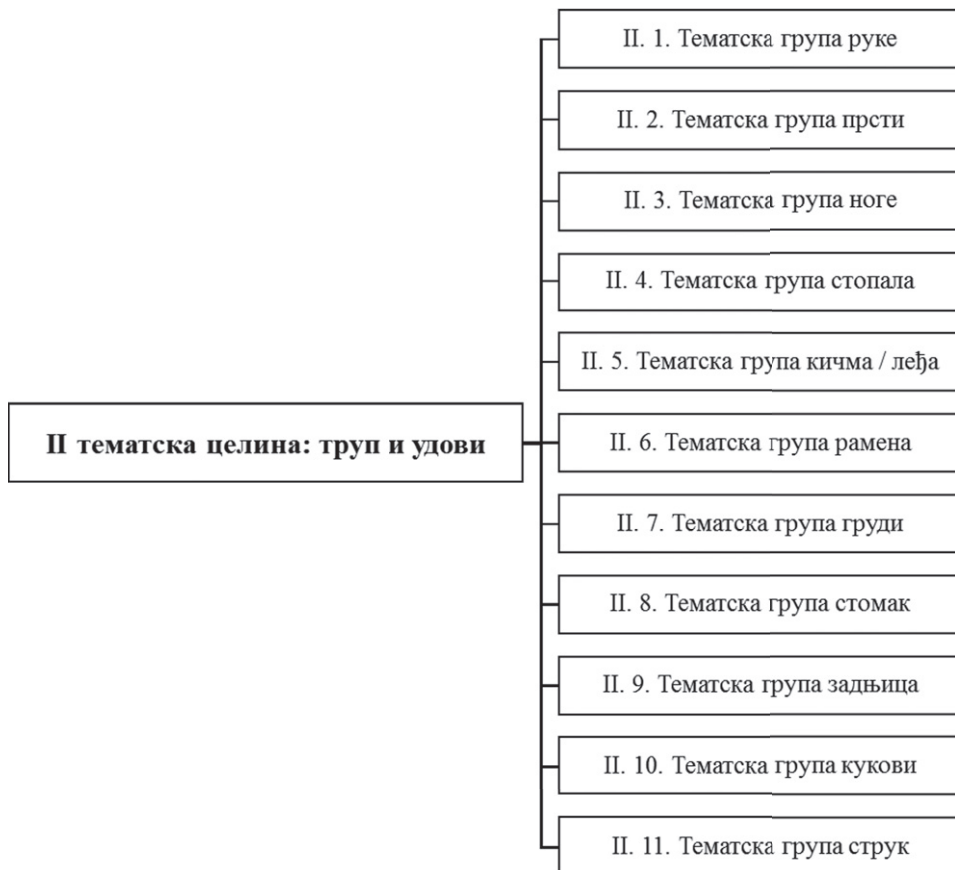
Централни део наше студије представља *Лексичко-семантичка анализа*, али је генерално студија замишљена као троделна: *Лексичко-семантичка анализа*, *Творбена анализа* и *Ареални приказ*. Посебан део рада представља регистар свих забележених лексема с прецизним упућивањем на тематске подгрупе и територијалну распрострањеност.

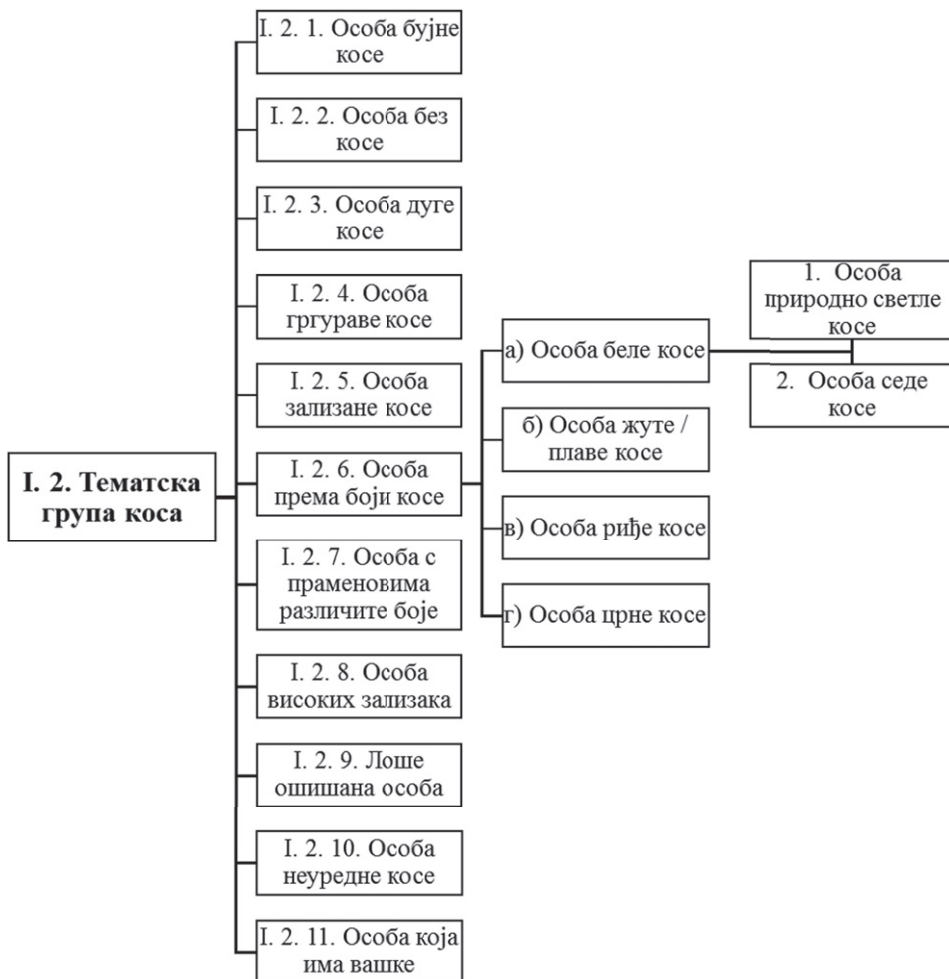
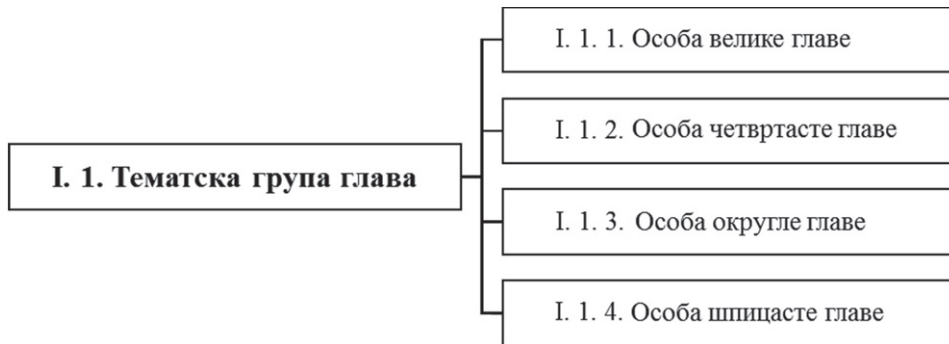
У оквиру *Лексичко-семантичке анализе*, ради прецизније систематизације и уочавања хијерархијске организације, грађа је подељена у три тематске целине: I тематска целина: *глава, делови главе, врат*, II тематска целина: *труп и удови* и III тематска целина: *општи физички изглед и здравствено стање*. Свака тематска целина садржи различит број тематских група, које се даље гранају на подгрупе и микрогрупе.

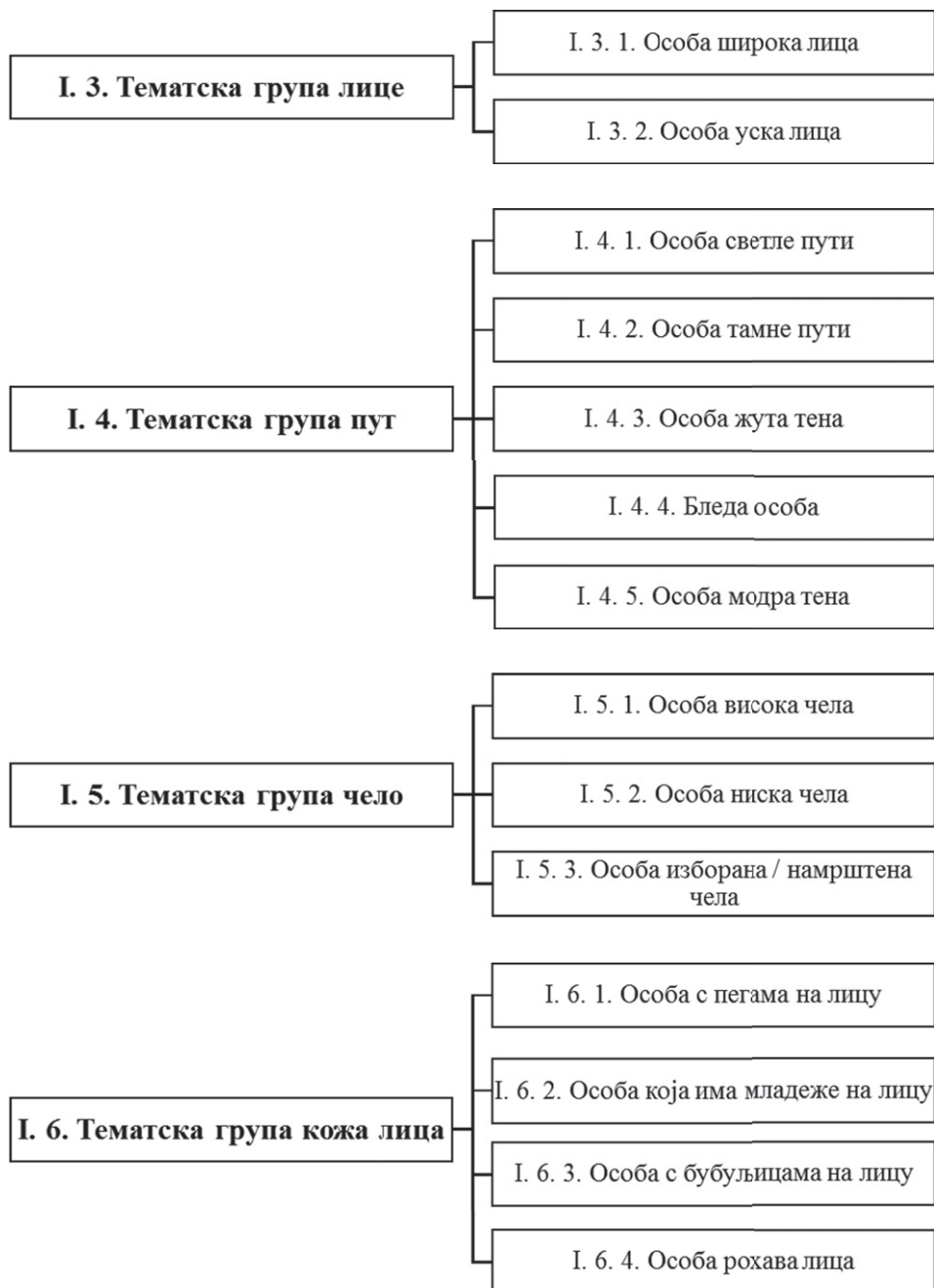
Како би се на што бољи начин представила хијерархијска устројеност забележених лексичких јединица, дат је и схематски приказ организације лексичких скупова.

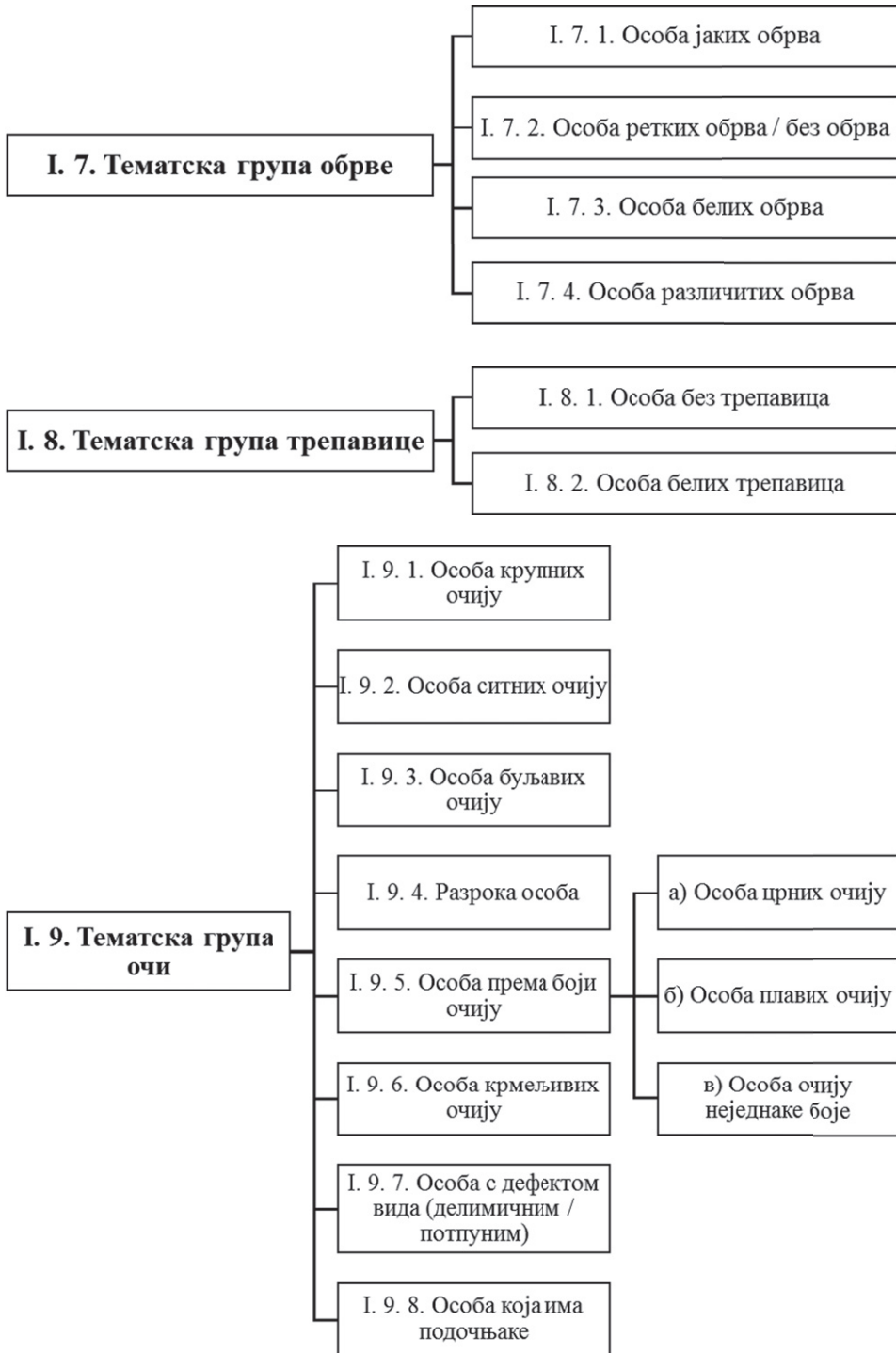

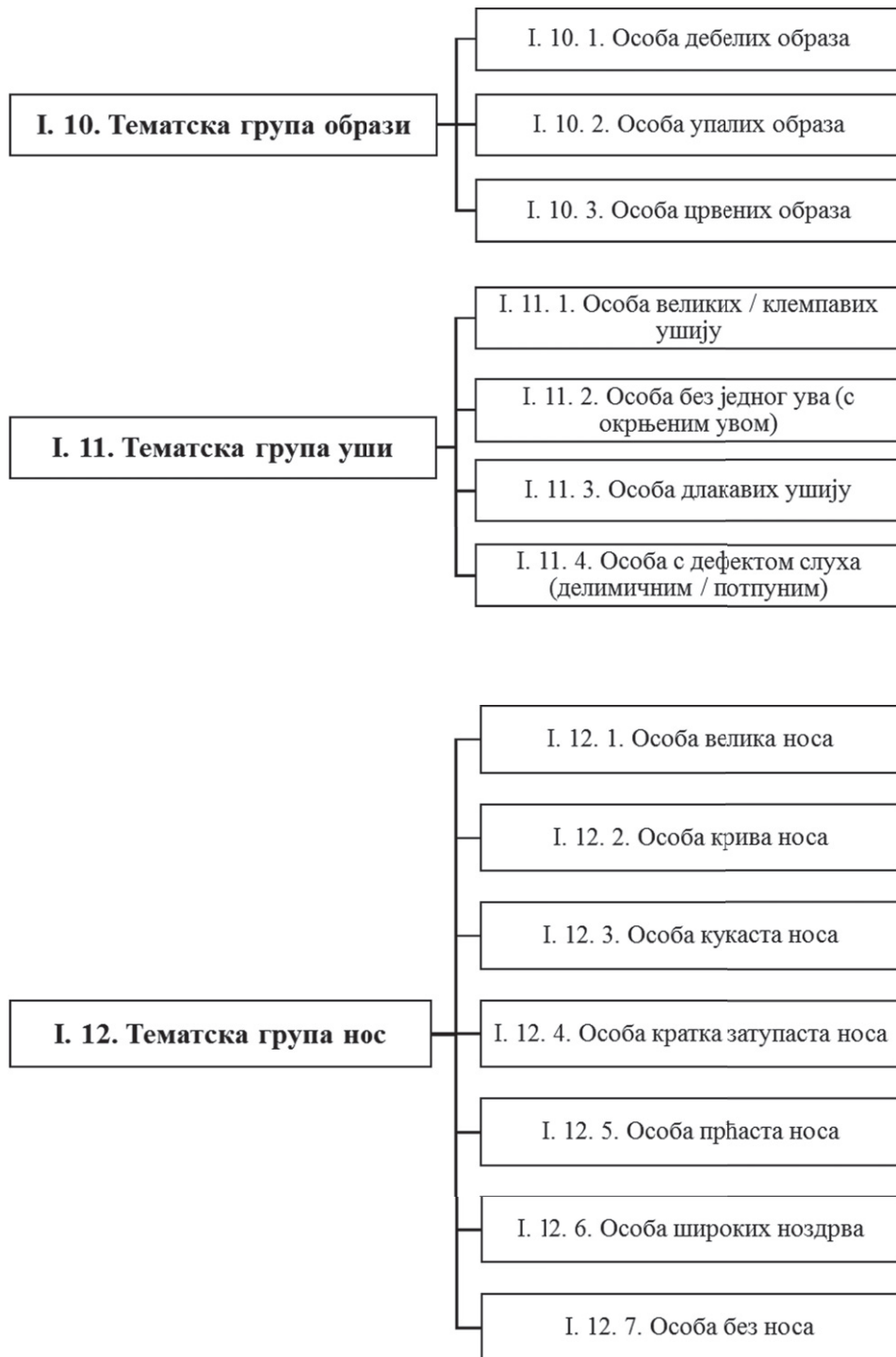

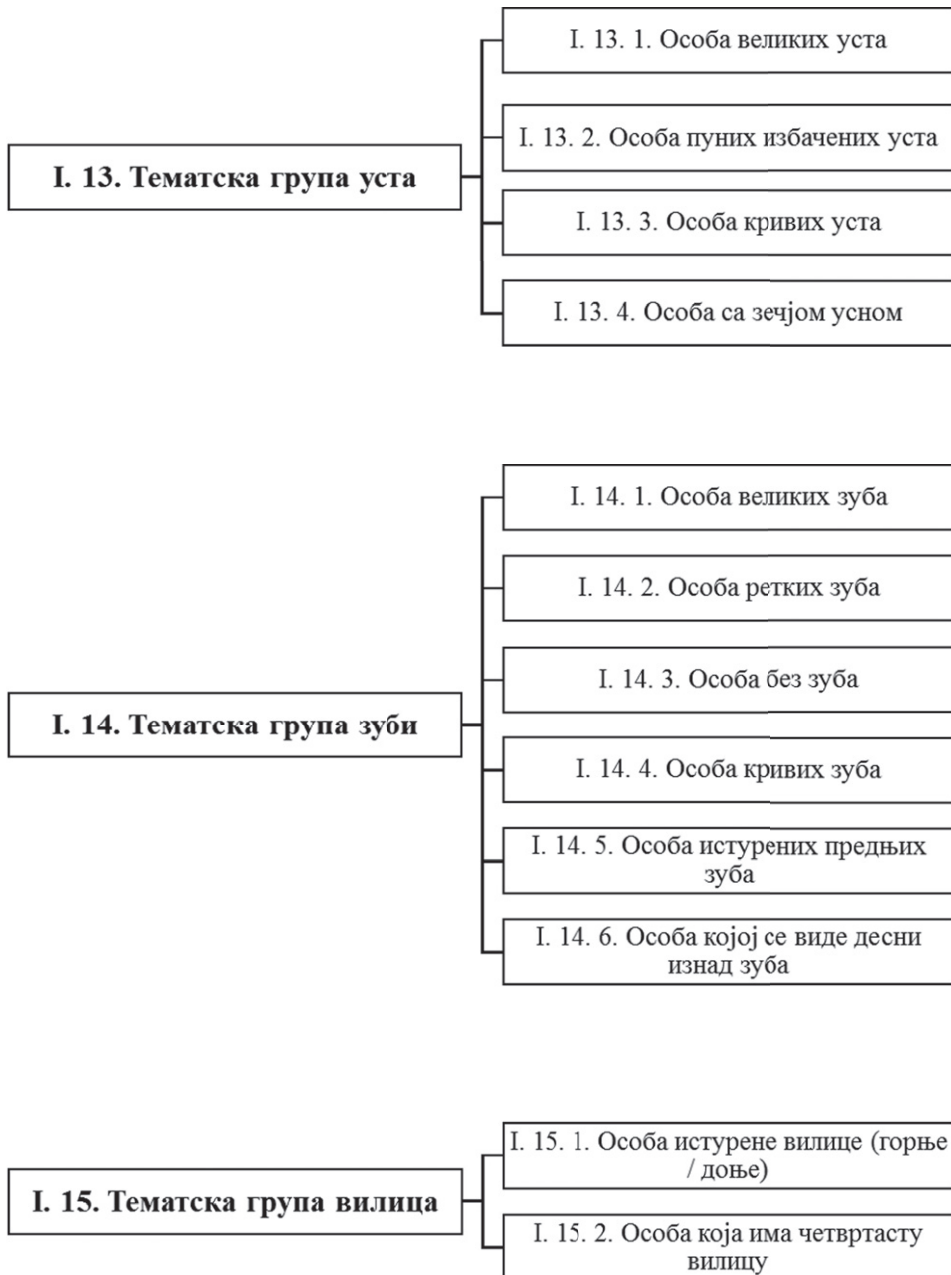

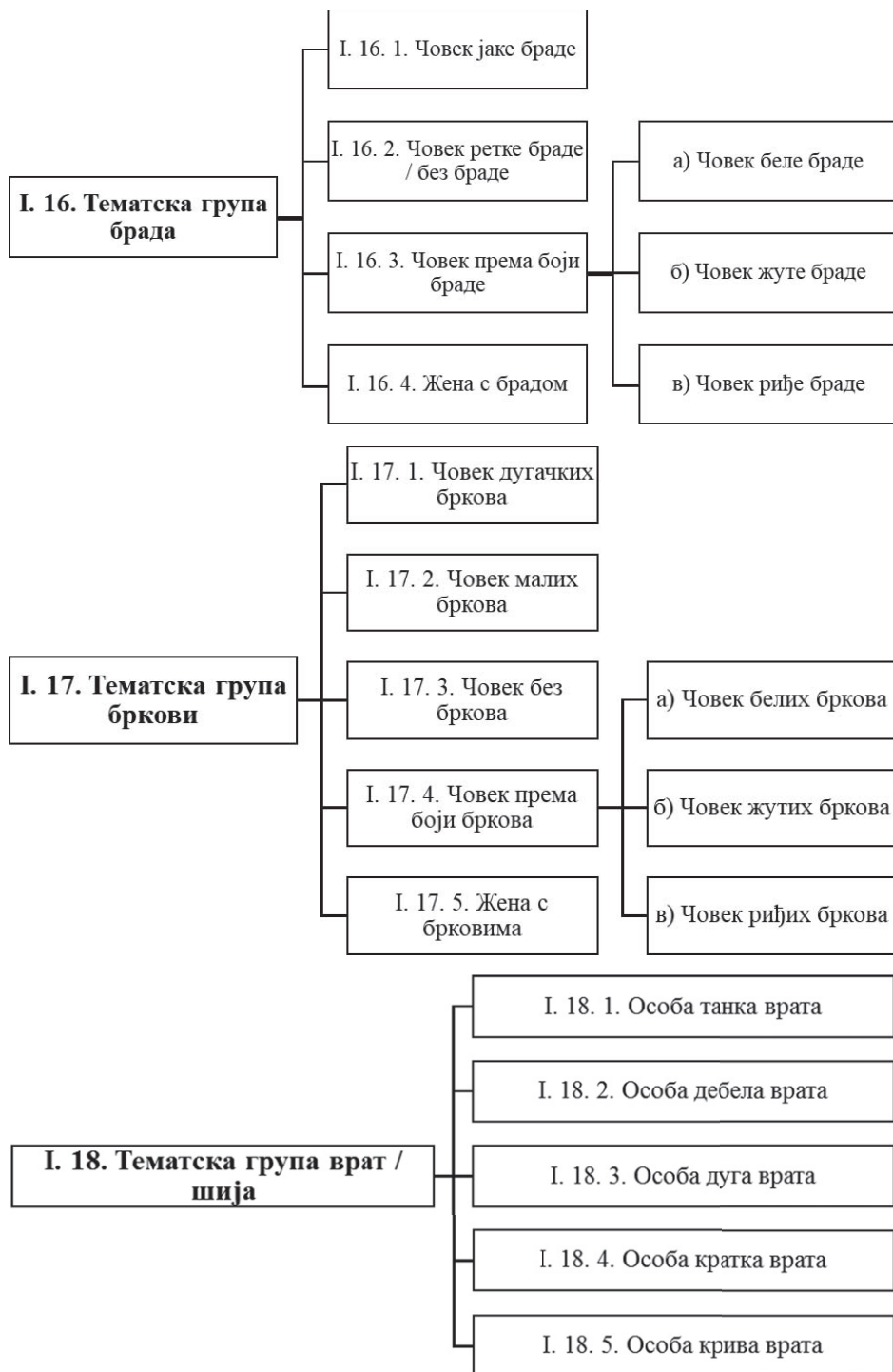

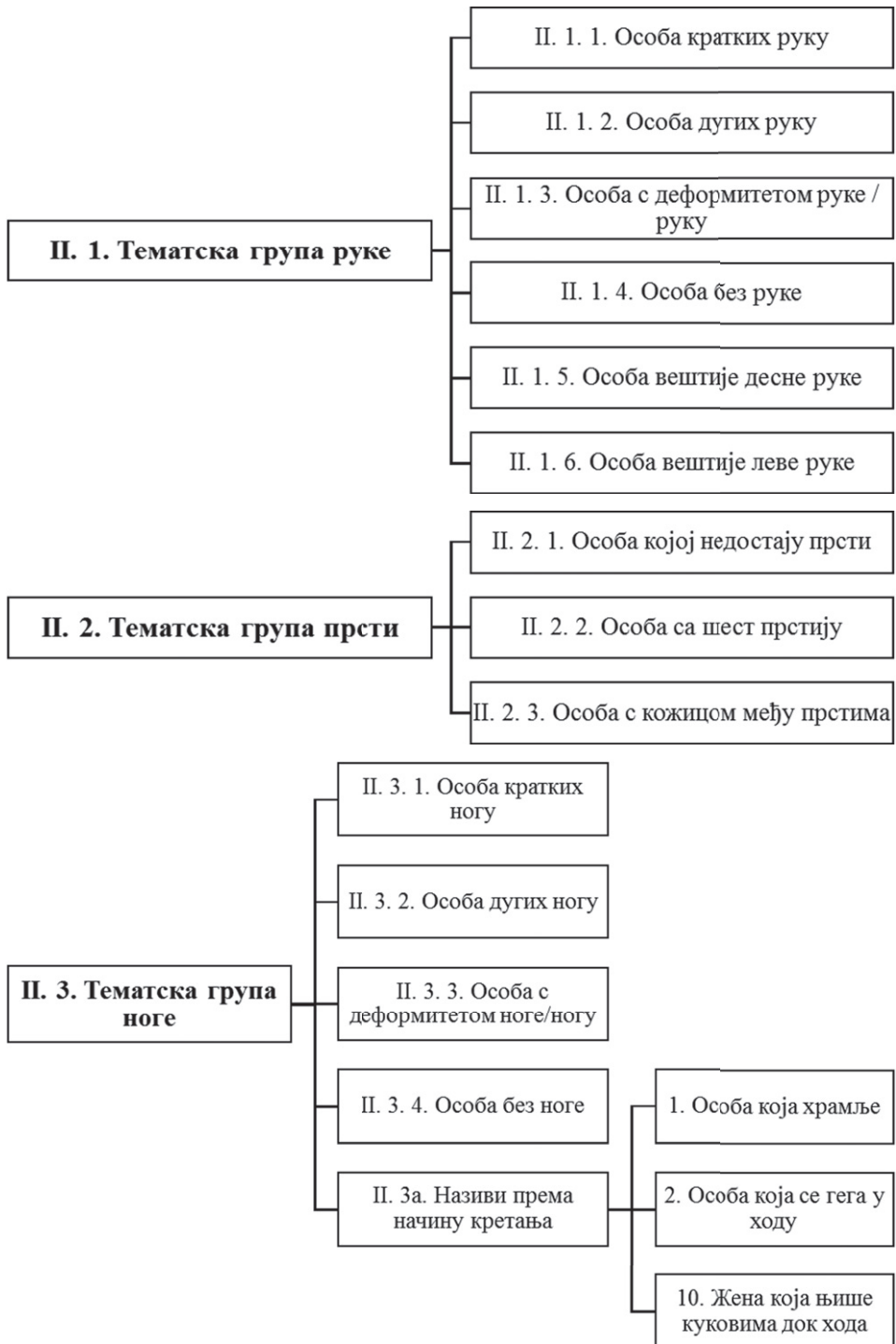

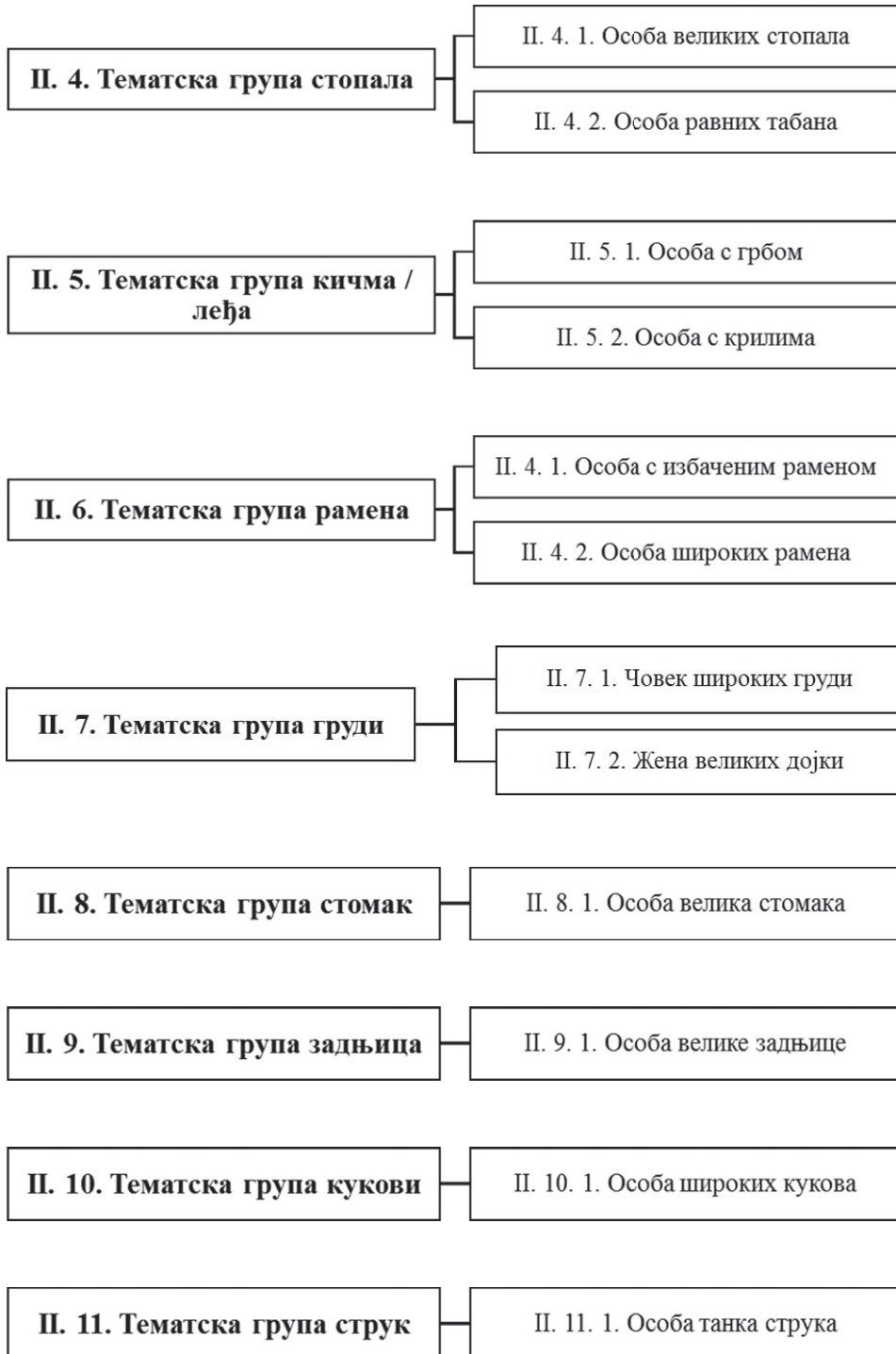

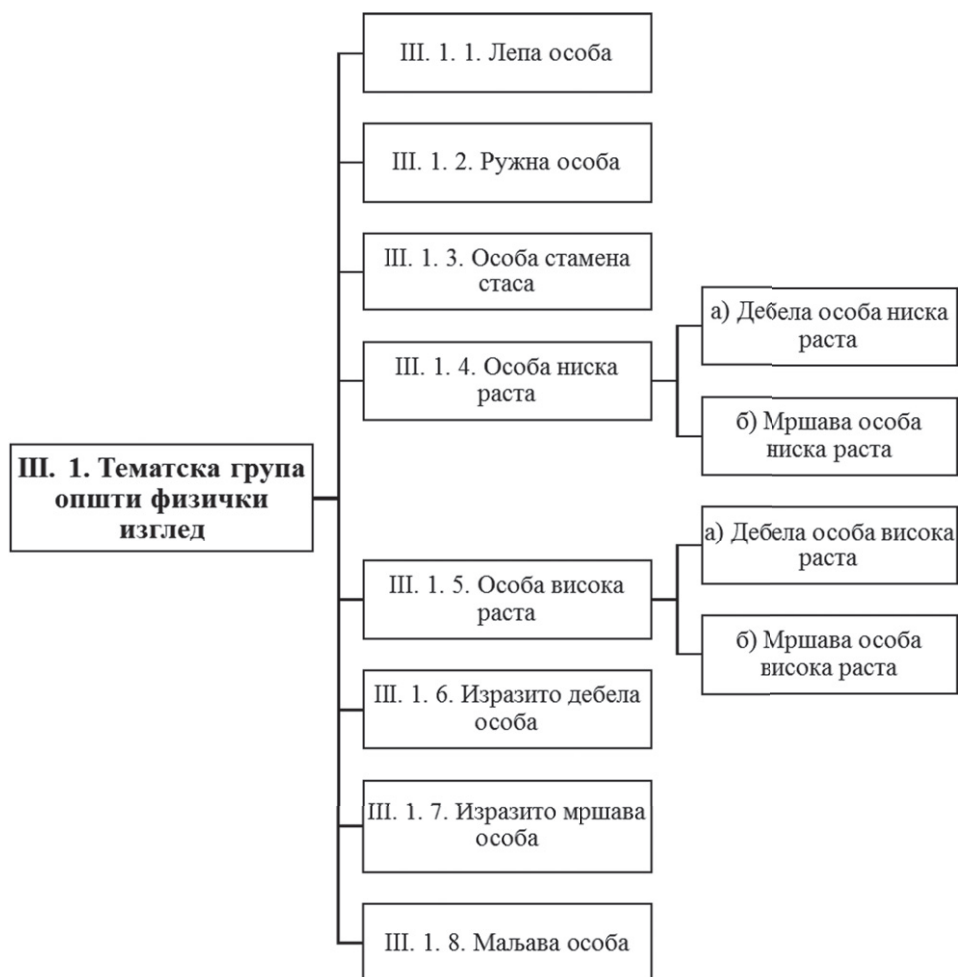

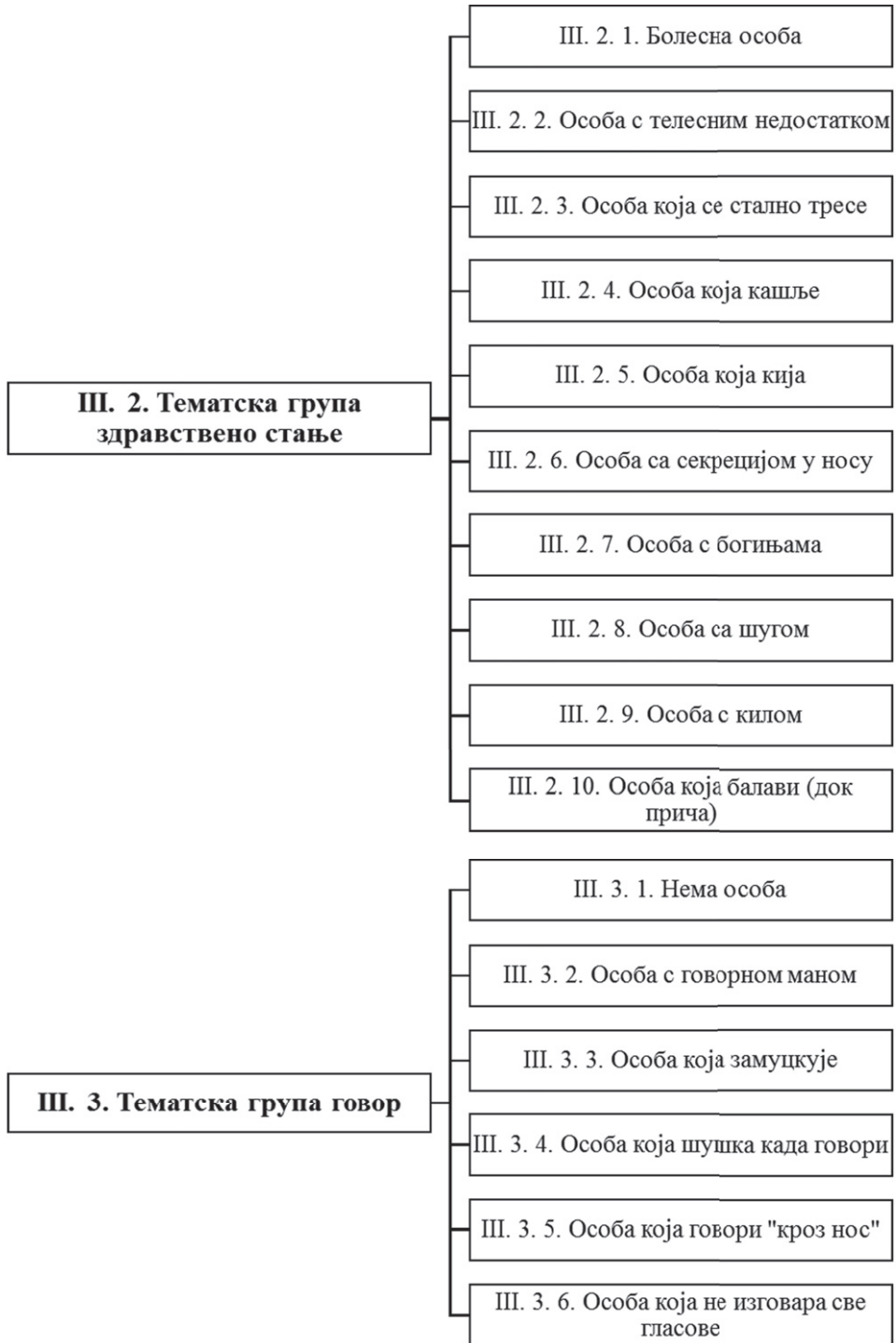

Формирање лексичких јединица којима се квалификује и номинује човек на основу физичких особина првенствено је засновано на визуелној перцепцији (боје, величине, облика и сл.), али су на њихово коначно обликовање утицале и социокултурне специфичности говорне заједнице у којима су садржане традиционалне животне вредности човека из руралне средине. Бројност и разноврсност номинационих средстава за ознаку негативних (непожељних) телесних карактеристика одсликава јасну културну специфичност говорне заједнице у којој је све оно што одступа од уобичајеног, што нарушава идеал природног лика и што није у складу са социјалним нормама оцењено негативно. С друге стране, број позитивних и експресивно неутралних лексичких јединица којима се означава особа позитивних телесних карактеристика, као и оних које ни у ком погледу не искачу из образаца социјалне норме, јесте занемарљив.

Семантичка структура експресивно означених лексема, поред сема колективне експресије заснованих на уверењима и представама целе говорне заједнице, садржи и семе субјективне оцене у којима се одражава систем вредности дијалекатског говорника. Иако је у семантичком микропољу „физичке особине“ наизглед лако извршити прецизну класификацију јер се квалификација и номинација везују за конкретни део тела, управо разлике у перцепцији код људи условиле су појаву једне исте лексеме у различитим доменима. Тако је, рецимо, лексема *космуран* потврђена у тематским подгрупама *Особа бујне косе* и *Особа дуге косе*; лексема *кривша* јавља се у многим доменима при именовању човека с различитим деформитетима на лицу и телу: *Особа кривих усћа*, *Особа с деформитетом ноге / ногу*, *Особа која храмље*, *Особа с избаченим раменом*; лексема *беломујца* се широм говорног подручја употребљава за именовање особа које се издвајају белином (светлином) свог тена и косматих површина: *Особа свейле љуши*, *Особа белих обрва*, *Особа белих њрејавица*, *Човек беле браде*, *Човек белих бркова*. Прецизној класификацији одупиру се и лексичке јединице чија је експресивна вредност условљена полном идентификацијом, односно традиционалним поимањем идеала телесне лепоте мушкараца и жена. Бркови и брада на мушком лицу представљају симбол зрелости и мужевности те лексеме којима се описује и именује мушкарац оваква изгледа имају афирмативно значење, док лексичке јединице којима се квалификују и именују женска лица садрже висок степен пејоративности. На вредносним нормама патријархалне заједнице заснива се и карактеризација мушкараца и жена кратке / дуге косе, широких рамена, великих груди и др. У оваквим ситуацијама семантичка диференцијација није заснована само на односу пејоративно – афирмативно, већ често наспрам лексичких јединица којима се означавају мушка лица недостају лексичке јединице за квалификацију и номинацију женских лица и обрнуто.

Велики део ове лексике чине лексичке јединице прозирне семантичке мотивације, тј. деривати мотивисани називом неког дела тела (око: *окаїї*, -а, -о; нос: *кривонос*, -а, -о, *носар*, *носайї*, -а, -о; брада: *брадаїї*, *брадоња*; зуб: *зуба*, *зубан*, *зубайї*, -а, -о...).

Међутим, значајан је и проценат речи насталих лексичко-семантичком деривацијом, првенствено метафоризацијом према различитим ентитетима из човекова окружења: животиње (*бик*, *буљина*, *бумбар*, *вейър*, *вол*, *врабџ*, *врайчџ*, *гавран* / *гарван*, *глисиа*, *гусан*, *гуише*, *жирџафа*, *зајац*, *зајко*, *зџа*, *зџ*, *јеребица*, *кобилџа*, *коза*, *кокошка*, *комърџ*, *коњ*, *крїи*, *курјак*, *лисица*, *магаре*, *магарџа*, *мајмун*, *мајмуница*, *мајмунка*, *медвџд*, *мџчка*, *мџкџ*, *невесїуљка* / *невесїуљџа*, *носурџ*, *овца*, *овњ*, *орџл*, *їавуница*, *їейїлїчко*, *їлован*, *їловка*, *їловче*, *їоганац*, *свиџа*, *слейџ*, *слџи миши*, *ћуран*, *шиїанза*, *шоїан*, *шобїка*, *шиїглица*, *шиїрк...*), биљни свет (*горун*, *јџла*, *комїїр*, *кошїан*, *крџсїавица*, *лубеница*, *їечџнка*, *їиїква*, *џаџарка* / *џаџарка*, *џвџло*, *џвџїка*, *шїћур...*), предмети (*бандџра*, *булуван*, *бунџула*, *бџре*, *бџчва*, *врџча*, *врїина*, *врџва*, *глобус*, *дубџр*, *камџра*, *кесџр* / *кисџр* / *ћесџр*, *колџц*, *кубе*, *кука*, *лабадиїна*, *лаџа*, *лемџз*, *меїїла*, *мобїка*, *моїовїло*, *оїџнак* / *оїџнак*, *осїїрџга*, *їамїїур*, *їлџвња*, *їраклџа*, *їриїка*, *раїлник*, *раџовача* / *раџомача*, *сламарџа*, *сламџа*, *сноїџа*, *соленица*, *їџџнак*, *їїрмка*, *їїруї*, *їїуїан*, *їрџїња*, *чи-вїїи*, *чїїїура*, *шїбан*, *шїло*, *шїнїк...*), припадници различитих народа (*Араїї*, *Кинџз*, *Џїга*, *Џїганин*, *Џїганка*, *Џїганче...*) и др. Метафоричка номинација подстакнута је везом по сличности између датог појма и човека специфичне телесне карактеристике која је „заснована на некој компоненти, као што су, рецимо, функција, облик, боја положај, порекло итд.“ (Драгићевїћ 2007: 148). Метафоричка именовања веома су распрострањена и забележена у свим доменима. Она доприносе нијансирању човекових особина и богаћењу лексичких средстава у експресивном погледу јер обавезно садрже сему оцене и то обично негативну, будући да се метафоричка именовања најчешће и не користе за позитивну оцену човека. Изузетак чине лексеме: *їавуница* за именовање женске особе дуге косе, *горун* за именовање стамена мушкарца, *јџла* за именовање особе танка струка.

Поред ових, посебно је занимљива антропографска лексика заснована на некој митолошкој семантичкој мотивацији.

У руралним срединама, каква је и ова, сматра се да је свака непожељна физичка обележеност у посредној или непосредној вези с вишим силама, што се на језичком плану исказује називима који припадају семантичкој категорији демононима (Радић 2000: 893).

Митски доживљај света као спецификум словенске многобожачке религије у знатној мери инкорпориран је у религијским и магијским представама српске народне традиције. У призренско-тимочким говорима, посебно у руралним срединама, веровања у вези с нечастивим силама очувала

су се у великој мери и до данашњег дана. Оне су најчешће представљене у људском лику, али с многим телесним деформитетима и специфичностима које сугеришу демонски карактер. Изражена маљавост по целом телу, избуљене крваве очи, шиљаста глава, шиљаста брада, шиљасте уши, шиљасте зуби, наоштрена (обично риђа) коса, повијен нос, ретки бркови, погрбљеност, деформисани удови и искривљен ход само су неки од елемената који чине сложену слику о ђаволу и њему сродним демонима каква постоји у народном веровању. Демонима је својствена и огромна моћ преображавања, па поред најразличитијих антропоморфних карактеристика могу попримити и многа зооморфна обличја и обележја – рогове, реп, копица, папке, крила. Појам *ђаво* укључује сву нечисту силу па често обједињује особености својствене другим негативним бићима – змајевима, духовима, зверима. Уз то предања приписују ђаволу и помагаче у виду животиња, међу које спадају пас, певац, коњ, вук, змија, јарац и друге, те лик ђавола поприма и њихова својства с натприродном конотацијом (СМР: 127–130; Чајкановић 1994: 123–134; Чајкановић 1994а: 209; Словенска митологија 2001: 171). С оваквом митолошком значењском спецификацијом међу забележеним лексичким јединицама јесу: *áveī, аждáја, áкрей, áла, áнђел / áнђео, véшīица, víла, воденичár, гóросīас, грдосīја, змéј, каракóнцула, кúрјак, мрīавџа, мрīвák, муња, нáказ / нáказа, óсења / óсиња, йáййу́лак, йлáшило, йричуд́њак, йричуд́њица, йенџ, йрéсак, у́йивара, чума...* Неке од њих примарно припадају семантичкој категорији демононима, док су код других оваква значења секундарна, условљена специфичним језичким, али и ситуационим контекстом.

Широка употреба метафора код којих преовладавају жива слика и широка палета конотација говори о симболичком погледу на свет, специфичном за дату лингвокултурну област.

У оквиру *Творбене анализе* идентификовали смо творбене јединице које учествују у деривационом процесу, а потом утврдили какав је семантички однос међу њима успостављен и како је то утицало на значење изведене лексеме. Анализи су подвргнути деривати добијени префиксацијом и суфиксацијом, као и творенице настале сложено-суфиксалном творбом. Посебну пажњу посветили смо анализи суфикса. Суфикси су представљени у комбинацији с основом (именичком, придевском, глаголском, бројевном) уз коју се везују, указано је на њихову продуктивност и значење на деривационом плану. Анализа је показала да је најпродуктивнији творбени начин суфиксација, али је у анализираном материјалу приметан и велики број сложеница, углавном заснованих на истозначним синтагмама. Међутим, чињеница да су забележене сложенице семантички мотивисане одредбеним синтагмама и да се њихове значењске интерпретације у свему поклапају с еквивалентним синтагматским називима, оставља отвореним питање да ли

су оне заиста у оволикој мери присутне у говорима сврљишког краја, или је, ипак, изванредно број исконструисан на основу питања истраживача.

У творби именица суфиксацијом заступљена су 62 суфикса и суфиксна деривата, од којих је чак 18 с по једном потврдом. Најзаступљенији је суфикс *-ка* (101) у функцији моционог знака. Суфикси који су потврђени два или више пута представљени су табеларно.

Табела 1

суфикс	именичка основа	придевска основа	глаголска основа	бројевна основа
нулти суфикс	–	–	2	–
-а	3 / 38 ⁶⁰²	26	16	–
-ја	–	5	1	–
-ава	2	1	–	–
-ак	1	4	1	1
-јак	–	4	–	–
-ољак	–	–	2	–
-уљак	–	–	1	–
-ан	30	10	11	–
-узан	2	–	–	–
-ар	5	–	–	–
-ара	3	–	–	–
-јара	1	–	–	–
-ац	–	14	1	–
-авац	–	–	2	–
-арац	–	1	–	–
-ача	4	1	–	–
-аш	1	–	–	–
-ија	1	–	–	–
-ина	5	2	–	–
-отина	–	7	–	–
-чина	–	1	–	–
-штина	–	16	–	–

⁶⁰² Број иза косе црте (/) показује колико пута се дати суфикс јавља као моциони знак.

-ица	2 / 10	–	2	–
-алица	–	–	2	–
-ка	– / 101	–	8	–
-аљка	–	–	3	–
-ко	14	53	–	–
-ичко	–	2	1	–
-ла	5	–	–	–
-лија	1	3	–	–
-ајлија	1	–	–	–
-алија	–	1	2	–
-ло	1	–	9	–
-ља	9	14	4	–
-на	– / 49	–	–	–
-оја	–	1	1	–
-оња	18	6	2	–
-оша	2	1	–	–
-уља	1	2	1	–
-уша	–	4	–	–
-ча	18	20	11	–
-че	16	11	4	–
-ша	5	8	3	–

Префиксално-суфиксалним начином творбе од именичких, придевских и глаголских основа добијене су 33 префиксално-суфиксалне творенице.

без- -оња: *безвѐцоња, бесїѐїтоња, бесїрѐїоња*

-ка: *бесїрѐїка*

-ља: *бесїрѐїља*

за- -ко: *заѐцко*

-оја: *заѐцкоја, зализоја*

-ка: *зализанка*

-ко: *зализанко*

-ојла: *зализојла*

на- -оја: *набрчкоја*

-ко: *надувѐнко, нареїанко*

-ча: *нарїича*

не- -ља: *несїрїжља*

о-	-ко: <i>огуљѐнко, олујѐнко</i>
под-	-ча: <i>ѝодбуљча</i> -штина: <i>ѝодбуљшиѝина</i>
по-	-ија: <i>ѝоѝресѝја</i> -ко: <i>ѝоѝрѝско</i> -ојла: <i>ѝоѝресојла</i> -штина: <i>ѝочѝѝенишиѝина</i>
пре-	-оја: <i>ѝреврскоја</i>
при-	-ак: <i>ѝричуђњак</i> -ица: <i>ѝричуђњица</i>
раз-	-ка: <i>расцѝѝка</i> -ко: <i>расцѝѝко</i>
со-	-ина: <i>солујѝина</i> -ица: <i>сомујѝица</i>
у-	-ан: <i>усмрцан</i> -ана: <i>усмрцана</i>

Сложено-суфиксалном творбом, односно везивањем суфикса *-а, -ан, -ац, -аш, -ка, -ко, -ља, -на, -оња, -оша, -ча, -че* за сложене основе, настала је чак 91 сложеница.

Преглед грађе показује да је у творби придева суфиксацијом заступљено 20 суфикса и суфиксних деривата, од којих је чак 10 с по једном потврдом. Највећу продуктивност има творбени тип с именичком основом и суфиксом *-ав* (52), а укупно је забележено око 200 придевских изведеница. Ради бољег увида најзаступљеније суфиксе представили смо табеларно.

Табела 2

суфикс	именичка основа	придевска основа	глаголска основа
-ав	52	5	27
-љав	2	3	–
-инав / -ињав	–	2	–
-ан	8	–	12
-ас / -ес	18	8	10
-ат	32	–	4
-ен	3	–	–
-ив	2	–	2
-љив	4	–	1
-ит	3	–	–

Префиксално-суфиксални начин творбе је најмање заступљен, њиме се твори само 12 придева: *зализан*, -а, -о, *залишен*, -а, -о, *збрчкан*, -а, *збуцан*, -а, -о, *набрчкан*, -а, *наглувичав*, -а, -о, *надуван*, -а, -о, *нарџан*, -а, -о / *нарџан*, -а, -о, *наћоравичав*, -а, -о, *нејокреџан*, -џна, -џно, *обележен*, -а, -о, *уљудан*, -дна, -дно.

Супротно мишљењу које влада у науци да сложенице нису својствене нашем дијасистему, у творби придева за означавање људи на основу физичких особина велику продуктивност има сложено-суфиксални творбени начин. Више од 90 сложеница настало је везивањем суфикса -ав, -ас / -ес и нултог суфикса за сложене творбене основе.

У поређењу са стањем у књижевном језику анализа је показала да у говорима сврљишког краја у творби именичких деривата постоје суфикси непознати књижевном језику: -ава, -оја. Такође, у књижевном језику су у извођењу деривата истог значења заступљени једни суфикси, а у сврљишким говорима други (нпр. суфикс -ица јесте напродуктивнији моциони суфикс у књижевном језику, док је у сврљишким говорима његова продуктивност слаба. С друге стране, моциони суфикс -на, који је у говорима сврљишког краја по продуктивности одмах после најпродуктивнијег суфикса -ка, књижевни језик и не бележи. У књижевном језику моциони суфикс -а не учествује у образовању женских назива у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva* док је у говорима сврљишког краја потврђено чак 39 оваквих назива насталих интегралном моцијом...) Ту свакако спадају и бројни суфикси у творбено-семантичкој категорији пејоратива непознати књижевном језику: -ар, -ко, -ла, -ча, -ша...

У творби придевских деривата у говорима сврљишког краја нису забележени суфикси непознати остатку српског говорног подручја. Ипак, разлика у односу на књижевни језик читава се у појави различитих ликова једног суфикса насталих деловањем гласовних промена (-ас / -ес : -асџ). Такође, није редак случај да се у творби користе различите врсте основа, или да непродуктивна основа у једном систему у другом бележи велику продуктивност. Тако је, на пример, потврђено да се у говорима сврљишког краја суфикс -ав везује за придевске основе, или суфикс -ас/-ес за глаголске основе, што је готово незабележено у књижевном језику.

Тема ове монографије је лингвогеографски усмерена те се њена израда заснивала на принципима лингвистичке географије. Досадашња истраживања показала су да се дијалекатски и обичајно сврљишки крај може посматрати као постојање двеју говорних и културних зона – Н. Богдановић (1979) утврдио је да на језичком нивоу (пре свега фонетском – в. Карте XI – XIV) постоји јасна граница простирања тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говорног типа, док је С. Петровић (1992), пратећи неке одлике обредне праксе, обичаје и митологију, указао на постојање Источне кул-

турне зоне и Западне културне зоне, чије се границе раздвајања углавном подударају с дијалекатским границама.

Иако смо испрва очекивали да ће се утврђене разлике одразити и на лексичке јединице којима се означава човек, на лексичком плану влада велика уједначеност, тако да диференције међу говорним типовима готово нема (в. Карте I–X). Наше мишљење је да су се разлике на језичком плану (посебно фонетском) могле формирати у ранијим вековима када су и државне границе биле неустаљене (граница говорних подручја била и државна граница средњовековне Србије и средњовековне Бугарске), док се лексика за означавање човека формирала у савременој комуникацији која је нарочито интензивирана после II светског рата (расељавање становништва, развој индустрије, школства...).

Без обзира на то што картографисан материјал не указује ни на каква територијална раслојавања, не можемо занемарити разлике које постоје у говору старијих и млађих генерација, што омогућава да се ова лексика у будућности осмотри и са социолингвистичког аспекта праћењем нових појава у говору млађег нараштаја и минуциознијим истраживањем лексичког фонда старијег слоја становништва.

ЛИТЕРАТУРА

- АРСЈ 2005:** Пипер, Предраг, Драгићевић, Рајна, Стефановић, Марија. *Асоцијативни речник српскога језика. Део 1, Од стимулуса ка реакцији*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет.
- Белић 1926–1927:** Белић, Александар. *Мисли о њрикуйљању дијалекатског материјала*. Јужнословенски филолог VI (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 1–10.
- Белић 1999:** Белић, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије*. Изабрана дела Александра Белића, том 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979:** Богдановић, Недељко. *Говори Бучума и Белог Појока*. Српски дијалектолошки зборник XXV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- Богдановић 1984:** Богдановић, Недељко. *Глаголски њејоративи у говору Сврљига*. Лексикографија и лексикологија: зборник радова (Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за српскохрватски језик): 23–25.
- Богдановић 1990:** Богдановић, Недељко. *Називи сврљишких села у 15. (и 16) веку и њихов данашњи облик*, у: О говору и именима: прилози из језичке проблематике сврљишког краја. Ниш: Просвета: 31–37.
- Богдановић 1991:** Богдановић, Недељко. *Између слике и њрилике (Анализа стилских њосиујака за исказивање њелесне лейоџе у народној њесми)*. Градина 2 (Градина) 21–29.
- Богдановић 1992:** Богдановић, Недељко. *Изоглосе југоисточне Србије*. Ниш: Просвета.
- Богдановић 2000:** Богдановић, Недељко. *Бела лоза: свадбене њесме сврљишког краја*. Ниш: Просвета.
- Богдановић 2000а:** Богдановић, Недељко. *Инвенџар морфолошке њроблематике њризренско-џимочких говора*. Српски дијалектолошки зборник XLVII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- Богдановић 2002:** Богдановић, Недељко. *Кулџурна историја Сврљига*. Све-ска 1, Етно-културолошке теме. Сврљиг : Етно-културолошка радионица.

- Богдановић 2005:** Богдановић, Недељко. *Микројоноимија Сврљига*. Ономатолошки прилози XVIII (Београд: Српска академија наука и уметности): 39–180.
- Богдановић 2012:** Богдановић, Недељко. *Имена и презимена мојшвисана називима за делове људског тела*. Антрополошки и теоантрополошки поглед на физичке активности од Константина Великог до данас. Зборник радова: 170–174.
- Богдановић 2016:** Богдановић, Недељко. *Антропографски речник југоисточне Србије*. Српски дијалектолошки зборник LXIII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ).
- Бојанић Лукач 1975:** Боянич Лукач, Душанка. *Видин и видинският санджак през 15–16 век: документи от архивите на Цариград и Анкара*. Софија: Наука и изкуство.
- Бошковић 1936:** Бошковић, Радосав. *Развиџак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*. Јужнословенски филолог XV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- Бугарски 1995:** Бугарски, Ранко. *Увод у ојшћу лингвистичку*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бугарски 2003:** Бугарски, Ранко. *Жаргон. Лингвистичка студија*. Београд: Библиотека XX век.
- Букумирић 2006:** Букумирић, Милета. *Терминологија куће и покућства у северној Мейохији*. Српски дијалектолошки зборник LIII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 375–548.
- Български етимологичен речник V 1999:** Български етимологичен речник. Том V (Падеж – Пуска) (ред. Георгиев, В., Дуриданов, И.). Софија: Академично издателство Проф. Марин Дринов.
- Вардзелашвили 2001:** Вардзелашвили, Жанетта Александровна. *Метафорические номинации в системе языка*. Научные труды. Серия: филология. Выпуск III. СПб-Тб. (Санкт-Петербургский государственный университет и Тбилисский государственный университет): 45–51
- Влаховић 1970:** Влаховић, Петар. *Идеал човекове физичке лејоће у народним њесмама североисточне Србије*. Развитак 4–5: 62–67.
- Воробьева 2003:** Воробьева, Е. А. *Имена прилагательные, характеризующие внешность человека по физическим особенностям, в ярославских говорах*. Ярославль: Ярославский педагогический вестник. № 4 (37).
- Вук 1818:** Карацић, Вук Стефановић. *Српски рјечник (1818)* (приредио Ивић, Павле, 1987). Београд: Просвета, Нолит; Љубљана: Тискарна Људске правце.

- Вук VII:** Караџић, Вук Стефановић. 1900. *Српске народне њјесме. Књ. 7, У којој су њјесме јуначке средњњјех времена / скуњио их и на свијењ издао Вук Сњеф. Караџић*. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Вуковић 1988:** Вуковић, Гордана. *Терминологија куће и њјокуће сњива у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
- Геляева 2002:** Геляева, Ариука Ибрагимовна. *Человек как объект номинацињ в языковой картине мира*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/chelovek-kak-obekt-nominatsii-v-yazykovo-i-kartine-mira>.
- Георгијевић 1967:** Георгијевић, Светозар. *Балканолошке сњудије I*. Ниш: Катедра за језик Више педагошке школе.
- Голубовић 1992:** Голубовић, Петар. *Сњановнишњиво и насеља*. Културна историја Сврљига, књ. II, Језик, култура и цивилизација. Ниш: Просвета. 173–213.
- Гортан-Премк 2004:** Гортан Премк, Даринка. *Полисњмија и организација лексичког сисњема у српском језику*, друго издање. Београд: Завод за уњбенике и наставна средства.
- Гурская 2010:** Гурская, Светлана Львовна. *Имена существительные общего рода, характеризующие человека, в ярославских говорах*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/imena-sushchestvitelnye-obshchego-roda-kharakterizuyushchie-cheloveka-v-yaroslavskikh-govora>
- Динић 2008:** Динић, Јакша. *Тимочки дијалекањски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 1998:** Драгићевић, Рајна. *О српско-хрвањским ономањиоњјеским именицама с елеменњом -њ- у суфиксу*. Јужнословенски филолог LIV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 121–130.
- Драгићевић 1999:** Драгићевић, Рајна. *Персњјекњивизација њјридева који означавају њјудске особине*. Српски језик IV/1–2: 397–409.
- Драгићевић 2001:** Драгићевић, Рајна. *Придеви са значењем њјудских особина у савременом српском језику (њворбена и семанњичка анализа)*. Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 18. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007:** Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уњбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2010:** Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоњијације кроз лексичке односе и кулњуру*. Пети међународни интердисциплинарни симпозијум „Сусрет култура“. Зборник радова. Књ. 1 (Београд: Друштво за српски језик и књижевност): 585–592.

- Драгићевић 2010а:** Драгићевић, Рајна. *Лингвокултуролошка ујоредна исцраживања етнокултурних сцереошциа*. Анали Филолошког факултета ХХП (Београд: Филолошки факултет): 201–214.
- Ђурић 2004:** Ђурић, Радмила. *Деминуцивни суфикси у српском и њихови преводни еквиваленци у енглеском*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVII 1/2 (Нови Сад: Матица српска): 147–164.
- Ерофеева, Пепелева 2011:** Ерофеева, Елена Валентиновна, Пепелева, Екатерина Александровна. *Структура семантичког поља «човек» в сознании носителей русског языка*. Вестник Пермског университета, Вып. 1 (13): 7–19.
- Живковић 1987:** Живковић, Новица. *Речник широкоског говора*. Пирот: Музеј Понишавља.
- Жондорова 2012:** Жондорова, Галина Егоровна. *Семантичко пространство «образ человека» (на материале руских старожилческих говорон Якутии)*. Известия Российског государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, № 151, 223–229. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskoe-prostranstvo-obraz-cheloveka-na-materiale-russkih-starozhilcheskih-govorov-yakutii>
- Жугић 1997:** Жугић, Радмила. *Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана*. Јужнословенски филолог ЛП (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 135–145.
- Жугић 2002:** Жугић, Радмила. *Лични надимци у околини Лебана и Лесковца*. Ономатолошки прилози XV (Београд: Српска академија наука и уметности): 201–214.
- Жугић 2006:** Жугић, Радмила. *Придевски деминуциви у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне које се односе на особине енципедииа из човековог окружења (семантичко-творбени аспекти)*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини ХХХVI: 377–392.
- Жугић 2007:** Жугић, Радмила. *Именичке сложенице с именицом као првим консципциуенциом у призренско-тимочким говорима*. Лесковачки зборник LXVII (Народни музеј у Лесковцу): 383–393.
- Жугић 2007а:** Жугић, Радмила. *Именичке сложенице с придевом као првим делом у призренско-тимочким говорима*. Наше стварање LIV/2007 (1–2) (Лесковац: Лесковачки културни центар): 34–43.
- Жугић 2007б:** Жугић, Радмила. *Придевски деминуциви за означавање особина човека у призренско-тимочкој дијалекатској зони (семантичко-творбени аспекти)*. Српски језик 12/1–2 (Београд: Филолошки факултет у Београду, Никшић: Филозофски факултет у Никшићу): 303–320.
- Жугић 2009:** Жугић, Радмила. *Семантичко-творбена анализа иејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозајадно од Лесковца)*. Збор-

- ник Матице српске за филологију и лингвистику LIX (Нови Сад: Матица српска): 81–106.
- Жугић 2010:** Жугић, Радмила. *Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини: посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др. Милосаву Вукићевићу: 97–112.
- Жугић 2010а:** Жугић, Радмила. *Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нискојпродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према њејоративима са јеродуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча*. Зборник Матице српске за славистику 78 (Нови Сад: Матица српска): 219–239.
- Жугић 2012:** Жугић, Радмила. *Именичке изведенице суфиксима -це, -е, -ле у иризренско-тимочким говорима*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV (2) (Нови Сад: Матица српска): 193–202.
- Жугић 2012а:** Жугић, Радмила. *Семантичке реализације суфикса -че у именичким изведеницама средњег рода у иризренско-тимочким говорима*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини XLII-1: 223–230.
- Жугић 2013:** Жугић, Радмила. *Именичке деминутивне изведенице мушкога рода на суфикс -ък -(ак) и његове проширене варијанте у иризренско-тимочким говорима*. Годишњак за српски језик XXVI, бр. 13 (посвећен професору Слободану Реметићу) (Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу): 219–232.
- Жугић 2013а:** Жугић, Радмила. *Творба личних хипокористика у доњем сливу Јабланице*. Наше стварање LX (3–4) (Лесковац: Лесковачки културни центар): 279–301.
- Жугић 2014:** Жугић, Радмила. *Аугментивно-јејоративне изведенице на суфикс -ИШТЕ у иризренско-тимочким говорима*. Октоих 5: Часопис Одјелења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори IV/5 (Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори): 29–36.
- Жугић 2014а:** Жугић, Радмила. *Деминутивне именичке изведенице на суфикс -ка у иризренско-тимочким говорима српског језика и бугарском језику (семантичко-творбени аспект)*. У штампи.
- Жугић 2014б:** Жугић, Радмила. *Синонимија у лексичко-семантичкој групи њејоратива за женска лица у јабланичком говору*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини XLIV-2: 295–314
- Жугић 2015:** Жугић, Радмила. *Компаративна анализа именичких деминутива средњег рода на суфикс -че у бугарском језику и иризренско-тимочким говорима српског језика*. У штампи.
- Жунић 2004:** Жунић, Драган. *Весела естетика*. Ниш: Зограф.

- Златковић 2014:** Златковић, Драгољуб. *Речник широтског говора 1–2*. Београд: Службени гласник.
- Ивић 1985:** Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић 1991:** Ивић, Павле. *Значај лингвистичке географије за ујоредно и историјско проучавање јужнословенских језика и њихових односа према осталим словенским језицима*, у: *Изабрани огледи I: О словенским језицима и дијалектима*. Ниш: Просвета: 167–199.
- Ивић 1991а:** Ивић, Павле. *Рад на лингвистичкој географији у Југославији*, у: *Изабрани огледи III: Из српскохрватске дијалектологије*. Ниш: Просвета: 49–66.
- Ивић 1994:** Ивић, Павле. *Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне*. Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, *Зборник радова* 55–72.
- Ивић 1995:** Ивић, Милка. *О називима боја*. О зеленом коњу, Нови лингвистички огледи. Београд: Словограф: 7–46.
- Ивић 1996:** Ивић, Милка. *О изразима њлав и модар*. Јужнословенски филолог LII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 11–17.
- Ивић 1999:** Ивић, Милка. *Бело као лингвистички и културолошки проблем*. Јужнословенски филолог LV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 1–19.
- Ивић 2001:** Ивић, Милка. *Правици у лингвистици (Лингвистика у деведесетим)*. Београд: Библиотека XX век.
- Ивић 2002:** Ивић, Павле. *Балкански језички савез и лингвистичка географија*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLV/1–2* (Нови Сад: Матица српска): 7–12.
- Ивић 2009:** Ивић, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Илић 2012:** Илић, Мирјана. *О једном дијалекатском творбеном моделу*. *Годишњак за српски језик XXV/12* (Ниш: Филозофски факултет у Нишу): 53–58.
- Јовановић 2004:** Јовановић, Властимир. *Речник села Каменице*. Српски дијалектолошки зборник LI (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ): 313–688.
- Јовановић 2007:** Јовановић, Властимир. *Додајак речнику села Каменице код Ниша*. Српски дијалектолошки зборник LIV (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ): 403–520.
- Јовановић 2009:** Јовановић, Бојан. *Естетско преобликовање шела*. Традиционална естетска култура III: тело и одевање (Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу): 27–41.

- Јовановић 2010:** Јовановић, Владан. *Деминутиивне и аугментиивне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јоцић 2005:** Јоцић, Драган. *Сточарска лексика села Лозана*. Културна историја Сврљига. Свеска 3. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Клајн 2002:** Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003:** Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Коротун, О. В. 2002:** Коротун, Ольга Владимировна. *Концептуализација представлений о внешности человека в русской языковой картине мира*. http://www.rusnauka.com/3_ANRR_2009/Philologia/39990.doc.htm.
- Косовский 1974:** Косовский, Борис Израилевич. *Общее языкознание: учение о слове и словарном составе языка*. Минск: Вышэйшая школа.
- Костић 1970:** Костић, Михајло. *Белојаланачка коџлина: друштвоеногеографска проучавања*. Београд: Географски институт Јован Цвијић.
- Кочеваткин 1999:** Кочеваткин, Александр Михайлович. *Соматическая лексика в диалектах эрзянского языка: Лингвогеографический анализ*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-v-dialektakh-erzyanskogo-yazyka-lingvogeograficheskii-analiz>
- Лаврова 1984:** Лаврова, Людмила Владимировна. *Лексико-семантические группы слов, характеризующих человека*. Библиотечный каталог российских и украинских диссертаций. <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/195905.html>.
- Лампић 1999:** *Мали речник традиционалних симбола* (приредило Лампић, Марио). Београд: Libretto.
- Литвинова 2011:** Литвинова, Татьяна Александровна. *Номинации человека как отражение языковой картины мира*. Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/nominatsii-cheloveka-kak-otrazhenie-yazykovoi-kartiny-mira>.
- Литвинова 2013:** Литвинова, Татьяна Александровна. *Тематико-идеографическая классификация лексики как способ описания фрагмента человек диалектной картины мира (на материале воронежских говоров)*. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». <http://cyberleninka.ru/article/n/tematiko-ideograficheskaya-klassifikatsiya-leksiki-kak-sposob-opisaniya-fragmenta-chelovek-dialektnoy-kartiny-mira-na-materiale>.
- Магомедова 2007:** Магомедова, Диана Магомедовна. *Соматическая лексика лакского языка в сопоставлении с английской*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-lakskogo-yazyka-v-sopostavlenii-s-angliiskoi>

- Манић 1997:** Манић Форски, Драгослав. *Лужнички речник*. Бабушница: Дом културе.
- Махмутова 2002:** Махмутова, Алсу Нигматяновна. *Оценочные существительные со значением лица женского пола в русском и английском языках*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/otsenochnye-sushchestvitelnye-so-znacheniem-litsa-zhenskogo-pola-v-russkom-i-angliiskom-yazy>
- Менон 1985:** Менон, Равиндер Натх. *Лексико-семантическая группа прилагательных русского языка со значением характеристики внешности человека*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/leksiko-semanticheskaya-gruppa-prilagatelnykh-russkogo-yazyka-so-znacheniem-kharakteristiki>
- Милорадовић 2007:** Милорадовић, Софија. *Лексема *korljь и континуантии групи *tort на словенској језичкој територији*. Лужнословенски филолог LXIII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 83–96.
- Милорадовић 2007а:** Милорадовић, Софија. *Дијахрони и синхрони аспекти аналитичких јојава у српским народним говорима*. Зборник Матице српске за славистику, бр. 71–72 (Нови Сад: Матица српска): 357–375.
- Милорадовић 2012:** Милорадовић, Софија. *Лингвистички аспекти – „централни инструменти“ савремене дијалектологије*. Теренска истраживања – поезика сусрета. Етнографски институт САНУ, Зборник 27 (Београд: Српска академија наука и уметности): 141–151.
- Милорадовић 2013:** Милорадовић, Софија. *Општи словенски лингвистички аспект и учешће српских дијалектолога – етијузијазам не мањи од знања*. Лужнословенски филолог LXIX (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 367–390.
- Милосављевић – Савић-Грујић 2013:** Милосављевић, Тања, Савић-Грујић, Ана. *Основна и фигуративна значења лексеме ‘ђаво’ у говорима прирзренско-шумочке дијалекатске зоне*. Стварност и фикција у култури Срба и Бугара, зборник радова са међународног научног скупа, одржаног 17. маја 2013. године на Филозофском факултету у Нишу: 167–177.
- Мушникова 2011:** Мушникова, Елена Николаевна. *Зоометафора в языковой картине мира русского и английского языков*. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. № 4 (20). С. 114–120. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». <http://cyberleninka.ru/article/n/zoometafora-v-yazykovoy-kartine-mira-russkogo-i-angliyskogo-yazykov>
- Недельков 2009:** Недельков, Љильана. *Општи принципи истраживања лексике традиционалне материјалне културе*. Гласник Етнографског института САНУ LVII/1 (Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет): 189–200.

- Недельков 2012:** Недельков, Љилана. *Темајска лексикографија као сведочанство о културном идентитету*. Филологија и универзитет, зборник радова са научног скупа Наука и савремени универзитет 1 (Ниш: Филозофски факултет у Нишу) 105–120.
- Нивина 2003:** Нивина, Елена Анатольевна. *Лексика тематической группы Человек в говорах Тамбовской области*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/leksika-tematicheskoi-gruppy-chelovek-v-govorakh-tambovskoi-oblasti#ixzz2vkHWPSly>.
- Павлица 2006:** Павлица, Драган. *Творба именица у говору југоисточне Лике*. Српски дијалектолошки зборник LIII (Београд: Српска академија наука и уметности).
- Павловић 1999:** Павловић, Мирјана. *Појам болести у различитим медицинским системима*. Гласник етнографског института САНУ XLVIII (Београд: Српска академија наука и уметности): 95–106.
- Пејчић Митић 2007:** Пејчић Митић, Марија. *Метеоурошка лексика у говору Сврљига*. Прилози културној историји Сврљига. Свеска 5. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Петровић 1992:** Петровић, Сретен. *Митологија, магија и обичаји*. Културна историја Сврљига, I. Ниш: Просвета.
- Петровић 2006:** Петровић, Сретен. *Ујон Сврљига између два свејска раја: 1919–1941*. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Петровић 2012:** Петровић, Снежана. *Туризми у српском њризренском говору*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пижурица 1994:** Пижурица, Мато. *Значај идентификације темајских области у њриремама за њрикуљање дијалекатске лексике*. Говори њризренско-тимочке области и суседних дијалеката, зборник радова 345–350.
- Пирко, В. В. 2006:** Пирко, Вера Вениаминовна. Семантичко поле как системное объединение просторечных единиц (анализ фрагмента семантичког поля «Внешний облик человека» в просторечии Приамурья). http://www.robyshees.com/manual_253_0_gen.html.
- Поповић 1991:** Поповић, Људмила. *О семантици назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору*. Зборник Матице српске за славистику XVI (Нови Сад: Матица српска): 149–154.
- Радан 2004:** Радан, Михај Н. *У њоходе њајновијом Караџу*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Раденковић 2000:** Раденковић, Радослав. *Легенде и њредања*. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Раденковић 2008.** Раденковић, Љубинко. *Боја као обележје митолошких бића – словенске њаралеле*. Јужнословенски филолог LXIV (Београд: Институт за српски језик САНУ): 337–346.

- Радић 1984:** Радић, Првослав. *Именички деминутивни суфикси -че и -иче у говору села Милошева у Великом Поморављу (Начини њворбе изведеница)*. Јужнословенски филолог XL (Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ): 149–165.
- Радић 1987:** Радић, Првослав. *Творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом -че на делу балканизираних јужнословенских говора*. Анали Филолошког факултета XVIII (Београд: Филолошки факултет): 227–236.
- Радић 2000:** Радић, Првослав. *Из митолошке лексике: Вирогон*. Јужнословенски филолог LVI 3/4: 891–900.
- Радић 2001:** Радић, Првослав. *Турски суфикси у српском језику (са осврћом на сћање у македонском и бугарском)*. Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 17. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радић 2003:** Радић, Првослав. *О два аспекта балканизације српског језика*. Јужнословенски филолог LIX (Београд: Институт за српски језик САНУ): 105–152.
- Радић 2012:** Радић, Првослав. *О једном њворбеном балканизму у српском језику (Глаголски суфикс -оса: њорекло и распростирањености)*. Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта. Београд: 701–710.
- Радић 2013:** Радић, Првослав. *Глаголски суфикс -оса у српском језику*. Српски језик: студије српске и словенске XVIII (Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика): 147–165.
- Радић 2015:** Радић, Првослав. *Суфикс -аћ у српском језику*. Српски језик: студије српске и словенске XX (Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика): 251–266.
- Рајковић Кожељац 2014:** Рајковић Кожељац, Љубиша. *Речник њимочког говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика.
- Реметић 1996:** Реметић, Слободан. *Српски њризренски говор I*. Српски дијалектолошки зборник XLII (Београд: Институт за српски језик САНУ).
- Реметић 1997:** Реметић, Слободан. *Српски језик у лингвистичким ајласима*. Славистика I (Београд: Славистичко друштво Србије): 116–120.
- Ристић 2004:** Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику: теоријске основе и нормативно-културолошки аспект*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић 2013:** Ристић, Гордана. *Соматизми у немачкој и српској фразеологији (контрастивна исјраживања)*: докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Ристић и остали 2005:** Ристић, Стана, Милосављевић, Бојана, Јовановић, Владан. *Једно од могућих решења обраде деминутива са суфиксима*

- че и -(ч)ић (*лексикографско-лексиколошки њрисѝуј*). Српски језик X/1–2: 597–616.
- РМС 1967–1976:** *Речник срѝскохрвайѝскога књижевног језика I–VI*. Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959–2010:** *Речник срѝскохрвайѝског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Рябчикова 2006:** Рябчикова, Зоя Степановна. *Соматическая лексика хантѝйскогo језика*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-khantyiskogo-yazyuka>
- Савић-Грујић 2008:** Савић-Грујић, Ана. *Фонолошки оѝис говора села Гулијана*. Прилози културној историји Сврљига. Свеска 7. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Савић-Грујић 2013:** Савић-Грујић, Ана. *Негаѝивна номинација човека моѝивисана говором*. Путеви и домети дијалекатске лексикографије: зборник радова са истоименог међународног научног скупа: 99–114.
- Савић-Грујић 2013а:** Савић-Грујић, Ана. *Однос суфикса -(ч)ић и -че (из ѝерсѝекѝиве ѝризренско-ѝимочких говора)*. Годишњак за српски језик Филозофског факултета у Нишу, Година XXVI, број 13: 471–479.
- Савић-Грујић 2014:** Савић-Грујић, Ана. *Лексика соматѝизама у ѝризренско-ѝимочким ѝункѝивима на ѝлу Србије и Румуније – сличностѝи и разлике (на маѝеријалу Срѝског дијалекѝолошког аѝласа)*. Зборник радова са научног скупа Наука и савремени универзитет 4, одржаног 14. и 15. новембра 2014. године на Филозофском факултету у Нишу: 87–96.
- СДА:** *Срѝски дијалекѝолошки аѝлас* (рукопис).
- СДР1 2003:** *Семанѝичко-деривациони речник, св. I: Човек – делови ѝела*. Ред. Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Љиљана Недельков. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Седойкина 2011:** Седойкина, Юлия Васильевна. *Наименования лиц в брянских говорах*. Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/naimenovaniya-litsv-bryanskikh-govorakh>.
- Словенска митологија 2001:** *Словенска мѝйологија: енциклоѝедијски речник* (редактори Толстој, Светлана М., Раденковић, Љубинко). Београд: Zeptr Book World.
- СМР 1970:** Кулишић, Шпиро, Петровић, Петар Ж., Пантелић, Никола. *Срѝски мѝйолошки речник*. Београд: Нолит.
- Стевановић 1975:** Стевановић, Михаило. *Савремени срѝскохрвайѝски језик I*. Београд: Научна књига.
- Стевановић 1989:** Стевановић, Михаило. *Савремени срѝскохрвайѝски језик II*. Београд: Научна књига.

- Степановић Николић 2002:** Степановић Николић, Слађана. *Службена и народна микроџоноимија Сврљига*. Прилози културној историји Сврљига. Свеска 2. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Стојановић 2010:** Стојановић, Радосав. *Црнојравски речник*. Српски дијалектолошки зборник: расправе и грађа LVII (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ): 9–1060.
- Тимерьяновна 2012:** Ипакова, Марина Тимерьяновна. *Соматическа лексика маријског језика*. Человек и Наука – библиотека дисертациј по гуманитарним наукам. <http://cheloveknauka.com/somaticeskaya-leksika-mariy-skogo-yazyka>
- Тодоровић 2015:** Тодоровић, Ивица и остали. *Еџнологија и генеџика: џре-лиминарна мулџидисциџлинарна исџраживања џорекла Срба и сџановниџиџва Србије*. Београд: Друштво српских родословаца Порекло; Етнографски институт САНУ.
- Толстик 2004:** Толстик, Светлана Александровна. *Семантическоје поле «худой» в русском језике: евоључија концепта*. Научна библиотека дисертациј и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-khudoi-v-russkom-yazyke-evolyutsiya-kontsept>
- Толстој 1966:** Толстој, Никита Иљич. *Архаизам и новаџорсџиво у језичкој реформи Вука Караџића*. Београд: Рад.
- Ћорић 1979:** Ћорић, Божо. *Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима*. Књижевни језик VIII, бр. 3. 31–41.
- Ћорић 1982:** Ћорић, Божо. *Моџиони суфикси у срџскохрваџском језику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ћорић 2008:** Ћорић, Божо. *Творба именица у срџском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ћупић 1999:** Ћупић, Драго. *Демонолошка лексика у исџочној и јужној Србији: џрема речницима џимочког, црноречког, џиројског и лесковачког говора и говора јужне Србије*. Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области V (Сврљиг: Етно-културолошка радионица): 161–167.
- Хитов 1979:** Хитов, Христо. *Речник на говора на село Радовене, Врачанско*. Българска диалектологија. Проучвања и материали, книга IX: 223–342.
- Чајкановић 1994:** Чајкановић, Веселин. 1994. *Сџудује из срџске религије и фолклора 1910–1924*. Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. 1 (приредио Ћурић, Војислав). Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М.
- Чајкановић 1994а:** Чајкановић, Веселин. *О врховном богу у сџарој срџској религији*. Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. 3 (приредио Ћурић, Војислав). Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М.

- Човић 2003:** Раздобудко Човић, Лариса. *Семантика и прагматика соматизма у српском и руском језику*. Београд: Ведес.
- Шипка 1998:** Шипка, Данко. *Основи лексикологије и сродних дисциплина*. Нови Сад: Матица српска.
- Штасни 2004:** Штасни, Гордана. *Nomina agentis u nomina attributiva у Речнику српскохрватског књижевног језика*. Прилози проучавању језика 30–32: 285–295.
- Штасни 2007:** Штасни, Гордана. *Атрибутивне именице (nomina attributiva) у српском језику*. Српски језик 12/1–2: 469–483.
- Штасни 2011:** Штасни, Гордана. *Номинација човека мојивисана њозиивним карактерним особинама*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/1 (Нови Сад: Матица српска): 167–180.
- Штасни 2013:** Штасни, Гордана. *Речи о човеку: (номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Штрбац 2012:** Штрбац, Гордана. *Семантичка обележја фразеологизама с лексемом „око“*. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. 37–2 (Нови Сад: Филозофски факултет): 323–335.
- Вабич 1986:** Вабич, Стјепан. *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Варић 1987:** Варић, Еугенија. *Мосијски парњаци и њихова употреба*. Rasprave ZV, 13, Zagreb: 9–18.
- Раденковић 2012:** Radenković, Ljubinko. *O ličnim imenima mitoloških bića u nekim slovenskim kletvama i frazeologiji*. Poznańskie Studia Slawistyczne 3 (Poznań: Adam Mickiewicz University Press): 145–158.
- Радовановић 1979:** Radovanović, Milorad. *Sociolingvistika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod
- RJAZU 1880–1976:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Скок 1971–1974:** Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ѕкалјић 1989:** Ѕкалјић, Абдулах. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Vorbar** – lexiconul culturii rumânești. www.paundurlic.com.
- Вујаичић 2008:** Вујаичић, Лидија. *Култура тјела и моћ физичке љепоте у савременом друштву – оглед из антропологије тјела*. Sociološka luča II / 1: 108–118.

АНТРОПОГРАФСКА ЛЕКСИКА У ГОВОРИМА СВРЉИШКОГ КРАЈА – ЛИНГВОГЕОГРАФСКИ ПРИСТУП

РЕЗИМЕ

Монографија „Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ“ бави се изучавањем лексичког фонда којим се означава човек према физичким особинама у говорима сврљишког краја.

Термин антропографска лексика употребљавамо у значењу – лексика којом се означава човек по свим својим својствима: физичким, карактерним, социјалним.

Определили смо се да обради ове лексике приступимо преко онога што је очигледно, а то су, најпре, телесне особине човека, тј. карактеристике које саговорник може видети (и/или чути) у контакту с носиоцем тих особина. Ради добијања прецизнијих резултата истраживање смо спровели на ужем географском подручју – у говорима сврљишког краја.

Детаљна анализа фундирана на релевантној и обимној грађи, прикупљеној на терену, пружила је могућност да се кроз језичку перспективу сагледа како се конкретна језичка заједница односи према једном делу друштвене стварности – човеку и његовим телесним карактеристикама.

Предмет нашег рада чини више од 1600 именичких и придевских лексема сврљишког краја које се могу дефинисати као речи које карактеришу човека по некој физичкој особини и које припадају семантичком микропољу „телесне особине“ као делу семантичког поља „људске особине“ и асоцијативног поља „човек“.

Циљ овог истраживања био је да ову лексику издвојимо и проучимо, да сачинимо расправу, картографишемо географски распоред појединих лексема и сачинимо речник.

Утврђивање семантичког опсега лексичких јединица које се односе на номинацију и квалификацију лица допринело је изоштравању лексичке слике сврљишког говорног подручја, али и разумевању културног идентитета једне језичке заједнице. Речју, формирање ових лексичких јединица првенствено је засновано на визуелној перцепцији (боје, величине, облика и сл.), али су на њихово коначно обликовање утицале и социокултурне специфичности го-

ворне заједнице у којима су садржане традиционалне животне вредности човека из руралне средине. Бројност и разноврсност номинационих средстава за ознаку телесних карактеристика одсликава јасну културну специфичност говорне заједнице у којој је све оно што нарушава идеал природног лика и што није у складу са социјалним нормама оцењено негативно. С друге стране, број позитивних и експресивно неутралних лексичких јединица којима се означава особа позитивних телесних карактеристика, као и оних које ни у ком погледу не искачу из образаца социјалне норме, јесте занемарљив.

Велики део ове лексике представљају лексичке јединице мотивисане називом неког дела тела, али значајан проценат чине и речи настале метафоризацијом према различитим ентитетима из човекова окружења, као и лексичке јединице засноване на некој митолошкој семантичкој мотивацији.

Творбеном анализом обухваћене су само оне речи које са синхронијске равни посматрано припадају изведеним речима. Анализи су подвргнути деривати добијени префиксацијом и суфиксацијом, као и творенице настале сложено-суфиксалном творбом. Посебна пажња посвећена је суфиксацији као основном и најзаступљенијем начину творбе. Суфикси су представљени у комбинацији с основном уз коју се везују, указано је на њихову продуктивност и значење на деривационом плану.

Лексичким картама репрезентована је географска распрострањеност десет одабраних лексема и указано је да на лексичком плану влада велика уједначеност тако да диференције између тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говорног типа готово нема.

THE ANTHROPOGRAPHIC LEXICON IN THE SPEECH OF THE SVRLJIG AREA – A LINGUO-GEOGRAPHIC APPROACH

SUMMARY

The doctoral dissertation entitled *The anthropological lexicon in the speech of the Svrljig area – a linguo-geographic approach* deals with the study of the lexicon which is used to denote an individual based on his physical traits, in the speech of the Svrljig area.

The term anthropogeographic lexicon refers to a lexicon used to denote an individual based on his features: physical features, social features, character.

In the analysis of this lexicon, we selected an approach based on what is evident, and this primarily includes the physical features of individuals, that is, characteristics which the interlocutor can see (and/or hear) in contact with the individual in possession of these features. In order to obtain more precise results, we carried out the research in a very narrow geographic area – in the speech of the Svrljig area.

A detailed analysis founded on relevant and extensive material, collected in the field, offered us the opportunity to use a linguistic perspective in order to view how a particular human community treats a certain part of the social reality – an individual and his physical features.

The subject matter of this dissertation consists of more than 1600 nominal and adjectival lexemes of the Svrljig area, which can be defined as words which characterize an individual based on his physical features, and which belong to the semantic micro field of “physical features“, as a part of the semantic field “human traits“ and the associated field of “man“.

The aim of this research was to isolate and study this lexicon, to organize an appropriate discussion, map the geographic distribution of certain lexemes and compile a dictionary.

The determination of the semantic extent of lexical units which refer to the nomination and qualification of an individual has led to a more precise lexical image of the speech of the Svrljig area, but also to the understanding of the cultural identity of a single linguistic community. In a word, the formation of these lexical units is primarily based on visual perception (color, size, shape and the like). At the

same time, their final form was also influenced by the socio-cultural specificities of the speech community which rested on the traditional human life values of people living in a rural environment. The volume and diversity of the nominations used to denote physical characteristics reflect a clear cultural specificity of the speech community in which everything that disrupts the ideal of a natural image and is not in accordance with the social norms is deemed negative. On the other hand, the number of positive and expressively neutral lexical units used to denote an individual with positive physical characteristics, as well as those which in no way deviate from the patterns of social norm, is negligible.

A large part of this lexicon is represented by lexical units motivated by the name of a body part, but a significant percentage is made up of words which are the result of a metaphoric extension related to various entities from the environment, as well as lexical units based on a mythological semantic motivation.

The derivational analysis included only those words which in synchronic terms can be considered derived words. The derivations obtained through prefixation and suffixation were analyzed as derivatives which are the result of a complex-suffixation derivation process. Special attention was paid to suffixation as the basic and most widely available means of derivation. Suffixes were represented in combination with the base to which they were bound, and their productivity and meaning in terms of derivation were indicated.

Lexical maps were used to represent the geographic distribution of ten selected lexemes. Since there is significant homogeneity on the lexical field, the differentiations between the Timok-Lužnice and Svrlijg-Zaplanje speech are almost non-existent.